

HISTORIALLINEN
ARKISTO

TOIMITTANUT

SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

XXX

HELSINKI 1922
SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

HELSINKI 1922, SUOMAL. KIRJALL. SEURAN KIRJAPAINON O. Y.

Sisällys.

	Siv.
1. <i>E. G. Palmén</i> (†), Sven Gabriel Elmgren	1—65
2. <i>K. R. Melander</i> , Ernst Gustav Palmén historiantutkijana	1—22
3. <i>K. R. Melander</i> , Mietteitä pirkkalaiskysymyksestä	1—93
4. <i>Å. R. Cederberg</i> , Muistiinpanoja suomalaisista aineksista Bergiuksen kopiokokoelmassa Ruotsin tiedeakatemian arkistossa	1—60
Tieteellisiä ilmoituksia:	
<i>E. Granit-Ilmoniemi</i> , Jakob Immeniuksen päiväkirjasta	1—3
<i>K. R. Melander</i> , Pietari Brahen aikeista perustaa kaupunki lahjoitustiloilleen Paraisten pitäjässä	3—5
Suomen Historiallisen Seuran pöytäkirjat 27 p:stä syysk. 1920—	
12 p:ään jouluk. 1921	1—61
Pöytäkirjain hakemisto	63—65
Referate	1—10

1. Sven Gabriel Elmgren.

Hänen satavuotispäivänsä johdosta kuvannut

E. G. Palmén.¹⁾

Oudolta saattaa monesta tuntua, että osaksi kuolontapaisesti muuttumaton ajanjakso sekä hiljaisen tiedemiehen kaikista valtiollisista selkkauksista kaukainen, yksin aatteen palvelukselle omistettu elämä otetaan tutkittavaksi ja esitetään aikana, jolloin isänmaassa ja koko Euroopassa jo tapahtuneet tai tekeillä olevat suurvaltiolliset mullistukset täyttävät mielemme vuoroin hurmaavilla toiveilla, vuoroin vavahtelevalla pelolla. Ryöpeän kosken pauhinaan hukkuu vahvakin ääni, eivätkä luonnon suunnattomat voimat näy olevan ihmisen vallassa. Historian suurissa, draamallisesti jännittävässä temmellyksissä katseet samoin vastustamattomasti vetäytyvät niihin voimiin ja ilmiöihin, jotka jokaisen näköpiirissä ollen suoranaisesti näyttävät ratkaisevan kansojen kohtalon; kaukaisemmat tai syvemmillä

¹⁾ Kuvaus pääpiirteissään esitetty Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kuukausikokouksessa 7 p. marrask. 1917; sitten laajennettu ja viimeistelty S. G. Elmgrenin kirjevaihdon ja muiden lähteiden nojalla. [Tämä Ernst Gustav Palménin jälkeenjättämässä käsikirjoituksissa tavattava kirjoitus on keskentekoinen sikäli kuin se on lopullista viimeistelyä vaille ja loppuosasta on olemassa vain alkuperäinen lyhyt laitos. On kuitenkin katsottu olevan syytä julkaista se semmoisenaankin, tekemättä siihen muita muutoksia tai lisäyksiä, kuin mitä jokaisen käsikirjoituksen lopullinen tasoittelutyö edellyttää. Luultavasti olisi tekijä sitä julkaistessaan vielä korjaillut, ja tätä seikkaa on luonnollisesti lukuun otettava kirjoituksen nykyistä asua arvosteltaessa. Painoon toimittamisest on huolehtinut prof. K. Grotenfelt.]

pülevät vaikutteet jäävät silleen, muka toisarvoisina tai tehotomina.

Mutta samoin kuin taiten harkittu ja sitkeällä tarmolla suoritettu työ voi luoda aaltojen mahtavalle hyrskylle uuden uoman, pakottaen vuosituhansien kuluessa jouten valuneen luonnonvoiman vastedes palvelemaan ihmisen tarkoituksia, samoin henkisen työn hiljaiset uurastajat historiassa vaikuttavat kehityksen kulkuun varmemmin, ainakin onnellisemmin, kuin ovelasti laskeva valtiotaito sekä sen selkärankana oleva aseellinen voima. Uskomattoman suuressa määrässä ratkaisu lopulta siirtyy niiden haltuun, joilla on aate aseenaan. Joko väkivalta esiintyy huolella järjestetyn sekä harkitsemalla johdetun sotaväen uhrautuvana uljuutena tai intohimojensa ja raakojen viettiensä ääntä seuraavan joukon pakotuksena — vähemmäksi tuommoisten vaikutusten tulos useimmin on supistunut kuin sen päämiesten itsetunto taipuu oletamaan. Emmekä halveksi eteväin johtomiesten eikä suurvaltiollisten tapausten merkitystä tunnustamalla terveellisimpäin muutosten valmistuvan tuhansien unohdettujen rauhallisella voimalla. Varsinaisen edistytensä kansat saavuttavat kulttuurityöllä, ja sille kirjallisuus on se paja, missä rauta puhdistuu ja muutetaan teräkseksi.

Suomen historia, käsittelemäänsä aikaan nähden lyhyt ja suurten sivistyskansojen rinnalla vailla loistokohtauksia, riittää sitenkin todistamaan, etteivät sotaja asevoima laadi lakiakansan henkiselle kehitykselle. Sota sortaa, mutta rauha rakentaa.

Hamasta pakanuuden ajasta on täällä kuokin, auroin, miettehin raivattu sivistykselle sijaa, mutta hävitystä ja taantumusta miekat useimmiten ovat tuoneet mukanaan. Todistuksia siveellisten voimain ylevämmyydestä on nykyisenkin sukupolven näköpiirissä, jos vain pystytään näkemään elämän oleellisia edellytyksiä vaihtelevien ilmiöitten takaa. Verinen murrosaika 1808—09 sääti kansalliselle olemukselle uudet muodot, eikä mikään vastarinta näyttänyt auttavan, mutta ase-kalskeen ja verenvuodatuksen vielä kestäessä sekä varsinkin niiden tauottua palasi elämä vastustamattomasti vanhoihin muotoihinsa. Hallitusvallan huippu kyllä oli siirtynyt lännestä

itään, ja suuremmassa määrässä kuin ennen pääsivät maan omat miehet vaikuttamaan yleisten asiain käsittelyyn, joko he sitten tähän kykenivät tahi ei, mutta taajoille riveille tämä kaikki toistaiseksi ei paljon tuntunut. Elettiin ja tehtiin työtä entisissä ahtaissa puitteissa, välittämättä suuresti valtiollisista muutoksista.

Aikanaan tapahtui kuitenkin uudistus, vieläpä yli odotusten. Kun kohtalon hetkellä luotuun ulkokuoreen oli saatu kasvamaan uusi sydän, astui Porvoon valtiopäiväin suunnittelema muutos koko kansalle näkyviin oikeassa valossaan. Paljon aikaa ja moniaalle ulottuvia, väsymättömiä ponnistuksia itsenäisen yhteiskunnan järjestely tietysti oli vaatinut. Uskonnollisen herätyksen mahtava liike, matalista mökeistä lähteneenä, hallitsevien puolelta sitä vastoin epäiltynä, viritti satatuhansien sydämiin kuulumatonta innostusta, saaden ennemmin uinuvia, jähmettyneinä olleita voimia vapautetuiksi; hengellinen valvutuneisuus, joka kyllä itsessään taipui rajoittumaan varsinaiseen silmämääräänsä, vaikutti lopulta yhteiskunnalliseenkin elämään mahtavana herätyksenä. Valistus- ja sivistysrientojen uurastajain aluksi vähäinen joukko valmisti vähin erin kansan suomenkieliselle enemmistölle väljemmät tiet järjen maailmaan, laskien samassa vastaisten aikojen kansanvaltaisuudelle vankan uuden kulmakiven. Ja itsehallinnon päästyä suuremmissa ja pienemmissä piireissä oikeuteensa, ennen kaikkea valtiosäätyjen määräajoin uudistuvan toiminnan muodossa, saatiin lain-säädäntö kohotetuksi vanhoista muodoista ja kaavoista. Siinä ne päävoimat, jotka muutamassa polvessa loivat uuden Suomen, mikäli se vastusten vallitessa oli lyhyessä ajassa mahdollinen.

Paljon historiassa uudistuu, mutta paljon käy entistä latua, eikä nykyinen sukupolvi aina voimansa kyllyydestä iloiten näe sen rajoituksia. Valtioelämän uumeniin asti näyttää kyllä ulottuvan se muutos, joka perustuslain ikivanhoja sääntöjä kumoomalla siirtää korkeimman ratkaisuvallan perinnöllisesti tehtävänsä kutsutun hallitsijan käsistä kansanäänestyksellä määrätyn edustajakunnan haltuun, mutta maailmanhistoria on useammin kuin kerran osottanut suurimpainkin

ulkonaisten muutosten jäävän näennäisiksi, jollei niitä kannattamassa ole vastaavaa kuntoa. Henkisen voiman puuttuessa huimaavankin loistava voitto raukeaa tyhjiin. Vaatimattomaan muotoon pukeutunut uudistus sellainen kuin suomen kielen kohottaminen sivistyskieleksi, joka oli mahdollinen kirjaintakaan perustuslaissa muuttamatta, se sitä vastoin meillä kykeni miespolven ajassa saamaan aikaan perinpohjaisen sisällisen uudistuksen, joka jo yksinään painoi uuden leiman yhteiskunnalliseen elämäämme.

Keskellä ulkonaisten voimain hurjaa temmellystä ja satumusten arvaamatonta peliä saattaakin tuntua virvoittavalta kääntää hetkeksi ajatuksensa niihin rauhoitettuihin aloihin, missä ajan hampaan syömä tai ihmiskäsin särjetty tehdään entistään ehommaksi sanan voimalla.

Ennestään käyttämättömien lähteitten avulla täytettynä ja suuresti laajennettuna lasketaan tässä lukijan käteen kuvaus, jolle Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran historiaan liittyvä muistopäivä oli lähimpänä aiheena: 25 päivänä lokakuuta 1917 oli täysi vuosisata kulunut *Sven Gabriel Elmgrenin* syntymästä; seuraavana 3 päivänä marraskuuta oli senlisäksi tasan kaksi vuosikymmentä hänen kuolemastaan. Oli täysi syy tämän johdosta virittää muistoon kauan unohdettuja oloja sekä voittoja, joita nykyaika vain vaillinaisesti tuntee. Muistettaneen, että mainitun seuran kolme ensimmäistä vuosikymmentä oli verrattomien vaikeuksien ja vastoinkäymisten aika ja että seuran myötävaikutuksella juuri silloin on tehty suurtöitä, joiden merkityksen seuraava aika vasta on paremmin käsittänyt, mutta millaisin ponnistuksin peltoa muokattiin, sitä pikemmin aavistetaan kuin tiedetään. Eikä ole tarvis selittää, miten paljon enemmän kaukonäköisyyttä ja uhrautumista tarvitaan viljelystyön suorittajalta kuin niiltä, joiden työksi jää runsaitten satojen korjuu.

Noiden näkymättömien vaivojen sekä useimmiten raskaitten valmistustöitten vuosina oli oikeastaan kaksi miestä, joiden tarmosta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran menestys siihen aikaan riippui, — toinen kansanrunoutemme uupumaton, maan-

kuuluksi tullut kansanrunon kerääjä Elias Lönnrot, toinen hänen läheinen ystävänsä, seuran väsymätön mutta hiljaisen työkammionsa varjoon jäänyt sihteeri Elmgren. Puolentoista vuosikymmenen aikana, vieläpä silloin kuin seuran hengissä pysymisen mahdollisuuskin oli kyseessä, milloin valtiollisen vainon, milloin tukahduttavan taloudellisen ahdingon johdosta, pysyi Elmgren sen harrastusten koossapitävänä voimana, töiden järjestäjänä ja alttiina kantajana. Samaan aikaan hän, virallisesti vain amanuenssin asemassa, oli yliopistokirjaston kotimaisen osaston pylväs sekä yliopistonuorison samoinkuin isänmaallisen sanomalehdistön johtomiehiä, puhumatta siitä, minkä hän muuten on tehnyt pitääkseen tieteellisen tutkimuksen asiaa maassamme vireillä. Aineellista etua ei näillä useimmiten näkymättömillä vaivoilla tavoiteltu; täytetyn velvollisuuden tiedon ohella kunnia tavallisesti sai olla ainoana palkkiona, ja säästäen sitäkin on suotu. Elmgrenin kuoltua pidetty lyhyt, tavanmukainen muistopuhe Suomen Tiedeseurassa ¹⁾, muissa yhdistyksissä, joissa hän eläessään oli vaikuttanut, muutama vuosikertomukseen sisältyvä rivi antaa tiedon, että hän on niissä ollut toimimassa; siinä kaikki.

Yhdessä asianomaisen oman sulkenaisuuden kanssa tämä on vaikuttanut, että harva jos yksikään viime vuosisadan keski-paikoilla toimineista merkkimiehistämme siinä määrässä kuin Elmgren on ikäänkuin kadonnut oman aikansa näköpiiristä. Omituiseksi originaaliksi sekä maailman kehitykselle mukavennon vieraaksi erakoksi hänet katsottiin nuorempain puolelta, joille hän vielä oli näkemästä tunnettu; myöhemmin julkisen elämän näyttämölle astuneet eivät tietäne sitäkään. Ja kuitenkin se, minkä hän eläessään on tehnyt kansamme entisyyden valaisemiseksi sekä uuden ja paremman tulevaisuuden luomiseksi, oikeuttaa, jopa velvoittaakin tutustumaan elämäntarinaan, joka kaikessa vaatimattomuudessaan luo kirkasta valoa siihen ohdakkeiseen tiehen, jota myöten nykyisten sukupolvien

¹⁾ Acta Societatis Scientiarum Fennicae, tomus XXIV, Helsingissä 1899.

lähimpään edelläkävijäin täytyi pyrkiä eteenpäin raivatakseen kansalliselle sivistyksellemme uusia aloja, nyttemmin sen parhaita rintamaita.

I. Suku, koti ja kouluvuodet.

Siitä ympäristöstä, missä tämän kuvauksen esine syntyi ja varttui, on hän omakätisessä elämäkerran-luonnoksessa antanut tärkeitä viittauksia; esi-isiensä sarjasta sekä suvustaan hän samoin on myöhemmin koonnut tietoja niin pitkälle kuin asiakirjat vain ovat myöntäneet.

Sukupuun juuret ulottuvat harvassa polvessa maata viljelevän väestön taajaan joukkoon, isän puolelta Ruotsin Smolantiin, missä tunnettu kantaisä *Gabriel Knuutinpoika* (synt. 17:nnen vuosisadan keskivaiheilla, naimisissa *Märit* eli *Märta Germundintyttären* kanssa) omisti Elmesåsin tilan Mohedan pitäjässä. Hänen poikansa, sukunimen ensimmäinen kantaja, kirkkoherra (oman kirjoitustapansa mukaan) *Samuel Ellmegren*, oli syntynyt mainitulla tilalla v. 1691 ja kuoli 1744; hän oli nainut edelläkävijänsä tyttären, *Märta Katarina Rudan*. Ellmegren saavutti Lundin yliopistossa filosofian maisteriarvon, palveli akatemian kirjastossa ja jonkun aikaa kouluopettajana; lopulta hän oli Smolannin Hestran seurakunnan sielunpaimen ja rovasti. Hänen pojistaan kaksi astui opintietä, toinen ehtien kirkkoherraksi, toinen kuollen nuorena; kaksi antautui kirjansitojan ammattiin.

Nuorempi näistä jälkimäisistä, *David Elmgren*, syntyi 1738 ja kuoli 1810. Hän muutti 1770 Turkuun, tullen siellä lopuksi ammatinvanhimmaksi; Turussa hän nai kirjansitoja Fernborgin lesken *Magdalena Bäckströmin*. Heille syntyi kolme poikaa: vanhin tuli koristemaalariksi, nuorin kirjansitojaksi. Keskimäinen, *Gabriel Elmgren*, kääntyi oppineelle uralle.

Tämä poika oli syntynyt Turussa 4 päivänä maaliskuuta 1776, pääsi ylioppilaaksi 1790 ja filosofian kandidaatiksi 1800. Joukkoa etevämpänä hän sai 1796 ja 1799 esiintyä puhujana akatemian juhlissa; siinä tavallista loistavammassa promotsionissa, missä kuninkaallinen pariskunta 1802 oli saapuvilla,

lähinnä uuden akatemiatalon perustuskiven laskemista kunnioit- taakseen, Elmgren saavutti tohtorinarvon (mikä vastasi myö- hempäin aikojen maisterinimitystä). Akatemisella uralla hou- kuttelevista mahdollisuuksista luopuen hän, oltuansa pakotettu jo sitä ennen ansaitsemaan leipäänsä kotiopettajana, 1801 vihi- tytti itsensä papiksi, ja 1804 piispa Tengströmin apulaiseksi Paraisten palkkapitäjään joutuneena hän siellä tuli kappalai- seksi. Kirjeessä pojalleen hän vuonna 1848 itse tunnustaa vuo- desta vuoteen lykänneensä pastoraalitutkintonsa, kunnes oli mahdotonta enää ajatella sen suorittamista. »Julkisten ja lä- hellä olevain velvollisuuksien tähden minä syrjäytin huolen- pidon omasta tulevaisuudestani, jota minä liian myöhään ka- dun», hän lisää, toivottaen pojalleen parempaa menestystä. Mainittuun paikkaan kuuluva vakinainen palkka ei ollut sen suurempi kuin vuotuisesti 32 tynnyriä viljaa, josta, kun ikä pakotti apulaisen ottamiseen, 20 tynnyriä oli tälle suoritettava, toimituksista valuvista syrjätuloista puhumatta!

Ja tähän vähäiseen asemaan Gabriel Elmgren jäi elinajak- seen, joten hän 91 vuoden ijässä kuollessansa oli palvellut yhtä ja samaa seurakuntaa kokonaista 62 vuotta. Voipi tässä vaa- timattomuudessa nähdä pojalle periytyneen luonteenpiirteen, koska tämäkin sitten tyytyi taloudellisesti hyvin ahtaihin oloi- hin. Molemmille yhteiseksi ominaisuudeksi saattaa sen ohessa mainita välinpitämättömyyden seuraelämän vaatimuksista, mikä myöhemmällä ijällä ilmeni harvinaisen pitkälle menevän origi- naliteetin muodossa. Mutta yhtäläisyyksien rinnalla huoma- taan isän ja pojan luonteessa paljon eroakin. Todellinen tai luultu sairaalloisuus oli edellisessä synnyttänyt synkkämielisyy- den, joka raskaasti painoi häntä itseään sekä varsinkin hänen ympäristöänsä. Lähes kolme vuosikymmentä hän, usein viita- ten nöyrään alistumiseensa Jumalan tahtoon, odotteli muka- aivan läheistä kuolemaansa, eikä voi epäillä, että hän ankaran luulo- tai hivutustaudin vallassa ollen (»svåra ansatt af mjelt- sjuka eller tvinsot») on paljon kärsinyt. Vuonna 1845 hän itse kertoo seisovansa mielenvian partaalla. Mitään tätä vastaavaa ei huomata pojassa, jos kohta hänkin oli umpimielinen sekä

varsin ankarasti arvosteli itseään. Häntä eivät suuretkaan vastoinkäymiset saaneet menettämään mielensä tasapainoa, ja vieraita kohtaan kääntynyt jörömäisyys saattoi otollisen hetken tullen muuttua hilpeäksi ja harvinaisen oikeaan osuvaksi huumoriksi.

Gabriel Elmgren oli vuonna 1814 nainut Getan kappalaisen tyttären *Johanna Kristiina Tallegvistin*, jonka isoisä oli ollut kirvesmies Turussa. Aviosta syntyi kolme poikaa. Vanhin *Herman David*, syntynyt 1815, kuollut 1867, tuli ylioppilaaksi ja sitten maanmittariksi; elämäntavoiltaan hän oli epäsäännöllinen. Nuorin, *Otto Johan*, kääntyi merimiehen uralle ja pääsi vihdoin kapteeniksi. Alituista taloudellista ahdinkoa vastaan taistellen hän syksyllä 1865 vanhan aluksen päällikkönä läksi Turusta Sisiliaan, mutta katosi sillä matkalla laivan ja miehistön kera tietämättömiin. Vanhemmilleen ei heistä kumpikaan tuottanut suurta iloa.

Keskimäinen poika, *Sven Gabriel Elmgren*, oli syntynyt Paraisten Parsbyn talossa 25 päivänä lokakuuta 1817 ja kasvoi kuten veljetkin pienessä kodissaan. Siitä vaikutuksesta, minkä lähin ympäristö teki hänen mieleensä, antavat hänen omat muistoonpanonsa valaisevia viittauksia.

Kappalaistalo sijaitsi kahden pienen talonpoikaiskonnun keskellä, ja oli jotenkin niiden tapaisena. Seutu oli muuten yksitoikkoinen, mutta ikivanha omenapuu, kaunis pihlaja sekä läheinen pikkuinen lehto, samoin kuin Kirkkolahden kaukaa siintävä selkä, antoivat seudulle viehätöksensä, vetäen pojan luokseen, niin pian kuin hän vain ikäänsä nähden sai liikkua oman päänsä mukaan. Ainoana seurana olivat veljet sekä läheisyydessä asuvat samanikäiset pojat, sillä vanhemmat eivät ylläpitäneet kanssakäyntiä seudun herrasperheitten kanssa. Näidenkään harrastukset, myöhemmistä Paraisten oloista annettuihin tiedonantoihin luottaaksemme, eivät kohonneet maalaispitäjän tavallisinta tasoa ylemmäksi. Lapsuudesta pappilan pojat kaikissa perehtyivät naapurien tapoihin ja maalaiselämän askareihin; talonpojan työn kunnioitusta ei tarvittu heille opettaa. Vanhanaikainen ankaruus vallitsi muuten kasvatuksessa.

Ikäihmisten kunnioitus oli velvollisuus, joka ei sietänyt poikkeusta, eikä ollut lupa välittää yhteiskunnallisesta asemasta tai puvusta. Niiden joukosta, joilta tuleva tutkija muistelee etupäässä saaneensa herätyksiä itsenäiseen ajatteluun, mainitsee hän ensi sijassa erään etevän sekä mietiskelyyn mieltyneen ja siihen hyvin pystyvän rengin; kahdesta vartavasten hankitusta kotiopettajasta kerrotaan muistoonpanoissa vain, että he olivat huonot.

Elämäntapa oli yksinkertaisuudellaan erinomaisen karaiseva ja perusti terveyden, joka vielä korkeallakin iällä kesti melkein mitä tahansa. Vanhuksen tuttavat muistanevat, että kun hän myöhään — vaimonsa hartaasta kehotuksesta — oli hankkinut itselleen turkin, niin hän sitä käyttäessään ei huolinut tai ei muistanut ankarassa pakkasessakaan panna nappeja rinnasta kiinni, mutta pahempia seurauksia ei siitä ollut, vaikka hänestä kaulahuivikin oli ylellisyyttä. Kodin läheisyydessä juokseva puro oli lapsen rakkaimpia leikkipaikkoja ja ehtimiseen jalkineet tietysti olivat määrät, mutta nuhasta ei tiedetty. Naapuritalon isännältä saatu kelkka samoin kuin luistimet olivat talvella yhtä mittaa käytännössä. Kaikellaisia esineitä iltasin takkatulen valossa veistelemällä saavutettiin hyvä kätevyys; halonhakuu, purjehtiminen ja myöhemmin voimistelu antoivat lukumiehissä harvinaisen ruumiillisen voiman.

Kasvatuksen siveellinen puoli ei hänessä kohdannut vaikeuksia, eikä tarvittu rangaistuksiin turvautua. Lapsuudesta asti hän tottui totuudenrakkauteen sekä vakaaseen uskonnolliseen mieleen, kuten useat merkit osottavat. Iltarukouksessaan poika aina tunnollisesti koetti tehdä itselleen selväksi, mitä hän ehkä päivän kuluessa oli rikkonut. Isän omistama sekä maapapille runsas kirjasto edisti aikaiseen lukuhalua; kenenkään siihen kehottamatta keskimäinen poika jo ennen lukioon tulemistaan lueskeli teoksia, jotka eivät olleet lapsen kehityskannalle sovitettut eivätkä ainakaan olleet hauskuudestaan kuulut. Regnérs »Första begrepp», Bastholmin »Filosofi för olärda», Westerdahlin lääkärikirja sekä Holbergin »Moraliske tanker» y. m. tulivat siten hänelle aikaisin tutuiksi, jopa

rakkaiksikin, ja siitä oli sitten myöhemmin hyötyä, kun opinnoissa päästiin varsinaisia alkeita edemmäksi. Pojan ajatus-tavalle kuvaavaa on, että Holbergin hullunkurinen kertomus »Niels Klims underjordiska resa» sitä vastaan totuudesta poikkeavana — ehkäpä myöskin uskonnollisia harhaluuloja vastaan suunnattujen myrkyllisten viittaustensa johdosta — hänessä herätti sellaista katkeruutta, että hän sen repi palasiksi. Tuntemattomaksi jäi romaanikirjallisuus, sellaista kun ei nimeksikään ollut isän kirjastossa. Omasta aloitteestaan poika rupesi piirustamaan varsinkin maisemia, ja vaikkei hän koskaan saanut siinä johdatusta, pääsi hän verraten hyvään taitoon, jota ei kuitenkaan miehistyneenä huolinut ylläpitää tai kehittää, koska hyvällä syyllä arveli väärästä päästä alkaneensa. Luvut eivät yleensä tuottaneet mitään vaikeutta; kertomataulu vain oli aluksi mahdoton saada päähän taotuksi, joten tulokset kauan täytyi kutakin tapausta varten määrätä laskemalla.

Näissä ja muissa piirteissä, jotka Elmgren on itsestään merkinnyt muistoon, ei voi olettaa sellaista kaunistelua, joka vähentää niin monen autobiografian luotettavuutta; pikemmin sopii olettaa itsekritiikin joskus menneen liiankin pitkälle. Elmgren kertoo muun muassa olleensa lapsena oikullinen ja välistä siksi itsepintainen, etteivät ulkoapäin tulleet muistutukset vaikuttaneet mitään, jos kerran oli saanut jonkun päähänpiston mieleensä juurtumaan, — esim. ettei suostuisi syömään kaurapuuroa. Jälkiä mieleen ja käytökseen jätti sekin, että vanhemmat tuskin ensinkään seurustelivat samansäätyisten kanssa. Aikaisin saavutettu taipumus omaperäisyyteen kehittyi myöhemmin välistä karkeaksikin vastahakoisuudeksi puvussa ja käytöksessä mukautua yleensä vallitsevaan tapaan.

Hyvän täydennyksen Elmgrenin itsepiirtämille viittauksille, joista jo käy näkyviin aikaa myöten vakaantuvan luonteen perusedellytykset, antaa meille hänen uskollisen elämänkumppalinsa laatima kuvaus, johon tämän kirjoittajalle on ollut suotu tutustua.

Pienestä asti kukkamaailman mitä hartaimpana ystävänä ja ihailijana Elmgren oli kasvien elämänilmiöistä selvillä ennen

kuin oppi niiden latinaiset nimet. Rakkaus, millä hän katseli kaikkea luonnossa esiintyvää elämää, kuvautui siinäkin, ettei voinut sietää, jos ken ilman järkevää tarkoitusta taittoi kukkia tai kasveja. Metsästyks oli hänelle vastenmielinen; elämä sellaisenaan tuntui hänestä pyhäältä ja sen tähden hän tahtoi sitä suojella. Vesillä liikkuminen oli jo nuoruudesta asti hänen suurimpia ilojaan: purjehtimisessa hän oli taitava sekä soutajana verraton, mutta kalastamiseen, vaikka tosin oli siihenkin perehtynyt, ei ollut halua. Kalaa kun talouteen tarvittiin, hän mieluummin sen hankki »hopeakoukulla» kuin itse pyytämällä.

Turun palo 1827 oli lapsuuden aikaisimpia suuria muistoja, sillä omaan kotiinkin näkyi monta päivää perättäin leveä savupatsas, joka toi kaukana asuville viestin Suomen vanhimman ja muistorikkaimman kaupungin kaameasta tuhosta. Elmgrenin isällä oli siellä pieni talo, joten nuo kohtalokkaat syyskuun päivät vaikuttivat pahasti perheen taloudelliseenkin asemaan. Vielä kauan myöhemmin laskettiin yksityiselämän tapausten aikaa usein sen mukaan, miten monta kuukautta tai vuotta se oli ennen tai jälkeen Turun paloa, — siksi syvät jäljet tämä kansallinen onnettomuus varsinkin Varsinais-Suomessa jätti silloisen sukupolven mieleen. Mutta tietysti ei puuttunut lapsuuden ilojakaan, vaikka elettiin mitä vaatimattomimmassa oloissa. Noita kultaisen iän rakkaimpia muistoja oli pieni puutarha, isän kehotuksesta raivattu kodin vieressä olevaan kivikkomäkeen, joten se pojilta oli vaatinut työtä äärettömästi. Elmgren oli sitä paitsi kodin läheisyyteen istuttanut puita, vaalien niitä suurella huolella, ja kotipitäjään muualta palatessaan nämä aina olivat ensimmäisenä hänen huomionsa esineenä. Katkera oli suru, kun Krimin sodan aikana nekin olivat saaneet kärsiä aivan olemattoman puolustustarpeen vuoksi.

Turun lukioon jouduttuansa Elmgren sai tutustua uusiin ja osaksi varsin vähän miellyttäviin oloihin, joita vastaan hänen tuntehiikkaan mielensä oli pakko turvautua sulkeneisuuden kovaan ulkokuoreen.

Ei ollut paljon haittaa aluksi huomattavasta tietojen alemmuudesta, sillä se kohdistui vain muutamaan lukion opetus-

aineeseen ja oli pian autettavissa. Suhde opettajistoon muodostuikin verraten hyväksi: herättävällä opetuksellaan silloinen historian lehtori, aikanaan arkkipiispa Edvard Bergenheim, suopealla kohtelulla taas raamatun kielten lehtori, sitten rovasti C. J. Estlander kiinnittivät lahjakkaan ja tiedonhaluisen oppilaan mieltä. Jumaluusopin lehtori, myöhemmin tuomiorovasti J. A. Edman, — »vanha Adam», kuten häntä yleisesti sanottiin, — jätti sitä vastoin purevalla ivallaan sekä järjetöntä ulkolukua vaatimalla mitä ikävimpä muistoja oppilaiden mieleen, vaikka vastaisen elämänuran kannalta juuri tämän opettajan edustama aine olisi vaatinut tavallista suurempaa huolta sydämenkin tarpeista.

Tuntuvammin kuin opettajisto vaikutti kuitenkin omien toverien piiri maalta tulleen nuorukaisen asemaan. Kaupunkilais- ja lukioelämä oli yleensä Elmgrenille outo, ja siihen perehtyneet oppilaat härnäsivät itsetunnessaan häntä moukka- maisuudesta. Tästä pilkasta sekä sen aiheuttamasta yksinäisyydentunteesta oli tosin etunsakin. Mitä enemmän itsenäisyys karaistui, sitä paremmin säilyi kodissa opittu siveellinen ankaruus, huolimatta ympäristön keveämmistä maailmankatso- muksista. Mutta kun kouluaika, joka useimmille aivan myöhäiseen ikään asti loistaa ruusunhohteisessa valossa, ei Elmgrenin silloin herkkään mieleen jättänyt kuin ikäviä muistoja, loi tämä tumman varjon kauas hänen tulevaisuuteensakin. Toistaiseksi se vahvasti kiintymyksen kotiin, missä oleskelu muuten isän äreyden takia ei tuntunut kovin houkuttelevalta. Kotipappilan kanssa oli muuten helppo lukukausina olla kosketuksissa naapurien kautta, joilla usein oli Turkuun asiaa; kirjeiden ohessa silloin kotipuolen miehet toivat milloin mitäkin: vaatteita ja jalkineita sekä varsinkin ruokatavaroita, leipää, voita, makkaraa, juustoa ja perunoita. Tällä tavoin eivät kodin menot poikien kouluttamisesta Turussa käyneet aivan rasittaviksi. Kirjeistä selviää, että ainakin yhteen aikaan 10 riksiä »riikinvelkaa» (riksgälds, nimellisesti 13 markkaa 90 penniä nykyistä Suomen rahaa) sekä joku ropo palvelijalle oli kaikki, mikä kukkarosta oli maksettava pojan olostä lukukaudelta

Suomen vanhassa ja tuhasta nousseessa pääkaupungissa. Toisin kävi, kun sitten aikoinaan yksi tai yhtäaikaa kaksikin poikaa oli ylläpidettävä kaukaisessa Helsingissä, mihin Turun palon jälkeen yliopistokin oli muuttanut. Ja ennen kuin 19:n vuoden ikä oli saavutettu, pääsi Sven Elmgren korkeakouluun, missä vanhempi veli jo sitä ennen oleskeli.

II. Oppivuodet yliopistossa.

Varsin hyvällä arvosanalla laudatur (33 ääntä) Elmgren kesäkuulla 1836 suoritti tutkintonsa ja iloisin toivein rupesi harjoittamaan yliopistolukujaan. Samassa syntyi kuitenkin erimielisyyttä hänen ja isän välillä, aluksi tosin ohimenevää, mutta sittenkin tulevaisuuteen vaikuttavaa.

Pääaiheen siihen antoi nuorukaisen neuvoa kysymättä tekemä päätös pyrkiä filosofisessa tiedekunnassa kandidaatiksi, ennenkuin suoranaisesti kääntyisi jumaluusopin lukuihin. Vanhalle isälle se monesta syystä oli vastenmielinen. Lähinnä häntä huolestutti asia säästäväisyyden kannalta; hän oli toivonut ilman suurempia kuluja voivansa pian saada itselleen auttajan. Ajan tavan mukaan poika usein jo lukiolaisena oli pitänyt kotipitäjässä saarnoja, nähtävästi omaisten täydelliseksi tyytyväisyydeksi, eikä siis aivan pitkä valmistusaika näyttänyt välttämättömältä. Sen ohessa vanhempi Elmgren vanhoillisuuteen takertuneena pelkäsi maallisten opintojen vaikuttavan pojan uskonnolliseen kantaan; yhä yltävä valtiollisten uudistusten kammo sai hänet sen ohessa katkeralla mielellä katselemaan aikansa valtiollisia tapauksia. Tämä kanta oli silloin vallalla moniaalla Europassa, mutta tuskin missään niin pitkälle kehinneenä kuin Nikolai I:n hallitsemisessa maissa. Vanhemmassa virkamiespolvessa tämä mieliala Suomessakin on helmikuun vallankumouksen perästä mennyt kaikkien äärien yli. ¹⁾

¹⁾ Vanhuksen kirjeissä, joista viimeinen on vuodelta 1863, nämä epäilykset yhä uudistuvat, osaksi yhä jyrkempinä; aivan selvinä ne esiintyvät jo siihen aikaan, jolloin vielä saattoi olettaa kokemattoman

Kotoa saadun kannatuksen niukkuus pakotti tietysti Helsingissä olevan pitämään itse huolta tulojen hankinnasta, johon silloin vielä yleisesti käytetty kotiopettajajärjestelmä tarjosi hyvän tilaisuuden. Jonkun nuorukaisen Elmgren vuoteen 1853 voimassa oleiden vanhojen yliopistosääntöjen mukaisesti on valmistanut ylioppilastutkintoonkin; sitä paitsi hän on opettanut alaikäisille alkeita, asuen eri perheissä. Omilta luvuilta meni täten aikaa hukkaan, eikä Elmgrenillä oman arvoitelunsa mukaan edes ollut opettajatoimeen oikeata taipumusta. Oleskelu vieraisa seuduissa ja muutenkin uusissa oloissa kan-

ylioppilaan tarvitsevan ohjausta ja neuvoja. Lähettäessään hänelle 75 riksin valtavalkaseteleitä (nimellisesti 104: 25 nykyisessä Suomen rahassa) isä 28 päivänä tammikuuta 1838 ilmoittaa tuskin voivansa sinä lukukautena luovuttaa enempää, ja pojan aiotusta kandidaattitutkinnosta hän esittää epäilyksensä: »Hvad åter det beträffar, att du tänker på Graden, så är det i sig sjelft icke illa, men faller sig dock icke aldeles behagligt för mig, som hoppats att af dig snart få njuta någon hjälp; icke heller är det någon emot kostnaden svarande förmån för en prästman, att vara promoverad, jag kan äfven tillägga, att denna tidens Philosophie icke särdeles gagnar den som vill göra nytta i Guds församling, om icke skadar. Likväl om Gud så vill, och du ämnar heldre att söka din fortkomst vid något läroverk än på den prästerliga banan, så vill jag därmed låta mig nöja. Tör hända Gud gifver mig förmåga till tienstens bestridande den korta tid jag ännu kan lefva, eller öpnar någon utväg till dess besörjande genom en främmande. Ske derföre Guds villje!» Rahakysymys kummittelee yhä kirjevaihdossa: vanhus olettaa jumaluusopillisen tiedekunnan tarjoovan parempaa mahdollisuutta edullisen stipendin voittamiseen kuin filosofisen, ja lohduttaa poikaa ensi opinnytteessä sattuneen vahingon johdosta sillä minkä Cornelius Nepos kertoo Temistokleesta, »quae contumelia eum non fregit sed erexit». Jonkun kompan johdosta, minkä poika veljelleen oli kirjeessään lausunut, isä peljästyy ja varottaa: »då förförelsen nu är så allmän och din erfarenhet icke ännu kan vara tillräckelig, så anser jag det för en helig plikt att faderligen varna dig för det så kringgripande onda i denna tidens lefnadssätt både hos unga och gamla.» Ja puhtaasti valtiolliset näkökohdat astuvat etualalle seuraavana 11 päivänä huhtikuuta 1838 kirjoitetussa kirjeessä, missä lähetetään 56 riksiä uuden viitan (kapprock) maksamiseksi. Molempia silloin Helsingissä olevia poikiaan, vieläpä omaa asemaansa ajatellen huolestunut isä varottaa: »För Guds skull, ber jag att Ni ingalunda deltagen i någon den minsta stridighet,

toi kuitenkin hedelmiä, varsinkin kun hän ei enää voinut kodista saada sanottavasti herätyksiä.¹⁾

Muiden hyvien tulosten ohessa perehtymys aikakauden kaudonkirjallisuuteen jäi kotiopettajatoimen hedelmäksi — sekä ajaksi virinnyt halu sepittää runoja! Tämän viimeainitun Elmgren itse on autobiografiassaan pilkallisesti leimannut lapsentaudin veroiseksi, ja vähimmäksi osaksi nuo tilapäisen tunnelman ilmaukset ovat säilyneetkään. Hän näyttää lähettäneen useita siihen aikaan lähimmälle ystävälleen, sittemmin kirjastonhoitaja G. E. Ingeliukselle, joka niitä on arvostellut. Ettei siinä määrässä käytännöllisyyteen kääntynyt luonne kuin Elmgrenin ole ollut runoilijaksi kutsuttu, on ymmärrettävä; omaa kykyä vastaan kääntyneet epäilykset olivat tässä varmaankin paikallaan. Omituista kyllä hän kuitenkin myöhemmin otti arvostellakseen muiden runoja, kuten tuntuu etupäässä kuivan järkipärisyyden kannalta, eikä sillä voittanut myötätuntoa. Kasku kertoo, että J. L. Runeberg kerran jostakin arvostelusta när-

orolighet eller olydnad emot förmån, ty det 4:de Budet i Guds lag är Eder icke obekant, och oberäknelig ofärd för Eder sjelfva äfvensom för oss, Edra föräldrar och anförvandter, kunde olyckligtvis följa på ett obetänkt deltagande i tidens förgiftiga uptåg. Men — ho tror vår predikan!» Syksyllä isä lähetti pojalleen 100 riksiä, samassa lisäten kylläkin tarpeettoman kehotuksen luopumaan »kaikista häälyväisistä ajatuksista ja intohimoista» (alla flyktiga tankar och passioner), pysyäkseen luvuisaan ja jumalanpelossa.

¹⁾ Synkin värein kuvaa 1845 kotipitäjän oloja *K. O. Nilsdorff*, joka silloin palveli Paraisissa toisena kappalaisena (syntynyt 1809, kuollut 1885). Muista puhuttuansa hän lisää: »Pargas är allt ännu Pargas, ingen tänker just mycket på det allmänna, huru mycket och mångt behöfde blifva bättre, utan en del tänker på sig sjelf, en del vet blott att förtälja om andra och en del tänker ingenting. Kyrkofivet är väl icke utdödt, men det vill ej bära några välsignade frukter. Saima säger att det är på modet i Tyskland, att hvar och en uppgör sin egen salighetsväg: det är väl ändock bättre att ha någon än ingen. En smärtsam känsla är det ock för mig att icke kunna så fylla mitt kall som jag borde. — — Far din är som förr, tycker att den gyllene tiden är förbi m. m. dyl. — — Jag hade ock i somras en son, som döden borttryckte efter 2½ veckors lefnad; mången suck har stigit från mitt hjerta, men den bortgångna är ej mer, och jag vandrar här med den smärtsamma känslan att Pargas är Pargas. Men mångenstädes är det ändock sämre.»

kästyneenä olisi lähettänyt varsin purevan varoituksen Elmgrenille, ettei jatkaisi tällä alalla. Hänen suorasukainen kritiikkinsä loukkasi muillakin aloilla; oltiin siihen aikaan erinomaisten kärkeä suuttumaan sanomissa ilmaantuneista muistutuksista. Yksi Elmgrenin kaikkein ensimmäisiä julkisuuteen tulleita, vaikka nimettä painattamia kirjoituksia »Pietism och Katholicism» (Morgonbladet 1845, n:ot 38—40) sisälsi varsin oikeutetut muistutukset herännäisyyttä vastaan, paljastaen suunnan kritiikkittömyyden ja orjallisen kiinnipitämisen oppisien lausuntojen kirjaimesta. Tämä moite lienee vaikuttanut vieroittavasti muutamaaan tuttavaan, jonka Elmgren itse oli lukenut lähimpiin ystäviinsä. Muita tovereita hän menetti silloin nuorisossa varsin tavallisen tapojen löyhyyden tähden. Jokainen tällainen kokemus ja tappio kävi varsin raskaaksi ilmeikkään eristäytymiseen taipuvan nuorukaisen mielelle. Varmuudella voinee olettaa, että Elmgrenin omakätisistä ja itselleen kirjoittamista tunteenpurkauksista sekä muistelmista usein näkyvä masennuksen tunne ainakin suureksi osaksi on aiheutunut siitä, että hän suhteellisen vähässä määrässä on saanut nauttia samanmielisten seuraa ja kannatusta.

Katsellessamme sen ajan yliopistoluetteloja voimme helposti ymmärtää, että se toveripiiri, johon Elmgren Turun osakuntaan mennessään oli liittynyt, ei voinut suuresti vaikuttaa siksi itsenäiseen luonteeseen kuin hänellä jo silloin oli. Filosofisen tiedekunnan opettajisto ei sekään saanut suurta merkitystä hänen kehityksellensä; he olivat miltei kaikki jotakuinkin vieraat nuorisolle. Kun stipendiaattitutkinnossa kärsitty vastoinkäyminen vielä lisäksi oli horjauttanut sitä kunnioitusta, millä Elmgren Helsinkiin tullessaan oli ajatellut vastaisia opettajiansa, ymmärtää vielä paremmin, että akatemiset opinnot jäivät aivan hänen oman päänsä mukaan järjestettäväksi. Suuresti hän ei välittänyt virallisista kurssivaatimuksista, jotka tutkintoaineiden silloisen paljouden vuoksi eivät edellyttäneetkään perusteellisempaa oppia missään tieteessä. Kun promotsionivuosi sitten lähestyi ja tutkittavia ilmestyi suurin joukoin, sai arvanheitto määrätä, milloin tuli saapua kunkin pro-

fessorin luo, eikä silloin ollut aikaa tai halua parantaa, mitä aikaisemmin oli laiminlyöty; välttämättömimmät tiedot hankittiin viimeisinä päivinä tai tunteina, useinpa turvautumalla kokeneeseen toveriin, joka osasi professorin »knopit» kuin viisi sormeansa. Pahemmillä seurauksilla lykkäys ei uhannut, sillä arvosana admittitur tarjosi laajat mahdollisuudet pääsemään asianomaiseen julkiseen tutkintoon, joskin osotettu tietomäärä täydelleen supistui arvosanan äänimäärän mukaiseksi, joka oli = 0. Miten olot käytännössä muodostuivat, näkee selvästi 1840 vuoden promovoitujen tietomääristä. Laakerilla seppe-
lötsemisen ehtona oli silloin tutkinto 10 tieteessä sekä graduu-
alikirjoitus, jokaisessa korkeintaan 3 ääntä; korkein mahdollinen
äänimäärä oli siis 33, mutta kun ensimmäiseen kunniapaikkaan
päässyt loisti 30 äänellä, riitti 6 äänen viheliäinen tulos kaikista
alimpaan paikkaan jäävälle! Kaikista silloin annetuista arvo-
sanoista lähimmiten 22 % oli tuota arvotonta tunnustusta
»päästetään»; approbatureja — siksi vaatimattomat kuin silloin
olivatkin yksinkertaisen hyväksymisen vaatimukset — oli koko
luvusta 45 %, eikä korkeinta arvosanaa oltu annettu kuin yh-
teensä 12 % kaikista. ¹⁾

Elmgrenin varsin moniaalle ulottuvat tiedot ja harrastuk-
set eivät tulleet hänen kandidaattitutkinnossaan näkyviin.

¹⁾ Virallisten lähteiden puutteellisuuden vuoksi on tässä turvau-
duttu Helsingfors Tidningarien 1844 (n:o 74) antamaan selostukseen
filosofian kandidaattitutkintojen tuloksista neljässä promotsionissa (vuo-
sina 1832—44). Jonkunmoista epätasaisuutta ovat olojen muutokset
tuoneet mukanaan, joten numeroja ei voi sellaisinaan asettaa eri vuo-
silta vertailuun: filosofia antoi vielä 1832 ääniä kahdenkertaisesti, tähti-
tiede oli tutkintoaineena vasta vuodesta 1836, venäjän kieli vuodesta
1844. Klassilliset kielet selvimmin osottavat, mitä tutkivan professorin
luonne saattoi vaikuttaa tuloksiin: äreä J. G. Linsén ei noina vuosina
antanut yhtään kertaa admittitur, mutta hyvänsuopa A. G. Sjöström
myönsi tuhlaavasti korkeinta arvosanaa kreikan kielessä. Admittitur
on ollut heikkojen pelastusköytenä varsinkin tähtitieteessä sekä myös
matematiikassa, myöhemmin niin ikään venäjän kielessä. Graduaali-
kirjoituksessa ei koko mainittuna aikana annettu yhtään laudatur,
mutta admittitureja sitä runsaammin, vuonna 1840 kaikista kirjoitus-
kokeesta annetuista arvosanoista 34 %!

Kreikan ja latinan kielissä paras tunnustus saavutettiin, ei kummassakaan kuitenkaan sen enempää kuin cum laude approbatur; filosofiassa, joka aina erikseen oli kiinnittänyt hänen mieltään, tuli arvosanaksi pelkkä admittitur. Tämä epäedullinen tulos suututti kovasti häntä itseään ja tovereita, kenties syyllä. Sekä tieteensä edustajana että opettajana »filosofi» J. J. Tengström, mitä ansioita hänellä muuten olikaan, pysyi siinä määrässä keskittasoaakin alempana, että varsin hyvin voi olettaa hänen tässäkin erehtyneen. Hänen edessään tutkintoa suoritettaessa ei oma ajattelevainen laisinkaan kelvannut; sanasta sanaan piti vain kertoa Hegelin määritelmat. Elmgrenin aina valpasta itsetutkistelua kuvaa taasen se tosiasia, että hän jo muutama vuosi myöhemmin autobiografiassaan lukee tutkinnon epäedullisuuden omaksi syykseen. Lisäksi hän tämän yhteydessä mainitsee tutkintojen aikana paljon seurustelleensa juopottelijain kanssa sekä osottaneensa muita loukkaavaa ylimielisyyttä.

Useimpain mukana olleitten innostus 1840 vuoden suuriin riemujuhlisiin ja silloin yleensä vallinnut kohonnut mieliala ovat tavallisesti määränneet jälkeisten sukupolvien käsityksen tuosta vuodesta; Snellmanin ankara sana: »teidän juhlailemisenne ovat tanssimista hautajaisissa» ei ole saanut vastakaikua. Elmgrenin muistot noista päivistä eivät nekään kohonneet korkeaan lentoon, mutta siihen vaikuttivat lähinnä persoonalliset syyt. Yhdessä vanhemman veljensä kanssa, joka vastikään oli noussut sairasvuoteelta, hän tuli Helsinkiin kyydillä, ja kun edellisen viikon rankkasateet olivat paikoin peittäneet maantiet tulvavedellä, pääsivät he perille vasta sen päivän jälkeen, jolle F. M. Franzénin tulo antoi erityisen viehätyksensä. Itse juhlapäivinä sää tosin oli kaunis mutta helteinen, joten univormussa liikkuminen pahasti vaivasi, varsinkin kun tämä puku aina Elmgrenistä tuntui orjamaisuuden merkiltä sekä nöyryyttävältä. Suurissa juhlissa tungos vielä päällepäätteeksi oli tuskastuttava ja tuttavien vähän; hoikkaa kukkaroansakin säälien Elmgren vain toivoi noiden päivien pian päättyvän. Hänen laakerilla seppelöimisensä, joka tapahtui heinäkuun 20 päivänä, jätti

kuitenkin mieleen syvän muiston. Kävely kadulla klassillisen ajan kunniamerkki otsalla tuntui riemukululta; silloin sai myös pitää epämukavan kolmikulmaisen hattunsa kainalossa. Ilon ollen yleisön huomion esineenä sekaantui kuitenkin vastustamaton ujdudentunne, joka aina Elmgrenille julkisesti esiintyessään oli vastukseksi.

Valmistavien opintojen aika näytti nyt päättyneeltä; vuonna 1841 alkavien lukujen tarkoitus oli viedä suoraan siihen alaan, jolle nuori maisteri jo lukiossa ollen aikoi omistaa elämänsä. Siirrosta uuteen tiedekuntaan ei kuitenkaan tullut sellaista käännekohtaa kuin Elmgren itse ja muut olivat odottaneet. Siihen oli monta syytä; lähinnä otettakoon huomioon jumaluusopillisen tiedekunnan silloinen tila.

Turun akatemian aikana teologia siinä määrässä oli ollut tiedetten ruhtinaana, että oli sekä kunnia että etu muista tiedekunnista päästä siihen siirtymään. Jyrkkä muutos astui kuitenkin näkyviin samaan aikaan kuin yliopiston siirto Helsinkiin muutenkin mullisti kansamme kulttuurioloja. Valistus-ajakauden yhä selvemmin paljastunut kylmäkiskoisuus uskontoa kohtaan kantoi hedelmiä muun muassa siinä, ettei pitkään aikaan noussut uusia ja kykeneviä voimia tämän tiedekunnan palvelukseen; vuosikymmeneksi se näytti jäävän yhteislaitumeksi muille, varsinkin filosofian tutkijoille, jotka yhä luulivat pystyvänsä kaikkien muidenkin tiedetten hallitsemiseen. Ja yhteen tämän murrosajan kanssa sattui sitten vielä jumalustiedetten opetuksen alalla havaittavan perinpohjaisen uudistuksen pitkälinen valmistelu. Käytäntö oli käynyt viittamassa tietä oppiaineiden vakinaiselle jaolle, ja vanha seminaariopetus tunnustettiin epätydyttäväksi. Kaikesta tästä seurasi, että juuri 1840-luvun alkupuolella jumaluuksopilliseen tiedekuntaan nähden täydessä määrin toteutui vanha sana, että ensimmäisten oli tultava viimeisiksi. ¹⁾

¹⁾ Ainetta on laajemmin käsitelty XI osassa Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia, sivv. 307—360: E. G. Palmén, Muutamia tietoja teologisesta tiedekunnasta 1828—1852.

Vanhimpina professoreina toimivat silloin tiedekunnassa J. M. Sundvall ja A. A. Laurell, kumpikin alkujaan filosofiassa opinarvonsa saavuttanut ja kokonaan ilman teologisia opintoja päässyt uskonnon alaan kuuluvia tieteitä johtamaan. Riemuvuonna 1840 myönnetty kunniatohtorin arvo ei tietenkään aukkoa täyttänyt. Vähimmäksi osaksi ne väitöskirjat, joilla he olivat tulleet uuteen asemaansa, edes olivat teologiaan kohdistuneet; tuomiokapitulini edessä suoritettu papintutkinto perustui ennen saavutettuun opettajanvirkaan eikä edellyttänyt todellista perehtymistä seurakunnalliseen toimeen enemmän kuin teologiaankaan. Kummankin tieteellinen kanta muodostuikin nimityksen perästä uuden leipäviran mukaan: nuoruuden tieteellis-filosofiset harrastukset saivat jäädä homehtumaan. Laurellille parempien palkkapitäjien etsintä ja pyrkiminen kirkon tuottavimpiin virkoihin lopulta näytti jääneen päähuoleksi.)

Jumaluusopillisen tiedekunnan varsinaisten professorien joukkoon oli vuonna 1840 tullut lisää B. O. Lille, aikansa kaikkien johtomiesten aitis ihailija, Snellmanin niinkuin Nordströminkin hyvä ystävä; mutta hän jätti alusta asti kaikki itseensä liittyneet toiveet täyttämättä, vaikkakin säännöllistä tietä professorinarvoonsa päässeenä. Jälkimaailman muistoon ei ole häneltä jäänyt muuta kuin eräät hetkeksi kuohuneet mutta pian hailaantuneet pikkurunot, jommoisia hän ututterasti

¹⁾ Elmgrenin ja Laurellin välillä oli vuonna 1850 jo sovittu, että edellisen piti tulla Janakkalaan suorittamaan tenttinsä liseniaattiarvoa varten, mutta kirjeessä 12 päivältä elokuuta Laurell sitten peruutti lupauksensa, vieläpä tavalla, joka muiden samanlaisten todisteitten kanssa valaisee, miten vähän suomen kielen tuntemus silloin merkitsi kirkon taloudellisesti edullisimpiinkin paikkoihin pyrkiessä: »Till recreation efter mina trenne predikoprof i Ulfsby, för hvilka jag den bästa delen af sommaren varit nödsakad att anstränga mig med finskt lexicon och grammatica, tycker jag mig behöfva full ledighet, och är också i själfva verket under denna heta tid oförmögen till all slags tankesysselsättning.» Turhiksi jäivät tällä kertaa virkaan pyrkijän vaivat; H. Hellén nimitettiin Ulvilan kirkkoherraksi. Laurellin samoihin aikoihin saavuttama kolmas sija Kuopion hiippakunnan piispanvaalissa ei myöskään tuottanut tulosta ja vuonna 1852 hän kuoli.

tekaisi suuriruhtinasten yhtä hyvin kuin suurmiesten kunniaksi. Muutamana vuonna A. G. Borg istui tiedekunnassa pyrkiäkseen sitten Limingan kuuluun seurakuntaan; hänestäkin jäi korkeakoulun osaksi vain rauenneita toiveita. Adjunkteja oli kaksi, J. A. Gadolin, kuulu lukuisista onnistumattomista yrityksistään päästä professorin arvoon, sekä F. L. Schauman, jolle oli suotu onni aikanaan saada virkaveljiksi A. F. Granfelt ja A. W. Ingman, joten tiedekunnan pitkälle alennustilalle oli vihdoinkin pantu raja.

Asian näin ollen Saksan ja Ruotsin tieteellinen kirjallisuus tietysti jäi Elmgrenin pääasialliseksi johdoksi, kun hän pyrki ja joulukuussa 1844 pääsi jumaluusopin kandidaatiksi.

Varsin erilaisten vaikutusten alaisena hän joka tapauksessa tähän aikaan oli ollut kantaansa kehittäessään. Ensi sijassa on muistettava kodin — tahi oikeammin sanoen isän — vaikutukset; äidiltä ei ole säilynyt yhtään riviä vastaanotettujen kirjeiden suuressa kokoelmassa, mutta kyllä hänen sisareltaan. Ja vanhan kappalaisen kanta, jonka pääpiirteistä jo ylempänä on puhuttu, kehittyi vuosien kuluessa sellaiseen liiallisuuteen, että täytyy ihmetellä pojan mielenmalttia, kun hyvät välit kaikesta huolimatta ovat säilyneet vanhuksen kanssa.

Rahakysymys voitti aikaa myöten yhä suuremmissa määrässä sijaa vanhan Elmgrenin mielessä. Ihme kyllä hän niissäkin ahtaissa oloissa missä itse eli on vuosikymmenien vierieissä ja muiden sitä tietämättä voinut kasata kätköihinsä suurenmoisen säästön hopeakolikoita, mutta sitä suurempi olikin hänen murheensa, ettei vain »se vähäinen, minkä minun on onnistunut kaapia kokoon, tulisi hukattavaksi ja tuhlettavaksi turhaan tai haitalliseen ylellisyyteen». Hänen epäilyksensä sitä poikaa kohti, joka ei antanut aihetta huoliin, menivät niin pitkälle, ettei lopulta muu kuin raamatun tuhlaajapojan esi-merkki näytä hänestä riittäneen isällisten surujen pohjattomuuden kuvaamiseksi.¹⁾ Tosin vanhus sitten taisi vapautua

¹⁾ Sanat kuuluvat alkukielellä: »O min son, jag hade snart sagt min förlorade son, som jag så innerligt älskat och af hvilken jag så mycket hoppats, skall du endast öka mina bördors tyngd!» (kirje 4 päivältä helmikuuta 1842).

tästä liiallisuudesta, mutta katkeralla mielellä hän yhä ajattelee pojan erilaisia tilapäisiä toimia: »Suokoon Jumala sinulle terveyttä ja voimia hoitaaksesi hyvin ja tyydyttävästi ne minun mielestäni liian monet tehtävät, jotka olet ottanut hartioillesi! Älköön vain tässä toteutuko sananlasku: *vis virka kos nelkä*, älköönkä kaikista tärkeintä jätettävä syrjään!» Ilmeisellä tyytymättömyydellä isä alussa vuotta 1844 muistutti, että paljon aikaa jo — muka turhaan — oli yliopistossa kulutettu ja kun hän vuonna 1846 lähetti pojalle 50 sekä seuraavana vuonna 25 ruplaa, arvatenkin viimeiset avustukset, jotka tämä sai kodistaan, seurasi jälleen varoituksia turhan ylellisyyden aina peljättävistä kiusauksista. Varotukset eivät voine olla hymyä herättämättä jokaisessa, jolle niiden lähimmän esineen elämäntapa on tunnettu. Eikä vanhus tyytynyt ohjeihin, miten hänen lähettämänsä rahat olivat käytettävät; suurella huolella hän seurasi kaikkia mahdollisuuksia, joita käyttäen pojalle voisi avautua hyvä virka yliopistossa, koulussa tai kirkossa. Vuonna 1850 annettu neuvo maustetaan varoituksella, että jo 33-vuotias mies ei vain liian aikaiseen menisi naimisiin. Kun poika vuonna 1862 oli tämän askeleen ottanut, lausuu isä kirjeellisesti huoliaan, ettei hänelle persoonallisesti tuntematon miniä antaisi oudon pääkaupungin houkutella mieltänsä ylpeyteen ja turhiin huvituksiin.

Isän pakahtuvasta sydäimestä lähteneitä varoituksia on vielä selvemmin leimannut toinen pelko, ettei poika ymmärtäisi kyllin lujasti pysyä kirkon ja uskonnollisuuden kannalla, sellaisena kuin se jo vuosisatoina oli periytynyt polvesta polveen.

Yhtä mittaa nämä varotukset palaavat kirjeissä; monen alkuun on pantu sanat: »Jumala olkoon sinulle armollinen!» Senkin jälkeen kun luulisi pojan toiminnan voineen murheita haihduttaa, antaa isä yhä neuvoja, melkein kuin alaikäiselle: »herättäköön Jumala sinussa todellisen uskon sekä oikean jumalisuuden ja autuuden tunteen! Paljon tutkimusta tieteessä johtaa epäilykseen ja epäily onnettomuuteen, rauhattomuuteen sekä hengelliseen kuolemaan.» Lakkaamatta tätä samaa vatkutetaan; niinkin myöhään kuin vuonna 1848 nuo monasti

kerrotut neuvot annetaan neljättä vuosikymmentään käyvälle pojalle: pitää pysyä uskossa ja luopua inhimillisen järjen virvutusta; usko on varmin ja paras, sillä järjen mietiskelyt johtavat vain harhaan. »Järkeisoppi on kai vallitsevana kaikissa yliopistoissa, mutta miehissä sen rehelliset kannattajat ovat käytännöllisessä elämässä palanneet yksinkertaiseen kristilliseen oppiin, niinkuin Franzén ja useat muut.» Kaikkein loukkaavimpana esiintyi isän kanta, kun hän 1845 oletti, että pojan ilmoitus joulukuulla 1844 saavuttamastaan jumaluusopin kandidaattiarvosta muka vain olisi kodin petkuttamiseksi keksitty valhe; tälläkin kertaa tarjotaan muka kadotukseen horjauttavalle anteeksi antavan isän avoin syli.¹⁾

Ja rinnan tämän kanssa käyvät vihdoin valtiolliset pelot, helmikuun vallankumouksen jälkimainingeissa esiintyen muo-

¹⁾ Alkukielellä: »Jag önskar att Gud hos dig måtte värka den sanna tron och andan till sann gudaktighet och lycksalighet. Mycken forskning i vetenskapen leder till tvekan och tvekan till olycksalighet, ofrid och andelig död» (kirje 20 päivältä syyskuuta 1842). »Mätte du städse blifva fast ståndande i Guds sanna fruktan och i trona på vår Herra Jesum Christum lefvandes Guds son, försakande det menskliga förnuftets irrbloss och troget förblifvande vid det ordet, som oss uppenbarat är och förblir det säkraste och bästa; ty förnuftets speculationer missleda, såvida det ju måste vara osäkert i de andeliga ting, som uppenbarelsen innehåller. Rationalismen är förmodligen rådande vid alla Universiteter, men alla rättsinniga rationalister hafva i det praktiska lifvet återgått till den enfaldiga christeliga tron, såsom Frantzén och många andra. Tron och Förnuftet är ett mästerligt poetiskt arbete af Frantzén, hvilket jag i dessa dagar läsit och beundrat» (kirje 16 päivältä tammiukuuta 1848). »Besynnerligt har det förekommit mig, att uti Tidningarne, där Förteckning förevarit på alla Examina vid Universitetet, under sist förflutna termin, icke finnes ett ord om din föregifna Theologiae Candidat Examen, som således torde vara en poetisk dikt eller en invention att bedraga den åldrige fadren, som sett sina förhoppningar så länge fördröjda. O! huru har det icke smärtat mig! Huru förhåller sig härmed? Är jag bedragen eller är du ännu en ärlig och värdig son till en ärlig gråhårsman? — — Med smärtefulla känslor har jag tecknat dessa rader, men helsar dig dock af hjertat och önskar att någon gång med glädje få omfamna dig såsom en återfunnen älskad son» (kirje 18 päivältä toukuukuuta 1845).

dossa, joka tuskin voi muuta kuin hämmästyttää jälkeläisiä. Pysyvänä murheen aineena on isälle pojan suhde sanomalehdistöön. Isän käsityksen ilmeistä kaikua on, kun Herman Elmgren vuonna 1847, saatuansa veljeltään tietää, että Saimalehden lakkautuksen johdosta ajateltiin jonkun korvauksen keräämistä J. V. Snellmanille, vastaa: »Enpä myöskään tiedä, miten oikeata lienee täten menetellä, kun hallitsevat niin selvästi ovat tehneet tiettäväksi, että häntä ei pidä rohkaista. Kaikki, sekä pienet että suuret, jotka ovat lukeneet hänen Saimansa, ovat kyllä sen tehneet mielenkiinnolla; minäkin olin tänä vuonna aikonut sen tilata, mutta varma on, että moni muukin kelpo mies vastoinkäymistä koettuansa on unohtunut ja saanut siihen tyytyä. Siksi lahjakas sekä niin tulinen luonteeltaan kuin Snellman on, voi hän aina jälleen tavalla tai toisella päästä eteenpäin.»

Pari vuotta myöhemmin isän valtiollinen arkailu on kehittänyt huippuunsa, ja hän kirjoittaa 19 päivänä toukokuuta 1849: »Rakas poikani! Olkoon Jumala sinulle armollinen — — Kaikkalaisia huhuja on kuultu yliopistossa tapahtuneista levottomuuksista jonka johdosta olen ollut huolissani, että sinä voit joutua näihin sotkuksiin. Ennen kaikkea muuta vältä jokaista osanottoa valtiollisiin mielenosoituksiin! Tiedemiehillä ei ole mitään tekemistä valtionuudistusten ja poliittisten kuvittelujen kanssa.» Ja kun vanha Elmgren oli tavannut tuttavansa, esittelijäsihteerin C. G. Westzynthiuksen, kirjoittaa hän 16 päivänä elokuuta 1851 pojallensa vielä ankarammin. Oikein varmalta taholta saatuansa vihiä siitä, mitä pojasta ajateltiin, hän antaa tälle siitä tietoa. Oli surkuteltu, että niin lahjakas henkilö turhuudessaan oli ruvennut sanomalehtimiehenä hötöstelemään valtiollisissa asioissa; pitäisi olla nöyrä ja tyytyä maalliseen järjestykseen Jumalan tähden. »Siitä minä saatoin ymmärtää, ettei yläilmoissa luoteta sinun kantaasi. Rakkahin poikani! Jumalan tähden, itsesi tähden ja omaistesi maallisen menestyksen tähden, vältä tarkasti kaikkea sekaantumista politiikkaan ja valtiollisiin uudistuksiin! Meidän tulee vain

nöyrästi pysyä jumalanpelossa ja kunnioittaa esivaltaa, uskollisesti täyttäen virkamme velvollisuuksia.»¹⁾

Varoituksia hengellistä vapaamielisyyttä vastaan sai Elmgren vastaanottaa muiltakin tahoilta. Eräälle nuoruuden ystäväälle Henrik Ahlgrénille (synt. 1812, kuollut 1879, vihdoin rovasti ja Paimion kirkkoherra), jonka kanssa hän nuorena ylläpiti kirjeenvaihtoa, oli hän esittänyt syventyvän uskonnollisen kantansa tuloksia, iloiten niistä samoin kuin muistakin Jumalan suomista lahjoista, mutta sai huhtikuulla 1843 pitkän vastauksen, josta huokuu vanhan perityn oikeauskoisuuden kanta, sellaisena kuin se oli ollut ortodoksian loistoaikoina. On aivan mahdotonta ja vääriä koettaa käsittää uskonoppia; vääriä opit vain saattaa asettaa järjen kumottaviksi. Ihmisjärjen mietiskely ei voi viedä autuuteen, päinvastoin se johtaa vääriin suuntaan. Sen syvemmin Ahlgrén ei ottanut asiaa pohdittavaksi kuin ettei edes sano »viitsineensä» lukea Schleiermacherin teosta, jonka merkitystä Elmgren näyttää erikseen kiittäneen.²⁾

¹⁾ Alkukielellä nämä lausunnot kuuluvat: »Min älskade son! Gud vare dig nådig! — — Hvarjehanda rykten om oroligheter vid Universitetet hafva varit i omlopp, dervid jag varit bekymrad att du kunde blifva intrasslad. För alt i verden undvik alt deltagande i Politiska opinionsyttringar. Vetenskapsmän hafva intet att beställa med Statsreformer och politiska illusioner. Salige äro de fridsamma, ty de skola besitta jordene. Desse väl kända ord borde man altid hafva i minnet och troget följa.» Näin vuonna 1849, ja 1851 vielä kiihkeämmin: (Westzynthius) »yttrade, ibland annat, att det gjorde honom mycket ondt om dig, att du så lyckligt begåfvad, fallit på den fåfångan, att med nutidens nyhetskrämare kräppla i Politiquen: man måste nu vara ödmjuk, sade han, och underdånig all mensklig ordning för Herrens skull. Deraf kunde jag förstå, att man på högre ort icke har särdeles förtroende för ditt tänkesätt. Min käraste Son! för Guds skull, för din egen och dina anhörigas timmeliga välfärds skull, tag dig väl tillvara för all inblandning i Politiken och Reformerna. Oss tillkommer att i stillhet frukta Gud och ära Öfverheten under trogen utöfning af våra kallelsets plikter. Därom har jag ofta påmint och gör det ännu, kanske för sista gången: det vare då icke på mitt samvete, att jag försummat min plikt att härvid såsom både vän och far råda och förmana.»

²⁾ Muutamat lauseet mainittakoon alkukielellä: »Det är onaturligt att vilja *begripa* trosfärderna, så mycket mera som man icke vet förvisst,

Erään toisenkin ja paljon huomattavamman kirjeenvaihtajan puolelta Elmgren sai varoituksen, josta on täysin varma tieto, vaikkei se alkuperäisenä näy säilyneen. A. W. Ingman, sävyisä ja lempeämielinen luonteeltaan jos kenkään, oli siihen aikaan herännäisintonsa kiehumapisteellä ja kirjoitti kerran ystävälleen mitä vakavimmin kehottaakseen häntä kääntymään pois tieltä, joka oli viepä auttamattomaan kadotukseen. Olikohan ylempänä mainittu herännäisyyden yksipuolisuutta esittänyt sanomalehtikirjoitus lähimpänä vastalauseen aiheena, vai olivatko ystävyyden väliset keskustelut uskonnon korkeimmista kysymyksistä muuten aiheuttaneet Ingmanin tulivuorentapaisen mielenpurkauksen, sitä ei tiedetä, mutta rouva Elmgrenin kuvauksesta on saapunut varotus tunnettu, samoin myös vastaanottajan sitä vastaan asettama tyyni maltti. Elmgren ei vastannut mitään, koskei sananvaihdoista nähtävästi voisi tulla mitään hyötyä, ja asia näytti rajoittuvan rikkuneeseen ystävyteen. Mutta useita vuosia myöhemmin muutti Ingman professorina Helsinkiin, sattui pa vuokraamaan itselleen asunnonkin siinä talossa missä Elmgren — nyttemmin perheensä kera — asui. Itsestään vanhat välit silloin uudistuivat, eikä aikanaan esiintyneestä erimielisyydestä sen koommin heidän välillään edes tullut puhetta.

Elmgrenin teologisen käsityskannan muodostamiseen olivat, kuten hän autobiografiassaan mainitseekin, lähinnä Schleier-

om det en gång är möjligt. Det deremot anser jag höra väsendteligen till saken att *trö* tros lärorna, väl förstående att man då ej behöfver bindas till att tro lögnesar, ty de äro icke tros lära, fastän de utgifvas såsom tros läror. Sådane kan man fritt underkasta kritiken och en vetenskaplig behandling, i synnerhet för att borts keda främmande inflytelser, såsom t. ex. speculativa smittor & c. — — Jag kan ej med dig, Broder, tacka Gud att du blifvit inledd i deras föreställningssätt, som hylla en speculativ uppfattning af tros lärorna. Ej vet jag heller, om Gud ville då mera bönhöra någon bedjande om upplysning angående villfarelser i vetandet, hvilka sedan vilja insmyga sig när man först antagit en villfarelse; ty en villfarelse är den speculativa vägen. Den lofvar väl föra till målet = evigt lif; men gör det icke och är således en lögnesträt.» J. n. e. neljä suurta kirjesivua täyteen.

macherin, Straussin ja Ignellin teokset vaikuttaneet, samoin vuonna 1843 kotimaahan palanneen Snellmanin luennot. Tuskin tarvinnee sanoa, että itsenäiseen mietiskelyyn siksi pystyvä henkilö kuin Elmgren ei missään vastaanottanut herätyksiä ilman oman vakaumuksensa nojaa. Kehityksen pääpiirteistä ei puutu tietoja: autobiografia ilmoittaa olevansa loppuun kirjoitettu vuonna 1844 (jos kohta joku vuosiluku on siihen myöhemmin lisätty); siitä näkyy kirjoittajan senaikuinen käsitys. Kun vielä ottaa huomioon muutamat kirjaan »Knopparnas bok» otetut painamattomat kirjoitukset ja Elmgrenin jälkeensä jättämät, vuosina 1843—59 kirjoittamat tutkistelumukset ja rukoukset, joihin hän milloin vuosien vaiheella, milloin syntymäpäivänsä johdosta on merkinnyt paperille tunteitaan, ainoastaan itseään varten, voimme suunnilleen seurata hänen uskonnollista kehitystään lapsuuden ja nuoruuden kannasta miehenijän täysieräiseen vakaumukseen. Menemättä selostamaan painamatta jääneitä luonnoksia, jotka sen tekijä jälestäpäin on epäkypsiksi leimannut, näemme joka tapauksessa selvästi miten vankkana ja horjumattomana hänen evankelis-luterilainen kantansa on pysynyt, vaikkakin oma luontainen taipumus järkeisopin käsityskantaan sekä tieteen saavutukset estivät hänet yhtymästä siihen orjalliseen puustavinuskoon, missä toiselta puolen ikivanha valtiokirkollisuus, toiselta nuori herännäisyys näkivät autuuden ehdon. Supranaturalismi itsessään oli Elmgrenille vastenmielinen; hän tahtoi aina katsella raamatun antamia tietoja kriittisesti, milloin tämä näytti mahdolliselta, ja autobiografiassaan hän suoraan sanookin kallistuneensa ratsionalismiin. Tässä käsityksessään, jolla on koettanut rakentaa sillan eri aikojen käsityskantojen välillä, hän ei suinkaan ole ollut niin yksin kuin oloja pintapuolisesti tarkastettaessa voisi olettaa. Kannattaa tässä muistaa mitä Elmgrenin läheinen ystävä Antero Warelius lausuu kirjeessä helmikuulta 1857: »minä tahtoisin mielelläni puhua sinun kanssasi uskonnosta ja neuvotella, eiköhän voisi edes itselleen muodostaa tyydyttävämpää uskonkappalten järjestelmää kuin kirkollinen dogmatiikka antaa. On merkillistä ettemme koskaan yhdessä olles-

samme ole tulleet tätä kysymystä käsitelleeksi.» Useat Suomen kirkon parhaimmista miehistä ovat noina aikoina tunteneet samaa sisällistä kaipuuta, vaikkeivät nähneet olojen vielä myöntävän julkista keskustelua siksi arkaluontoisessa asiassa, ja tuskin lienee epäilystä siitä, että Elmgrenkin samasta syystä on erinäisissä uskonnon asioissa pidättäytynyt mielipiteitään tarvemmin esittelemästä.

Suoritettu teologian kandidaattitutkinto näytti avaavan tasaisen tien papilliselle uralle, ja saattaa siis herättää oudoksumista, ettei Elmgren heti käyttänyt tarjona olevaa mahdollisuutta. Vasta viisi vuotta myöhemmin, joulukuulla 1849, hän päätti ottaa tämän askeleen, ja yhdessä vanhemman ystävänsä professori G. Geitlinin kanssa, joka vähää ennen oli siirtynyt filosofisen tiedekunnan itämaiden kielten professorinvirasta eksegetiikan edustajaksi ja jolle papiksi vihkiminen oli palkkapitäjän saannin ehtona, läksi Elmgren Porvooseen saavuttamaan pappetensa. Läheisyytensä vuoksi kaikesti tämä kapitulikaupunki tuli valituksi, ja samassa asemassa olivat molemmat hakijat. Samoin kuin vakinaiset kouluopettajat kuuluivat yliopistonkin virkamiehet jo asemansa kautta pappisäätyyn. Syntyänsä turkulaisina molemmat tosin luettiin indigenaattioikeuden mukaan arkkhiippakuntaan, mutta kummankin asema yliopistossa liitti hänet viran puolelta Porvoon hiippakuntaan.

Mutta päätös tuli odottamaton: Geitlin vihittiin papiksi, Elmgrenille annettiin kehotus kääntyä Turkuun. Hän seurasi neuvoa, ja sai osakseen uuden kiellon! Turusta hän vain oli pyytänyt arkkhiippakunnan kapitulilta niin sanottua promotoriaalia eli virkavälitys-kirjaa, päästäkseen Porvoossa vihittäväksi, mutta siihenkään ei muka voitu suostua. Tammikuun 30 päivänä annettu pöytäkirjanote lausuu, että papintutkinnoista 17 päivänä huhtikuuta 1849 annetun asetuksen 2 § vaatii julkiset saarnakokeet siltä, joka tahtoo tulla saarnaajantoimeen vihittäväksi, mutta koska Elmgren ei sellaisia ole suorittanut, »ei tuomiokapituli voi edellämainittuun hakemukseen suostua, mistä hänelle on pöytäkirjanote annettava».

Virallisessa muodossaankin tämä pöytäkirjanote kyllä paljastaa ontoutensa. Tuomiokapitulin jäsen, silloinen teologian lehtori, sittemmin rovasti G. F. Helsingius, jonka puoleen Elmgren yksityisesti oli kääntynyt selitystä saadakseen, vastasi 25 päivänä helmikuuta 1850 tavalla, joka ei sekään tunnu suoralta. Omasta puolestaan kirjoittaja »kenties liiallisesta hienotunteisuudesta» on laillansa jäävinalaisena pysytellyt asiasta syrjällä, mutta yksityisesti hän myöntää kyllä voitavan tehdä painavia muistutuksia kapitulin päätöstä vastaan. Kummastukseksaan hän huomaa, ettei siinä edes ole mainittu ratkaisun pääperustusta, ettei yliopistonamanuenssin virka muka laillisesti tuota haltijalleen oikeutta tulemaan papiksi vihityksi, — sitä oikeutta, joka pappisprivilegioin nojalla empimättä tunnustettiin jokaiselle matematiikan ja luonnontieteen, vieläpä venäjänkielen opettajalle! Helsingius lisää, että Elmgrenin ei pitäisi tehdä valitusta senaattiin, koskei kapitulikaan päätöksessään antanut mitään valitusosotusta; paras oli alistua ratkaisuun ja suorittaa vaaditut kokeet; sitten ei enää tarvitsisi esteitä peljätä. Selittämättä jää, miksi kokeet olivat suoritettavat sen viraston edessä, jonka tehtävä rajoittuisi tyhjäan muodollisuuteen, promotoriaalin antamiseen; lähemmin ne luonnollisesti kuuluivat sille kapitulille, josta pappeuden myöntäminen riippui! Tämän vastauksen kiertelevä laatu on tuskin kiellettävissä. Elmgrenin läheinen ystävä, suora suomalainen Warelius, arvostelikin varmaan asian oikeammin, kirjoittaessaan Porvoon tuomiokapitulin kiellon johdosta, että piispa Ottelin »taitaa olla yhtäläinen kuin muut ukot». Turussa saadun päätöksen Warelius selitti vanhalla sananlaskulla, ettei korppi korpin silmää nokkaa.

Sopii tämän yhteydessä ottaa huomioon miten Turun tuomiokapitulissa vallitsevaa henkeä siihen aikaan yleensä arvosteltiin siinä piirissä, jonka käsitys ilmeisesti on Elmgrenistäkin tuntunut oikealta. Mitä vähemmin hän tunsu sympatiamia silloista kirkon ja koulun asioita johtavaa virastoa kohtaan, sitä enemmän tietysti kylmeni halu päästä sen kanssa tekemisiin. Ja tunnettua on, että viimeisinä elinvuosinaan

voimattoman arkkipiispa Melartinin aikana sekä sen tavattoman pitkän interregnumin kestäessä, joka toisistaan erotti lopulla vuotta 1847 toimitetun arkkipiispanvaalin sekä siinä toiselle sijalle joutuneen Bergenheimin virkaannimityksen (huhtikuulla 1850), ohjaket kokonaan olivat neljän vuosikymmenen aikana mahtavan J. A. Edmanin käsissä, miehen, jota Elmgren jo lukiolaisena oli oppinut kammomaan.

Elmgrenin aikaisemmin mainittu ystävä ja kirjeenvaihtaja Henrik Ahlgrén, jota ei ainakaan voi vastustamishalusta epäillä, kuvaa vuonna 1838, jolloin hän itse on käynyt Turussa saadakseen sacros ordines, sikäläisiä oloja, varmaan liioittelematta, vaikka kuvaus tuntuukin räikeältä. »Herra on vanha mies, messulahjat huonot; jospa te pikemmin olisitte ruvennut suutariksi!» »Herra on sairaaloinen; kuinka te tahdotte tulla papiksi? Ei meillä ole rikkaita kassoja elättääksemme niitä, jotka jäävät säädyn rasitukseksi», — siinä kaksi mainittua esimerkkiä siitä, miten kopea kirkkoruhtinas kohteli pappis-parkoja, jotka eivät hänen edessään saaneet armoa.

Eikä asema kymmenen vuotta myöhemmin ollut sen parempi. Kun Elmgrenin ystävä Antero Warelius vuorostaan seisoi »vanhan Adamin» edessä tutkittavana, tuli kova koetus, kuten hän 25 päivänä toukokuuta 1848 kertoo (kirje samoin kuin useimmat muut Elmgrenille lähetetyt ruotsinkielinen). Tästä kuvauksesta perehtyy lähemmin Turussa vallitsevaan viralliseen mahtipontisuuteen:

»Lain ensimmäinen ja korkein käsky näyttää täällä olevan velvollisuus Herran tähden alistua kaikkeen maalliseen järjestykseen, ja erittäin voimakkaasti tuomiorovasti jo ensimmäisellä kunniantervehdykselläni tämän tercitti minulle, joka hänen mielestään olen joutunut suomenmielisyyden harhateille. Tästä käskystä johtuu sitten kansanvaltaismieliselle entiselle ylioppilaalle varsin vastenmielinen piirre: kaikki ylemmät esiintyvät pöyhkeästi, alemmat taasen vastaavalla nöyryydellä. Minun tulevien esimiesteni sarja näkyy päättyvän konsistorinotaariin; minua alempien sarja alkaa konsistorin vahtimestarista: sen huomaa heti, jos vain heidän kanssaan puhuu muutaman sanan. Joka ei pukarijärjestelmää tunne, voi täällä erinomaisen helposti lausua tyhmyyksiä, kuten esim. minä notaarilta kysyessäni, milloin *saisin tietää* päivästä, jolloin kokeet suoritetaan. Hyväntahtoisesti hän silloin oikaisi tietä-

mättömyyteni ilmoittamalla, että minä silloin ja silloin *olin saapa käs-kyn* kokeen suorittamisesta. Esimiesten joukossa ovat kuitenkin Bergenheim ja Helsingius olleet minulle suopeat, jopa kohteliaatkin, tosin esiintyen asianmukaisesti alentuvasti. Kolmannen kerran kunniaatervehdyksellä käydessäni herra tuomiorovasti suvaitsi antaa minulle kättä, mutta tämän suosion hän kalliisti korvasi julistamalla silmälasini kielletyiksi, sillä hänen korkea-arvoisuutensa ilmoitti olevansa sellaisten *leppymätön vihaaja!* Kun täältä pääsen, aion kuitenkin ottaa nämä uskolliset auttajani jälleen käytäntöön; silmälasihin nähden tulen siis olemaan tuomiorovastin silmänpalvelija. On käsittämätöntä kuinka paljon täällä saa tehdä kunniantervehdyksiä, ilmoituksia, käydä asioilla konsistorissa ja sen yksityisten jäsenten luona, tutkinnoissa, vieraisa j. n. e., mitkä kaikki tilaisuudet aina edellyttävät hännystakin käyttöä. Ei liene puoleltoista viikkoon ollut päivääkään, jona en ole saanut kuluttaa tätä kurjaa pukinettani, mutta toivon pian saavani ottaa kauhtanan taas käyttöön.»

Toiselta näkökannalta mutta yhtä synkin värein Elmgrenin ystävä G. E. Eurén 2 päivänä huhtikuuta 1847 kirjoittamassaan kirjeessä kuvaa arkkihiippakunnan silloisia johtomiehiä. Lähimmän aiheen hänen lausunnolleen oli antanut joku muistutus, minkä Elmgren näyttää kirjoittaneen eräästä silloin kuulusta kurinpitoasiasta, joka oli saanut sanomalehdistönkin puhumaan Turun ylemmästä alkeiskoulusta sekä sen johdosta.

Siitä, mikä puolelta ja toiselta on asiassa esitetty, voinee päättää että mainitun opiston sisällinen järjestys edellisten rehtorien aikana oli pahasti jäänyt rappiolle sekä että syksystä vuonna 1846 toimeen astunut uusi johtaja, tarmostaan tunnettu koulumies C. R. Forsman, täydellä voimallaan oli ryhtynyt epäkohtien poistamiseen. Pahaa melua synnytti silloin eräs juttu koulukynttiläin anastamisesta. Osallisuudesta siihen oli opettajistonkin harkinnan mukaisesti rangaistu eräs oppilas; vastakkaiselta puolelta väitettiin, että tuomio oli oikeudeton, vieläpä pantu semmoisella säälimättömyydellä toimeen, että lääkärihoitoa olisi tarvittu seurausten poistamiseksi. Eurén, joka lukion opettajakuntaan kuuluvana ei itse ollut asiassa osallinen, kieltää näiden väitteiden todenperäisyyden ja puoltaa rehtoria, jonka kanta tässä asiassa hänen mielestään oli ollut paikallaan. Forsman oli tosin enemmän totuntataidon (rutinens) kuin periaatteiden mies, mutta missä oli Suomessa

jälkimäisiä? Opettajat olivat kaikki slentriaanin noudattajia, eivätkä voineet olla muuta, kun he eivät saaneet valmistua pedagogeiksi. Moitteen kärjen Eurén sitä vastaan kääntää tuomiorovastiin, joka alkeiskoulun eforuksena oli virallisesti tutkinut asian, löytämättä syytä kapituliin tehtävään ilmoitukseen, mutta kyllä yksityisesti oli esiintynyt opettajiston vastustajana, — mutta sellaisia aika vintiöitä (gökar) tai toimettomia raukkoja kouluntarkastajat yleensä ovat, lisää Eurén suuttuneena. Ja tästä hän saa aiheen asettaa syttyneen kiistan yhteyteen toisen asian kanssa, joka silloin oli koko hiippakunnalle elinkysymys, miten lähestyvä arkkipiispan vaali oli päättyvä:

»Se mikä oikeastaan on Edmanin käytöksen pohjana on asia, jonka vuoksi hän nyttemmin elää tai sanokaamme kuolee: Melartin on hyvin heikkona, piispan hiippa on näkyvissä, mutta Bergenheim ei myöskään ole ilman toiveita ja vaarallinen kilpailija. Edman käsittää, etteivät koulunopettajat saa ketään piispaksi äänestää, mutta ne, jotka yleensä ylhäisinä vaativat lastensa hemmottelevaa kohtelemista, saattavat tulla hänelle suopeiksi, jos hän heille haastelee barbarimaisuudesta, kovuudesta y. m. Niin kuin asiat nykyänsä ovat, voidaan sanoa, että Edman todellakin nauttii suurempaa kannatusta papiston puolelta, sillä Bergenheim, vaikkapa viisas mies, ei ole ymmärtänyt solmia tätä säätyä omiin etuihinsa. Hellitämättä molemmat pyrkivät samaan tarkoitukseen, Edman avonaisemmin ja julkeammin, Bergenheim hiljaisemmin ja hienommin. Hyvin voipi se pappi, joka nyt tulee kirkkoherrantutkintoa suorittamaan: ainakin saa hän molemmilta ääniä ja hyviä kädenpuristuksia. Oikein hauskaa on seurata asiaa kaukaa. Minun yksityinen arveluni on, että hiippakunta Edmanissa, jos niiksi tulee, saisi huonoimman piispan minkä voi ajatella. Niin pian kuin itsenäisyyttä kysytään, ei hänellä ole sitä rahtuistakaan, mutta muuten hän on ylväin vastarinnan mies.»

Ettei Elmgrenin oma käsitys Edmanista ollut tätä edullisempi, näkee hänen painamattomista muistelmistaan. Joutuminen tällaisten henkilöiden käskynalaiseksi ei itessään tuntunut houkuttelevalta. Ei sekään, minkä Elmgren oli nähnyt isänsä asemasta maalaispappina, lopulta synnyttänyt taipumusta sille uralle; lukuisat kaikkea muuta kuin aatteelliset hommat pikemmin pelottivat, semminkin verraten niihin puhtaasti tieteellisiin ja kirjallisiin töihin, jotka pääkaupungissa

näyttivät olevan tarjona. Miten helposti useat pappisvirkoihin pääsemisen ehtoina olevat vaatimukset sitävastoin olisivat olleet voitettavissa, näkyy eräästä esimerkistä, jommoisia ennen aikaan on sattunut useampia. Alemmassa toimessa oleva pappi A. M. Jungberg (synt. 1808, kuollut Munsalan kappalaisena 1862) tahtoi 1845 suorittaa pastoraalitutkintonsa, mutta latinaksi väittelemisen kapitulin edessä oli hänelle kuten lukematomille muille paha koetus, mistä ei omin voimin päässyt. Oli julkinen salaisuus, ettei toisen vasikalla kyntäminen tällaisessa tapauksessa ollut luvatonta. Pyynnöstä Elmgren teki Jungbergille latinaiset teesit, joista tämä hartaasti kiittää; »mutta suloisin veljyeni, mihin joudun ilman sinua? Tiedän ettet minua hylkää vaikeassa asemassani.» Ehdotetuista teeseistä yksi oli liian oppinut, toista asianomainen ei luullut voivansa puolustaa. »Kirjoita vielä muutamia uusia, mutta hyvin yksinkertaisia, — — mistä aineesta tahansa. Jollei sinulla ole aikaa tehdä uusia, voitit aivan hyvin ottaa kelvollisia vanhoja pastoraaliteesejä, niitä hieman mukailemalla.» Tietojansa algebrassa kirjoittaja ilmoituksensa mukaan paraikaa maalla paranteli A. Liljesträndin avulla. Suurempain tulojen luvattuun maahan tämä pyrkijä ei ehtinyt, kaiketi verraten aikaisen kuolemansa johdosta, mutta säilyneet kirjeet näyttävät hänen saaneen tiellään apua Elmgreniltä.

Tuomiokapitulien Elmgreniä kohtaan osottamaan nurjamielisyyteen ei voinut olla syynä epäily hänen pätevyystään tai hänen uskonnollisesta kannastaan. Painosta käännöksessä julaistut Meierin »Lärobok i dogmhistorien» ja Hasen »Hutterus redivivus eller den Evangelisk-Lutherska kyrkans dogmatik» olivat tietysti tässä kohden painavia ansiotöitä. Tuskin mikään muu selitys on mahdollinen kuin se, minkä jo Ignatius muistopuheessaan on antanut, eli että Elmgrenin yliopistossa ja sanomalehdistössä osottama valtiollinen vapaamielisyys vaikutti hengellisiin viranomaisiin pelottavasti. Siihen aikaan luultiin tiedettävän, että Elmgren ajaksi olisi ollut salaisen poliisivalvonnan alaisena, kertoo Ignatius muistopuheessaan. Varmuutta ei ole huhun todenperäisyydestä, mutta sen olemassaoloa ei

voi epäillä, ja siksi arkaluontoiset herrat kuin piispa Ottelin ja tuomiorovasti Edman, joille ei suomenmielisyyks ollut sen suositumpi kuin herännäisyys, saattoivat kyllä vähemmästäkin säikähtyä.

Lujalla tahdolla olisi joka tapauksessa voitu tehdä verukkeista loppu; olisipa melkein saattanut Elmgrenin luonteesta odottaa, että hänen tielleen asetetut kurjat esteet pikemmin olisivat terästäneet tahtoa pyrkimään eteenpäin aiottuun suuntaan. Kun hän ei sitä tehnyt, ovat muutkin syyt kuin ulkonaiset, aivan varmaan vaikuttaneet tulokseen. Se pitkä väli-aika, joka oli kulunut teologisen tutkinnon suorittamisesta pappeuden anomiseen, on jo itsessään viittaus, että epäily lopulta oli vallannut Elmgrenin mielen; hän ei nähtävästi ollut varma aiotun uran sopivaisuudesta. Ja varsin luultavalta näyttää, että sen ohessa ylempänä mainittu erimielisyys, joka on ollut valtiokirkon opin ja hänen kantansa välillä, ei tässä jäänyt vaikuttamatta. Siksi tunnontarkka mies kuin hän ei voinut täydelleen yhtyä kirkossa siihen aikaan vallitsevaan luiseen dogmatismiin tai sitoutua tämän kannan julistamiseen. Että muutkin syyt ovat voineet vaikuttaa päätökseen, näkyy sekä jo esitetyistä että alempanakin mainittavista seikoista, mutta täysi syy on olettaa, että sen ytimenä kuitenkin oli omassa povessa elävä vakaumus eikä ulkoa asetetut vastukset.

III. Osakuntaelämä ja osanotto siihen.

Kun omat harrastukset enemmän kuin viralliset vaatimukset ja tarkkaan harkittu suunnitelma saivat opinnot määrätä, oli siitä seurannut suuri hajanaisuus, semminkin koska vielä jakamaton filosofinen tiedekunta edusti mitä erilaisimpia aloja, vaatien perehtymistä kaikkiin. Jumaluusopillinen tiedekunta tosin tarjosi paremman aineiden keskityksen, mutta tuomiokapitulien hoidettaviksi jääneissä opinnäytteissä maalliset aineet yhä anastivat aivan kohtuuttomasti tilaa, edelleen vetäen huomion eri tahoille. Eipä siis ihmettä, että Elmgrenin

huomio koko hänen opintoaikanaan kääntyi moneen suuntaan. Hän kertoo muun muassa omasta aloitteestaan jäljentäneensä jonkun tiedemiehen geologiassa pitämiä luentoja, toivoen saavansa pappina tilaisuutta omilla havainnoilla perehtyä tähän tieteeseen, jolle vasta paljon myöhemmin saatiin yliopistossa edustaja. Kasvimaailma kuten muistamme oli hänelle aina lapsuudesta ollut rakas, ja veti puoleensa senkin jälkeen kuin opintojen jatkaminen tällä alalla ei voinut vaikuttaa hänen tulevaisuuteensa. Niinpä hän kesällä 1841 otti osaa tämän tieteen tutkimista tarkoittavaan retkeilyyn, minkä yliopiston adjunkti J. E. A. Wirzén pani toimeen siinä kohden erikseen mielenkiintoiseen Ahvenanmaahan. Elmgren silloin oli koko seurassa ainoa, joka oli purjehtimiseen tottunut, ja hän saavutti paljon tunnustusta toveriensa puolesta, kun hän onnellisesti vei seuraran rutivanhalla aluksella meren ja selkien yli. Tärkeämmäksi kuin laajennettu perehtyminen kasvimaailmaan tuli hänelle tietysti matkalla saavutettu läheinen suhde muutamiin eteviin ikätovereihin, joista Robert Tengström ja Herman Kellgren varsinkin ovat muistettavat; sen lisäksi hän sai paljon uusia tuttavuuksia. Omatakeista periaatteellista kantaa Elmgren ei enenkään kaivannut, mutta kyllä ihmistuntemusta. Liiallinen taipumus yksinäisyyteen väistyi samoin kun hän näinä aikoina rupesi ututterammin ottamaan osaa ylioppilasten rientoihin sekä pian kirjoittelemaan sanomalehtiin. Suoranaisemmin kuin tutkintoja varten suoritettut luvut muodostui osakuntaelämä sekä osanotto siihen hänelle vastaisten elämäntehtävien valmistukseksi.

On varsin vaikea tehdä itselleen varmempaa käsitystä turkulaisen osakunnan elämästä sellaisena kuin se on ollut ennen Elmgrenin kuraattorinaikaa. Siihen asti ei näy pidetyn — ei ainakaan ole säilynyt — virallisia asiakirjoja, mikä sekin luo valoa rientojen hajanaisuuteen sekä vallinneeseen järjestyksen puutteeseen. Inspektori, professori G. Geitlin, vanhanaikuinen koko käsitykseltään, taisi pitää pääasiana, että rooman kielen pahasti horjuvaa valtaa pönkitettiin viikkokokouksia latinaisiin puheharjoituksiin kuluttamalla, eikä tie-

tenkään sillä enentänyt nuorison mieltymystä näihin tilaisuuksiin. Yliopiston lukusaleissakin pidettävät julkiset pro exercitio-väittelyt olivat jo siihen aikaan, kaikkien mukana olleitten tunnustuksesta päättäen, muuttuneet täydellisiksi ilveilyiksi, missä keskustelun asiallinen puoli ei merkinnyt yhtään mitään; vaikein opittujen kaikuviiden sananparsien löpöttäminen oli pääasia, joten puhujain taitamattomuus usein valmisti kuulijoille todellisia naurun riemuhetkiä. Turkulaisen osakunnan kuraattoreina ennen Elmgreniä muistettakoon sittemmin professori ja piispa F. L. Schauman, lääketieteen kandidaatti O. E. Dahl, vihdoin piirilääkäri, sekä J. O. Strömberg, samoin lopulta piirilääkäri. Elmgren joutui lähemmin tekemisiin viimeisen kanssa, joka kaikista tiedonannoista päättäen on ollut lahjakas ja etevä mies, jos kohta kuraattoriksi sopimaton ja arvatenkin kohtalaisesti tästä toimesta huvitettu.¹⁾

Virallisten tietojen puutteen takia otettakoon ensin huomioon, mitä Elmgrenin vielä Turun lukiossa ollessa hänen vanhempi veljensä on Turun osakunnasta kertonut. Herman Elmgren kirjoittaa siitä 6 päivänä marraskuuta 1834:

»Tänään oli osakunnankokous, joka pidetään kotona kuraattorin (Schaumanin) luona, missä väiteltiin; saatiin lukea sanomalehtiä ja vihdoin kuraattori meille näytti koko joukon muotokuvia Ruotsin hallitsijoista ja huomattavimmista virkamiehistä, Ruotsin vanhaa historiaa valaisevia kuvia sekä kuvia kaikista paikoista, missä keisari Aleksanteri I matkusti, kun hän kävi Suomessa, kulki suuren järven yli, atrioitsi eräässä tallissa j. n. e., — kaikki hyvin hyvästi esitetty. Kokouksessa päätettiin myöskin miehissä pitää osakunnan juhla (Nations kalas), johon rehtori ja kaikki professorit kutsutaan, mutta päivä ei vielä ole määrätty, eikä tiedetä mitä juhla tulee maksamaan miestä kohti. Tämähän on tarpeeton meno, mutta kun kerran useimmat ovat siihen suostuneet, täytyy muiden ottaa kustannuksiin osaa, vaikkeivät olisikaan saapuvilla.»

Seuraavana 24 päivänä marraskuuta kirjoittaja antaa seuraavan kuvauksen vähän ennen vietetystä juhlasta:

¹⁾ Strömbergistä antaa lähempiä tietoja Gösta G:son Weman, Om släkten Weman och dem som härstamma från denna 1590—1912 (Tukholma 1912) sivv. 109, 110.

»Osakunnan juhla, josta minä edellisessä kirjeessäni puhuin, vietettiin tämän kuun 12 päivänä kello 6:sta iltapuolella noin kello 3:een seuraavana aamuna. Rehtori ja muutamat professorit olivat saapuvilla. Juomien ohessa saatiin siellä myöskin illallinen. Eräs rouva Schoultz soitti suurta ja hyvin kallisarvoista harppua. Minusta siellä oli varsin hupaisaa (ei nautteiden tähden, mitkä liiallisina eivät voi olla mieliksi), mutta sen johdosta, että sain tuttavikseni ja veljiksi suuren joukon tovereita, joiden joukossa ennen olen ollut ikään kuin vieraana. Vaikka kaikki, vieläpä meidän esimiehemme, olivat hilpeällä ja iloisella tuulella, ei kukaan ollut päissään. Juhla pidettiin seurahuoneella ja se maksettiin perästä päin, kun oli saatu lasku, joka lopulta nousi miestä kohti 8 rikkiin 18 killinkiin. Tänä lukukautena on meitä läsnä yhteensä 33, ja kaksi, jotka eivät olleet juhlassa mukana, lupasi myöskin maksaa. Minulla ei olisi pitänyt tällä lukukaudella olla siihen varoja, mutta en saanut muilta rauhaa, ja niinpä täytyi viimein suostua juhlaan. Inspektorille täytyy meidän myös tänä lukukautena antaa palkkio, koska on kolme vuotta siitä kuin hän viimein sellaisen sai; maksu on kolmivuositain suoritettava. Vähin mikä annettiin oli 6 rikkiä, ja sen verran annoin minäkin. Sanotaan että kuraattorillekin on annettava palkkio, yksi rikki pankossa, joten tämän lukukauden maksut tulevat suuriksi; rahani eivät siis tule riittämään.»

Tiedot Elmgrenin osallisuudesta osakuntansa elämässä ovat alkuajoilta aivan vaillinaiset; se vain on selvä, että yleisänmaalliset asiat ensinnä saivat hänet esiintymään keskusteluissa. On kuvaavaa, että ensimmäiset aineet, joista hän esitti kantaansa, oli kysymys kansanopetuksesta sekä pappissivistyksen parantamisesta. Mielipiteidensä tähden hän silloin joutui otteluun inspektorin professori G. Geitlinin kanssa, joka 1838 vanhan professori N. G. af Schultenin jälkeen oli tullut tähän toimeen. Toinen asia, joka aiheutti Elmgrenin esiintymisen, oli se huono hoito, joka annettiin osakunnan kirjastolle. Yhteistä ylioppilaskirjastoa ei siihen aikaan ollut, ja osakuntien pienet erikoiskirjastot, tavallisesti ilman erinäistä hoitajaa, eivät aina olleet paraassa järjestyksessä. Noustuaan epäkohtia vastaan Elmgren sai uudistajain tavallisen palkan: hänen täytyi itse ottaa parempaa järjestystä luodakseen. Pian hän sai muissakin asioissa astua kuraattorin sijaan. Säilynyt kirje sittemmin tohtori A. E. Bodenilta antaa aiheita olettamiseen, että Elmgren jo 1844 vuoden alusta on saanut tilapäisesti ja

ilman vaalia toimia pois matkustaneen kuraattorin sijaisena. Keväämpänä pidetyssä vaalissa hän tuli toimeen valituksi, ja säilynyt pöytäkirja antaa käsityksen osakunnan heikkoudesta: 7 äänestäjää riitti ehdottomaksi enemmistöksi, sillä äänestäjiä ei ollut kuin 12! Painetun luettelon ilmoittama jäsenluku on tavallisesti noin 40:n paikkeilla.

Aivan luonnollista on, että näin pienen piirin johto oli epäkiitollinen sekä toisinaan varsin raskas tehtävä; sama epäkohta vallitsi myöskin borealisessa ja satakuntalaisessa »kansakunnassa». Yliopiston siirto Helsinkiin oli asettanut nämä osakunnat tuntuvasti huonompaan asemaan. Varsin luonnollinen oli siis ajatus, että niitä yhdistämällä luotaisiin uusi ja elinvoimaisempi piiri: länsisuomalainen. Pidettiin asiasta yksityisiä neuvotteluja, kuulusteltiin korkeitten viranomaisten mieltä, ja uskallettiin sitten helmikuulla 1846 esittää anomus noiden kolmen osakunnan yhteenliittymisestä. Konsistorin suostumus saatiin saman vuoden huhtikuulla, ja sen jälkeen alkoivat järjestystoimet. August Schaumanin muistelmat viittaavat siihen, että paikallisharrastukset aluksi pysyivät vireillä, ja suuresti kasvoi turkulaisten itsetunto, kun saivat sekä inspektorinsa että kuraattorinsa voitolle. Satakuntalaiset tahtoivat jälkimäiseen toimeen asettaa entisen kuraattorinsa C. W. Törneginin, ja hän sai vaalissa 22 ääntä, mutta Elmgrenille annettiin 31 ääntä. Myöhemmin uudistuvissa vaaleissa Elmgren aina sai yksimielisen kutsun tähän toimeen, mikä valaisee hänen nuorisossa voittamansa luottamuksen. Uuden osakunnan ensimmäisessä suuressa juhlassa, joka vietettiin 15 päivänä toukokuuta 1846, piti Elmgren alkajaisesityksen »yhteiskunnallisen hengen kehityksestä», joka on painettu Morgonbladiin (n:oissa 44, 45). Juhlaan oli kutsuttu suuri joukko vieraita ja J. G. Leisteniuksen onnistunut ilolaulu teki sen varsin kuuluksi.

Tätä kuraattorintointia hoiti Elmgren sitten aina siksi kuin 1852 vuoden uudet yliopiston säännöt tekivät koko osakuntalaitoksesta äkillisen lopun.

Sekä turkulaisen että länsisuomalaisen osakunnan pöytäkirjoista muutamat ovat kirjoitetut itse kuraattorin kädellä.

Ylioppilasluetteloiden antama nimistö osottaa, että Elmgren jo silloin oli tekemisissä usean kanssa, jonka työkumppalina tai ystävänä hän sitten elämässään esiintyi, niistä historiantutkijat H. A. Reinholm ja K. A. Bomansson, kirjailija ja pappi Antero Warelius, kirjastomiehet G. E. Ingelius ja B. O. Schau-
man, sanomalehtimies August Schau-
man, professori A. Liljen-
strand ja lehtori G. I. Lindström ovat lähinnä mainittavat.

Lounaisen Suomen nuorisossa tähän aikaan vallitseva kansallisuusasian harrastus näkyy selvästi siinä, että tavan-
mukaisia teesejä — pöytäkirjan ilmoituksista päättäen — on esitetty latinaksi ja suomeksi. Edellinen kieli oli menneen ajan jättämä jäännös, jälkimäinen edusti nousevan uuden ajan tar-
vetta. Vielä selvemmin kuvautuu asema itse keskusteluaineissa, varsinkin kun niiden rinnalle pannaan se, mitä paikkakunnan opiskeleva nuoriso joku vuosikymmen myöhemmin etupäässä harrasti. Ei ole epäilystä, että kuraattorin kannalla oli huomattava osansa piirin aikaisemmassa suomalaisuudessa. Tee-
seissä kosketeltiin milloin suomen kielen vastaista asemaa, milloin sen asettamista oppikoulun kieleksi. Kun suomen kie-
len runorakenne tehtiin yhteisen huomion esineeksi tai metri-
nen suomennos esitettiin eräästä Joel profeetan luvusta, osottaa tämäkin harrastusten suuntaa. Pöytäkirja ei anna viittausta-
kaan siitä, mitä Elmgrenin esitelmä vitä genuksen valitsemi-
sestä on sisältänyt, mutta kun hän on kuvannut Gust. Ren-
vallin elämää ja merkitystä, niin tämän miehen suurenmoiset ansiot sanakirjantekijänä eivät varmaan ole saattaneet varjoon sitä seikkaa, että hän aikanaan on esittänyt merkilliset vaatimukset suomen kielen oikeuksiinsa asettamisesta.

Nähtävästi omasta alotteestaan sekä ilman muiden apua Elmgren laati osakunnalle uudet säännöt sekä sitten niihin tarpeellisiksi havaitut lisäykset. Kun syntyi tuuma erinäisen aikakauskirjan toimittamisesta, ja alkuperäisen »Kaukomieli» nimisen julkaisun sijaan aikanaan tuli ylioppilasalbumi »Länne-
tär», sopinee tässäkin nähdä hedelmiä Elmgrenin vaikutuksesta. Osakunnan inspehtori G. Geitlin oli arvostellut koko tuumaa käytännön kannalta ja huomauttanut sen toteuttamista ehkä

kohtaavista vastuksista, vähän myrkyllisesti viitaten Saiman lentäväksi sanaksi tulleeeseen väitteeseen, että maassa ennestään ilmestyvät julkaisut eivät sisältäneet »juuri mitään». Inspektorista oli jo siihen aikaan Suomessa julkisia äänenkannattajia kovin paljon; erikseen hän pelkäsi, että uusi äänenkannattaja tulisi houkuttelemaan nuorisoa opinnoistaan liian aikaiseen kirjalliseen toimintaan. Julkisuuden innokkaana puoltajana esiintyi Elmgren, sitä vaikuttavampana kun hän nuorison ehdotonta luottamusta nauttien myös itse oli julkisuuden alalla ajan huomattavimpia toimimiehiä.

Kuraattorin moninaisista ja hommaa vaativista tehtävistä Elmgrenin yksityinen kirjevaihto melkoista paremmin antaa oikean käsityksen kuin viralliset pöytäkirjat. Ylioppilaitten yhä uudistuvat raha- ja kirjallainat, sitoumusten täyttämässä tapahtuneine laiminlyönteineen, taksoituksessa määrättyjen maksujen periminen, todistusten hankkiminen korkeakoulusta eronneillekin, kun he tiedustelivat virkoja, sekä muut satunnaiset huolet ovat aiheuttaneet runsaammin vaivaa kuin säännölliset tehtävät, ja kuraattoriin silloin aina lähinnä turvauduttiin. Huolenpito järjestyksen ja kurin ylläpitämisestä tuli lisää, eikä se tietenkään ollut hauskimpia velvollisuuksia. Kun kokematon tai kevytmielinen nuorukainen pääkaupungin monenlaisten houkutusten johdosta oli joutunut tuuliajolle, kääntyivät tuntemattomatkin osakunnan kuraattorin puoleen, pyytäen apua ja neuvoa. Kuten lukemattomista kirjeistä näkyy, sai kaikkien auttaja tavallisesti kaupanpäälliseksi suorittaa tarvittavat maksut etukäteen, hyvässä luottamuksessa, että ne aikanaan korvattaisiin. Pahimmat seuraukset tuotti tapa, johon jo ylempänä on viitattu: kuraattori muka aina oli sopivin kirjoittamaan lainaa tarvitseville takauksen, sillä kuka muu maksukykyinen heidät kaikki tunsikin, — mutta ettei hänkään ollut selvillä jokaisen kyvystä suoriutua sitoumuksistaan, siitä lähteet antavat peruuttamattomia todistuksia. Jäikö näin ollen lopulta paljon jäljelle niistä lahjapalkkioista, jotka kuraattorille tavan mukaan tai sopimuksesta suoritettiin, on jotakuinkin epäiltävä asia. Mutta läheinen yhteys yliopistonuorison

kanssa oli Elmgrenille sittenkin hyvin rakas, ja kaipuun tuntein hän jälestäpäin muisteli tätä vaikutusalaan.

Eriytyisen huolenpidon esineenä oli hänellä sen ohessa akateeminen lukuyhdistys, tähän aikaan syntynyt laitos, josta muodostui vastaisen ylioppilaskunnan itu sekä osakuntien eristäytymisen tarpeellinen vastapaino. Tämän laitoksen syntysanatkin Elmgren lienee lausunut, samoin kuin hän oli sen ensimmäisen johtokunnan vaikuttavin jäsen. Aluksi oli vedottu jokaisen personalliseen asianharrastukseen, kun lukuyhdistyksellä ruvettiin lietsomaan yleisten asiain harrastusta sekä edistämään tutustumista ulkomaan oloihin, jotka varsinkin 1840-luvun lopulla tarjosivat lukemattomia herätyksiä. Herman Kellgrenin Pariisista 1848 vuoden vallankumouksen valoisimpina päivinä kirjoittama kirje Elmgrenille ja Berndtsonille antaa mitä elävimmän kuvan siitä riemuisasta, toivorikkaasta mielialasta, millä uuden ajan koittoa katseltiin, Suomenkin vapauden muka varmana aamusarastuksena.

Mitä tuli lukuyhdistykseen, harkittiin pian paremmaksi tehdä se kaikille ylioppilaille yhteiseksi laitokseksi; osakunnittain tehtiin tähän tähtäävät päätökset. Länsisuomalaisessa osakunnassa muutos kuitenkin herätti pahan kinastuksen kuraattorin ja vanhoillisen inspektorin välillä. Geitlin pani pöytäkirjaan pitkän selityksen päätöstä vastaan, moittien erikseen, että se muka tahallaan oli tehty hänelle siitä ilmoittamatta. Kuraattori, joka asiaa käsiteltäessä oli toiminut puheenjohtajana, puolsi vakuuttavasti sekä käsittelytavan että tuloksen oikeutusta. ¹⁾

¹⁾ Millaisia epäluuloja Elmgrenin esiintyminen tässä asiassa herätti ja millaisiin toimenpiteihin sen vastustamiseksi ryhdyttiin osottaa paraiten seuraava kirje ministerivaltiosihteerille Pietariin.

Eders Excellence!

— — Ingenting särdeles anmärkningsvärdt har vid Universitetet dessa tider tilldragit sig. Något skräll, något utbrott af kittslighet har väl då och då hörts utaf, men icke något af eftertänkligare art har ägt rum. En omständighet utbedjer mig dock att allerödmjukast hos Eders Excellence få anmäla: en omständighet, som hos mig uppväckt bekymmer och farhågor. Mag. Elmgren, tjenstförrättande Curator för den

Alku lupasi hyvää, mutta pian kyllä keskeytyi Elmgrenin vaikutus tällä alalla; personallisesti häntä vastaan kääntyi mielenilmaisuus, joka näyttää oudolta. Ei tahdottu luottaa johtokunnan kykyyn määrätä yhdistykselle tilattavat sanomalehdet ja aikakauskirjat, vaan ratkaisuvalta siirrettiin itse yhtiökokouksen käsiin, ja johtokunnalle määrätyn toimintakauden kuluttua loppuun äänestettiin Elmgren siitä pois. Tulos kummastuttaa, jos yksistään pidetään silmällä nuorison periaatteellista vapaamielisyyttä, jolla kyllä, kun ytimeen mennään, oli täysi vastineensa Elmgrenin mielipiteissä. Kuinka itsetietoisesti hän harrasti aikakauden valistuneita pyrintöjä ja inhosi silloin maassa noudatettua sortojärjestelmää, todistaa päivän selvästi hänen jälkeensä jättämät muistoonpanot ja muut lausunnot, joista seuraavassa vielä saan tilaisuuden esiintuoda pari esimerkkiä. Nuoriso tuskin saattoi suuremman erehdyksen tehdä kuin kohdistaa tyytymättömyytensä juuri tähän hengenheimolaiseensa.

Asialla on kuitenkin luonnollinen selityksensä. Kuten Elmgren muistelmissaankin on huomauttanut, valmistautui juuri tähän aikaan yliopistonuorisossa kahtaanne käyvä mielipiteiden muutos, joka vaikutti pitkälle tulevaisuuteen. Aikaisemmin miltei muotiasiana olleen, mutta parhaasta päästä pintaan rajoittuvan suomenmielisyyden sijaan astuu varsinkin

talrikaste Afdelningen, eller den West-Finska, har nemligen föreslagit att alla till nämnde Afdelning hörande Studerande skulle låta anteckna sig såsom Medlemmar af den under Elmgrens ledning stående litterära Läse-föreningen. Ideen synes mig nog demokratisk och syftande på att undergräfvä Afdelnings inrättningen och sålunda småningom bilda en *Student-Corps*: en idé som åtskillige Demagoger i Upsala sökt att realisera. Lycka är det dock att bemålde Afdelning i Prof. Geitlin äger en sansad, ordningsälskande Inspector, hvilken nogsammt inser det vådliga i slika företag, och säkert, så vidt det i hans förmåga står, söker att motverka projectet. — —

Med djupaste Vördnad har jag den äran framhärda

Eders Excellences
 allerödmjukaste tjenare
 Wilh. G. Lagus.

Helsingfors den 12 Oktober 1847.

uusmaalaisten piirissä kiihtyvä ruotsinmielisyys, josta aikaa myöten varttui välttämättömäin yhteiskunnallisten parannusten pääeste. Ja käsitysten tämän ilmeisen konservatismiin kanssa kohosi yhä yltyvä yleisvaltiollinen radikalismi, oikeammin sanoen rabulismi, jolle sijaiskanslerin poliisijärjestelmä univormuineen, pedelleineen vain antoi tuulta purjeihin. »Verettömäin» merkitykseen nousevalle joukolle ei Elmgrenin yleisesti tunnettu suomenmielisyys ollut mieleen, mutta näitä valtiollisen äärimmäisyyden sanasankareita ei myöskään tyydyttänyt se yltiöpäisyyttä vierova kanta, joka jo seurasi hänen käytännöllisyyteen taipuvasta ja tasaisesta luonteestaan, siitä puhumatta, että hän kodistaan asti oli tottunut kohtelemaan piintynyttäkin vanhoillisuutta ilman loukkaavaa ylimielisyyttä. Harkittuun ulkonaiseen malttiin pukeutunutta tosivapaamielistä kantaa eivät radikalismien miehet voineet käsittää, semminkin kun Elmgren kansansuosioista välittämättömänä saattoi karkeallakin suoruudella arvostella esiintyvää älyttömyyttä.

Mutta virallisen varovaisuuden saatikka pakkojärjestelmän kannattajia ei tämä kanta myöskään voinut tyydyttää, sillä joskin malttittomuuden hairahduksista vapaana, se samassa nojautui periaatteihin, joista vanhoilliset odottivat yhteiskunnan perikadon olevan uhkaamassa. Elmgren jäi siis omituisella tavalla ristiaallokkoon, saaden moitteita vastakkaisilta tahoilta. Näkyviä jälkiä eivät suusanalliset ja enimmältään yksityiset keskustelut ole jättäneet, mutta Elmgrenille tulleitten kirjeitten joukosta tavataan muutamia lausuntoja, jotka välillisesti valaisevat hänen kantaansa. Ilmeisesti hän nuorena ylioppi-laana on varsin ankarasti arvostellut silloisen rehtorin, F. W. Pippingin kantaa, johon jo J. V. Snellmanin elämäkerta on luonut räikeästi valoa, ja miehistyneenä hän siihen aikaan kuin J. M. Nordenstamin vaikutus sijaiskanslerina oli vienyt kuuluisaan skandaaliin, jonka villasella painaminen näytti olevan elin-kysymys yliopistolle, on — silloin ehkä suosituinna kaikista kuraatoreista — lujalla kannallaan ollut tällaisille tuumille esteeksi. ¹⁾

¹⁾ Vastaukseksi Elmgrenin kirjeeseen, joka ei ole tallella, sittemmin kirjastonhoitaja G. E. Ingelius 28 p. huhtik. 1838 kirjoittaa: »För-

Että Elmgren yleisvaltiollisia oloja arvostellessaan muuten tiesi erottaa ansioita heikkouksista, näkyy muun muassa siitä että hän, joskin muuten odotti sulaa onnettomuutta ja

dömom dock icke aldeles Pipping. Han är initierad i politiken och finner, som jag tror, att altför mycken liberalité inom Student-Corpsen skulle blott snarare undergräfvå vår konstitution. Jag känner, som du vet, Pipping alls icke — han är kanske för mycket orubblig i något pedantiska åsigtter — och känner kanske för litet ungdomens sinne, men icke vågar jag säga, att han derföre motarbetar eller vill motarbeta den Finska Nationens väl. Att finna sig i hvarje läge är väl vår pligt. Mätte det blott få stanna vid hvad det nu är.» Elmgrenin kantaa paljon myöhemmältä ajalta valaisee taasen eräs Fredrik Cygnaeuksen vuonna 1851 kirjoittama kirje (ilman päivämäärää). He ovat suullisesti neuvotelleet eräästä tärkeästä asiasta, — ilmeisesti Nordenstamille esitettävästä selityksestä tai anteeksipyyntöstä, kun kutsutut ylioppilaat olivat miehissä jääneet sijaiskanslerin tanssiaisiin tulematta, — ja turhaan yritettyänsä saada Elmgrenin myötävaikutusta Cygnaeus nyt tunteellisesti liioittelevalla sanatulvallaan purkaa sydämensä: »Jag har mycket funderat på den saken hvarom vi rådplägade. Du är en samvetsgrann man, såväl som någon. Besinna derför granneligen, huruvida Ditt samvete tål vid att belastas med ruinerna af Ditt lands enda Högskola, ifall dessa skulle ramla derpå, emedan Du ansett Dig böra afböja en i det hela likgiltigt ceremoni. Jag åtminstone tvår mina händer och tager mig friheten att uttala min öfvertygelse lika oförtäckt inför Dig som för hvilken Excellence som helst, och måste derföre påminna Dig derom, att Dina hypoteser om Univ:s oantastlighet endast äro sådana och grunda sig ingalunda på factisk kännedom af förhållandena.» Tämän kylläkin uhkaavan rettelön selvittämiseksi vihattu sijaiskansleri sitten teki enemmän kuin aikalaisista kukaan oli voinut uneksia: pelättyistä mahdollisuuksista ei tullut mitään, ja se anteeksipyyntö, mikä vihdoin nuorison puolesta esitettiin Nordenstamille, tavataan länsisuomalaisen osakunnan pöytäkirjoista. Vielä kolmaskin välillisesti Elmgrenin kantaa valaiseva kirjellinen lausunto tulkoon omituisuutensa vuoksi tässä mainituksi. D. E. D. Europaeus, jonka kanssa Elmgren Kirjallisuuden Seuran asioissa sai olla ahkerassa kirjeenvaihdossa, sekoitti välistä hyviin tuumiinsa kylläkin kummallisia valtiollisiakin haaveiluja, ja nähtävästi Elmgren sen johdosta on lausunut vastahakoisuutensa kaikkea vastaan, joka viittasi lähestymiseen keisarikuntaan. Aikcen pyrkiä Inkeriin runonkeruumatkalle Europaeus silloin 9 p. toukok. 1850 pyytäessään toimenpidettä tarpeellisen matkapassin hankkimiseksi lisää: »Får Du för ofvanstående 'Ryssland' Dina befängda samvetskrupler, så kan Du vara beredd på att få af mig övett i argaste mått.»

vaikeuksia 1852 vuoden uusista yliopistonsäännöistä, avomieli-
sesti antaa tunnustuksensa niiden ansioillekin. Siksi hän ehdot-
tomasti lukee rooman kielen vihdoin tapahtuneen syrjäytyksen
etuoiikutetusta asemastaan, jota ei enää yritetty Europan
muissa yliopistoissa säilyttää. Paljon aikaisemmin oli hän ollut
samalla kannalla, mutta kuten hän muistuttaa tahtoivat useat
yliopiston johtomiehistä vielä 1840 tässä muutoksessa nähdä
vaaran oppineitten sivistyskannalle.

IV. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sihteerinä.

Aikaansa nähden rinnan äkkiä keskeytetyn kuraattori-
toimen kanssa kävi Elmgrenin työ Suomalaisen Kirjallisuuden
Seuran sihteerinä.

Ettei tämä toimi luonteeltaan ollut ylen houkuttelevaa
laatua näkee jo siitä, että edellisen viidentoista vuoden kuluessa
järjestänsä kahdeksan eri miestä oli ollut sitä hoitamassa. Yhtä
kauan kuin he kaikki yhteensä pysyi sitten Elmgren tässä teh-
tävässä, mutta hänen siitä erottuaan ehti taas seura turvautua
viiden miehen apuun, ennenkuin täysi vuosikymmen oli
kulunut, — luonnollista kyllä kun nuo monenlaiset hallinnollis-
käytännölliset toimet pahasti pidättivät tämän toimen halti-
jaa omaa kirjallista ja tieteellistä työtä suorittamasta.

Kuten edellä olemme nähneet, oli Elmgren jo nuorena
sydämensä ja tahtonsa koko hartaudella antautunut ajamaan
suomalaisuuden eli fennomanian asiaa. Mutta samoin kuin
kirkollisella alalla on Elmgrenin kanta kansallisuusasiassakin
osiksi poikennut siitä, joka noina aikoina yleensä vallitsi fennomaanien kesken; hallitsevana piirteenä on tässäkin omatakei-
suus.

Tunnettu on miten suuren vaikutuksen A. I. Arwidsson
ja romantiikka olivat saaneet aikaisemman fennomanian virit-
tämisessä. Kasvava yliopistonuoriso äkkiä ja vaistontapaisesti
kiintyi käsitykseen, että suomen kieli, useimmille tässä piirissä
verraten vieras, oli »oikea äidinkieli». Tämä katsantokanta
jätti jälkiä kehitykseen, joskin useimmin sanoissa vain ilmaan-

tuva, joten Yrjö Koskisen, Julius Krohnin ynnä muutamien muiden harvojen asiaksi jäi murtumattomalla lujudella muuttaa aiheet todellisuudeksi.

Puhtaasti ruotsinkielisessä seudussa syntyneenä ja kasva-
neena Elmgren suomen kielen käyttämiseen nähden oli taval-
lista vaikeammassa asemassa, eikä hän lukiossakaan saanut
siinä kielessä opetusta. Omituisen muiston hän vanhana mai-
nitsi herättävästi vaikuttaneen itseensä: raamatun kielten ra-
kenteesta puhuessaan lehtori Estlander ohimennen oli mainin-
nut kuulleen, että suomen kielen deklinatsioonissa olisi viisi-
toista sijaa. Elmgreniä silloin ihmetytti, ettei opettajalla siksi
läheisestä asiasta ollut varmaa tietoa. Valon välähdyksenä
tämä itsessään pikkuinen tapaus vaikutti pojan mieleen ja käsi-
tykseen. Vanhempana Elmgren täydellä vakaumuksella aset-
tui kansallisuusaatteen puolustajaksi, pysyäkseen halki elämänsä
tällä kannalla. Innostus ei hänelle, kuten monelle, ollut äkkiä
ilmituleen leimahtanut liekki, jonka aikojen myrskyt saattoi-
vat sammuttaa.

Mutta juuri sentähden liittyikin pian hänen kantaansa
toinen piirre, toivottomuuden, kun hän ei nähnyt kykenevänsä
suomen kielen käyttäjäksi niinkuin johdonmukaisuus olisi vaa-
tinut. Enemmän kuin leimuavat puheet ja puheenparret vai-
kutti häneen kovakourainen todellisuus, raskas kyllä miehelle,
joka hänen johdonmukaisuudellaan paloi halusta jokapäiväi-
sistä leipähuolista välittämättä omistaa työnsä korkeitten
aatteiden palvelukseen. Mutta kun eri vuosina suomalaisiin
seutuihin, ensiksi Lohjalle, sitten Tyrvääntöön ja vihdoin Kan-
gasalle tehdyt lyhytaikaiset oppimatkat ilman riittävää perus-
tusta eivät häntä perehdyttäneet suomen kielen käyttämiseen,
vaikutti tämä kokemus masentavasti sekä hänen mielialaansa
että vastaiseen toimintaansakin.

Elmgrenin ylempänä jo mainittujen tunteenpurkausten
joukossa on eräs omaa asemaansa kielikysymykseen koskette-
levä huokaus, kirjoitettu hänen syntymäpäivänään vuonna
1846, sekä salamantapaisesti luova valo näihin asioihin. Hän
tuntee silloin seisovansa elämänsä huipulla, joten henkisten

voimain vähennys pikemmin kuin niiden kasvu on edessä, ja tämän itselleen tunnustettuaan hän lisää muutamia sanat, joissa tavattoman selvästi kuvautuu silloisen sivistyneen sukupolven tosiaan traagillinen asema kansallisuuskysymyksessä:

»Rukoilen Sinua: anna minun toimittaa jotakin, edes osa niistä suurtoista, joita sieluni haluaa. — — Ilman Sinun apuasi minun harkinnan valoisampina hetkinä tulistuva sydämeni tositoimen ajaksi heltyy ja jäähtyy, kuten monesti käy, kuten niin usein on käynyt minunkin. Sinä olet tapausten ihmeellisellä yhteenliittymisellä vienyt minut siihen asemaan, joka minulla nyt on ihmisten edessä, ollessani yhtenä kansallisuuden asianajajana meidän isänmaassamme, mutta sydämeni pakahduttaa ajatellessani omaa kykenemättömyyttäni työllä ryhtyä tämän tarkoituksen saavuttamiseksi; mieleni murtuu ja minua hävettää taitamattomuuteni juuri siinä aineessa, joka on sydäntäni lähinnä. Jumala, Sinä, joka annoit minun syntyä tässä suhteessa niin epäedulliseen asemaan, ja sittenkin herätit haluni palvella tätä tärkeätä isänmaallista asiaa, suo minulle taitoa tehokkaasti olla mukana muiden toiminnassa suomen kielen hyväksi. — — Anna minulle se hengen joustavuus, joka on tarpeen alkaakseni uutta työtä, tee minut sitä imartelevaa tunnustusta ansainneeksi, jonka välistä olen ihmisiltä saanut.»

Monesta merkistä näkee, että tämä tunnelma on Elmgrenille ollut yhtä pysyvä kuin tosipyrkimykseen juurtunut, mutta ylivoimaisia esteitä oli edessä miltei joka taholla, kun hän tahtoi pyrkiä eteenpäin. Personallisten seikkain lisäksi tulivat muun muassa suurvaltiolliset vaikutukset, joita ei sillä hetkellä voitu millään tavalla syrjäyttää. Täten saapi selityksensä se toivottomuus, joka vuosien vierieessä tuli entisen rohkeuden sijaan. Hänen käsityksensä uuden äidinkielen ottamisen mahdottomuudesta pääsi kerran vaikuttamaan muihinkin, vieläpä ennen kuin suurvaltiollisen taantumuksen varsinainen valtakausi oli koittanut.¹⁾

Asianlaita oli seuraava. Aug. Ahlqvistin y. m. palava nuorekas into ja kehotukset olivat saaneet aikaan, että muutamia heidän tuttavansa, joille suomen kieli ei ollut läheskään yhtä hyvin tuttu, Karl Collan, Oskar Toppelius, Aug. Schauman, Nestor Tallgren ja C. F. Forsius maaliskuulla 1847 olivat suostuneet rupeamaan varsinaiseen liittoon suomen kielen edistä-

¹⁾ Katso tästä Valvojaa 1889, siv. 554—556.

miseksi, vieläpä jo allekirjoittaneet erityisen sitoumuksenkin »tämän kielen käytännöstä ja ruotsin kielen kartannasta». Suurenmoinen suomalaisuuden liitto oli siis aiottu, jopa päätetty perustaa, jommoista seuraavina aikoina kauan kaivattiin. Mutta kuten August Schauman painetuissa muistelmissaan kertoo, muutamat sitten asiasta neuvottelivat vanhemman ja kokeenemman Elmgrenin kanssa, joka oli huomauttanut tuuman heikkouksista. Vastukset, joitten edestä hänen rautainen sitkeytensä oli katkennut, vaikuttivat pehmoisempiin luonteihin, ja suureksi aiottu liitto sitoumuksineen, sopimuksineen raukesi. Tuskinpa jälkimaailma koskaan olisi saanut aavistuksen koko yrityksestä, jollei Ahlqvistin paperien joukkoon olisi sattunut säilymään viidettä vuosikymmentä myöhemmin tavattu kelastunut lehti, puhuva nuoruuden hurmaavista toiveista ja todellisuuden usein niitä hävittäneestä hallasta.

Sekä puheena olevan ajan kuluessa ja paljon myöhemmin on lukemattomilla ollut yhtä paljon aihetta suremaan hyvien aikomustensa ja tosielämän ristiriitaa, mutta yhtä itsetietoisena ei tiedetä tämän surun ilmestyneen kenessäkään kuin Elmgrenin sydämenhuokauksissa. Fredrik Berndtson, hänen ensimmäinen asetoverinsa sanomalehtityön alalla — tosin syntyjään ruotsinmaalainen — oli juuri kieliasiansa esiintynyt useita muita jyrkempänä, mutta pian hän vaihtoi tämän innostuksen ruotsinmielisyyteen, samoin kuin maan virallinen lehti hyväpalkkaisuudellaan veti hänet erilleen kaikista vapaudenharrastuksista. Kun yllämainitun sitoumuksen allekirjoittajista Ahlqvist, P. Tikkanen, Rietrik Polén, Antero Warelus ja D. E. D. Euro-paeus, mikä johdonmukaisemmin, mikä vain ajoittain, pysyivät tulisin tuntein lausumassaan aikeessa, ei heidän edes ollut tarvis uhrata mitään, suomi kun kullekin jo lapsuudesta oli tuttu kieli. Toisten into laimeni ajan vierieissä.

Kielitaidon puute yhdessä taloudellisten vaikeuksien kanssa jo riittäisivät selittämään, ettei Elmgren kyennyt voittamaan itselleen sijaa silloin laillansa vasta syntyvän suomalaisen kansalliskirjallisuuden varsinaisten työntekijäin joukossa. Mutta vaikka hänen kautta vuosikymmenien kestävänsä taloudelli-

nen ahdinko jo näyttää olevan kyllin kuvattu sillä, että 180 ruplan vuosipalkka oli hänen toimeentulonsa tärkein perustus niin kauan kuin hän palveli yliopiston kirjaston vakinaisena amanuenssina, toisin sanoen vuosina 1848—62, eivätkä muut toimet suurta apulisää antaneet elantokustannusten korvaamiseksi, tuli vielä lisää muitakin vastuksia, jotka arvaamattomassa määrässä enensivät mitä vaatimattomimpaan elämäntapaan tottuneen sekä vuoteen 1862 asti naimattoman miehen huolia. Nuoruudesta asti hän siten yhä kantoi määrältään vaihtelevan mutta aina raskaan velkakuorman taakkaa, kunnes vanhempain kuoltua saatu vaatimaton perintö yhdessä vihdoin saavutetun virkaylennyksen kanssa teki aseman siedettäväksi. Kannattaa tälle puolelle asiaa uhrata muutama rivi, syystä että aikakauden oloillakin oli runsas osansa niissä vaikeuksissa, jotka tekivät aatteiden mitä innokkaimmalle palvelijalle suorastaan mahdottomaksi sitä ennen järjestää toimintaansa tyydyttäväksi.

Harvoin on meillä yliopistossa oleksivan nuorison elämäntapojen kevytmielisyydellä sekä siitä aiheutuneella yleisellä velkaantumis- ja takausjärjestelmällä ollut niin turmiollinen vaikutus kuin viime vuosisadan keskipaikoilla, jolloin tuskin monikaan ylioppilas enää yritti kalliissa Helsingissä tulla kodista saamallaan eväillä toimeen, mutta elämä toiselta puolen ei vielä ollut kyllin räikeästi valaissut lainausjärjestelmän vaaroja. Yksinäisenä miehenä sekä ehdottoman tunnollisena sitoumustensa täyttämässä Elmgren aluksi ei näy suuresti pelänneen auttaa tovereita takauksella; kova kokemus vasta opetti, mitä liiallisesta herkkäuskoisuudesta saattoi seurata. Epäilemättä yleisen hyvän harrastaminen usein kehottikin auttamaan lupaaavia tovereita vaikean taipaleen yli. Kun esim. Emil von Qvanten kivulloisuutensa tähden läksi sille pitkälle merimat-kalle, mistä hänen ei sitten valtiollisista syistä käynyt mahdolliseksi palata kotimaahan, ja vaatetarpeista niinkuin riittävästä matkalektyyristä oli pidettävä huolta, uskalsi Elmgren kummassakin suhteessa antaa apuaan, mutta vastoin lupaustaan räätäli Staudinger heti velallisen lähdettyä vaati täyden maksun, jota Elmgren ei voinut suorittaa muuten kuin itse samasta

määrästä velkaantumalla, ja joskin hän kauan myöhemmin sai tämän tappion korvatuksi meni lainaksi annettu suuriarvoinen kirjakokoelma ainaiseksi häneltä hukkaan. Ja myöhemmin sattui tapauksia, joihin nähden ei mikään sovittava piirre ole syyllistä puolustamassa; siinä kohden säilyneitten todistusten luku on legio. Tarpeetonta on tässä luetella nimiä; joskin hyvät luonnonlahjat samassa ovat usein menneet hukkaan, on asianomaisten muisto tavallisesti jo kauan aikaa ollut aikojen yöhön peittyneenä.

Epäitsekäs kanta käy vielä suoranaisemmin esiin, kun Elmgren omaa etuaan syrjäyttämällä otti palvelukseen yleistä hyvää, milloin vain taakka tarjoutui, mutta ei ollut sen sopivaa kantajaa. Ja tällä tavoin hän myös tuli Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimimiesten joukkoon.

Lahjakas sekä sitten parhaassa ijässään kuollut Herman Kellgren, seuran edellinen sihteeri, erosi sihteerin virasta keskellä vuotta 1846 lähteäkseen ulkomaille sanskritiin ja vertailevaan kielitutkimukseen perehtyäkseen, ja aukkoon asetettu Elmgren sai sitten joka vaalissa yksimielisen kutsumuksen toimeen, kunnes hän vuosipäivänä 1861 omasta pyynnöstään siitä vapautettiin. Ilmeistä olikin alusta asti, ettei seura vaalissaan erehtynyt. Miten huolellisesti uusi sihteeri perehtyi seuran edelliseen toimintaan voidakseen sitä jatkaa ja kehittää, osottaa jo hänen 1847 vuoden Suomi-kirjassa painattama »Berättelse om Finska Litteratur-Sällskapet i Helsingfors under de första 17 åren» (45 painosivua), kertomus seuran edellisestä toimesta, joka lähinnä oli aiheutunut tanskalaisen kirjastonhoitajan, professori C. Molbechin pyynnöstä saada tietoja seuran vaikutuksesta.¹⁾

¹⁾ Elmgrenin kertomuksen saatuaan Molbech kirjeessä 22 päivältä elokuuta 1849 kiittää lähetyksestä, lisäten: »Det maatte være mig særdeles behageligt at erfare, at et yttret Önske af mig har givet Anledning til at denne historiske Underrettelse, hvorfor baade Selskabet og et større Publicum i og udenfor Finland maa være Hr. Magisteren forbunden, er bleven til. Jeg saae mig ved dette Arbeide, og ved Benyttelsen af de övrige mig her tilgængelige Kilder i Stand til at kunne ud-

Toinen huomattava hedelmä Elmgrenin astumisesta seuran palvelukseen oli hänen omasta alotteesta valmistamansa ehdotus uusiksi säännöiksi, parannus, johon edellisen ajan kokemus jo tarjosi riittävästi perustusta. Ehdotus saavutti seuran hyväksymisen, mutta uudet säännöt valitettavasti eivät sitten saaneet kauan jäädä toiminnan ohjeeksi, sillä 4 p. kesäk. 1849 ilmestyi surkeasti kuulu julistus yksityisten seurojen toiminnan ehkäisemiseksi, ja isku ei kohdannut yhtään järjestöä kipeämmin kuin Kirjallisuuden Seuraa. Sen toukokuun kokouksessa 1851 luettiin sitten hallituksen säätämät uudet säännöt, sekä seuran kokoonpanoon että toimintaan nähden siksi ahdistavat, että kysymys nousi, kannattaisiko enää edes toimintaa ylläpitää. Vähän ennen annettu kiello suomenkielisten kirjain painattamista vastaan oli tietysti tärkeänä lisäsyynä mainittuihin tästä esitettyihin epäilyksiin, joista eivät seuran pöytäkirjat mainitse sanaakaan. J. V. Snellman silloin edusti jyrkintä kantaa, arvelen, että toistaiseksi olisi paras luopua seuraa ylläpitämisestä.

Päinvastaiselle kannalle asettui Elmgren, pysyen periaatteessa, joka yleensä juuri oli Snellmaninkin oma, eli että olevista oloista, kuinka epäedulliset ne olivatkin, piti tehtämän niin paljon kuin vain voitiin. Voitolle pääsi tämä kanta, eikä seuran elämään tullut mitään muodollista keskeytystä, joskin edistymisen teistä moni jäi toistaiseksi suljetuksi. Parimpien aikojen tultua saattoi sitten ruveta rajoitusten poistamiseen: vuonna 1856 asetettiin komitea sääntöjen uudistamista varten, ja siihen valittiin Fredrik Cygnæus, Elias Lönnrot ja Elmgren. Viimemainitusta työ pääasiassa riippui ja tarkan harkinnan mukaan ehdotettiin poistettaviksi ne esteet, jotka varsinkin olivat tehneet edellisen ajan toiminnan tukalaksi. Seuran puolesta sen vuosipäivänä 1857 hyväksytyt uudet sään-

före mit Önske, at forelægge det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab en kort Beretning om *den finlandske Literatur*, hvilken jeg giver mig den äre at tilstille Finske Literatursällskapet og dets Secretair i nogle herhos følgende særskilte Aftryk af Videnskabernes-Selskabs udkommende 'Oversigter' over dets Forhandlinger i Møderne.»

nöt alistettiin sitten hallituksen vahvistettaviksi, mutta vasta 30 p. maalisk. 1858 ne vihdoin olivat menneet kiirastulen läpi, viivytys, joka sekin valaisee silloin vallitsevaa hallinnollista tyhjänpelkoa ja arkailemista.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sihteerin asema käy toisessa suhteessa selväksi siitä, että hän työstään sai tyytyä 50 ruplan vuosipalkkaan, ollen silloin velvollinen pitämään huolta sekä toimitusten korjausluvusta että erinäisistä juoksevista kuluista. Kun Elmgren oli pysynyt työläässä toimessaan täyden vuosikymmenen ajan, annettiin hänelle kuitenkin erityisen kiitollisuudenadressin ohessa »vähäisenä seuran varojen mukaisena korvauksena siitä suuresta ajan ja vaivan uhrauksesta, minkä sihteeri on tehnyt», 100 ruplan lahjapalkkio. Ruotsiksi laaditussa adressissa tunnustetaan, että seura tällä ajalla ei olisi voinut toimia varmuudella ja tarmolla, »jollei sillä olisi päivä päivältä yhä enemmän vaivaa ja huolta vaativaan sihteerintoiimeen ollut käytettävänä miestä, joka Teidän lämpimällä harrastuksellanne, Teidän aina horjahtamattomalla rohkeudellanne sekä Teidän väsymättömällä innollanne olisi seuraa avustanut»; ainoana palkkiona oli hänelle ollut oma tieto, että oli aherrettu ja tehty työtä korkean ja jalon tarkoituksen hyväksi. Elmgren tosin suuresti iloitsi mielessään siitä tunnustuksesta, minkä hän täten sai, mutta mainitsee samassa joutu-neensa hämille, kun se odottamatta julkisesti esitettiin.

Sihteerin omakätisesti kirjoittamat pöytäkirjat, yhteensä noin 240 arkkia tiheätä käsialaa, samoin kuin hänen yksityinen kirjevaihdonsa luovat valoa tämän toimimiehen vaivojen erillaisuuteen; tehtäviä oli jos jonkinlaisia. Seuralle lahjoitettujen muinaiskalujen sekä vanhojen kirjojen ja asiakirjain luettelaminen hyödytti sitten muitakin laitoksia, Historiallista museota, Valtioarkistoa sekä yliopistoa, mikäli paremman työnjaon saavuttamiseksi luovuttiin kokoelmista, jotka eivät välittömästi liittyneet Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran alaan. Miten epäselvä käsitys seuran tehtävistä vielä oli muutamilla tahoilla näyttää sekin, että eräs muuten tuntematon mies vuonna 1855 tarjosi painettavaksi laajan ruotsinkielisen runoelman, josta

ei sen koommin ole kuultu mitään. Toisen kerran Elmgrenin täytyi hylätä kokoelma muistoonpanoja Pohjanmaan hengellisistä liikkeistä, koska ne jo itsessään olivat arvoa vailla.¹⁾ Eri-tyisellä huolella hän valvoi seuran taloudellisia asioita, jotka jo senkin tähden tuottivat vaivaa, että alkuaikoina oli annettu jäsenten suorittaa maksujaan useitten vuosien kuluessa. Toimitusten painatuksesta tuli ikävyyksiä, kun seuran nimessä sekä sen oikeuksien nojalla toimiva mutta yksityisten omistama kirjapaino siinä arveli olevansa etuoikeutettu, vaatien välistä suurempaa hyvitystä kuin muut kirjapainot. Nykyajan hintasuhteiden mukaan arvostellen nuo erotukset tuntuvat aivan mitättömiltä, mutta toisin asia oli arvosteltava, kun myydyistä kirjoista saatu hinta ja vähäiset ja epätasaisesti suoritettut jäsenmaksut olivat toiminnan ainoana pohjana. Kuinka äreällä mielellä muistutukset sittenkin vastaanotettiin, valaisee joku H. Kellgrenin kirje sekä kirjapainon puolesta esitetty virallinen pyyntö, ettei vastedes tarvittaisi näissä asioissa olla sihteerin kanssa tekemisissä. Itse pääkysymykseen nähden pääsi Elmgren voitolle, niin näissä kuin muissakin seuran taloutta koskevissa äänestyksissä.

Seuran pöytäkirjat sisältävät myöskin viittauksen eräästä tyytymättömyyden aiheesta, mistä Elmgren, kenties ilman syytä, otti närkästyäksensä. Vuonna 1856 nostettiin kysymys pöytäkirjakielen muuttamisesta suomeksi, ja ehdotuksen tekijä, tohtori Rietrik Polén, huomautti silloin kirjallisessa esityksessään, että »niinkauvan kuin seuran täytyy kokouksissa ja erinomattainkin kirjoituksissaan käyttää vierasta kieltä, niinkauvan käy sen toimi enemmän sivulla ja jopa melkeittäin ulkona siitä kansasta, jonka hyvää seura kuitenkin tarkoittaa». Tosiasia, joka ei ollut päätöksellä muutettavissa, oli seuran silloisten pylväitten vil-

¹⁾ Näiden muistoonpanojen tekijä O. Rancken kiittää 9 p. maalisk. 1856 vastauksesta, sanoen: »Hårdt men rättvist är att höra sitt opus benämnas 'smörja', men emedan jag måste erkänna rättmätigheten af detta namn å min materialsamling, så tackar jag Dig ock mycket mera för att Du utsagt ordet, då Du ansett det vara det sanna namnet, än om Du hyst denna öfvertygelse och förteगत den för mig.»

linainen suomenkielen taito; F. J. Rabbe, Fr. Cygnæus, Snellman, Topelius, Herman Kellgren, B. O. ja August Schauman, K. Collan hallitsivat paljon paremmin ruotsin kieltä, jos kohta Lönnrot, E. A. Ingman, C. G. Borg, Ahlqvist, P. Tikkanen ja Polén yhtä hyvin olisivat voineet esittää lausuntojaan suomeksi. Mitä pöytäkirjakielen tuli ilmoitti ehdotuksen tekijä lopulta tyytyvänsä siihen, että ne vain julaistaisiin suomeksi, myöntäen »sen nyt olevan mahdottoman että saada pöytäkirjoitukset suoraan suomenkielelle». Voinee tässäkin nähdä todistuksen siitä, miten korvaamattomana Elmgreniä vielä pidettiin, eikä Polénin alkuperäinen ehdotus saanut yleistä kannatusta.

Erityisenä riidanaiheena suullinen puhe mainitsee, että Elmgren muka olisi yrittänyt jossakin julkaisussa ottaa käytäntöön hänen käsikirjoituksissaan noudatettua omituista tapaa jakaa sanat, niin että kun täydelle tavuulle ei ollut tilaa, pari kerakettakin ilman ääntiötä sai jäädä toiselle riville. Täytyy kuitenkin huomauttaa, ettei tuota outoa jakotapaa ole noudatettu yhdessäkään Elmgrenin omassa julkaisussa, jotka hän on voinut painattaa muiden mielipiteistä tai vaatimuksista riippumatta. Ilmeisesti mainittu kertomus ei siis ole muuta kuin perätön huhu.

Jos pöytäkirjat eivät näissä asioissa aina anna täyttä johtoa esiintyneitä mielipiteitä arvostellaksemme, on sitä selvempi se henki, missä silloinen sihteeri käsitti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tehtävää, joko yleiset periaatteet tai erinäiset ehdotukset tulivat kysymykseen. Ensimmäisessä vuosikertomuksessaan hän jo nimenomaan huomauttaa Kirjallisuuden Seuran ei vain olevan tieteelle omistetun yhdistyksen; paljon laajempi oli sen tehtävä, koska oli tarkoituksena saada todellinen kansalliskirjallisuus aikaan. Ja uudenvuodenpäivänä 1849, jolloin helmikuun vallankumouksen aiheuttamissa taisteluissa verta jo oli valunut virroin Tonavan ja Po-joen rannoilla ja muualla, hän itseään varten kirjoittamissaan mietteisä lausuu vakaumuksensa, että Suomenkin kansalle tulisi näistä ponnistuksista hyötyä, lisäten:

»Kukaan ei voi meille uskotella, että ihmiskunnan suuria aatteita voitaisiin himmentää ja sammuttaa, tai saada meitä kieltämään kansallisuuskysymyksen olevan sellaisen suuren, vastustamattoman, ehdottomasti voittoisan aatteen, joka nyt yhtäaikaa on pannut monta miljoonaa eriheimoista ihmistä liikkeelle sekä vihdoinkin miekkaan tarttumaan. Oli aika, jolloin tehtiin eroa vapauden ja kansallisuuden asiain välillä, mutta tämä oli pahojen valtojen keksintöä. Nyt tiedetään, että ne ovat saman isän lapsia tai oikeammin: ovat eri puolia samaa asiaa. Vapaus ilman kansan oikeutta ja tilaisuutta kehittyä vieraitten tapojen, vieraan sivistyksen ja kielen sitä estämättä, on kerrassaan arvoton, on järjettömyyttä. Senpä tähden kansalliset liikkeet ovat syntyneet samaan aikaan kuin valtiollinen vapaus Ranskassa on toteutunut tasavallan, Saksassa painovapauden kautta.»

Minkä mustan rajaviivan 1850 vuoden sensuurikielto historiassamme muodostaa, sen osottaa selvästi Elmgrenin toiminta Kirjallisuuden Seuran sihteerinä yhdessä hänen painamattomien kirjoitustensa ja kirjevaihtonsa kanssa.

Hän ja Antero Warelius olivat lopussa vuotta 1847 esittäneet lausunnon, ilmeisesti Elmgrenin laatiman, missä he vedoten siihen, ettei palkintokilpailuilla voisi päästä tarkoitukseen, ehdottivat erityisiä toimenpiteitä suomenkielisten oppikirjain puutteen poistamiseksi. Kykeneväin kirjoittajain kanssa oli tehtävä sopimukset, jotta viipymättä saataisiin aikaan 1) ruotsalais-suomalainen sanakirja, 2) Suomen historiaa, maantiedettä ja tilastoa esittävä oppikirja, 3) lyhyt yleisen maantieteen oppikirja, 4) alempien koulujen tarvetta tarkoittava kieliooppi suomeksi sekä 5) suomenkieliset oppikirjat maanviljelyskemiassa, fysiikassa ja mekaniikassa. Päteväin tekijäin puoleen kääntymällä arveltiin saatavan aikaan, että paremmat oppisanat saataisiin muodostetuiksi, kuin jos tehtävä heitettäisiin halullisten kustantajain huoleksi.

Seura hyväksyi ehdotuksen muuttamatta, mutta kovennut painopakko tuli väliin. Suomenkielisten luku- ja koulu-kirjojen hankkiminen, Kalevalan käyttö suomenkielen opetuksessa sekä suomen kielen edistäminen muillakin keinoin kuin sille varsinaisesti omistetuilla oppitunneilla y. m. parannusehdotukset olivat myös innokkaan suomenmielisen ja etevän oppettajan, lehtori G. E. Eurénin lukuisissa Elmgrenille kirjoit-

tamissa kirjeissä huomion esineenä; 28 p. elok. 1848 päivätyssä kirjeessä hän myös puoltaa Cornelius Nepoksen tunnettujen elämäkertojen pukemista suomenkieliseen asuun, yritys, jonka toteuttamisen sitten huipulleen joutunut virallinen päättömyys sai keskeytetyksi, kun 1850 vuoden pakkomääräys oli ilmestynyt. »Sankarien elämäkerrat» saatiin vasta vuonna 1856 ilmestymään. Nämä esimerkit hyvien tuumien kuristamisesta luovat räikeän valon siihen takatalveen, jonka kuluessa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran miesten oli pakko puheena olevana aikana yhtämittaa ponnistella voimiaan.

Yksi näistä yrityksistä, suuren ruotsalais-suomalaisen sanakirjan aikaansaaminen, ei tosin joutunut sensuurin tähden haaksirikoon, mutta sen pohjaksi pantavan sanaston keräämisestä alkaen se paljastaa silloin voitettavat vaikeudet, jommoista eivät myöhemmät sanakirjantekijät edes ole tietäneet. Päätyö oli uskottu D. E. D. Europaeukselle, jonka elämäkerran pysyvimmäksi muistoksi tämä tehtävä yhdessä hänen runonkeruumatkojensa kanssa muodostui, mutta enemmän kuin kukaan Elmgren ristiriitaisten mielipiteiden välittäjänä sai kokea, kuinka vaikea oli johtaa samaan suuntaan työskenteleväin aikeet ja periaatteet sopusointuiseen yhteistyöhön.

Varsin valaiseva on tässä kohden eräs Antero Wareliuksen 4 p. toukok. 1850 kirjoittama kirje, missä hän Elmgrenin kautta tahtoo saada varoituksen perille Europaeukselle, ettei vain pahasti menisi karsimaan myötäliitetystä sanakirjaluonnoksesta pois sellaista, joka hänen sääntöjensä mukaan oli kielenvastaista, vaikka sillä oli nojaa läntisen Suomen vakaantuneesta oikeinkirjoituksesta ja kielenkäytöstä, esim. *pr* ja *pl* sanan alussa. Kantansa selittämiseksi hän lisää:

»En puolestani olisi tuommoisten erityinen rakastaja, jollen pitäisi kaiken pahennuksen välttämistä nykyisten olojen vallitessa hyödyllisenä; ja suuri osa yleisöä on vanhaan kiintynyt, loukkautuen siitä, minkä se sanoo 'kielenpuhdistelu-kiihkoksi' (purism). Pienissä asioissa täytyy noudattaa sovinnollisuutta ja suvaita heikkouksia, voidakseen suomalaisuuden asiassa ylläpitää yksimielisyyttä sekä saavuttaa yleisempää myötävaikutusta. Toiselta puolen meidän tulee muistaa, että nimenomaiset suomikiihkoiset voivat saada paljon vähemmin aikaan, jos he

suututtavat vanhoillismielistä papistoa ja tarjoovat yhteiselle kansalle sellaista, mihin sen on vaikea tottua. Tästä johtuu, etten ole seurannut tuota tosin yksinkertaista ja helppoa sääntöä *k*-kerakkeen heikentämisestä, eli että se jätetään pois — mikä olisi gordilaisen solmun poikki leikkaaminen eikä sen aukaiseminen, vaan olen minä heikentänyt *k*:n milloin *j*:ksi, milloin *v*:ksi ja joskus ääntiön pitennyksellä. Tämä kaikki tuopi kieliopissa mukanaan 14 sääntöä (josta esim. Eurén on selvinnyt 6:lla), mutta tarjoo korvaukseksi lähempää yhteyttä entisen oikeinkirjoituksen kanssa sekä kirjoitustavan selvyyttä, puhumatta siten saavutetusta yhtymisestä läntisten paikkakuntain murteeseen. Mutta joka tapauksessa en puolestani tahdo vaatia itselleni ääntä sanakirjan oikeinkirjoitusta määrättäessä, vaan tehkoon Kirjallisuuden Seura siinä mieltensä mukaan; tahdon vain uskoa, että teorioja mietiskeleväin herrain on mieluista kuulla sananen mieheltä, jolla on käytännöllistä kokemusta.»

Erityisen synkkä muisto liittyy ehdotukseen, minkä Lönnrot marraskuulla 1848 esitti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran hyväksyttäväksi ja Elmgren sanomalehdissä teki yleisölle tunnetuksi, sillä siitä tuli jo kauan uhanneen räjähdysten syytyslanka. Oli päätetty muodostaa erinäinen yhtiö ulkomaisen novelli- ja romaanikirjallisuuden julkaisemista varten; täten toivottiin voitavan raivata suomen kielelle tietä sivistyneihin koteihin samassa kuin uuden ajan aatteille avattaisiin alaa keski-saadyn ja alempien kansanluokkien piirissä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle yritys muuten olisi sopinut, mutta varojen vähyyks oli esteenä. Elmgren valittiin yhdessä E. A. Ingmanin ja Herman Kellgrenin kanssa laatimaan säännöt uudelle yhtiölle, ja eri piireistä koetettiin saada henkilöitä merkitemään osakkeita. Kun tämä oli johonkin määrin onnistunut, valittiin muiden muassa Elmgren jäseneksi siihen johtokuntaan, jolle »Suomalaisen kauniskirjallisuuden yhdyskunnan» toiminnan johto oli uskottava. Ei kuitenkaan päästy työhön rupeamaan ennen kuin tuli ulkonainen este: koko yritys oli herättänyt mahtavain epäluuloa ja kiukkua, ja 1850 vuoden sensuurikiellon aikaansaamiseksi tämä Kirjallisuuden Seuralle aiotun sisaryhtiön työ otettiin syyksi.¹⁾ Kun tuumaa tahdottiin toi-

¹⁾ Katso Georg Schauman, Från Nikolai I:s och furst Menschikoffs tid, Sv. Litteratursällskapet i Finland Förhandlingar och uppsatser 30.

nessa muodossa toteuttaa, ylläpitämällä Annikka-nimistä kokoelmaa suomennoksia ulkomaan kaunokirjallisuudesta, sekaantuivat sensuurin innokkaat valvojat jälleen asiaan. Millainen mieliala näiden tapausten johdosta vallitsi suomalaisuuden kantajoukossa voi helposti ajatella, mutta Elmgren yhä pysyi toimessaan, luottaen siihen, että parempi aika oli koittava.¹⁾

Huoli omasta toimeentulostaan pakotti Elmgrenin lopulta luopumaan Kirjallisuuden Seuran yhä runsaammin aikaa vaativista toimista; hänellä oli sitä paitsi silloin toivo päästä Yliopistokirjaston hoitajaksi. Luultavasti vaikutti asiaan sekin, että suomen kieli yhä valtavammin pyrki seuran keskuste-

¹⁾ Muutamat Antero Wareliuksen kirjeet Elmgrenille luovat valoa noina kovimman sorron aikoina vallitsevaan tunnelmaan. Hän kirjoittaa Hämeenkyröstä 18 päivänä kesäkuuta 1849: »Den förargeliga nyheten om romanbolaget hörde jag redan i sista månad; först var det svårt att tro på sådana galenskaper, men allt kan hända i våra tider! O tempora! O mores! Huru är det med Snellman, blir det alfware af hans flytting till Sverige? Mätte blott alla obscurantismens försvarare få sig grundeligen på kolten! Då biefve det bättre äfven här.» Seuraavana vuonna, 31 p. maaliskuuta 1850, sama kirjoittaja, silloin asuen Tyrväässä, puhuttuaan tekeillä olevasta sanakirjatyöstä purkaa mielensä valtiollisista vaikeuksista: »Men hin onde har ju åter i sin fullkomligaste skepnad varit framme i Helsingfors och framkommit icke mer med censur och prohibitif utan rakt fram med inhibitif-system mot finska litteraturen och finskheten — så berättas här. Orolig är jag till och med angående Litter. sällskapets bestånd. Man måste medge att tiden är högst förargelig; måtte bara alla vara sega och säga som du: »ingen rädder här.» Det är roligt här i orten att inga svinaktiga sympathier äro rådande, *likgiltigheten* för det goda och onda vill deremot visa sig.» Ja 4 päivänä toukokuuta hän kertoo odottamansa kielikiellon peruutusta, asettaen määräyksen rinnalle suomen kielen professorinviran perustamisen. »Man skulle förundra sig om man icke visste att många driffjädrar ligga fördolda för de oinvidga. Mätte nu i sommar de få sig stryk som sådant behöfva, annars blir det icke bra; i annat fall, om ödet så vill, att Europa skall duka under för barbari, och finskheten skall försvinna ur jorden redan under den tiden våra ögon äro öppna, så hafve vi intet annat till tröst än det förlåtligt egoistiska, neml. medvetandet att man försökt nedlägga protest emot kränkandet af människans gudomliga rättigheter. Что дѣлать.» Lopuksi Warelius vielä tiedustelee Kirjallisuuden Seuran asiaa sekä suomen kielen ottamista alioikeuksissa käytäntöön.

luissakin etualalle, joten pöytäkirjakielen muuttaminen tuli luonnolliseksi vaatimukseksi. Sihteereinä Elmgrenin erottua toimivat sitten C. G. Borg, Aug. Ahlqvist, Julius Krohn ja K. A. Slöör, kunnes F. W. Rothsten 1870 astui toimeen, pysyäkseen siinä kolme vuosikymmentä. Elmgrenin erotessa päätettiin antaa hänelle julkinen tunnustus pitkästä ja uskollisesta työstään, ja 1861 vuoden vuosikokouksen pöytäkirja — tässä asiassa C. G. Borgin tekemä ja suomenkielinen — antaa tästä mielenilmaisusta seuraavan tiedon:

»Sittenkuin Seuran eroamaisillaan oleva Sihteeri tämän jälkeen vaatimuksesta oli kokoushuoneesta astunut ja allamainittu ottanut pöytäkirjan vastaan, kysyi Esimies, katsoisivatko Seuran läsnä olevat jäsenet sen sopivaksi ja kohtuulliseksi, että nyt kolmekymmen-vuotias Seura jollakin kunnia-lahjalla muistaisi äsken eronnutta sihteeriansä, tohtori Elmgreniä, joka, Seuran hyväksi ja hyödyksi, puolet aikoja Seuran nykyisistä ikävuosista eli viitenätoista vuonna, oli tätä työsevää virkaansa suurella ahkeruudella ja toimella hoitanut. Tämän kaikille mieleisen esityksen johdosta päätettiin, että rahoja semmoiseksi kunnialahjaksi piti kerättämän Seuran tässä kaupungissa olevilta ystäviltä ja jäseniltä sekä paikka-paikoin Seuran asiamiehiäkin samaan keräämisen toimeen vaadittaman; jonka jälkeen, sittenkuin rahoja jotensakin karttuisi, Seura tämän kunnialahjan muodosta ja laadusta tahtoi tarkemmin päättää. Nyt pyydettiin Esimiestä tohtori Elmgrenille lausumaan suunsa sulimmat kiitokset hänen monivuotisesta, ahkerasta ja suuriarvoisesta sihteeritoimestansa, jonka Esimies myöskin, tohtori Elmgrenin huoneesen tultua, muutamilla sydämmellisillä sanoilla toimitti.»

Saman vuoden syksyllä annetut hopeaiset kirjoitusneuvot, joihin »mupaperin sijasta» oli liitetty 150 ruplaa, tuli päätöksen tulokseksi, ja Elmgren mainitsee muistoonpanoissaan, että lahja oli varsin tervetullut, sekä seuran siten osottaman mielen tähden että myös koska tämä toimi oli hänelle itselleen ollut kaikkein rakkaimpia. Edelleen pysyi yhteys Kirjallisuuden Seuran kanssa läheisenä; eri kerroin on hänen neuvoansa ja myötävaikutustansa kysytty kun seuralle tärkeitä asioita oli valmistettava. Yksi sellainen tapaus, josta ei pöytäkirja anna viittaustakaan, kuvaa hänen sanansa merkitystä. J. V. Snellman oli esimiehenä nostanut ehdotuksen vieraskielisten teosten suomentamisesta, ja ehdotus, alkujaan kovin yleisin sanoin muodosteltuna, herätti useissa epäilystä, koska se yhdessä seu-

ran toimintaa ehkäisevän varojen tiukkuuden kanssa saattaisi muuttua alkuperäisen tuotannon sekä kansalliselle kulttuurityölle vielä tärkeämpien tehtävien tuhoksi. Kukaan muu ei kuitenkaan tahtonut tai luullut voivansa menestyksellä vastustaa ehdotuksentekijää, ja niinpä pyytämällä pyydettiin Elmgreniä avuksi, ainoana miehenä, jolla olisi sekä lujuttua että vaikutusta kyllin saadakseen asia oikealle tolalle. Hänen esiintymisensä ratkaisi asian, joskin pöytäkirja vain loppupäätöksen mainitsee, edelläkäyvästä erimielisyydestä vaieten.

V. Sanomalehtimiehenä ja kirjailijana.

Käsitys Elmgrenin kannasta ja vaikutuksesta jäisi aivan vaillinaiseksi, jollei edelläsanotun täydennykseksi oteta huomioon mitä nähdään hänen painetuista ja painamattomista kirjoituksistaan. Julkisuuteen tulleista tuotteista hänen osallisuutensa ajan sanomalehdistöön lähinnä on muistettava. Se aika, jonka kuluessa Elmgren muiden tehtävain ohessa on kynänsä tuotteilla lisännyt kirjallisuutta, käsittää vähän enemmän kuin puolen vuosisataa, ja tästä ajasta ensimmäinen vuosikymmen oli miltei omistettu yksinomaan sanomalehdistölle.

Ensimmäiset sanomalehtiin lähetetyt lausunnot, jotka ovat lähteneet Elmgrenin kynästä, kohdistuivat kirkollisiin asioihin, herännäisyyteen sekä kirkoissa käytettyihin saarnateksteihin; nämä kirjoitukset tavataan Helsingfors Tidningareissa. Ensimmäinen kirjoitus, joka saattoi tekijänsä nimen laajalti tunnetuksi, vaikka se oli nimettömänä painettu, koski kansallisuus-asiaa. Ylen vanhoillinen kirjoittaja, kuten luultiin eräs rovasti N. M. Tolpo, oli halveksivasti puhunut fennomaanien toiveista, että voitaisiin luoda erikoinen kieleltään suomalainen kirjallisuus, verraten umpisuomalaisia irlantilaisiin, gaeleihin, irokeeseihin y. m. kulttuurille muka mahdottomiin heimoihin. Elmgren tästä tulistuneena julkaisi Helsingfors Morgonbladissa vastauksen, jonka Saima lehti sitte painatti uudestaan, koska se Snellmanista oli parhaan arvoinen mitä Suomessa oli asiasta julaisttu; samassa hän vain valitti, ettei kirjoittaja ollut esiin-

tynyt omalla nimellään. Tämän jälkeen Elmgren merkitsikin nimellään tai sen alkukirjaimilla S. E. kirjoituksiaan. Edellä mainitun tulisen lausunnon rinnalla me täydellä syyllä voimme mainita sen pitkän vasta myöhemmin julkisuuteen joutuneen lausunnon, jonka Elmgren oli kirjoittanut vuonna 1845, kun oli syytä peljätä Snellmanin siirtymistä Lundin yliopistoon, ja jonka seitsemän hänen ystäväänsä myös allekirjoitti. Näiltä ajoilta on samoin aikanaan hyvin huomattu kirjoitus Fosterländskt Albumissa, ruotsalaisen sivistyksen suhteesta suomalaiseseen sivistykseen.

1840-luku suurine tapauksineen: Snellmanin esiintyminen kotimaassa, 1848 vuoden vallankumous ulkona Euroopassa, oli monella taholla ja meilläkin, varsinkin nuorisossa, herättänyt kauas meneviä toiveita ja näyttänyt ennustavan uuden suunnan tuloa valtiollisella alalla. Sitä katkerammalta tuntui pian päänsä nostanut taantumus, joka varsinkin Suomessa olikin jyrkkää laatua. Paraiten kuvautuu Elmgrenin mieliala tähän aikaan hänen alussa vuotta 1852 aloittamistansa muistoonpanoista, joita hän sitten jatkoi aina vuoden 1868 loppuun, vaikka tosin muiden esteiden sattuesssa suuret aukot huomataan niiden kirjoittamisessa. Muistelmain alkusanoissa sanotaan:

»Suomella on viime aikoina ollut paljon koettelemuksia, eikä voi ilman alakuloisuutta katsoa takaisin menneisyyteen; sen tähden käännän mielelläni silmäni tulevaisuutta kohti, toivoen entistä parempia aikoja. Kaikista onnettomin oli kuitenkin vuosi 1852; kutsukaamme se onnettomuuksien vuodeksi. Nyt alkava vuosi tuopi yliopistolle suuret muutokset; vapaus on saanut pahat haavat ja maamme korkein sivistyslaitos on pakotettu tästä päivästä käymään uutta uraa. Oi jos uusissa muodoissa voisi säilyttää niin paljon kuin mahdollista siitä *hyvästä*, minkä vanhat sisälsivät! Minä alan nyt pitää kirjaa tapauksista, jotka kohtaavat isänmaata sekä etupäässä yliopistoa, poikkeustapauksessa minua itseänikin; mainitsen myös ulkomaihin kohdistuvia tapauksia, jotka herättävät huomiota. Aion lyhykäisesti pitää silmällä mielipiteen ilmauksia siinä piirissä, missä elän; muistoonpanemani saavat perustua etupäässä kuolopuheihin, eivätkä siis aina ole luotettavia, kuvastaen kuitenkin päivän sisällistä historiaa. Oikaisuja ei tule puuttumaan, jos sellaisia joutuu tietooni. Pääasia on uskoa paperille se, mikä muuten on jätetty usein kyllä pettävän muiston huostaan, olkoonpa se tärkeää tai vähäpätöistä. Päiväkirjaa ei tästä tule, vaikka muistoonpanoni ehkä sitä lähentelevät.

Omaa ajatustani en aio salata, mutta en siitä myöskään tee pääasiaa, sillä pienissä ja suurissa asioissa akateminen käsityskanta saa olla lausunnonantajana. Ehkä nämä muistoonpanot kerran vastaisuudessa saavat paljon arvoa historioitsijalle, joka tahtoo päästä selville päivän historian sisällisistä asioista ja vaihtelevan yleisen mielipiteen vivahdukista.»

Muutamin piirtein kirjoittaja sitten johtaa mieleen edellisen ajan synkimpiä muistoja, 1850 vuoden sensuurikieltoa, yliopistoa kohdanneita sortotoimia j. n. e. Silloisen järjestelmän edustajista puhuessa moite usein saa mitä katkerimman sävyn: sensoreja tuskin koskaan mainitaan muulla nimellä kuin »strykare», ja valaisevia tietoja saadaan heidän innostaan; olihan sana kansallisuus sekin samoin kuin valtiopäivän nimi kiellettyjen listalla. Mahtava L. G. von Haartman ja Nordenstam kuvataan katkerimman vihan värein, jälkimäinen enimmiten mainittu pilkkanimellä »Dshingiskan». Kreivi Berg, huolimatta hänen kylläkin selvästi näennäisellä suomiharrastuksella etsimästään kannasta, mainitaan »Fjeskenberg». Entinen ase-
toveri F. Berndtson, siihen aikaan vain virkauran kiipeilijänä tunnettu H. Molander y. m. esiintyvät hekin kovin tummassa valossa. Mutta jos kohta välistä joku perätönkin tieto on pantu paperille, osottautuu monesti kirjoittajan oma epäily, niinkuin näkyy m. m. kirjoittajan joskus myöhemmin lisäämästä sanasta »osannt». Kun nämä arvokkaat muistoonpanot — toivottavasti läheisessä tulevaisuudessa — joutuvat julkisuuteen, voi moni lukija hämmästyen panna merkille, miten hyvin silloisissakin oloissa tyynesti harkitseva henkilö saattoi perehtyä maailman menoon sekä meillä että muualla. Että taatusti suomenmielinen mies arvosteli vallitsevaa järjestelmää siksi ankarasti, on sitä parempi ottaa varteen, koska Snellmanin taistelun hetkellä liiankin kiihvaiksi teroitettut mahtisanat »verettömäin» joukosta y. m. usein ovat aiheuttaneet luulon, että suomenmieliset muka olisivat kauttaaltaan olleet hänen kanssaan samalla kannalla. Elmgrenin kritiikki oli kyllä valveilla Snellmaniakin vastaan. Venäjän asemaa hän arvostelee sattuvasti: lahjoilu oli se syöpä, joka valtakunnan voimaa jäyti; huolellinen ja sitkeä taistelu valistustyötä vastaan uursi valtakunnan olemusta.

Valtiollinen lojaalisuus ei myöskään estänyt kirjoittajaa seuraamasta länsivaltojen taistelua täydellä myötätunnolla, ja itämaisen sodan äkillinen päätös ilman sanottavia tuloksia ei Elmgreniltä saa sen parempaa kiitosta kuin tunnetussa julkaisusarjassa »Finska Förhållanden». Enimmin oudoksuttanee lukijaa se selvänäköisyys, joka näissä muistoonpanoissa ilmaantuu maamme sisäpolitiikkaan nähden, esim. kun kirjoittaja itseksensä tuumii, miten vanhaa mutkikasta mitta- ja painojärjestelmää voisi uudistaa desimaalijärjestelmän perusteella, kun hän pahoittelee hallituksen uneliaisuutta, ettei tilaisuuden tarjoutuessa ymmärretty venäläisiltä lunastaa suurinta Itä-Suomen lahjoitusmaata, tai kun hän muistuttaa, että valtion metsissä sekä rautatieverkossa olevia rikkauksia ei tiedetä pitää täydessä arvossa. Varsin mielenkiintoisia ovat samoin ne arvostelut, jotka hän on pannut paperille erinäisistä henkilöistä heidän kuolemansa johdosta. Siinäkin kohdin on tietysti muutama korjaus tai tarkistus paikallaan, mutta yleensä Elmgrenin arvostelut ilmeisesti osaavat oikeaan, ja poikkeavat siitä virallisesta kaunopuheisuudesta, joka usein jälkimaailman arvostelua eksyttää, kun pannaan pääpaino aikalaisten ensimmäisen surun vallitessa esittämiin kiitoslauseihin.

[Tähän päättyy laajemman suunnitelman mukaisesti kirjoitettu elämäkerran esitys, josta syystä loppuosana tässä seuraavat lyhyemmän luonnoksen loppukappaleet.]

Jatkoksi Elmgrenin sanomalehtimiehen toimelle tuli Litteraturbladın toimittaminen vuosina 1850—54, noina tavattoman raskaina vuosina, jolloin Snellmanin rautaisen tahdon täytyi luopua yritystä jatkamasta. Väli aikaan kuuluu parin suuren saksalaisen jumaluusopillisen teoksen ruotsintaminen. Kuinka Litteraturbladın toimittaminen tuli raskaaksi, näkyy jo siitä, että sen numerot ilmestyivät tavattoman myöhään; lehden tilaajamäärä aleni myös ja tämä, sensuurin aivan järjetömiin ulotetun kovuuden kanssa yhdessä, teki tuon tehtävän, minkä taloudellinen tulos vain oli tuntuva velkaantuminen

painokulujen peittämiseksi, lopulta kovin epämieluisaksi Elmgrenille itselleen. Sensuurin kuvaamiseksi voinen viitata niihin tapauksiin, jotka Ignatius muistopuheessaan mainitsee.

Uusi jakso Elmgrenin kirjallisessa toiminnassa alkaa, kun kysymys suuresta suomalaisesta biografisesta nimikirjasta oli syntynyt. Kustantaja Frenckell kääntyi asiassa Elmgrenin puoleen ja sen johdosta muodostui pieni piiri, jonka yhteistoimella »Finlands Minnesvärde Män» niminen arvokas teos ilmestyi kuudessa vihossa 1853—57. Elmgren on siihen antanut 11 elämäkertaa yhteensä 42 sellaisesta. Hänen ystävänsä Rabbe yksin on kirjoittanut enemmän, mutta ne ovat arvoltaan ehdottomasti alempana; taloudellisetkin syyt taisivat vaikuttaa siihen, että suurenmoiseksi suunniteltu yritys jäi kesken. Rinnan sen kanssa Elmgren, joka erikseen taipui ottamaan huomionsa ja merkitsemään muistoon sekä historiassa että luonnossa havaittavia tapauksia, oli saanut valmiiksi suuritöisen joskaan ei kooltaan suuren kirjan »Finska Efemerider» (1854), joka sitten kaksi vuotta tekijänsä kuoleman edellä ilmestyi suomeksikin, ja joka Omaa Maata toimitettaessa on ollut arvaamattoman suureksi helpotukseksi.

Kotiseutunsa oloja ja kieltä koskevia tietoja Elmgren on hartaasti kerännyt ja niitä erinäisissä esityksissä kuvannut; kielelliset tiedot sisältyvät ruotsalaisen rovasti Rietzin suureen »Svenskt dialektlexikon»; kuvaus Marttilan pitäjistä sekä näkymätön mutta tärkeä avustus tunnettuun »Handbok för resande i Finland» edustavat erinäistä ryhmää julkaisuja. Lännenäimi-ässä albumissa tavataan kirjallisuudenhistoriaa valaisevia kirjoituksia, historiallisia on suuri määrä Historiallisessa Arkistossa. Muutamat muistopuheet, jotka on pidetty Suomen Tiedeseurassa, sopii tämän yhteydessä mainita.

Eriyistä huomiota ansaitsevat Elmgrenin toimittamat suuret kokoelmateokset: Porthanin valitut teokset ja Wallinin matkat, kumpikin työläs suoritus, jälkimäinen aivan uskomattomassa määrässä. Elmgren oli pilata ilmankin heikot silmänsä ottamalla suurennuslasin avulla Wallinin ääretömän hienosta käsialasta selkoa; itse hänen täytyi tehdä jäl-

jennös ja hän mainitsee, että yksi ainoa kirje siinä kohden vaati monta viikkoa. Enemmän kuin neljä painosivua ei silloin saatu päivässä tehdyksi, mikä valaisee tämän työn väsyttävää laatua. Kun Kirjallisuuden Seura oli päättänyt Porthanin teosten toimittamisesta antaa Elmgrenille varsin vähäisen palkkion, hän vaikka jo perheellisenä miehenä, jonka asema oli kaikkea muuta kuin loistava, luovutti suuremman osan yleishyödylliseen tarkoitukseen. Viimeisinä vuosina hän muutamissa kirjoituksissa käsitteli Raamatun historiallisten ja maantieteellisten kysymysten selvittämistä.

Yliopiston kirjaston järjestämisessä hän on tehnyt paljon, jos kohta nuoremmat eivät ole olleet tyytyväiset siihen tapaan, millä työ tehtiin. Yksinäisen harvinaisuuden, keskiaikaisen Um styrilsi konunga ok höfdinga-nimisen kirjan katkelman hän löysi Suomeen voudintilien päällyksinä joutuneista pergamenttilehdistä ja julkaisi painosta Historiallisen Arkiston 2:ssa osassa.

Runsas oli siis epäilemättä se elämäntyö, minkä harras isänmaanystävä Sven Gabriel Elmgren jätti jälkeensä, kun hän 3 p. marrask. 1897 juuri täytettyänsä 80 ikävuotta meni manalan majoille.

2. Ernst Gustav Palmén historiantutkijana.

Esitelmä, jonka Suomen Historiallisen Seuran vuosikokouksessa 9 p. marrask. 1920 piti

K. R. Melander.

Palmén-suvun sukujohtoa voi seurata aina 1600-luvun loppupuolelle saakka. Sen vanhin tunnettu jäsen tavataan 1690-luvulla Turussa, mutta vanhimmista edustajista ovat tiedot hyvin hämärät. Turusta suku siirtyi Kouvatsan kappeliin, jossa se asui lähes vuosisadan. Sitten se asuttuaan vähän aikaa Vahdon kappelissa siirtyi Turkuun ja otti siellä nimen Palmén käytettyään sitä ennen kauvan nimeä Kempe. Kolmanteen sukupolveen nimen Palmén ensimmäisestä kantajasta kuului valtioneuvos Ernst Gustaf Palmén, jonka elämäntyöhön tässä pyydän saada luoda pienen katsauksen.¹⁾ Hän syntyi Helsingissä 26 p. marraskuuta 1849. Vanhemmat olivat myöhemmin senaatin oikeusosaston varapuheenjohtajaksi ja yliopiston varakansleriksi kohonnut Johan Filip Palmén ja Adolfina Fredrika Emilia Sallmén. Ernst Palmén kasvoi vaatimattomassa virkamieskodissa, jossa nähtiin vieraina useat etevimmistä tiede- ja valtiomiehistämme. Henkiset riennot olivat kodin tunto-merkkejä. Taiteista harrastettiin etupäässä musiikkia, johon

¹⁾ Runsaasti Ernst Palménin elämäkertaa koskevia arvokkaita tietoja olen saanut hänen vaimoltaan vapaaherratar Lida Palménilta ynnä hänen vanhoilta ystäviltaan professoreilta V. Vaseniukselta ja O. E. Tudeerilta sekä valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmarilta, joille täten lausun sydämmelliset kiitokseni.

isä erityisesti oli mieltynyt. Maalaustaiteellekin annettiin arvoa, ja kuuluisain maalariemme Ekmanin ja von Wright veljesten tauluja koristeli kodin seiniä. Oppilaaksi Ernst Palmén tuli Helsingin ruotsinkieliseen yksityislyseoon, ainoaan pääkaupunkimme oppilaitokseen, joka siihen aikaan johti yliopistoon. Siellä hän mieltäytyi erityisesti historiaan, joka osaltaan johtui hänen lukemastaan historiallisesta kaunokirjallisuudesta. Sellaisista teoksista ovat ennen muita mainittavat tanskalaisen Ingemanin historialliset romaanit, mutta luultavasti myöskin Topeliuksen »Välskärin kertomukset». Viimemainituista Palmén itse myöhemmin lausui, että »niitten rinnalle pääsyyttä ei ole toista ruotsinkielellä kirjoitettua sarjaa historiallisia kertomuksia». Mutta näitä vielä paljon syvemmän vaikutuksen Palméniin tekivät Fryxellin »Berättelser ur Svenska Historien», joita hän jo koulu-poikana palavalla innolla luki. Toveripiiri koulusta jäi hänelle rakkaaksi aina vanhoille päiville saakka katsomatta aikain vierissä syntyneeseen erimielisyyteen, puoluekantaan ja muihin harrastuksiin nähden. Toistakymmentä vuotta ylioppilaaksi tulonsa jälkeen hän v:nna 1881 Valvojassa loi katsauksen koulun vaiheisiin sen 50-vuotisjuhlaa varten ilmestyneen juhla-julkaisun avulla huomauttaen samalla, miten lukuisilla eri aloilla toimivat kansalaiset olivat siinä saaneet kasvatuksensa. Sensijaan tässä koulussa vallitseva pikkumaisen ankara kuri oli Palméniin tehnyt vastenmielisen vaikutuksen.

Ylioppilaaksi tultuaan 1867 Palmén antautui pääasiallisesti Pohjoismaiden historiaa ja ruotsin kieltä tutkimaan, jota viimemainittua ainetta silloinen dosentti Freudenthal edusti. Tämä oli samalla uusmaalaisen ylioppilasosakunnan kuraattorina, joten nuori Palmén pian tuli häneen toverilliseen suhteeseen. Freudenthalin johdolla oli osakunnassa syntynyt hyvin pitkälle menevä ruotsalaisuuden harrastus yhtyneenä suureen kansanomaisuuteen suhteissa ruotsinkieliseen kansanainekseen. Uusmaalaiset ylioppilaat pitivät innokkaasti kansantajuisia luentoja sekä Helsingissä että ruotsinkielisissä pitäjissä sen ympäristössä ja panivat Helsingissä toimeen ohjelmaitamia ruotsinkielisen työvään sivistyttämiseksi. Palménin ylioppilastoveri, hänen

lankonsa, tunnettu kirjallisuuden tutkija professori Vasenius on minulle sanonut, että Freudenthal edusti osakunnan silloista aatesuuntaa, kun taas myöhemmin lääkäriksi tullut osakuntalainen Grefberg oli näiden aatteitten tarmokas toteuttaja.

Uudenmaan ruotsinkielistä rahvasta varten osakuntalaiset Grefbergin johdolla julkaisivat sanomalehteä »Folkvännen», johon Palménkin ylioppilasaikanaan useasti kirjoitti. Hänen kirjoituksistaan ovat ennen muita huomattavat historialliset ja valtiollisia olojamme koskevat. Niistä ikäänkuin pilkisti näkyviin ne pääharrastukset, jotka tulivat olemaan määräävinä Palménin elämäntyössä.

Palmén oli, niinkuin mainitsin, jo koulupoikana suuresti innostunut Anders Fryxellin teoksesta »Berättelser ur Svenska Historien». Sen koruttoman yksinkertainen esitys vanhain viikinkien loistavista sankaritöistä oli tehnyt katoamattoman vaikutuksen vilkkaan koululaisen mieleen, jonka mielikuviutus ja tunnemaailma niistä saivat rikkaita aiheita. Toinenkin nuoruudessa luettu teos oli tuntuvassa määrin hänen historiallista harrastustaan ja tutkimishaluaan elähyttänyt, nimittäin Ennesin »Biografiska minnen af Karl XII:s krigare». Palménin alkavassa historiallisessa kirjailijatoimessa näyttävät myöhemmän jäljet aluksi olleen voitolla. V. 1869 hän nimittäin Folkvänneniin pinnatti kirjoituksen »Om Karl den tolfte krigare» sekä seuraavan vuoden alussa toisen nimellä »Ryktbare Karoliner lefnadsöden». Mutta jo samana vuonna hän siirtyi alalle, jolla Fryxellin vaikutus enemmän ilmeni kirjoittaen historianopettajansa Topeliuksen perustamaan lastenlehteen »Trollsländaniin» kertomuksen »Första korståget till Finland». Sitä seurasi sitten sarja kuvauksia Suomen ja Ruotsin historiasta.

Palménin Folkvänneniin valtiollisista oloistamme kirjoittamista kirjoituksista on kaksi vuoden 1872 valtiopäiviä koskevaa, joista myöhempi on erityisesti huomattava. Sen nimenä oli »Återblick på 1872 års landtdag» (numerot 37—40). Siinä Palmén oli puolueettomasti arvostellut valtiopäivätyötä ja puolueitamme asettuen loppukatsauksessaan osittain suomenmielille suopealle kannalle. Mutta juuri tämä halu huomata oikeu-

tettuja harrastuksia vastustajainkin toimissa herätti tyytymättömyyttä toveripiirissä, jota seurasi ankara yhteentörmäys eräässä osakunnan kokouksessa. Tällä tapauksella oli käänteentekevä vaikutus Palménin elämässä ja vieroitti hänet toveripiiristä. Hänen käsityksensä maamme puolueoloista oli jo aikaisemmin ollut toinen kuin osakunnan enemmistön, vaikkei hän ollut sitä julkisesti ennen ottanut puheeksi. Jo koululaisena hän oli ollut vilkkaassa vuorovaikutuksessa toverinsa Aksel Granfeltin (Kuksen) kanssa. Lähteneenä kodista, jossa suomenmielisten rientoja lämpimästi kannatettiin, tämä oli kouluaikana niitä Palménille kuvannut ja hänessä synnyttänyt niille suosiollisemman mielialan kuin muitten oppilasten piirissä vallitseva.

Kesällä 1870 Palmén oli toveriensa V. Vaseniuksen ja Alexis Gripenbergin kanssa lähtenyt suomea oppimaan Jyväskylään mallikoulun opettajan Oksasen luo. Siellä nuorukaiset viipyivät noin kuukauden harjoittaen kirjallisesti opintojaan lehtori Länkelän ja suullisesti Oksasen johdolla. Suullisia harjoituksia jatkettiin sitten kesän aikana Laukaalla, jonne Oksanen kesäloman ajaksi oli siirtynyt.¹⁾ Luja oli silloin heidän päätöksensä oppia kansan enemmistön kieltä ja sitä oli vielä kiihoittanut heidän tiedekuntansa dekanuksen Cleven pilapuhe, kun ennen lähtöä kävivät hänen luonaan. Cleve oli nimittäin leikillisesti lausunut, että keskinäiseksi puhekieleksi varmaankin tulisi ruotsi, jos kolmen asuisivat yhdessä. Näyttääkseen ennustuksen vääräksi he vaikeuksista huolimatta johdonmukaisesti käyttivät keskenään suomenkieltä. Jo seuraavana vuonna 1871 Palmén uudelleen oli tilaisuudessa suomenkielen oppimiseen ja seurusteluun suomenkielisen rahvaan kanssa, kun parin muun ylioppilaan seurassa siirtyi joksikin aikaa Janakkalaan lukemaan. Vuonna 1873 hän sitten suoritti kandidaattitutkinnon.

Maahamme vähän aikaisemmin levinnyt pikakirjoituksen harrastus oli Palménista saanut innokkaan kannattajan. Hän

¹⁾ Kävikö Palmén samana tai jonakin seuraavana kesänä Jalkasilla Hanhitaipaleen tilalla Rautalammilla, en ole voinut saada selville. Ikänsä loppupuolella hän pari kertaa minulle kertoi tästä laaja-alueisesta maa-kartanosta, joka aikoinaan oli maamme suurimpia.

oli vuonna 1872 alulle pannun pikakirjoitusyhdistyksen perustajia ja toimi sen sihteerinä vuosina 1872—82 sekä tämän jälkeen sen puheenjohtajana v:sta 1882 v:teen 1905. Yhdessä luutnantti Fabritiuksen kanssa Palmén laati pikakirjoitusjärjestelmän, joka oli helppo oppia ja sovellettu suomen kielen vaatimusten mukaan ottaen huomioon muun muassa sen vokaalisoinnun. Mutta kun sitä ei kehitetty yhtä paljon kuin L. Nevanlinnan alullepanemaa, pääsi tämä myöhempi voitolle ja on nykyään meillä käytännössä.

Vaikka Palmén aikaa myöten läheni suomalaista puoluetta yhä enemmän, oli toiselta puolen sellaista, joka hänet siitä erotti. Hän ja monet muut senaikuiset lahjakkaat nuorukaiset saivat tuntuvasti vaikutuksia ajan riennoista, jotka kulivat aivan toiseen suuntaan kuin silloisessa sivistyneessä suomalaisessa piirissä vallitseva aatevirtaus. Pääosan tästä sivistyneistöstä muodosti rahvaan asiaa ajamaan asettunut maalaispapistomme. Se halusi antaa suomalaisuuden harrastukselle uskonnolliskristillisen leiman ja arvosteli ankarasti aikansa vapaamielisiä rientoja. Puolueen varsinaiset johtomiehet Helsingissä ja heidän kanssaan suuri osa suomenmielistä ylioppilasnuorisoa ihailivat Snellmanin tapaan Hegelin aatteita kansallisuudesta valtion pohjana ja asettivat kansallisriennot ehdottomasti etusijalle. Mutta Palménin ja hänen nuorten ystäväinsä Vaseniuksen ja Tudeerin mielestä he liian ahdasmielisesti käsittivät kansallisuuskysymyksen ja syrjäyttivät liiaksi ajan vapaus-harrastuksia. Nämät nuoret miehet olivat silloisen murrosajan vaikutuksen alaisia, joka sysäsi syrjään vanhan teoreettisen Hegelin järjestelmän ja asetti sijalle englantilaisen havainnollisen filosofian. Heidä innostutti John Stuart Millin optimistinen liberalisuus. He otaksuivat, että parlamentaarisesti järjestetty vapaus itsestään, ilman vihamielistä taistelua, oli tuottava oikeudelle voiton sekä etujen ja pyrkimysten sopusoinnun. Heidän historiallisissa käsityksissään oli tuntuvan kumouksen aikaan saanut englantilaisen historioitsijan Bucklen teos »Englannin sivistyksen historia». Siinä Buckle tahtoo yhdistää historian luonnontieteeseen ja havainnollista (induktiivista) tietä keksiiä

sen lait. Hänen mielestään historia tämän tarkoituksen saavuttamiseksi oli vapautettava ei vain ylluonnollisesta johdosta, mutta myöskin kaikesta käsiteromantiikan hämähäkin kudok-
sista.

Tämä englantilaiseen tapaan havainnolliseen filosofiaan perustuva järjestelmä vaikutti sitä enemmän nuoreen Palméniin, kun hän veljensä, tunnetun eläintieteentutkijan Aksel Palménin kautta tutustui englantilaisen Darwinin tutkimuksiin ja kehitysooppiin, jota saksalainen Haeckel edelleen kehitti.

Näissä merkeissä Palmén ja hänen nuoret ystävänsä olivat siirtyneet kauvas kirkon opinkappaleista. Sensijaan he innostuneina lukivat Viktor Rydbergin esityksiä uskonnon filosofiaasta ja saksalaisen Radenhausenin yleistajuista kirjaa »Isis», jossa räikeällä tavalla, mutta terävästi uuden raamatunkritiikin valossa arvosteltiin aikaisempaa uskonnollista kantaa. Heidän käsityksensä kristinopista oli näistä vaikutuksista tuntuvasti muuttunut. Se oli heidän mielestään ihmiskunnan kehityksen kauneimpia tuotteita, mutta kehityksen, joka ei suinkaan siihen päättynyt, vaan edelleen jatkui. Näin he ilman ristiriitaa sovittivat yhteen kristinopin ja kehitysopin.

Runebergin runot olivat heille opettaneet, mitä isänmaa ja Suomen kansa olivat. Ne olivat heissä synnyttäneet lämpimän isänmaanrakkauden. Vapaamielisten pyrintöjen valtava nousu maassamme Aleksanteri II:n hallituksen alkupuolella oli yhdessä heidän lukemansa kirjallisuuden kanssa luonut heidän mieleensä valtiollisen uudistuksemme ihanat unelmat. Snellmanin ja suomenmielisten johtajain kantaa he eivät voineet täysin hyväksyä. Mutta toiselta puolen heidän täytyi oikeaksi tunnustaa fenomanian kansallinen ja kansanvaltainen päämäärä. Tämä heidät kokonaan vieroitti Helsingfors Dagbladin valem-
vapaamielisyydestä. ¹⁾

Nämät yleiset riennot, joihin Palmén joutohetkinään innos-

¹⁾ Esitys näitten nuorten miesten käsityskannasta puolueasioitamme perustuu professori O. E. Tudeerin kirjoitukseen »Valvojan esihistoriaa» (Aikakauskirja Valvoja v:lta 1906).

tuneesti antautui, eivät kuitenkaan voineet syrjäyttää hänen vakavaa tieteellistä harrastustaan. Kandidaatiksi tultuaan hän nimittäin tarmokkaasti pyrki eteenpäin tohtorin arvon saavuttamiseksi. Syksyllä 1874 hän sentähden kahden muun suomalaisen seurassa ohjasi matkansa Tukholmaan kootaksensa sikkalaisista arkistoista aineksia vapauden ajan taloudellisia oloja koskevaa väitöskirjaansa varten. Tukholmassa hän aineensa tarkemmin rajoitti Suomen kaupunkien tapulioikeuteen mainittulla ajalla ja tutustui näissä tutkimuksissaan kuuluisan maanmiehemme Antti Chydeniuksen elämäntyöhön. Kokoomistaan aineksista Palmén tuli käyttäneeksi vain vähäistä osaa väitöskirjaansa, koska hän pian huomasi siihen aikomansa esipuheen kootansa paisuvan laajanpuoleisen väitöskirjan kokoiseksi.

Tukholmassa vilkas aikansa rientoja innolla seuraava Palmén ei tyytynyt yksistään hiljaiseen arkistotyöhön. Sanomalehtimiesten ja kirjailijain seura oli hänelle jo Suomessa ollut mieluinen ja sellaisen seurapiirin hän pian löysi Tukholmassakin. Nuorille suomalaisille kyyville aina ystävällinen runoilija Emil v. Qvanten saattoi hänet tällaisiin tuttavuuksiin. Muun muassa Palmén hänen välityksellään tuli tuntemaan sanomalehti- ja valtiopäivämiehenä toimivan Adolf Hedinin, joka kirjoitti Aftonbladetiin, ja jonkun verran harjoitti historiallisia tutkimuksia. Tukholmassa v. 1862 perustetun »Idun» seuran piiriin tuli Palmén myöskin ja liittyi läheisesti sen johtavaan sieluun kirjastonhoitaja Harald Wieselgreniin. Nähtävästi suhteittensa kautta Hediniin Palmén tuli tilaisuuteen tehdä kuuluisalle historian-tutkijallemme Yrjö Koskiselle suuriarvoisen palveluksen. Yrjö-Koskisen Suomen kansan historia oli vuoden 1874 loppupuolella Rafael Hertzbergin kääntämänä ja Bonnierin kustantamana ilmestynyt ruotsiksi. Tehdäkseen tämän teoksen Ruotsissa tunnetuksi ja luetuksi Palmén keväällä 1875 toimitti siitä laajan selostavan arvostelun Aftonbladetiin erään sen toimittajan Goedeken avulla. Nimellisesti se kävi itse toimituksen kirjoittamasta, mutta kun siihen tarkemmin tutustuu, huomaa sen Palménin inspireeraamaksi ja nähtävästi suureksi osaksi hänen kynästään lähteneeksi. Siinä on nimittäin, vaikka se esitys-

tapansa puolesta näyttää ruotsalaisen laatimalta, hyvin monta kchtaa, jotka ehdottomasti tuntuvat taitavan historiantutkijan kirjoittamilta. Sen lisäksi se osoittaa niin suurta Suomen olosuhteitten ja tieteellisen tutkimuksen tuntemista, ettei voi otaksua Aftonbladetin toimittajan oloihimme siksi perehtyneen. Muun muassa siinä puhutaan paljon samanaikuisesta suomenkielen tutkimuksesta maassamme.

Nähtävästi aiheutti tämä Yrjö-Koskiselle monessa kohden suosiollinen ja kansalliselle katsantokannallemme arvoa antava kirjoitussarja dosentti Tengbergin vielä samana vuonna Hjärnen Litteraturtidskriftiin painetun ylen ankaran arvostelun Yrjö-Koskisen historiasta. Ylipainoksena tätä arvostelua sitten ruotsinmielistemme toimesta laajalta levitettiin ympäri maamme muka saattamaan sivistyneen yleisön oikeaan käsitykseen Yrjö-Koskisen historian tieteellisestä arvosta.

Palattuaan samana vuonna Suomeen Palmén nähtävästi tuli enemmän tekemisiin Yrjö-Koskisen ja muitten Kirjallisen Kuukauslehden miesten kanssa. Alku lähenemiseen oli jo tehty ennen matkaa Tukholmaan, sillä Palmén oli vuoden 1873 Kuukauslehden kirjoittanut pari kirjoitusta, toisen Kouluoloistamme ja toisen Kirjoituksesta (eli kirjoitustaidon kehityksestä sen alkuasteista pikakirjoitukseen saakka). Vuonna 1875 hän koteuttuaan tutkimusmatkaltaan kirjoitti Kuukauslehden kirjoituksen »Toistasataa vuotta sitten», missä hän koettaa selvittää näkökohdat, joiden avulla Suomen vapauden ajan historia tulevaisuudessa olisi kirjoitettava. Tässä ilmenee siis tuloksia hänen äsken tehdystä tutkimusmatkastaan Tukholmaan. Kahtena seuraavana vuonna ei Palmén kirjoittanut mitään Kirjalliseen Kuukauslehden nähtävästi innokkaan tieteellisen työn johdosta. Muuten huomaa nyt luetelluista kirjoituksista, ettei Palmén näihin aikoihin esiintynyt valtiollisena kirjailijana pohtien puolue- ja valtiollisia olojamme.

Ahkerasti Palmén nyt valmisti väitöskirjaansa, joka seuraavana keväänä 1876 valmistui nimellä »Historisk framställning af den svenskfinska handelslagstiftningen från Gustaf Vasas regering till 1766». Teostansa laatiessaan hän ilmoittaa pitä-

neensä esikuvanaan J. W. Arnbergin onnistunutta tutkimusta »Anteckningar om frihetstidens politiska ekonomi», vaikka hänelle suomalaisena maamme kauppalojen kehityksen kuvaaminen tuli tärkeäksi tehtäväksi. Virallisessa arvostelussaan tästä väitöskirjasta Yrjö-Koskinen lausuu, että Palmén, vaikka hän teostansa varten on käyttänyt pääasiallisesti painettuja lähteitä, kuitenkin historiallisen todistelunsa kautta oli saanut aikaan kokonaan uusia ja itsenäisiä tuloksia. Myöskin Palménin suurta taitoa selväksi esitykseksi järjestää hyvinkin sekaisin menevät aineksensa hän erityisesti kiittää. Koska Palmén väitöskirjassaan koskettelee myöskin maamme tilanomistajain suhdetta talonpoikiinsa, lausuu Yrjö-Koskinen arvostellessaan sitä Kirjallisessa Kuukauslehdessä toivomuksen, että Palmén ryhtyisi myöskin maanviljelyslainsäädäntöä tutkimaan. Myöhempiin laajakantoisempain tutkimusten johdosta ei Palmén ehtinyt kumminkaan tähän työhön antautua.

Tämä Palménin esikoisteos antoi pian ruotsalaiselle Fyhrvallille aiheen kirjoittaa samasta aineesta kaksi väitöskirjaa, nimittäin »Tjärukompanierna» ja »Om det bottniska handels-tvånget». Palmén lausui kerran tämän johdosta ivallisen leikkilisesti, että Fyhrvallin oli onnistunut kirjoittaa tutkimuksensa hänen kirjansa mukaan tarvitsematta viitata siihen kertaakaan tai mainita hänen nimeään.

Väitöskirjansa jälkeen Palmén jo seuraavana vuonna julkaisi Antti Chydeniuksen valtiolliset kirjoitukset liittäen niihin kolmattasataa sivua pitkän taitavasti kirjoitetun kuvauksen Chydeniuksesta nimellä »Anders Chydenius, hans lefnad, verksamhet och skrifter samt plats i Finlands historia».

Saatuansa näitten teosten valmistuttua enemmän aikaa muihin toimiin näkyy Palmén entistä enemmän ottaneen osaa puolue-elämäämme. Hän joutui nyt vilkkaaseen vuorovaikutukseen paitse Yrjö-Koskisen myöskin muitten Kirjallisen Kuukauslehden miesten, ennen muita Agathon Meurmanin, Thiodolf Reinin ja Jaakko Forsmanin kanssa. Morgonbladetinkin avustajain joukkoon Palmén oli siirtynyt, niinkuin hänen ystävänsä Meurman ja Rein jo aikaisemmin olivat tehneet. Uuteen Suo-

mettareen ynnä lukuisiin muihin suomenkielisiin sanomalehtiin ja aikakauskirjoihin Palmén tämän jälkeen useasti kirjoitti, mutta riitti häneltä aikaa vähäväliin kirjoittaa ulkomaalaisiin-kin. Viimemainituista on ennen muita muistettava »Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning». Tässä vapaamielisessä lehdessä hän monet vuodet oli tilaisuudessa Ruotsin sivistyneelle yleisölle esittää suomenmielisten harrastukset ja toiminnan oikeassa valossaan.

Palménin sanomalehtimiehenä kirjoittamista kirjoituksista tahdon nyt kosketella vain yhtä, jonka hän v. 1878 Kirjallisessa Kuukauslehdessä julkaisi, nimittäin »Mietteitä puolueista vuosien 1877—78 valtiopäivillä». Sen loppukatsauksessa Palmén ennustaa, että 10 vuoden kuluttua suomalainen puolue jakautuu kahteen ryhmään, nimittäin vapaamielisempää ja vanhoillisempaa ohjelmaa kannattavaan. Hänen mielestään suomalaisen puolueen, joka seisoi kansallisella pohjalla, ei tarvinnut pelätä sen johdosta hajoavansa. Keskinäinen erimielisyys voisi silloisissa oloissa kyllä tehdä lopun ruotsinmielisten vallasta, mutta suomenmielisten keskuudessa syntyneet lahkokunnat tuottaisivat puolueelle kokonaisuutena vain uutta voimaa. Tämän yhteydessä tahdon vain mainita, että Helsingfors Dagblad ei jakoennustuksen johdosta tuntenut vain ilon tunteita. Se oli siitä lukenut koko ankaran arvostelun valtiollisesta toiminnastaan ja koetti päästä asiasta pienellä pilalla kuvaten Palménia nuoreksi äsken kääntyneeksi, joka astuessaan puolueeseen lausu koko seurakunnan läsnäollessa konfirmationilupauksensa astuakseen kohta sen jälkeen huomatuimpain johtomiesten joukkoon, vieläpä valmiina ottamaan pääjohdon käsiinsä. Nämät viimeiset Palménin johtajakykyä koskevat sanat osoittavat, että Dagbladet kaikesta pilasta huolimatta huomasi saaneensa uuden sangen vaarallisen vastustajan.¹⁾

Mitä Palmén tässä kirjoituksessa oli suomalaisesta puolueesta ennustanut, tapahtui itse teossa paljon aikaisemmin, kuin hän itse oli aavistanut. Jo vuoden 1881 alusta eli 2 vuotta

¹⁾ Helsingfors Dagblad 1879 n:o 14, Krönika 16/1.

myöhemmin hän vanhain ystäviensä, huomattujen tiedemiesten Vaseniuksen ja Tudeerin sekä ennenpitkää kuuluisaksi historian-tutkijaksi kehittyneen professori Danielson-Kalmarin ja nuorena sortuneen tohtori Porkan kanssa aloitti uuden vapaamielisen suomalaisen aikakauskirjan »Valvojan». Näistä tuli Danielson-Kalmari, jonka ystävydensiteet pian läheisesti liittivät Palméniin, vastaavaksi toimittajaksi. Aikakauskirjan näytenuumerossa selitetään lukijalle sen ohjelma. Huomautetaan, että kielikysymyksen tyydyttävä ratkaisu oli kansallemme elinehto, mutta silti ei sopinut valtiollista harrastusta unhoittaa. Toivotaan, että jo vuonna 1884 pahimmat kielelliset epäkohdat olisivat poistetut ja voitaisiin ruveta yhä enenevällä innolla koko kansallemme mitä tärkeimpiä valtiollisia ja yhteiskunnallisia etuja valvomaan. Muun muassa luvataan kannattaa sitä mielihpidettä, että kansaneduskunnan osanotto valtion asiain ratkaisuun ja päätösvalta niistä hallituksen rinnalla oli laajennettava. Aikakauskirjan ensi numeron johtavassa kirjoituksessa tehdään selvää ruotsikkojemme vapaamielisen puolueen ohjelmasta, jonka Leo Mechelin oli laatinut ja jonka ontous kohta kohdalta osoitetaan. Siten juuri tehtiin ero sen vapaamielisyyden välillä, jota uusi lehti aikoi toteuttaa, ja nyt mainitussa ohjelmassa tavattavan.

Me näemme tästä aikakauskirjayrityksestä, miten Palménin synnynnäinen taipumus yhä enemmän johti häntä valtiolliselle uralle ja sanomalehtimiehenä toimimaan. Näitä puolia hänen niin monelle alalle ulottuvasta elämäntyöstään en tässä esitelmässä voi enempää kosketella, kun tarkoituksenani on ollut kuvata häntä historian-tutkijana. Mitä aikaisemmin tämän rajoituksen ulkopuolelta olen kertonut, onkin vain tarkoittanut selvittää, miten hän aikaa myöten yhä enemmän liittyi suomalaiseen puolueeseen ja sen kautta siirtyi siihen historian-tutkijain ryhmään, joka kansalliselta kannalta haluaa kotimaansa historiaa arvostella. Historian tutkimus olikin koko Palménin elämän aikana hänen pääharrastuksenaan. Sen näkee siitäkin, että hän välittämättä tarjoutuvasta tilaisuudesta siirtyä lakitieteelliseen tiedekuntaan ja lainopilliset tutkinnot suoritettuaan

saada siinä professiooni mieluummin jatkoi historiallisia tutkimuksiaan. Ja tällä alalla tarjoutuikin hänelle pian professorinvirka, kun Yrjö-Koskinen v. 1882 kutsuttiin hallituksemme jäseneksi.

Näihin aikoihin Palmén oli saanut valmiiksi tärkeän isänmaallisen teoksen nimittäin »Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 50-vuotinen toimi ynnä suomalaisuuden edistys v. 1831—1881», mikä myöskin julaistiin ranskankielisenä. Se sisältää mielenkiintoisen kuvauksen suomenkielisen kirjallisuuden ja suomalaisuuden harrastusten ilahuttavasta edistyksestä puolen vuosisadan kestäessä, jonka johdannoksi Palmén oli kirjoittanut katsauksen suomenkielisen kirjallisuuden aikaisemmasta kehityksestä ja kansallishenkemme ensimmäisistä ilmauksista aina uskonpuhdistuksesta saakka. Tämä lämmöllä kirjoitettu ja isänmaallista innostusta henkivä teos ei voinut olla synnyttämättä tyytymättömyyttä vastapuolueen keskuudessa, jota loukkasi esitys suomalaisuuden ankarasta taistelusta olemassaolostaan.

Jo vuonna 1883 Palmén julkaisi väitöskirjansa Suomen, Venäjän ja Pohjoismaiden historian professorinvirkaa varten nimellä »Sten Stures strid med kung Hans. Kritisk öfversigt». Siinä hän asettuu sovittavalle kannalle kauvan kestäneessä tieteellisessä riidassa Ruotsin ja Tanskan historioitsijain kesken uniooninajan arvostelusta. Hän tuomitsee mahdottomiksi vuosisatain halki vallinneet kansalliset käsitykset tästä kysymyksestä, joiden mukaan Sten Sture Ruotsissa kuvattiin jalomielisyyden ja muiden hyvien avujen esikuvaksi, kun hän taas Tanskassa alennettiin halvaksi itsekkäitten tarkoituserien johtamaksi vehkeilijäksi. Hannu kuningasta arvosteltiin niinkään näissä maissa yhtä yksipuolisella tavalla. Palmén vaatii näiden miesten puoluetonta historianmukaista arvostelua. Hänen mielestään Sten Sturesta olisi myönnettävä, ettei häntä voi korkealle asettaa käyttämiensä keinoihin nähden, mutta hänen ansiokseen olisi luettava kyky ajoissa huomata, mihin alistumisen tilaan, nimittäin tanskalaisen maakunnan asemaan, Ruotsi unioonin kautta oli vaipumaisillaan. Hannu kuningas olisi tunnustettava oikeamielisemmäksi käyttämiensä välikappalten suhteen, vaikka hänen

tarkoituseränsä ei ollut yhtä ylevä kuin Sturen. Arvostellessaan tätä teosta Yrjö-Koskinen mainitsee, että sen esitys rakentui yksinomaan painettuihin lähteisiin, ja tekee muutamissa yksityiskohdissa huomautuksia sitä vastaan. Mutta hän tunnustaa toiselta puolen, että hyvän tapausten esityksen ohella teoksesta ilmeni kriittistä terävyyttä ja tarkkaa puolueettomuutta arvostelussa. Tulos, johon Palmén tässä teoksessaan oli tullut, ei luonnollisesti tyydyttänyt ruotsalaisten kansallista itsetietoisuutta, ja kahdessa siellä ilmestyneessä aikakauskirjassa tehtiin hyökkäyksiä hänen kantaansa vastaan. Tanskalainen arvostelu oli sen sijaan suosiollinen ja olihan Palmén antanut tunnustusta uudemman tanskalaisen tutkimuksen pyrkimykselle esiintyä puolueettomammin tässä riitakysymyksessä.

Professoriksi nimityksensä jälkeen v. 1884 Palmén kevätlukukaudella 1885 jälleen lähti Ruotsiin jatkaakseen kesken jäänyttä tutkimustaan vapauden ajasta. Matkasta olen saanut kuulla, että hän tällä kertaa oli valinnut varsinaiseksi tutkimus-alakseen vapauden ajan valtiopäivät ja eritoten niiden aikana toimineet suomalaiset komissionit. Mikäli professori Tudeer on minulle kertonut, hän kesällä 1885 asuessaan Sääksmäen Rapolassa ahkerasti valmisteli tätä ainetta koskevaa teosta. Usein hän silloin oli vanhalle ystävälleen huomauttanut, että Fryxellin käsitys vapauden ajasta monessa kohden oli oikea. Tämä tutkimus jäi kuitenkin keskeneräiseksi eikä sitä edes ruvettu painattamaan.

Suurta huomiota ruotsalainen historioitsija Hans Forssell oli 1870- ja 1880-luvuilla herättänyt taloudellistilastollisilla tutkimuksillaan kotimaansa historiasta 1500-luvulla. Jo Yrjö-Koskinen oli niihin kiinnittänyt huomionsa ja kehoittanut oppilaitansa kirjoittamaan laudaturikirjoituksia v. 1571 hopeaverosta maassamme. Palmén ryhtyi tähän asiaan vielä paljon perusteellisemmin. Ei vain laudaturikirjoituksia historiallis-tilastollisista aineista kirjoitettu hänen kehoituksestaan. Väitöskirjojakin hänen oppilaansa julkaisivat, joissa historiallinen tilasto oli tärkeänä osana. Itse hän 1890-luvulla ryhtyi laajan-puoleiseen työhön samalta alalta, jonka piti ilmestyä nimellä

»Tutkimuksia muinaisen Huittisten oloista 1540—1640». Tämä pitäjä on historiallistilastollisia tutkimusta varten siinä kohden hyvin sopiva, että siitä saa tilastollisia tietoja karjasta aina 1540-luvulta saakka. Tämä tutkimus oli tarkoitettu ensi osaksi suurta sarjaa samantapaisia kirjoituksia, joiden yhteisenä nimenä tulisi olemaan »Tutkimuksia Suomen taloudellisista oloista Vaasan hallitsijain aikana, julkaissut Suomen Historiallinen Seura». Tammikuussa 1896 Historiallinen Seura päättikin ryhtyä tämän suuren julkaisun painattamiseen ja saman vuoden lopussa oli jo muutamia arkkeja Palménin kirjoittamaa ensi osaa painettu. Hänen oppilaansa Vennola oli alkanut julaista sarjan toista osaa, joka käsitti Pohjanmaan pohjoisosan, ja sittemmin ilmestyi väitöskirjana nimellä »Pohjois-Suomen maalaisvarallisuus 16- ja 17-vuosisadalla». Tämän ohella useat ylioppilaat edelleen saivat aineeksi laudatuurikirjoituksia varten jonkun pitäjän tai kuninkaankartanon taloudellisen historian 1500- tai 1600-luvulta.

Kun kuusi arkkia Huittisten pitäjän historiasta oli painettu, katkaisi Palmén tämän työn ja jätti sen toistaiseksi lepäämään nähtävästi hänelle kasaantuneen liian suuren työtaakan tähden. Mutta hänen oppilaansa saivat edelleen kirjoittaa laudatuurikirjoituksia tältä historiallistilastolliselta alalta. Näytti siltä, kuin hän olisi tällä tapaa tahtonut saada kokoon aineksia tuota suurta koko Suomea tarkoittavaa historiallistilastollista julkaisua varten Vaasakuningasten ajalta. Mutta tämäkin työ muutamia vuosia myöhemmin lakkasi. Osaksi näkyy sen jättäminen johtuneen Palménin kokemuksesta, että nuoret apulaiset eivät suorittaneet siksi tarkkaa työtä, kuin hän olisi toivonut; toiselta puolen ruvettiin historialliskielitieteellisessä osastossa arvelemaan, että tällaiset laudatuurikirjoitukset kävivät liian yksipuolisiksi ja vaativat hyvin vähän perehtymistä historialliseen kirjallisuuteen. Itse käytettävässä arkistomateriaalissa oli myöskin puutteellisuutensa, niissä kun on tuntuvia aukkoja. Muutamat vanhat maakirjat, maalaistaloja koskevat tarkastus-tilit ja kruunun lampuotitilaluettelot sekä maanmittailuasiakirjat ynnä monet muut tilit Kustaa Vaasan ajalta ja myöhemmiltäkin ajanjaksoilta sisältävät paljon taloudellisia tietoja

maamme maatiloista, mutta monipuolisin ja paras lähde tämmöisistä asioista 1500-luvulta ovat kuitenkin v. 1571 hopeaveroluettelot. Seuraavalla vuosisadalla tapaa vuosien 1600 ja 1601 50-rahameron luetteloissa samanlaisia tietoja kuin hopeaveroluetteloissa, mutta niitä löytyy vain noin puolesta maastamme, ja kaupungeista on vain yhdestä nim. Porista tällainen luettelo. Saman vuosisadan karja- ja kylvöveron luetteloista saa varsinkin 1620- ja 1630-luvuilta runsaasti tietoja talojen kylvöstä sekä niiden karjan suuruudesta. Kylvön voi myöskin suuresta osasta maastamme laskea kymmenyluettelojen avulla ja myllyveron manttaaliluettelot tarjoavat hyviä aineksia väkiluvun laskemista varten. Mutta eivät karja- ja kylvöveron luettelotkaan ole täydellisiä, sillä muutamasta kihlakunnasta niitä puuttuu usealtakin vuodelta. Kuninkaankartanojen tilit antavat taas tietoja maalaiselinkeinojen tilasta maassamme ja niitä on runsaasti 1500-luvulta sekä 1600-luvun alulta.

Mutta puutteellisuus aineksien suhteen ei sittenkään aivan suuressa määrin työn suoritusta ehkäissyt, sillä historiantutkija saa usein tyytyä tämmöistä puutteisiin. Vielä Göteborgin kielen- ja historiantutkijain kokouksessa v. 1912 Palménin piti esitelmän näistä kameraalivaltiollisista asiakirjoista Vaasakuningasten ajalta, mutta tuskin hän silloin enää aikoi niitä jatkaa, vaikka hän sanoo niitä koskevan esitelmänsä olevan monivuotisten ajottaisiin keskeytyneitten tutkimusten tuloksena.

Tämä työ oli kieltämättä ylivoimainen yhdelle miehelle. Palménilla olisi pitänyt olla apunaan muutamia tähän tehtävään täydelleen antautuneita nuoria tarkkoja tutkijoita. Silloin olisi hänen taitavalla älykkäällä johdolla syntynyt suomalainen historiallinen suurteos, joka olisi jättänyt varjoon, mitä Forssell lukuisine laskuapulaisineen oli Ruotsissa historiallisen tilaston alalla saanut aikaan. Sen tuloksiin ei ehkä vuosisatoihin olisi mainittavia lisäyksiä voitu tehdä, niin tarkkaan olisi tarjona ollut materiaali tullut käytetyksi. Ne runsaat valmistavat työt, jotka Palmén lähteitten luetteloimisessa (varsinkin vuoden 1571 hopeaveroluetteloin sekä karja- ja kylvöveron

luetteloitten ynnä niiden sisällön), täytettyinä tilastollisina tauluina ynnä muiden kokoelmain muodossa on jättänyt jälkeensä, ovat hiljaisena kehoituksena nousevalle sukupolvelle saattaa loppuun tämä hänen niin kauniisti aloittamansa suurtyö.

Muutamia muitakin mielenkiintoisia tutkimuksia näkyy Palménilta jääneen kesken. Niin hän oli Ruotsissa kopioittanut useita asiakirjoja, selvään jatkaakseen Historiallisen Arkiston IX osaan painettua kirjoitusta »Suomalaisen maanviljelyksen tilasta puolitoista vuosisataa sitten». Kopioita hän myöskin oli Ruotsista hankkinut v. 1800 suuren kontributiooin tuloksista, joista hän on antanut muutamia tietoja Historiallisen Arkiston XV osassa.

Hyvin lukuisat ovat ne pienet tieteelliset kirjoitukset, jotka Palmén on painattanut tieteellisten seurain julkaisuihin, aikakauskirjoihin ja erilaisiin muihin teoksiin. Niitä en tässä lyhyessä esityksessäni voi ottaa puheeksikaan.

Loppuillään Palmén uhrasi paljon aikaa isänsä elämäkerran kirjoittamiseen. Hän katsoi sitä rakkaaksi velvollisuudeksi kasvattajaansa ja lapsuudenkotiansa kohtaan. Tässä laajassa kolmeosaisessa isänsä »Lefnadsteckning», niinkuin hän sitä nimittää, Palmén osoittaa loistavalla tavalla suurta tietorikkauttaan ja perehtymystään hyvin moneen maamme kehitystä viime kuluneella vuosisadalla koskevaan kysymykseen. Isän elämäntyö esiintyy tämän teoksen kautta runsaampana ja monipuolisempana, kuin moni aikaisemmin oli voinut aavistaa. Paitsi että häntä taitavana lakimiehenä käytettiin useissa lakikomissiooneissa ja lainopillisia tietoja vaativissa muissa toimissa, vaikutti hän paljon yliopistomme hyväksi aikaisemmin sen professorina ja myöhemmin sen varakanslerina. Senaattimme jäsenenä hän hoitaessaan jonkun aikaa kirkollispäällikön tointa oli tilaisuudessa toimia kirkon ja koulun hyväksi. Koulun asioita hän myöskin tuli käsitelleeksi ollessaan jonkun aikaa kouluhallituksessa kenraali Kothernin sitä johtaessa. Valmistellessaan tätä isänsä elämäkertaa Palmén tuli tilaisuuteen kirjoittaa muutamia taitavasti esitettyjä ja paljon uusia tietoja sisältäviä erikoistutkimuksia. Sellaisia ovat esimerkiksi Hist. Arkis-

toon painetut: »Kodifioimisaikeita 1830- ja 1840-luvuilla», »Lisätietoja v:n 1865 perustuslakikomitean toiminnasta» (XXV osassa), »Nordenstamin tanssijaiset v. 1851» (XXIV:ssä), »Vuoden 1852 yliopistosääntöjen synnystä» (XXV osassa) sekä Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirjaan IV painettu »1869 vuoden kirkkolain vanhemmista esitöistä». Itse elämäkerrassa ja näissä erikoistutkimuksissa näemme muutamia valtiomiehiämme kuvattuina osittain toisenlaisessa valaistuksessa kuin ennen. Niistä voin tässä mainita Kaarle Juhana Walleenin, Fabian Langenskjöldin, Kasimir v. Kothenin ja Juhana Maurits Nordenstamin. Tunnetuista yliopiston miehistä, ennen muita Juhana Jaakob Nordströmistä, on teoksessa lisätietoja.

Varsin huvittavia ovat muutamat isän elämäkerrassa tavattavat Kasimir Kothenia koskevat kuvaukset. Tämä toimissaan häikäilemätön ja monituumainen kenraali oli alati valmis laatimaan suunnitelmia yliopiston ja varsinkin koulun uudistamisesta enemmän tai vähemmän venäläiseen malliin ja kääntyi tällaisissa asioissa vähäväliin vanhan Palméninkin puoleen. Näistä käynneistä isänsä luona Palmén antaa lukijalle pirteän ja hieman myrkyllisen kuvauksen. Pitkien väsyttävien keskustelujen aikana aiherikkaan sotaherran jo paperille pannut uudistukset alkoivat monasti isän kylmän ja terävän kritiikin alaisina romahdella ja kadottivat lopulta siinä määrin tekijänsäkin kannatuksen, että hän paiskasi ne uuniin palamaan.

Tehtävä sellainen kuin isän toiminnan kuvaaminen on luonnollisesti pojalle arkaluontoinen. Vieraalle henkilöllehän se käy paljon helpommaksi. Mutta siitä huolimatta näkee tässä elämäkerrallisessa teoksessa lämpimän myötätuntoisuuden ohella pyrkimystä historialliseen objektiivisuuteen. Palmén on nimittäin ottanut puheeksi sellaisia kohtia Palmén-suvun vaiheista ja isän toiminnasta, jotka moni muu sukulaissuhteessa oleva henkilö olisi sivuuttanut, mutta hän käsittelee isänsä toimia hellän hienotunteisesti, toisinaan pienellä viittauksella, että hänen oma kantansa ei ollut sama.

Historiantutkijana Palmén oli tarkka ja huolellinen läheteitten käyttäjä. Hän osasi erittäin hyvin järjestää löytämänsä

ainekset ja mielenkiintoisella tavalla esittää ne lukijoilleen. Samalla on hänen teoksissaan hyvin yleistajuinen esitystapa ja puolueeton asiain käsittely. Hänen historiallinen tyylinä on sujuvaa, siinä ilmenee sanarikkautta ja lennokasta pirteyttä. Mutta samalla se on koristelematonta ilman turhamaista runollista paatosta. Ja ehdottomasti hän hylkäsi Geijerin »rohkeat, salamantapaiset orakelilauseimat». Tässä kohden hän on paljon lähempänä ihailemaansa Fryxelliä.

Taloudellisen historian tutkimus on ehdottomasti katsottava Palménin pääalaksi. Siihen kuuluvat hänen väitöskirjansa tohtorinarvoa varten, Huittisten pitäjän kuvaus ja suuri suunniteltu teos Suomen taloudellisista oloista Vaasakuninkaitten aikana. Lukuisia muita taloudellisia tutkimuksia on hän vielä julkaissut, joita en nyt tässä yhteydessä voi kosketella. Mutta Palménin monipuolisuus saattoi hänet vielä historiantutkijana kuvaamaan maamme valtiollisia ja hallinnollisia oloja, kirkkoa, koulua ja sotalaitosta.

Jo Palménin historiantutkimuksen pääasiallinen suunta saattoi hänet likelle kansantaloutta. Mutta Palmén harrasti innolla tätä tiedettä samaten kuin tilastoa maamme taloudellista vaurastumista silmällä pitäen tehden esityksensä samalla enemmän tai vähemmän historialliseksi. Siten johtui hän vähäväliin julkaisemaan kirjoituksia kansantalouden alalta, niinkuin 1907 ilmestynyt »Helsinki 1800—1900. Rakennustoiminta ja tontti-arvo I», »Suomen sahaliikkeen kehityksestä» sekä »Suomen metsälainsäädäntö vuoteen 1861» (painettu »Yhteiskuntataloudelliseen Aikakauskirjaan» v:lta 1914). Samassa aikakauskirjassa hän v. 1906 julkaisi kirjoituksen »Katsaus Venäjän taloudelliseen tilaan, silmällä pitäen erittäinkin valtion velkoja ja yleensä valtion taloutta v:n 1905 mullistusten jälkeen». Kansantaloudellisen yhdistyksen toimintaan hän utterasti otti osaa sen perustamisesta alkaen v:nna 1885 ollen kauvan aikaa sen johtokunnan jäsenenä ja ainakin kerran sen puheenjohtajana.

Historiallisen ja kansantaloudellisen tutkimuksensa ohella Palmén oli hyvin mieltynyt maantieteeseen samaten kuin hänen vanhempi veljensä, mutta käsitteli tälläkin alalla aineksiaan

enimmäkseen historialliselta kannalta. Sentähden hän otti osaa Suomen Maantieteellisen Seuran perustamiseen v. 1888 ja toimi siitä lähtien hyvin innokkaasti sen palveluksessa. Seuran toiminnassa Palménilla on suuret ansiot. Varsinkin sen suuren »Suomen kartaston» julkaisemiseen Ernst Palmén uhrasi paljon aikaa. Tämän teoksen ensi painoksen tekstiin hän kirjoitti kirjoitukset: »Kukulaitokset», »Sähkölennätin», »Postilaitos», ja »Maakunnat» (viimemainitun Ad. Neoviuksen avustuksella). Kartaston toiseen painokseen hän kirjoitti kirjoitukset »Kukulaitokset ja posti» sekä »Hallinnollinen ja oikeudellinen jaotus». Sen lisäksi hän seuran julkaisemaan Fennia aikakauskirjaan kirjoitti muun muassa tutkimuksen »Äldre och nyare sjöfällningar och sjöfällningsförsök i Finland» (XX osa).

Loppuiällään Palmén oli kirjalliseen harrastukseensa lisännyt uuden suurisuuntaisen tehtävän. Hän tahtoi saada aikaan laajoja yleistajuisia tieteellisiä teoksia, joiden kautta kansallissuomalainen sivistys pääsisi leviämään ja syventymään laajoihin piireihin maassamme. Ensimmäinen tällainen teos oli »Oma maa. Tietokirja Suomen kodeille». Sen laatimiseen oli hänet johtanut eräs nuoruuden muisto. Hän oli nimittäin silloin tutustunut Carlénin teokseen »Svensk Familjebok, läsning för hvar dag i året», jossa oli vuoden päivään mukaan järjestettyinä pieniä isänmaata koskevia kirjoituksia. Carlénin ohjelmaa Palmén paljon laajensi ja muutteli uutta julkaisuansa varten, jolle hän neuvoteltuaan professori Kaarle Krohnin kanssa antoi nimen »Oma maa». Tähän julkaisuun, joka ilmestyi 6 vankkana nidoksena, Palmén kirjoitti itse 49 pääkirjoitusta eri aineista ja niistä 16 historiallista. »Oma maa» on suurimpia kansallisia teoksia, mitä maassamme on suomenkielellä julkaistu. Sitä voi syyllä sanoa monumentaaliseksi yleistajuisessa tieteellisessä kirjallisuudessamme, teokseksi, jonka vertaista harvan sivistyskansan kirjallisuudessa tapaa. Sen kautta hän jätti kansallemme aarteen, josta se pitkinä aikoina eteenpäin tulee löytämään runsaasti erilaisia tietoja isänmaansa olojen tuntemiseksi. Se onkin harvinaisen laajalle levinnyt kansamme keskuuteen.

Palmén oli vielä koonnut useitten vuosien kuluessa suuret määrät aineksia toista tietokirjaa varten, nimittäin »Biografisen Nimikirjan» uuden laajennetun painoksen julkaisemiseksi. Hänen alkuperäisen suunnitelmansa mukaan se ei olisi tullut »Omaa maata» paljonkaan pienemmäksi. Mutta kun armoton kuolema katkaisi hänen elämänlankansa, jäi tämä teos julkaisematta.

Vielä kolmatta suurta teosta, sekin yleistajuista laatua, suunnitteli Palmén. Kun vuonna 1918 oli odotettavissa Aleksanteri II satavuotisjuhla, Palmén ehdotti Suomen Historialliselle Seuralle, että se mainitukseksi muistopäiväksi julkaisisi laajan teoksen tästä hallitsijasta, jota Suomen kansa ihailee hyväntekijänä ja jolle se on pystyttänyt muistopatsaan pääkaupunkimme keskelle. Sisälliset rauhattomuutemme ja alituiset lakot vuonna 1917 sekä seuraavan vuoden alussa puhjennut punakapina tekivät tämän huhtikuun alkuun 1918 ilmestyväksi aiotun teoksen julkaisemisen mahdottomaksi.

Historian opettajana yliopistossamme Palmén alusta alkaen osoitti suurta kykyä ja kasvatusopillista taitoa, vaikkei hän, niinkuin monet muut hänen tovereistaan, ollut saanut erityistä koulutusta opettajaksi eikä myöskään koskaan käytännöllisenä opettajana toiminut. Vaikeutena kurssinsa järjestämisessä hänellä oli se, että kuulijoista osa aikoi opettajauralle, toiset taas pyrkivät lakimiehiksi. Hän osasi kuitenkin sovittaa niin, että laatimansa kurssit eri arvosanoja varten jotenkin täyttivät molemmat nämät vaatimukset. Muuten hänen periaatteensa näyttää olleen, ettei edes laudaturikurssin pitänyt olla erityisen laaja ja rasittava, mikä varsinkin lakitieteen alalle aikoville oli tärkeätä. Ohjausta hän oppilailleen mielellään antoi, milloin vain kääntyivät hänen puoleensa, ja hänen suuri tietorikkautensa teki tämän avustuksen hyvin arvokkaaksi. Monen vanhan oppilaan sydän vielä lämpimää muistellessa sitä herttaista ilomielistä ystävyyttä, jolla tämä apu annettiin ajattelemtakaan suurta ajanhukkaa, minkä se tuotti Palménille hänen omissa usein ylen raskaissa töissään. Oppilaittensa tie-teellistä edistymistä hän seurasi mielenkiinnolla ja avustikin itse tai hankki varoja mielestään erikoisen lahjakkaille nuorille

miehille sekä oli heidän kanssaan vilkkaassa kirjevaihdossa. Siinä kohden antaa kirjevaihto Henry Biaudet'n kanssa mitä kauliimman kuvan Palménista jälkimaailmalle.

Paljon olisi sanottavana Palménin suuresta taidosta valtiomiehenä, kansanedustajana ja sanomalehtimiehenä, mutta toivon, että nämät puolet ynnä hänen toimensa Suomalaisessa Tiedeakatemiassa tulevat piankin paremmin esitetyiksi kuin minun kynästäni. Ovathan jo hänen esiintymisensä Kansantaloudellisessa yhdistyksessä sekä toimensa kansantalouden tutkijana ja talousmiehenä äskettäin tulleet valaistuksi erään arvossa-pidetyt tutkijan esitelmässä.¹⁾

Minun tehtäväkseni jää sentähden nyt lopuksi luoda silmäys hänen monipuoliseen toimintaansa tässä seurassa, jonka jäsenenä hän on ollut kauvemmin ja jonka piirissä hän on toiminut enemmän kuin kukaan muu. Hän on nimittäin seuraamme kuulunut 42 vuotta, aina vuodesta 1877 asti ja sillä aikaa ollut 10 vuotta sen sihteerinä, kolme vuotta sen esimiehenä sekä 2 vuotta sen taloudellisenä neuvonantajana. Esimieheksi hän olisi vielä paljon useammin tullut, jollei olisi siitä ehdottomasti kieltäytynyt. Hänen alulle panemista teoksista olivat useat suurimmista aiotut Historiallisen Seuran kustannettaviksi niinkuin Huittisten taloudellinen historia ja suuri koko Suomea koskeva taloushistoriallinen teos sekä laaja Nimikirjan uusi painos ja Aleksanteri II:ta kuvaava juhlaulkaisu. Historialliseen Arkistoon hän on painattanut kolmattakymmentä kirjoitusta ja lukuisia historiallisia tiedonantoja. Useimmissa Seuran toimikunnissa hän on ollut jäsenenä ja ahkerin hän on ollut käymään sen kokouksissa. Erittäin arvokas on ollut se avustus, jonka hän seuralle on antanut. Monessa tieteellisessä kysymyksessä hän tietorikkautensa ja terävän arvostelukykynsä kautta on ratkaisevasti vaikuttanut seuran päätöksiin. Taloudellisissa kysymyksissä hän on ollut Seuran tukipylväänä, sillä

¹⁾ Näistä muistopuheista on myöhempi tohtori Leo Harmajan Kansantaloudellisessa yhdistyksessä pitämä jo painettu aikakauskirja Valvojaan vltta 1921, edellinen professori Artturi Virkkusen Suomalaisen Tiedeakatemia vuosikokouksessa pitämä on vielä painamaton.

ei kukaan sen jäsenistä ollut niihin niin perehtynyt kuin hän. Seuran piirissä hän pitkin aikaa pysyi elähyttävänä voimana ja keskushenkilönä, joka Seuran nuorempia jäseniä ystävällisen auliisti auttoi heidän tieteellisissä pyynnöissään. Milloin tieteellisestä työstä vähän levähdettiin tai vuosikokouksen jälkeen mentiin ravintolaan tätä juhlahetkeä viettämään, ei ilo ilolta tuntunut, jollei Palmén ollut mukana. Hänen hupaiset humoristiset kaskunsa ja sattuvat viattomat sanansutkauksensa saivat iloisen naurun kerta toisensa jälkeen seurassa kajahtamaan. Hän oli Seuran jäsenille rakas henkilö niin ilon kuin surun päivinä, sillä vastoinkäymisissäkin hän aina osasi Seuraa rohkaista ja keksiä keinoja vaikeuksien poistamiseksi.

3. Mietteitä pirkkalaiskysymyksestä.

Kirjoittanut

K. R. Melander.

1. Eri tutkijain mielipiteitä pirkkalaisista.

Vuonna 1673 painettuun teokseensa »Laponia» Saksasta Ruotsiin siirtynyt tutkija Johannes Schefferus oli koonnut enimmäkseen vanhemmat muistiinpanot pirkkalaisista kertoen heidän tulleen Pirkkalasta Suomessa. Vähän enemmän kuin vuosisata myöhemmin vuonna 1786 maanmiehemme Franzén otti järjestääkseen ja selittääkseen nämät tiedot pirkkalaisista väitöskirjassaan »de Bircarlis». Hän katsoo niitä Ruotsista tulleiksi Pirkkalaan asettuneiksi kauppiaksi. Tärkeän käänteen tämän kysymyksen suhteen sai viime vuosisadalla kuuluisa historiantutkijamme Yrjö-Koskinen aikaan otettuaan sen puheeksi vuonna 1857 ilmestyneessä tutkimuksessaan »Pohjanmaan asuttamisesta». Niinkuin Franzén olivat uudemmat tutkijat ennen Yrjö-Koskista katsoneet pirkkalaisia ruotsalaisiksi. Mutta Yrjö-Koskinen väitti niiden olleen suomalaisia ja mainitsi sängen huomattavia syitä mielipiteensä tueksi.¹ Siitä huolimatta on hänen mielipidettään moni meillä vastustanut.²

¹ Porthan, Opera selecta, IV osa, s. 149—163, Suomi kirja ensi jakso, vuodelta 1857, s. 141—150.

² Ankarimmin vastusti Yrjö-Koskisen mielipidettä pirkkalaisista J. A. Lindström, joka tutkimuksissaan »Om de fornda Birkarlarne» ja »Kumo socken i historiskt hänseende» väitti, että pirkkalaiset olivat alkuaan Norjasta tulleet Länsipohjaan. (Molemmat nämät tutkimukset

Ruotsin historiantutkijat ovat enimmäkseen olleet taipuvaisia katsomaan pirkkalaisia ruotsalaisiksi, vaikka useimmat heistä ovat vain sivumennen pirkkalaiskysymystä kosketelleet ja jotkut sangen epämääräisesti lausuneet ilmi mielipiteensä. Viimemainitulla kannalla on Styffe. Jonkun verran selvemmin ilmenee katsantokanta, että pirkkalaiset mahtoivat ruotsalaisia olla Hans Hildebrandin lausunnosta. Vähän jyrkempi häntä on heidän ruotsalaisuutensa suhteen Ahlenius ja jyrkin harrastuksessaan tehdä pirkkalaiset ruotsalaisiksi on perin skandinaaviseen suuntaan kulkeva Nordlander. Päinvastaista kantaa tässä kysymyksessä on viime aikoina Viklund edustanut.

Styffe on teoksessaan »Sverige under unionstiden» epäillen käsitellyt aikaisempien tutkijain pirkkalaisten alkuperästä lausumia mielipiteitä. Hän on arvelut Pirkkalaa Suomessa, nykyistä Pirkkalan pitäjää, vain pirkkalaisten perustamaksi uudisasutukseksi tai kauppapaikaksi (faktori), josta he kävivät kauppaa Hämeessä ja Pohjanmaalla asuvain lappalaisten kanssa. Siirtonsa jälkeen Peräpohjaan pirkkalaiset hänen arvelunsa mukaan eivät asuneet Pohjanmaalla, vaan ainoastaan Länsipohjassa. Nämät Länsipohjan pirkkalaiset jakoivat voiton Lapin kaupasta muutamain Hämeessä asuvain ammattiveljiensä (yrkesbröder) kanssa. Nähtävästi hän näillä ammattiveljillä etupäässä tarkoittaa juuri Pirkkalan pirkkalaisia.

ovat painetut Suomikirjaan v:ltä 1860, siv. 1—34 ja 171—342.) Myöskin J. R. Aspelin on teoksessaan »Korsholman linna ja lääni keskiajalla» kallistunut katsomaan pirkkalaisia skandinaaveiksi. Hän arvelee nimitäin heitä kauppiaksi, jotka seurasivat Ruotsin ylimysten Piitimen ja Luulajan seuduille lähettämiä uudisasukkaita. Edelliselle alueelle toimitti niitä Neriken laamanni Nils Asbjörnipoika, myöhemmälle Upsalan piispa Olavi Viisas ja kolme muuta ylimystä. Vuonna 1870 Kirjallisesa Kuukauslehdessä Yrjö-Koskisen ja Aspelinin välillä kainulaisista syntyneessä väittelystä kosketeltiin myöskin pirkkalaiskysymystä.

Viimeisena Yrjö-Koskisen kannan vastustajana on ollut lehtori tohtori J. Laurosela, joka tutkimuksensa tuloksena lausuu, että suurin osa Pohjan perille siirtyneistä pirkkalaisista oli ruotsalaisia, pieni osa suomalaisia. Tätä kysymystä hän on käsitellyt kirjoituksissaan »Kveen-Kainulaiskysymys» (Historiallisen Arkiston XXII osa 2 vihko) sekä »Pirkkalaisista» (Kyrönmaa I. Etelä-Pohjalaisen osakunnan julkaisu).

Hans Hildebrandin mielipide, jonka hän lausuu ilmi teoksessaan »Sveriges medeltid», käy jotenkin samaan suuntaan. Hän arvelee, että voi asettua joko Porthanin (pitää olla Franzénin)¹ kannalle ja katsoa pirkkalaisten tulleen Pirkkalasta Suomessa tai Styffen tapaan pitää Pirkkalaa vain heidän kauppa-paikkanaan eli uudisasutuksenaan kauppaa varten lappalaisten kanssa. Omasta puolestaan hän katsoo myöhempää eli Styffen mielipidettä oikeammaksi. Nimityksiä »birkarl» ja »lappefarare» Hildebrand pitää synonyymeinä. Muuten hän lausuu, ettei arvelu pirkkalaisten tulosta Suomesta Ruotsiin sovellu oikein yhteen asiakirjain antamain tietojen kanssa. Niiden mukaan oli nimittäin pirkkalaistoiminta (birkarlaväsendet) etenkin kehittynyt Ruotsissa. Mutta pirkkalaisten löytyminen myöskin Suomessa ilmenee osaksi paikannimestä Pirkkala, osaksi eräästä asiakirjasta vuodelta 1454, jossa kerrotaan muutamain Luulajan ja Piitimen pirkkalaisten saaneen lappalaisia oikealla jaolla jakoveljiltään Hämeessä.²

Teoksessaan »Olaus Magnus och hans framställning af nordens geografi» Ahlenius asettuu pääasiassa Styffen ja samalla myöskin Hildebrandin kannalle. Enin osa, mitä hänellä on tästä asiasta sanottavana, on nimittäin niiltä lainattua. Hänen omia arvelujaan ovat ainoastaan, että lapinkävijät eli pirkkalaiset olivat enimmästä päästä ruotsalaisia, nimittäin helsinglantilaisia ja että Pirkkalan pirkkalaisilla mahdollisesti oli olinpaikka eli faktoria suomenpuolisessa Lapissa.³ Itsenäisemmin kuin Ahlenius ja monta vertaa laajemmin käsittelee Nordlander pirkkalaiskysymystä »Historisk Tidskriftissä» vuosilta 1906 ja 1907 kirjoituksessaan »Om birkarlarne» sekä myöhemmin pie-

¹ Tämä Hans Hildebrandin erehdys johtunee siitä, että Franzénin edellämainittu väitöskirja on julaitu Porthanin praeseksenä ollessa ja painettu kokoelmaan Porthanin valikoituja teoksia (Opera selecta). Hän ei ole tullut katsoneeksi tämän väitöskirjan erikoista nimilehteä mainitussa kokoelmassa, jossa praeseksen Porthanin nimen jälkeen on pienemmällä kirjaimilla painettu itse tekijän Franzénin nimi.

² Styffe, Skandinavien under unionstiden, 334 ja 335 s.; Hans Hildebrand, Sveriges medeltid, I osa, 310 s.

³ Ahlenius, yllämainittu teos, 358 s.

nessä kirjoituksessa Bergqvistin ja Svenoniuksen teoksessa «Lappland». Hän on tuonut ilmi muutaman uuden tiedon asian valaisemiseksi, mutta toiselta puolen sangen jyrkästi asettunut pirkkalaisten ruotsalaisuutta puoltamaan. Hänen on mahdoton käsittää, että suomalaiset pirkkalaiset olisivat Ruotsin valtaa levittäneet Ruijaan aina Ofotenista Varangeliin saakka.¹ Sellaisen urostyön tehneitten täytyi olla ruotsalaisia. Todisteet, jotka hän mielipiteensä tukemiseksi mainitsee, ovat taas yleensä heikkoa laatua. Hänen täytyy itsekkin se usein tunnustaa. Varsinkin pirkkalaisten ristimä- ja sukunimien avulla hän yrittää päästä tarkoituksensa perille, mutta toiselta puolen hänen vähän väliin täytyy myöntää, ettei varmuudella voi sanoa mainitsemiaan nimiä pirkkalaisten omistamiksi. Historiallisista asiakirjoista hän hylkää tai jättää koskettelematta ne, joiden nojalla voi päättää pirkkalaisten olleen suomalaisia, mutta hyväksyy kaikki sellaiset, jotka vähän edes voivat tukea pirkkalaisten ruotsalaisuutta.

Pirkkalaisten nimen »birkarlar» hän selittää syntyneen Tornionjoen suulla olleesta Birköstä ja karl sanasta, joten alkuperäinen muoto olisi Birkökarl, koska muka olivat Birkössä kävijöitä. Samalla tapaa syntyneeksi sanaksi hän sen ohella mainitsee sanan »bottnekarl» ja selittää aivan ilman perusteita sen tarkoittavan vain niitä Tukholman porvareja, jotka Peräpohjassa kauppaa kävivät.² Tästä hänen omituisesta

¹ Kemin pirkkalaiset kantoivat vielä lisäksi veroa Kuolan niemi-
maallakin (Turjanniemeltä, Trinäs).

² Ettei »bottnekarl» tarkoittanut vain niitä Tukholman porvareja, jotka Peräpohjassa kauppaa kävivät, huomaa vanhoista asiakirjoista aivan selvään. Sillä on kahtalainen merkitys. Paitsi että se tarkoittaa Peräpohjassa käyvää kauppiasta, tavataan se myöskin Peräpohjan asukasten nimityksenä. Tämän myöhemmän huomaa eräästä Kustaa Vaasan kirjeestä vuodelta 1552 Henrikki Klaunpoika Hornille ja Olavi Trottenpojalle. Siinä kuningas kehottaa sekä pohjanmiehiä (Bottenkarlar) että savolaisia siirtymään erämaahan Venäjän rajalle Oulunjärven tienoille (Arwidsson, Handlingar till upplysning af Finlands häfder, VIII osa, 109 s.). Että kauppaa käyvä »bottnekarl» yhtä hyvin voi olla suomalainen kuin ruotsalainen, voi päättää useista esimerkeistä. Niin mai-

kannastaan tulen laajemmin puhumaan selvittäessäni tarkemmin pirkkalaiskysymystä.¹

Huomattavimpia niistä Ruotsin tutkijoista, jotka pirkkalaiskysymystä viime aikoina ovat koskettelleet, on professori Viklund Upsalassa. Aikakauskirjaan »Nordisk Tidskrift» painattamassaan kirjoituksessa »Nationaliteterna i Norrland» hän lausui, että suomalainen asutus Pohjois-Ruotsissa ennen 1500-lukua ei ulottunut vain Tornionjoen laaksoon eli Tornion pitäjään, vaan myöskin Kainuunjoen laaksoon ja melkein koko Kainuun pitäjään. Paikannimet osoittavat myöskin hänen mielestään suomalaista asutusta olleen siellä täällä Luulajan ja Piitimen ynnä muissa niiden läheisyydessä sijaitsevilla pitäjissä. Suomalaisten uudisasukasten siirtymisen Ruotsin silloiseen Lappiin hän arvelee tapahtuneen 1600- ja 1700-luvulla. Muinaisia kainulaisia (kväner) hän katsoo ruotsalaisiksi. Mutta kun hän arvelee heitä Länsi-Pohjassa myöhemmin esiintyvään pirkkalaisten esi-isiksi, johtuu hän tästä katsomaan pirkkalaisiakin ruotsalaisiksi. Sen rajoituksen hän kuitenkin viimemainittujen suhteen tekee, että pitää suomalaisina Suomen sisäosissa kierteleväin lappalaisten kanssa kauppaa käyneitä pirkkalaisia sekä ainakin osaa Tornion pirkkalaisista.

Seuraavana vuonna 1896 julkaisemassaan kirjoituksessa »Kvänerna» hän edelleen katsoo kainulaisia pirkkalaisten esi-isiksi. Näitä viimemainittuja, jotka hän sanoo 1300-luvun alussa ensi kertaa mainittavan Piitimessä, Luulajassa ja Tor-

nitsee K. Grotenfelt väitöskirjassaan »Suomen kaupasta ja kaupungeista ensimmäisten Vaasa-kuninkaitten aikoina» (26 s.) erään Turun porvarin Lassi Botnekarl, joka ei tunnu olevan ruotsalainen. Hän kuului Virossa kauppaa käyviin kauppiaihin. Vieläpä Nordlander itsekin sanoo, että Turun ja Porin kauppiaat kävivät Peräpohjassa Torniossa kauppaa. Eräässä asiakirjassa vuodelta 1451 sanotaan, että Olandin tuomarin veli kerran aikaisemmin oli pohjanmiehiltä (Botnekarlerne) ostanut talon Raisiossa. Näitä miehiä ei asiakirjassa sanota ruotsalaisiksi (Arwidsson, jo mainittu teos, VII osa, 23 s.).

¹ Historisk Tidskrift utgifven af svenska historiska föreningen, vuosikerta 1906, 245—255 s. sekä vuosikerta 1907, 92—101 s. (Nordlanderin kirjoitus »Om birkarlarne»).

niossa asuvina, katsoo hän yhä ruotsalaisiksi ja suomalaisiksi vain osaa Tornion pirkkalaisista.

Mutta kirjoituksessaan »Kvåner» Nordisk Familjebokissa hän lausuu kainulaisista: „De gamla kvånernes nationalitet har varit föremål för mycken diskussion. Förmodligen voro de finska skogsströvare av samma slag som de, som något senare lade under sig de finska »erämarkerna». Man har nog också att i dem se birkarlarnes förfäder.“ Siten hän on kokonaan jättänyt entisen käsityksensä kainulaisten ruotsalaisuudesta ja arvelee niinkään pirkkalaisia poikkeuksetta suomalaisiksi. Nähtävästi hän nyt tarkoittaa vanhoja keskiaikana esiintyviä pirkkalaisia. Näinollen Viklund vastoin Ruotsissa viime aikoina vallinnutta tieteellistä suuntaa rohkenee suoraan tunnustaa Lappiin lähteneitten pirkkalaisten olleen kansallisuudeltaan suomalaisia. Sen tämä taitava ja tunnollinen tutkija varmaankin tekee niitten Tornion seudun ja muinoisen Pirkkalan pitäjän aluetta koskevain kielitieteellisten tutkimusten perustuksella, joihin pian siirrymme. Muutamain muitten ruotsalaisten lausuntoja tästä kysymyksestä tulen mainitsemaan esitettyäni mielipiteeni pirkkalaisista.

Norjalaisista tutkijoista, jotka ovat lausuneet mielipiteensä pirkkalaisten kansallisuudesta, voin mainita professori G. Stormin, joka ottaa heidät puheeksi esitelmässään »De ældre grænser mellem nordiske og finske folk» pohjoismaisessa kielentutkijain kokouksessa Kristianiassa vuonna 1898. Tässä esitelmässä hän perustuen etupäässä Alfred kuninkaan käännökseen Orosiuksen maantieteestä väittää lappalaisten yhdeksännellä vuosisadalla asuneen Ruotsin Lapissa, Norjan Finnmarkenissa eli Ruijassa ja Venäjän Lapissa. Tämän jälkeen hän jatkaa: »I Lapland naaede de til det hvide hav, hvor de grænsede til Kareler, i Finnmarken grænsede de til nordmænd på kysten, som lagde dem i skat, og samtidig forsøgte kvæner i Nordfinland ved at gaa op ad Torneå og Kem at naa frem til lapperne for at drive handel og lægge dem i skat. Kvænerne er det samme som de senere tiders birkarlaboar eller birkarler.» Siten Storm katsoo kvenejä eli kainulaisia ja pirkkalaisia samaksi kansaksi ja alkuperältään

suomalaisiksi. Vielä meidän aikanamme norjalaiset nimitävät suomalaisia kveneiksi. Hän sovittaa vain kertomuksen pirkkalaisten siirtymisestä Peräpohjaan kainulaisiin.¹

2. Alkuperäisten pirkkalaisten suomalaisuus.

Niinkuin jo lausuin, tuntuu Nordlanderin esitys pirkkalaiskysymyksestä jotenkin yksipuoliselta, jonka tähden minun on pakko ottaa se erityisesti arvosteltavaksi, ennenkuin käyn pirkkalaiskysymystä varsinaisesti käsittelemään.

Mainitsin jo hänen selittävän nimen »birkarlar» merkitsevän Birkössä kävijöitä. Drotseti Knut Juhonpojan Telgen sopimusta koskevassa kirjeessä vuodelta 1328 löytyvää sanaa Bircharlaboa hän tahtoo selittää niin, että lisäys boa on erehdyksestä liitetty.² Sana on luettava vain birkarla. Tämän tueksi hän mainitsee, että samassa kirjeessä toisessa paikassa käytetään sanaa birkarlar. Näin ei kuitenkaan ole asianlaita. Kahdessa paikassa kirjettä on nimittäin Birkarlaboa (muodoissa Bircharlaboa ja Birkarlaboa) sekä niiden välissä kolmannessa Birkala. Nordlander vertaa kyllä sivumennen Birkarlaboaa muotoihin sellaisiin kuin landbo, åbo, jotka selvään paikallisuutta ilmoittavat, mutta jättää ne kohta merkitysettöminä syrjään. Kieltämätön tosiasia on kuitenkin, että päätteet bo, boa, boare liitetään ruotsinkieleessä vain paikannimiin, joten Birkarlaboa sanan toiseen tavuuseen joutunut r kirjain luultavasti on pleonasmia. Haluaisi nimittäin lukea sanan alkuaan Birkalaboaksi, vaikka painetuksi tullessa asiakirjassa tähän sanaan on pujahtanut r-kirjain liikaa.³ Siihen viittaa

¹ Nordisk Tidskrift 1895, 377—379 s., Arkiv för nordisk filologi 12 osa, uusi jakso 8 osa, 113 s.; Forhandlingar paa det femte nordiske filologmöde i Kristiania 1898, 56 s.

² Svenskt diplomatarium utgifvet af Bror Hildebrand, IV vuodet 1327—1340 käsittävä nidos, n:o 2676, kirje 5 p. syyskuuta 1328, s. 73.

³ Alkuperäinen kirje ei nimittäin ole painettu, vaan eräs Peringsköldin kokoelmassa tavattava kopio, joka on jäljennetty erään kunin-

myöskin edellämainittu seikka, että kolmannessa paikassa kirjettä on Birkala, siis paljas paikannimi ilman lisäpäätettä -boa. Minusta näyttää tähän perustuen siltä, kuin tässä ensimmäisessä pirkkalaisia koskevassa kirjeessä puhuttaisiin oikeastaan vain Pirkkalan asukkaista, ei pirkkalaisista. Onhan Suomen ruotsinkielessäkin sellaisia sanoja kuin Espobo, Kyrkslättsbo, Sverigesbo, Sverigesboare, öbo, skärbo, fastlandsbo, inlandsbo y. m., mutta aina vain bo-pääte liittyneenä paikannimiin. Tällä kannalla näkyy olevan myöskin Södervall teoksessaan «Ordbok öfver svenska medeltidsspråket». Birkarlaboar sanan jälkeen hän nimittäin selitykseksi mainitsee: egentligen väl inbyggare i Birkala, en socken i Finland. Oliko näitä Lappiin lähteneitä pirkkalaisia ollut jostakin muusta kuin Itä-Satakunnan Pirkkalasta, joka pitäjäksi muuttui, on vaikea sanoa. Heidän alkuperänsä selvittämisessä se kuitenkin on syrjäisempi seikka. Innostuksessaan näyttää toteen pirkkalaisten olleen miltei yksinomaan ruotsalaisia kansallisuudeltaan (så godt som utslutande af svensk nationalitet) Nordlander turvautuu myöskin pirkkalaisten asuma-aluetta koskevissa asiakirjoissa tavattaviin ruotsalaisiin henkilönimisiin.

Mutta voidakseen näyttää tämän tuumansa toteen kuvittelee hän näkevänsä ruotsalaisnimisiä pirkkalaisia siellä, missä muut eivät tapaa niistä jälkiäkään. Esimerkkinä tästä voin seuraavan mainita. Diplomatarium Svecanumin IV osassa on kirje v:lta 1339, jossa eräs henkilö Luulajasta lahjoittaa omaisuutensa Upsalan tuomiokirkolle. Testamentin todistajina luetellaan kuusi henkilöä, joista Nordlander painattaa neljän nimet kirjoitukseensa. Ne ovat Nicolaus Hals, Sigfastus Bero, Hennekinus Sutor ja Petrus Lamb eli ne, joiden sukunimet Nord-

gas Albrechtin 17/VI 1377 julkaiseman oikeaksi todistetun jäljennöksen mukaan. Tämä Albrecht kuninkaan toimittama pergamentille kirjoitettu jäljennös löytyi Tukholman linnassa ennen sen paloa vuonna 1697. Kun painetuksi tullut kappale tätä kirjettä on jäljennöksen jäljennös, on siihen kyllä voinut pujahtaa jokunen pieni erehdys, niinkuin jonkun liikakirjaimen kirjoittaminen. Keskiaikaan eivät viralliset kirjeet olleet aina yhtä tarkkaan jäljennettyjä kuin meidän aikanamme.

landerin mielestä ilmoitetaan. Hän lausuu näistä ja muista pirkkalaisalueen asiakirjoissa 1300- ja 1400-luvulta tapaamistaan sukunimillä varustetuista henkilöistä: »Bärarna af dessa (tillnamnen) framstå derigenom såsom mera betydande män och voro troligen emellanåt birkarlar.» Mutta edellämainitussa kirjeessä vuodelta 1339 ei sanota edellälueteltuja henkilöitä pirkkalaisiksi eikä koko kirjeessä puhuta pirkkalaisista sanaakaan. Juuri sen takia Nordlander kaiketi niin varovaisesti lausuu arvelunsa heistä.

Nordlanderin luettelemista nimistä eivät kaikki ole todellisia sukunimiäkään. Niin on Sutor nimen laita, joka tässä latinalaisessa kirjeessä ilmenee ruotsalaisen skomakare-sanana sijasta ja ilmoittaa ammattia.¹ Voin tässä lisätä, että Sigfastus Beron nimeen on kirjeessä lisätty »faber», joka tarkoittaa seppää. Sen on kuitenkin Nordlander jättänyt mainitsematta. Vanhoissa ruotsinkielisissä asiakirjoissa tavataan usein ristimänimen jälkeen sukunimen sijasta ammatin nimi, varsinkin kun käsityöläisistä on puhetta. Mitä lopulta nimeen Lamb tulee, voi se ehkä olla suomalainenkin, nimittäin ruotsalainen väännös nimestä Lampi (Lampinen). Samassa paikassa luettelee Nordlander, tässäkin tapauksessa jossakin määrin epäillen, eräästä tuomiosta vuodelta 1420 useita sukunimellä varustettuja henkilöitä, joista vain yhdellä oli suomenkielinen sukunimi. Tuomio koskee pirkkalaisten Lapissa käyntioikeutta ja mainitut nimet tavataan tuomiosta lueteltujen 12 todistajan nimen joukossa. Nordlander otaksuu asiaa tarkemmin harkitsematta, että nuo 12 todistajaa olivat paikkakunnan pirkkalaisia. Mutta silloinkin he olisivat tulleet todistajiksi omassa asiassaan. Jo luku 12 johtaa tämän ajan oloihin tutustuneen henkilön ajattelemaan, että he mahtoivat olla oikeudessa todistavia ja itse tutkitta

¹ Puolustukseksi mielipiteelleen, että Sutor oli sukunimi, mainitsee Nordlander, että Luulajassa Bensbyn kylässä 1480-luvulla löytyi eräs Jöns Nilsson Sutor, jonka sukunimeksi hän varmuudella katsoo Sutor'ia. Tämä ei kuitenkaan edellisen tapauksen suhteen mitään todista, sillä Sutor on selvään ammatin nimi, vaikka sitä joskus käytettäisiinkin sukunimenä (Historisk Tidskrift 1906, 223 s. muist.).

vana olevaan asiaan nähden puolueettomia lautamiehiä¹ pirkkalaispiirin ulkopuolelta. Näin ollen näyttää sangen epäiltävältä, koskevatko nämät Nordlanderin kaksi sukunimiluetteloa lainkaan pirkkalaisia.

Jos taas otamme erityistarkastuksen alaisiksi puheenalaiset nimet, jotka Nordlander on tuomiosta vuodelta 1420 kirjoitukseensa painattanut, ovat nimet Olaff Göthe, Olaff Håke ja Jöns Smek kyllä ruotsalaisia. Nimeä Olaff Muppe on mielestäni vaikea kielellisesti selvittää. Henrich Wichtekainen on luonnollisesti suomalainen. Sen Nordlanderin myöntää.

Kirjoituksensa loppuun Nordlander on otteena painattanut Jöns Hookaninpojan tilistä vuodelta 1553 luettelon Länsipohjan pirkkalaisista. Sen johdosta suomalainen tutkija lehtori toht. Lauroselä huomauttaa, että sellaiset ruotsalaiset nimet kuin Anund, Selffvett, Ingewald, Dag ja Moj »todistavat jotain kansallisuudesta» ja arvelee niitä kaikkia ruotsalaisiksi. Näistä täytynee minun kohta siirtää syrjään Moj, joka ei liene ruotsalainen eikä edes skandinaavilainen. Se on luultavasti lyhenys lappalaisesta nimestä Mojo (oikeastaan merkitykseltään hymy, nauru), jonka Fellman sanoo Lapissa käytetyn sukunimenä. Mutta ovathan monet ristimänimet aikojen vierieessä muuttuneet sukunimiksi. Vähäinen mahdollisuus löytyy myöskin, että se olisi lyhenys Norjassa keskiaikana käytetystä nimestä Moises (tavataan myöskin muodoissa Moyses, Mojsi, Moisi), vaan se lienee norjalainen muoto raamatun Moses nimelle. Dagh nimi on kyllä ruotsalainen, mutta sillä on lappalainen vastineensa Päiviä ja suomalainen Päiviö. Selffwet nimen skandinaavilaisuutta epäilen suuresti. Ainoa tuntemani skandi-

¹ Ennen aikaan ei lautakunta ollut oikeuteen varsinaisesti kuuluva eikä sillä tuomiovaltaa ollut. Sen tehtävänä oli vain todistaa, mikä oikeusjutussa oli todenperäistä. Se oli siten hyvin Englannin juryn tapainen. Siihen kuuluvain lautamiesten lukumäärä oli tavallisesti 12. Heidät valitsivat aikaisemmin joka eri asiaa varten asianomaiset tai tuomari asianomaisten suostumuksella. Keskiajan loppupuolella asetettiin lautakunta enimmästä päästä koko ajaksi, minkä käräjät kestivät, eikä erikseen joka asiaa varten, mutta sen tehtävä oli edelleen sama kuin aikaisemmin.

naavinen nimi, jota se hiukan muistuttaa, on Sighwarth (Sighvatr, Sigvaltz), josta Norjassa on toisintomuoto Sewat. Mutta melkein yhtä hyvin voi sen johtaa nimestä Sylvester, jolla on toisintomuotoja sellaisia kuin Sillfast, Sillfest. Tällä nimellä on muuten suomalainen vastineensa Sylkkö. Anund ja Inge-wald ovat sen sijaan skandinaavilaisia nimiä, joilla ei liene suomalaista vastinetta.¹

Silti en uskaltaisi väittää, että ruotsalaisella ristimänimellä, jolla nykyään ei ole suomalaista vastinetta, ei aikaisemminkaan olisi sellaista ollut. Useita puhtaasti skandinaavisia ristimänimiä on nykyään varsin yleisinä suomalaisen rahvaan keskuudessa suomalaistuneessa muodossa. Seuduissa, joissa suomalaisia ja ruotsalaisia on asunut rinnan, on jonakin aikana ruotsalaisten keskuudessa suosittu ristimänimi voinut siirtyä suomalaisten piiriin kadotaksensa kummankin kansallisuuden keskuudesta, kun suosion aika on mennyt. Niin mainitaan esimerkiksi luettelossa rälssilampuodeista, jotka 1590 asuivat Satakunnan erämaassa, yksi ristimänimellä Rasmus. Tämä muodostus Erasmus nimestä on aikanamme jo niin hävinnyt Pohjoismaissa, että sitä tuskin muualla kuin Tanskassa yleisemmin käytetään.²

Kun selailee Peräpohjaa koskevia asiakirjoja näiltä ajoilta, huomaa usein, että henkilöillä, jotka suorastaan sanotaan lappalaisiksi, on skandinaavinen ristimänimi tai sellainen isännimi. Niin on eräässä lappalaisten todistuksessa vuodelta 1583 seuraavat osittain tai kokonaan skandinaavilais-germaanilaiset nimet: Torio Germundson, Ackio Oleffson, Gunnar Person ja Oleff Hendersson. Erään lappalaispapin Pher Noraeuksen kir-

¹ J. Fellman, Min vistelse i Lappmarken, III osa, 152 s.; E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn. — Lappalaiset taruthan kertovat Pälöjärven rikkaasta jumalisesta lappalaisesta Pietari Päiviä (J. Tornaeuksen alkuperäinen kertomus Lapinmaan tilasta painettu kokoelmaan: Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmälen o. svenskt folkliif, 17 osa, 3 vihko, 37 ja 38 s.; Loenbomin painattama painos samaa teosta, J. Tornaei beskrifning öfver Tornå och Kemi lappmarker, 28 ja 29 s.).

² Ali-Satakunnan tarkastusluettelo v:lta 1590, vol. 2401, fol. 621.

jeessä Hernösandin superintendentille vuodelta 1686 mainitaan taas seuraavat melkein kokonaan skandinaaviset lappalaisten nimet Tore Nilsson, Erich Eskillsson ja Amund Thorson. Kun lappalaisilla oli näin germaanilais-skandinaavisia nimiä, voi samanaikuisilla suomalaisilla pirkkalaisilla, jotka enemmän kuin lappalaiset olivat ruotsalaisten kanssa tekemisissä, vielä paremmin olla skandinaavisia niin ristimä- kuin sukunimiä.¹

Ruotsalainen tutkija Lindell on teoksessaan »Bidrag till historien om Norrbottens läns bebyggande och odling» lausunut mielipiteenään, että Tornion jokilaakson asutus 1500- ja 1600-luvulla oli suurimmaksi osaksi suomalaista. Hän huomauttaa kyllä, että suomalaistakin nimeä kantavissa kylissä 1500-luvulla muutama harva poikkeus (v. 1571 vain 5 nimeä) lukuun ottamatta asukasten sukunimet ovat ruotsinkielisiä, mutta 1600-luvun alussa on suomenkielisten nimien lukumäärä niillä seuduilla tuntuvasti kasvanut ollen vuosina 1624 ja 1628 vähintään 26 ehkä 36:kin. Asettuen toiselle kannalle kuin Hans Forssell, joka teoksessaan »Sverige 1571» huomauttaa vuoden 1571 hopeaveroluetteloista löytäneensä nuo viisi suomalaista sukunimeä pelkkien ruotsinkielisten joukosta, Lindell lausuu tämän asian tilan nähtävästi riippuvan ruotsinkielisistä virkamiehistä. Laatiessaan puheenaolevat asiakirjat virkamiehet hänen arvelunsa mukaan taitamattomuudesta kirjoittaa vaikeat suomenkieliset nimet katsoivat parhaaksi Ruotsissa silloin kaikkialla vallalla olevan tavan mukaan isän ristimänimestä muodostaa pojalle sukunimen. Lindell vielä muistutuksessa viittaa erääseen Åbo Tidningar'eissa vuodelta 1793 löytyvään kirjoitukseen »Om de i åtskilliga landsorter på Svenska sidan boende finnar», jossa sanotaan, että sukunimet ovat käytännössä toisten suomalais-

¹ I. Fellman, Handlingar och uppsatser angående finska Lappmarken och lapparne IV osa, 40 s. ja I osa, 340 ja 341 s. — Edellämäintuista ristimänimistä ovat Amund, Erik, Germund, Gunnar, Hender (keskiaikana Ruotsissa myös muodossa Herik, joka myöhemmin muuntui Henrikiksi), Nils, Tor ja Tore selvään germanilais-skandinavisia, mutta Eskil ei alkuaan kuulu tähän ryhmään, vaikka se jo keskiaikana oli Ruotsissa tullut sängen tavalliseksi.

ten keskuudessa, vaan ei toisten. Siihen yhtyen Lindell lausuu, että tässäkin voi olla selitys edellämainittuun asianlaitaan.¹

Tämä Länsi-Suomessa vallitseva jotenkin yleinen sukunimien puute on mielestäni selvään pääsyynä pappien toimeen isän ristimänimestä ruotsalaisen son sanan lisäämisellä muodostaa pojalle sukunimi. Kun asiakirjat olivat ruotsinkielisiä, katsottiin silloin luonnolliseksi, että virallisesti muodostettu nimikin oli ruotsinkielinen.²

Vielä paremman todistuksen Tornion seudun suomalaisuudesta kuin edellämainittu Lindell antaa siellä käynyt Ruotsin valtionantikvario ja Kustaa II Aadolfin opettaja Johannes Bureus kokoelmassaan »Sunlen». Hän lausuu vain lyhyesti: »Thär är alt finskt folk.» Kun tiedämme Bureuksen syntyneen 1568 ja kuolleen 1652, voi tämä hänen lausuntonsa koskea sekä 1500-luvun loppua että 1600-luvun alkupuolta.³

Paikannimen ruotsinkielisyys ei lainkaan tarvitse osoittaa asukkaitten ruotsalaisuutta. Onhan meillä täällä Suomessa suomalaisissa seuduissa paljon varsinkin kaupunkien mutta myöskin maalaispaikkakuntain nimiä, jotka ovat ruotsinkielisiä, osittain viranomaisten, osittain yksityisten kartanon- tai talonomistajain menneinä aikoina muuttamia. Niistä muuttamat ovat aina viime aikoihin saakka esiintyneet varsinaisina virallisina niminä. Samaten ei paikan nimen ruotsinkielisyys 1500-luvulla takaa mitään aikaisempiin aikoihin nähden. Sellaisissa osissa Ruotsia, joissa ruotsinkielisiä ja suomenkielisiä on asunut sekaisin, ovat monet alkuaan suomenkieliset nimet

¹ Lindell, yllämainittu teos, 11 ja 12 s.; H. Forssell, yllämainittu teos, 37 s.

² Kansallistunteen puute on aiheuttanut, että kansa itse melkein meidän päiviimme saakka on halunnut tällaisia tai muunlaisia ruotsinkielisiä nimiä samaten kuin kreikanuskoiset karjalaiset venäläisten vaikutuksesta ovat ottaneet paljon venäläisiä sukunimiä, vaikka heillä useimmiten vanhastaan on ollut suomenkieliset sukunimet.

³ Nyare bidrag till kännedom af svenska landsmälen och svenskt folklif. Tidskrift utgifven på uppdrag ar landsmålsföreningarna i Upsala, Helsingfors och Lund 24 häftet 1886 A. Sunlen, s. 183.

muuttuneet ruotsinkielisiksi. Niin olen tavannut eräässä talojen vaihtoa Nerikessa koskevassa asiakirjassa vuodelta 1584 Årla nimisen talon, jonka aikaisempana nimenä sanotaan olleen Ollila. Rovasti Neovius on kirjoituksessaan »Spår af en uråldrig finsk bosättning i södra Sverige» luettellut useita paikanimiä Ruotsista, monet niistä keskiajalta, joita ehdottomasti täytyy pitää alkuaan suomalaisina.¹ En nyt tahdo puhua niistä hänen luettelemistaan nimistä, joiden alkuperä tuntuu epävarmalta.²

¹ Tämän yhteydessä voin mainita, että Ruotsissa uudenajan alussa 1500-luvulla ja 1600-luvun alkupuolella säilyneitten asiakirjain mukaan huomaa olleen suhteellisesti etelässäkin runsaasti suomalaisia. Hyvin kuvaava tässä kohden on professori K. Grotenfeltin mainitsema Kustaa Vaasan kirje Upsalan voudille vuodelta 1556. Siinä kuningas kieltää voutia antamasta vangituille venäläisille eli oikeastaan karjalaisille Ruotsissa tavallisia vaatteita. Koska taisivat suomenkieltä, voisivat he niihin pukeutuneina helposti paeta. Tämä osottaisi suomenkielen Upsalan tienoillakin olleen jotenkin paljon tunnetun. Seuraavan vuosisadan alussa Ljungo Tuomaanpoika sanoo lainkäännöksensä alussa, että paljon suomalaista rahvasta sekä vakinaisesti asuvia että irtolaisia löytyi kaikkialla Ruotsissa niin maaseudulla kuin kaupungeissakin (Grotenfelt, Suomen kaupasta ja kaupungeista ensimmäisten Vaasa-kuninkaitten aikoina, 139 s. muist.). Toisen, vaikka vähemmän valaisevan, esimerkin suomalaisten siirtymisestä Ruotsiin saa rovasti Bromanin kirjoittamasta »Helsingbokenista» (63 s.). Helsinglantiin, Norrlannin eteläisimpään maakuntaan oli, mikäli tässä teoksessa ilmoitetaan, Juhana III:n hallitessa vuoden 1580 tienoilla ja sittemmin Kaarle IX:n hallitusaikana vuoden 1608 vaiheilla hallitsijain myönnytyksestä useihin lueteltuihin pitäjiin asettunut paljon suomalaisia. Vaikkakin keskiajan loppupuolella suuri kauppavoitto houkutteli paljon ruotsalaisia rupeamaan lapinkävijöiksi ja muuttamaan Pohjois-Ruotsiin, on luultavaa, että Suomestakin uudisasukkaita siihenkin aikaan Lappiin siirtyi. Suuresta suomalaisten siirtymisestä Ruotsiin Kaarle IX:n hallituksesta alkaen en tässä voi puhua, koska siitä viimeksi Nordmann on laajanpuoleisesti kirjoittanut teoksessaan »Finnarna i mellersta Sverige». Ångermanlantiin Kaarle IX:n aikana siirtyneistä suomalaisista puhuu Ruotsin valtioantikvario Johannes Bureus kokoelmassaan »Sumlen» (Nyare bidrag till kändedom om de svenska landsmälen o. svenskt folkliif 24 vihko, 1886 A., 199 s.)

² Historiallinen Arkisto, XXIV osa, 2 vihko, 10 s.; Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja, XXVI osa, 147 ja seur. s.

Erittäin hyvän todistuksen alkuperäisten pirkkalaisten suomalaisuudesta on professori Ojansuu antanut teoksessaan »Äännehistoriallisia lisä suomen murteiden tuntemiseen». Siinä hän osoittaa, että toiselta puolen Tornion, toiselta puolen Pirkkalan, Kangasalan, Lempäälän ja Karkun murteitten välillä on paljon kielellistä yhtäläisyyttä. Myöskin paikannimien suhteen hän näyttää näiden alueiden välillä olevan niinikään yhtäläisyyttä. Mutta edellämainituista neljästä Satakunnan pitäjistä kuuluivat kaikki muut paitsi Karkku alkuperäiseen Pirkkalan pitäjään.¹ Erään tarun mukaan olisi Karkku ollut Pirkkalan emäpitäjä.

Tälle professori Ojansuun tutkimuksen tulokselle antavat myöskin useat historialliset asiakirjat tukea. Vanhin sellainen ja ensimmäinen, jossa pirkkalaisten nimi mainitaan, on juuri edellämainittu vuonna 1328 Telgen herrainpäivillä tehty sopimus helsinglantilaisten ja pirkkalaisten kesken. Käykäämme sentähden sitä tarkemmin selostamaan. Sen alussa mainitaan löytyvän aikaisempi kuninkaallinen kirje² Helsinglannin aina Oulunjokeen ja Oulunjärveen ulottuvan pohjoisosan asuttamisesta, jonne kuka hyvänsä sai asettua asumaan.³ Sitten luetaan seuraavat tehdyn sopimuksen ehdot. Ne, joille asettumislupa oli myönnetty, olkoot pirkkalaisia tai muita, saisivat nauttia verovapautta siksi, kun kuningas (Maunu Eerikinpoika) tuli täysikäiseksi. Ei kukaan saanut lappalaisia häiritä heidän

¹ Edellämainittu teos, 25—30 s.

² Vuonna 1340 antoi kuningas Maunu Eerikinpoika uuden vapauskirjeen niille uudisasukkaille, jotka olivat siirtyneet tai siirtyvät Helsinglannin ja Ängermanlannin Lappiin (I. Fellman, Handlingar och uppsatser angående finska Lappmarken och lapparne, IV osa, 5 ja 6 s.).

³ Edellämainitussa tutkimuksessaan »Pohjanmaan asuttamisesta» ja ensimmäisessä painoksessa Suomen kansan historiaansa Yrjö-Koskinen sanoo pirkkalaisten saaneen Maunu Latolukolta tämän kirjeen vuoden 1277 paikoilla. Tätä vuosimääräystä J. R. Aspelin on väittänyt vääräksi ja myönsi Yrjö-Koskinen sen johdosta riittäväksi ajanmääräykseksi Maunu Latolukon hallitusajan. Tämä ajanmääräys tavataankin sitten hänen historiaansa toisessa painoksessa (Kirjallinen Kuukauslehti 1870, 44 ja 95 s.).

metsästyksessään eikä myöskään pirkkalaisia heidän matkustaessaan lappalaisten luo, heidän oloaikanaan siellä tai sieltä palatessaan tavaroineen. Tästä sopimuksesta siis huomaamme, että jo aikaisemmin eräällä kuninkaallisella kirjeellä oli annettu lupa kelle hyvänsä asettua asumaan tähän Helsinglannin osaksi sanottuun takamaahan. Ruotsin valtioantikvarion Johannes Bureuksen ilmoituksen mukaan oli kuningas Maunu Lotalukko 1200-luvun myöhemmällä puoliskolla tämän kirjeen julkaisut. Muuten huomaamme edellä luetelluista sopimuksen määräyksistä, että paitsi pirkkalaisia muitakin uudisasukkaita oli saanut asettua tuohon Helsinglannin pohjoiskolkkiaan ja siellä toistaiseksi nauttia verovapautta elinkeinostaan. Helsinglannin pohjoisempiin osiin Piitimen ja Luulajan seuduille olivat, niinkuin aikaisemmin mainitsin (siv. 2 muist.), vuonna 1327 muutamats vaikutusvaltaiset ruotsalaiset herrat alkaneet lähettää ruotsalaisia uudisasukkaita, jotka nähtävästi kävivät lappalaisten kanssa kauppaa.¹ Muilla uudisasukkailla tarkoitetaan Telgen sopimuksessa kaiketi etupäässä näitä helsinglantilaisia, jotka sopimusta tehtäessä esiintyvät toisena asianomaisena. Se seikka, että niin lappalaisille kuin pirkkalaisille luvataan heidän elinkeinonsa harjoituksessa turvaa, riippuu nähtävästi aikaisemmin heitä kohdanneesta väkivallasta. Kun tekemässä sopimusta toiminnasta Lapissa pirkkalaisten ohella oli vain helsinglantilaiset, niin tuskin muut kuin he olivat mairittua väkivaltaa harjoittaneet pirkkalaisia kohtaan. Kilpailuhan sellaisiin tekoihin voi johtaa. Lappalaisiahan kumpikin puoli sopimuksen tekijöistä oli voinut häiritä eivätkä lappalaiset uskaltaneet ryhtyä väkivaltaisuuksiin heitä kohtaan. Vielä sekin seikka, ettei puhuta helsinglantilaisille suotavasta turvasta, viittaa samaan suuntaan. Väkivallantekijät saavat nimittäin usein itse olla rauhassa, vaikkeivät tahdo tätä toisille suoda.

Samant, etteivät pirkkalaiset yksin olleet Lapissa kävijöitä,

¹ J. R. Aspelin, Korsholman linna ja lääni keskiajalla, 19 ja 20 s.; Handlingar rörande Skandinaviens historia XXIX osa, 19 s.

huomaa jo seuraavasta säilyneestä heitä koskevasta asiakirjasta. Se on kuningas Eerikki Maununpojan vuonna 1358 Peräpohjan asukkaille antama vahvistuskirje heidän aikaisemmista etuoikeuksistaan ja vapauksistaan. Tässä kirjeessä ei nimittäin niitä sanota annetuksi pirkkalaisille yksin, vaikka muutamat historioitsijat syyttä ovat sitä nimittäneet pirkkalaisten etuoikeuksien vahvistukseksi. Etuudet ilmoitetaan nimittäin annetuksi kaikille Peräpohjassa asuville heidän vanhain raja-merkkiensä rajoittamalla alueella. Ne myönnettiin kuitenkin tavallaan toistaiseksi eli siksi, kun kuningas oli tarkastanut, oliko hän muillekin suonut nämät oikeudet. Pirkkalaisista sanotaan tässä kirjeessä vain lyhyesti: »Ja niiltä pirkkalaisilta, jotka omiksi tarpeikseen ja hyödykseen autiomaita kulkevat niillä tienoin, emme suinkaan tahdo sitä kieltää» (Och hvilke Birckerlar som öckna skogar i för: de Endar efther sina tarffue och nytto sökia wele, thett wij them ingalunda nekom). Heistä kuningas puhuu selvään pienempänä ryhmänä Peräpohjan asukkaista, joille ikäänkuin lisäyksenä oikeuksia on myönnetty. Se seikka, että piti tarkastaa, oliko kuningas mahdollisesti muillekin paitsi Peräpohjan asukkaille nämät oikeudet suonut, johtaa ajattelemaan, että Peräpohjan ulkopuolellakin mahtoi olla näitten etuoikeuksien omistajia.¹

Tässä viimeksessä käsityksessä vakaantuu vielä enemmän, kun lukee jo puheena olleen Olavi Ingvaldinpojan Tornion käräjillä vuonna 1420 antaman tuomion lapinverosta. Siinä lausutaan: »Silloin valitti kaikki yhteinen rahvas, joka lapinkäyntiä harjoittaa, ynnä kaikki pirkkalaiset, miten sangen vähän Lapin verossa osallisia loismiehiä (lössmen) Hämeestä mielensä mukaan vaeltaa ympäri Lapinmaata ja kiskoo lappalaisilta siinä määrin, että he tahtovat karttaa ja paeta niitäkin, joilla on aina kymmeneen (nahkaan) nouseva osuus heiltä kannettavana.» Tämän johdosta 12 miestä (kaiketi näillä käräjillä asetettu lautakunta²) todisti, että aikaisemmin oli kiel-

¹ I. Fellman, edellämainittu asiakirjakokoelma, IV osa, 6 ja 7 s.

² Lautakunnan aikuperäisestä tehtävästä olla todistajana käräjillä olemme aikaisemmin kertoneet (s. 10 muist.).

letty niitä Lapissa käymästä veronkannolla, joilla oli siellä yhtä oravannahkaa (gråskinn) pienempi saatava. Tällaisten sopi vuokrata toisille saatavansa siellä. Ja oli lapinverossa osallisten kannettava saatavansa äyrihlukunsa mukaan. Tämän aikaisemman määräyksen vahvisti nyt edellä mainittu Olavi Ingvaldinpoika, joka nähtävästi oli lainlukija, varsinaisen tuomarin Niilo Kustaanpojan puolesta.¹ Äyriluvulla tarkoitetaan tässä nähtävästi sitä veroperustetta, jonka mukaan talojen kruununvero suoritettiin. Pirkkalaisten ja muiden lapinkävijäin veronkanto-oikeus oli nimittäin heidän taloihinsa yhdistetty.² Puheenalaisesta kirjeestä näkee muuten selvään, että Hämeessä asuvilla henkilöillä oli lapinveroa saatavana Lapissa. Siinä ei nimittäin tätä veronkanto-oikeutta hämäläisiltä kielletä, tahdotaan vain estää niitä, joilla varsin vähäinen osuus verossa oli, tulemasta lappalaisia kiusaamaan. Mahdollistahan on, että näitten Hämeestä tulleitten joukossa saapui joitakuita veroon osattomiakin, vaikkei kirjeessä sellaisesta suoraan puhuta.

Saman huomion, että hämäläisillä oli lapinverossa osallisuutta, voimme tehdä myöskin seuraavasta pirkkalaisia koskevasta kirjeestä vuodelta 1454. Siinä Peräpohjan vouti Sten Henrikinpoika puhuu sinne Hämeestä tulleista lappalaisista, joita arveltiin kuninkaan lappalaisiksi. Mutta kun asia oli tutkittu kaiken Länsipohjan rahvaan (dannemän) kanssa, huomattiinkin Luulajan ja Piitimen pirkkalaisten olleen oikeassa, kun väittivät saaneensa nämät lappalaiset jakoveljiltään Hämeessä. Eri pirkkalais- ja lapinkävijäsuvuille kuului nimittäin veronkanto määrätyiltä lappalaisperheiltä.

Tästä kirjeestä (vuodelta 1454) saamme sen lisäksi selvi-

¹ Tämän kirjeen johdosta suomalainen tutkija toht. Laurosela aivan oikein huomauttaa, että Peräpohjassa pirkkalaisten ohella oli yhteistä kansaa ja sen (nim. yhteisen kansan) lapinkävijöitä. Tämähän selvään tuomion sananmuodosta ilmenee siinä, kun mainitaan kaksi eri ryhmää lapinkävijöitä, jotka lausuvat ilmi valituksensa [Laurosela, Kveen-Kainulaiskysymys, 35 s. (Historiallisen Arkiston XXII osa, 2 vihko)].

² Handlingar rörande Skandinaviens historia, 39 osa, 30 ja 31 s.; I. Fellman, Handlingar och uppsatser, IV osa, 9 s.

tystä, millä tavalla hämäläiset olivat osallisia lapinverossa.¹ Heitä sanotaan nimittäin jakoveljiksi Peräpohjan pirkkalaisille, mikä osoittaa osallisuutta yhteisessä omaisuudessa.² Mahdollista on, että aikaan, jolloin edellämainitut lappalaiset lähetettiin Peräpohjan Lappiin, joku pesäero Hämeen ja Peräpohjan lapinkävijäin kesken oli tapahtunut. Mutta varmuudella ei sitäkään voi sanoa.³

Niinkuin jo huomautimme, ilmenee Telgessä vuonna 1328 tehdystä sopimuksesta, etteivät pirkkalaiset yksin omistaneet oikeutta lapinkäyntiin. Tämä asiantila selvenee vielä paremmin Maunu Eerikinpojan kirjeestä vuodelta 1358 ja Olavi Ingwaldinpojan tuomiosta vuodelta 1420. Maunu Eerikinpojan kirjeessä puhutaan nimittäin Peräpohjan asukkaista suurempana etuoikeuksia nauttivana ryhmänä ja pirkkalaisista pienempänä ryhmänä, jolta Lapissa käyntiä Peräpohjan alueella ei kielletä. Samasta kirjeestä ilmenee myöskin, että kuningas katsoi itseänsä oikeutetuksi antamaan alamaisilleen erilaisia etuoikeuksia Peräpohjassa ja Lapissa ja että aikaisemmat hallitsijat olivat sellaisia antaneet. Pirkkalaisista ei suinkaan puhuta suljettuna piirinä, joiden nauttimia oikeuksia hallitsijan olisi mahdoton muille suoda. Olavi Ingwaldinpojan tuo-

¹ Yrjö-Koskinen oli vielä kirjoituksessaan »Pohjanmaan asuttamisesta» (Suomi 1857, 129 s.) Franzénin kannalla lahjoituskirjeen suhteen v:ltä 1390, jolla Kantolan kartano Vanajalla annettiin oravametsineen ja kalavesineen Peräpohjassa sekä lappalaisineen Pyhän Henrikin kirkolle Turussa. Hän arveli siten, että se todisti hämäläisten osallisuutta oravametsiin ja lappalaisveroon Peräpohjassa. Mutta myöhemmässä kirjoituksessaan »Tutkimus maanomistus-seikoista Suomenmaassa keskiaikana» (23 s.) hän selvittää asian oikean laidan, että Hämeen pohjoista kulmaa eli sitä Hämeen osaa, joka kuuluu nykyisiin Vaasan ja Kuopion lääneihin, silloin nimitettiin ruotsalaisella nimellä »Norbotne». Tälle samalle alueelle, jota Kustaa Vaasa myöhemmin katsoi kruunun omaksi, lähetettiin sitten hänen toimestaan uudisasukkaita Savosta. Nimitys Peräpohja koski siis vanhempina aikoina paljon laajempaa aluetta kuin myöhemmin.

² Jakoveljillä tarkoitettiin näihin aikoihin samaten kuin uudenajan alussa osallisia yhteisissä mylyissä, kalavesissä ja erilaisissa kylän maissa, niinkuin metsissä, niityissä y. m.

³ I. Fellman, edellämainittu asiakirjakokoelma, IV osa, 8 ja 9 s.

miosta vuodelta 1420 voi tehdä jotenkin saman johtopäätöksen. Siinäkin mainitaan lapinkävijäin rinnalla pirkkalaiset lisäryhmänä. Kummastakaan kirjeestä ei voi päättää, että pirkkalaisilla olisi ollut laajemmat etuoikeudet kuin muilla lapinkävijöillä.

Tämä sopii jotenkin yhteen erään ruotsalaisen tutkijan Lönborgin käsityksen kanssa myöhemmän ajan pirkkalaisista. Hän sanoo nimittäin: »Gränsen mellan birkarlar och andra nybyggare torde åtminstone längre fram i tiden hafva varit temmeligen flytande. Genom gifte och på annat sätt hade en del af de egentliga bönderna fått »lotter» i lapparna, liksom å andra sidan birkarlarna anlagt nybyggen, egde renhjordar och fisken och idkade fiske till och med ute i öppna Västerhafvet.¹ Men man ser dock, att de strängt höllo på sina rättigheter och till och med lade hinder för nybyggare, som ville slå sig ned vid denna kust.»² Hänen mielestään oli siis eroitus pirkkalaisen ja muitten Peräpohjan uudisasukasten välillä jotenkin epämääräinen ja melkein sellainen se edellämainittujen asiakirjain mukaan oli jo aikaiseen keskiaikana.

Myöhemmin huomaamme pirkkalaisperheiden myyneen kauppa- ja veronkanto-oikeutensa toisille, vaikka katsoivat näitä etuuksia perinnöllisiksi suvuissaan. Vielä 1600-luvun alussa pirkkalaiset pitivät kiinni näistä oikeuksistaan, niinkuin seuraavasta esityksestä tulemme näkemään.³

Laamanninpöytäkirja v:lta 1424, jossa laamanni Niilo Kustaanpoika Piitimen käräjillä vahvisti laillisen edesvastuun uhalla Lapissa kävijäin uudistaman sopimuksen etuoikeuksien käyttämisestä, osoittaa selvään, etteivät he itsekään olleet noudattaneet vanhaa sääntöään niistä. Päinvastoin olivat he oikeudessa ilmoittaneet tehneensä toisilleen paljon vääryyttä vanhaa sääntöänsä vastaan. Muuten tavataan tässä pöytäkir-

¹ Kauppansa ja veronkantonsa ohella pirkkalaiset harjoittivat kalastusta, maanviljelystä ja karjanhoitoa, joka viimeainittu koski sekä poroja että muuta karjaa.

² Nordisk Familjebok, toinen painos, III osa, 462 palsta.

³ I. Fellman, edellämainittu asiakirjakokoelma, VI osa, 154 s.

jassa pirkkalaisten nimi vain kerta ja silloin samassa merkityksessä kuin lapinkävijä.¹ Nämät sanat käsitetään siis sillä kertaa synonyymeiksi. Tämä onkin tähän saakka käsittelemistäni asiakirjoista ainoa poikkeus säännöstä.²

Mutta eräässä asiakirjassa 1600-luvun alusta katsotaan vielä pirkkalaisia, ikäänkuin poikkeuksena ajan tavasta, eri ryhmäksi niitä lapinkävijöitä, jotka lappalaisten kanssa kaupaa harjoittivat. Erään vanhan Pohjanmaan voudin, ehkä Kapriel Tuomaanpojan, nähtävästi vuonna 1603 antamassa lausunnossa Ruotsin rajoista Lapissa lausutaan nimittäin pirkkalaisista: »Ibland andre som medh them (lapparne) plege handle äre och en hop som kalles Birkarlar, hwilka hafwa sitt namp af en sochn vdhi Tawestland be:d Pirkala. Ther ifrå the äre komne.» Tämän hän mainitsee aivan varmana asiana, jonka luotettavuutta hän ei lainkaan tahdo epäillä. Ainoastaan erästä myöhempää kertomuksensa kohtaa hän epäilee, nimittäin että pirkkalaiset olisivat vaihtokaupassa saaneet Lapin antamalla sen sijasta perintömaansa Suomessa. Sillä, sanoo hän, Lapinmaa on muutamia satoja peninkulmia pituudeltaan ja leveydeltään ja Pirkkala taas, pirkkalaisten kotipaikka, vain pitäjä Suomessa. Se seikka, että hän näin erottaa pirkkalaiset muista lapinkävijöistä, riippuu kaikesti hänen kertomuksensa laadusta, se kun koskee aikaa, jolloin pirkkalaisia todella katsottiin eri ryhmäksi lapinkävijöitä.³

Tämä entinen vouti kertoo muuten pirkkalaisten tulosta Peräpohjaan jotenkin samaan tapaan kuin tohtori Ojansuu osoittaa asianlaidan olevan. Hän sanoo nimittäin heidän tultuaan Pirkkalasta ensin asettuneen Tornion ja Kemin pitäjiin. Sen jälkeen he olivat yhtyneet yhteiseksi joukoksi, lähteneet

¹ Tutkimuksessaan »Pohjanmaan asuttamisesta» (Suomi 1857, 127 ja 128 s.) Yrjö-Koskinen arvelee tämän uudistetun säännön koskevan vain noita alkuperäisiä Suomesta polveutuvia pirkkalaisia, mutta itse teossa se koskee kaikkia lapinkävijöitä kansallisuuteen katsomatta.

² I. Fellman, sama asiakirjakokoelma, IV osa, 7 ja 8 s.

³ I. Fellman, usein mainittu asiakirjakokoelma, IV osa, 97 s.; Ingman (Ivalo), Kaarle herttuan jäämerenpolitiikka, 98 s.

Lappiin ja ottaneet mielensä mukaan lappalaisilta veroa. Ja jolleivät nämät, jatkaa hän kertomustaan, hyvällä sitä antaneet, pakoittivat pirkkalaiset heidät sitä maksamaan. Näin lappalaiset joutuivat, lisää hän, Ruotsin veronalaisuuteen. Mutta tämän jälkeen pirkkalaiset, lausuu hän vielä, tunkeutuivat yhä syvemmälle Lappiin, niin että lopulta kantoivat veroa Turjaniemeltä (Trinäs eli Kuolan niemimaa), joka on Vienanmeren rannalla.

Samaan tapaan kuin tämä vanha vouti kertovat pirkkalaisten alkuperästä aikaisemmin mainittu Bureus¹ sekä niinkään pääasiassa samalla lailla Niurenius. Myöskin Lapinmaan kuvaaja 1600-luvulla edellämainittu Schefferus tuntuu hyväksyvän tämän käsityksen pirkkalaisten tulosta Pirkkalasta Suomessa ja on otteina teokseensa liittänyt, mitä Bureus ja Niurenius tästä asiasta kertovat. Sen lisäksi hän vielä on tehnyt selkoa Niureniuksen pojan Plantinuksen toiseen suuntaan kävästä kertomuksesta samasta tapauksesta.² Bureus, joka kokoel-

¹ Bure eli Bureus suvun jäseniäkin näkyy 1500-luvulla olleen pirkkalaisten joukossa. Siten kerrotaan lopulta Skaran piispaksi vuonna 1595 kohonneesta Petrus Keniciuksesta, joka kuului Bure-sukuun, että isä oli kauppias Baggebölessä eli, niinkuin siihen aikaan sanottiin, pirkkalainen (köpman eller, såsom det då hette, Birkekarl). Tämäkin siis tavallaan tukee mielipidettä, että myöhemmin kaikkia, jotka Pohjan perillä asuen kävivät lappalaisten kanssa kauppaa, katsottiin pirkkalaisiksi («Biografiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män» VII osa 49 s.). Muuten ei sen mukaan, mitä Johannes Bureus »Sumlen» kokoelmassaan mainitsee, suku näy alkuaan kuuluneen pirkkalaisiin, vaikka se oli Pohjois-Ruotsista kotoisin nimittäin Skön'in pitäjästä Medelpadissa (Nyare bidrag till kändedom om de svenska landsmälen och svenskt folklif. 1886. A. 24 vihko 191 s.).

² Tässä esityksessä eri kirjailijain mielipiteistä pirkkalaisista olen syrjäyttänyt Jakob Zieglerin ja Olaus Magnin kertomukset heistä. Nämät miehet eivät nimittäin ole itse tutustuneet pirkkalaisiin, vaan kertoneet, mitä muilta olivat heistä kuulleet. Edellinen, joka oli tietonsa saanut parilta papilta, kertoo Skondiassa 1532 julaistussa kirjoituksessaan lappalaisten itse valitsevan itselleen päällikön (praeses), jota kuninkaaksi nimittävät. Tälle Ruotsin kuningas suo hallitusvallan. Hän käy punaisessa puvussa, mikä on kuninkuuden tunnusmerkki. (Praesidem elegunt propriis arbitriis, quem regem vocant, verum rex Sveciae jus administra-

massaan »Sunlen» ottaa pirkkalaisten entisyyden puheeksi, sanoo heidän tulleen Pirkkalasta ja lähteneen Lappiin Maunu Latolukon julistusta noudattaen. Tämä kuningas oli nimittäin luvannut niille, jotka saattoivat lappalaiset Ruotsin valtikan alle, vallan tämän kansan suhteen. Annettu lupaus saattoi pian pirkkalaiset liikkeelle. Saavuttuaan Lapinmaahan he osaksi sovinnolla osaksi väkivallalla tappaen vastahakoiset saivat Lapinmaan valtaansa »Pohjoiseen ja Läntiseen mereen» asti, siis Pohjanmeren ja Pohjoisjäämeren rannoille saakka. Tämän johdosta kuningas pirkkalaisille antoi kirjallisen myönnöksen kantaa lappalaisilta, jotka Pohjan perillä asuivat (bodde ut medh Botnen), kaiken veron ja ottaa käsiinsä sikäläiset lohikalastukset ehdolla, että Ruotsin kruunulle vuosittain suorittivat muutaman kihtelyksen oravannahkoja.¹ Tätä kuninkaallista kirjettä ei kuitenkaan ole tavattu, niinkuin sa-

tionis donat. Is veste rubra induit, hoc est ipsi insigne regium.) Niinkuin myöhemmin tulen osottamaan, oli tämä päällikkö eli kuningas nähtävästi lapinvouti. Vuonna 1555 ilmestyneessä teoksessaan »Historia de gentibus septentrionalibus» Olaus Magnus väittää lappalaisten yhteisesti valitsevan esimiehikseen muutamia henkilöitä, joita he tottelevat ja joita nimitetään berchara eli bergkarlar (vuorimiehet), s. o. pirkkalaisiksi. Näille he suorittavat kallisarvoisia turkiksia ja monenlaista kalaa osaksi Ruotsin kuninkaalle maksettavana verona, osaksi vapaaehtoisina lahjoina (pirkkalaisille). Bergharat tunnetaan ja erotetaan muista punaisen pukunsa tähden.» Nämät esitykset tuntuvat, niinkuin lukija huomaa, sekavilta ja todellisuudesta sangen paljon poikkeavilta (Jacobus Zieglerin »Schondia», osasto: Laponia, 95 s. — Olaus Magni, Historia de gentibus septentrionalibus, 4 kirja, 5 luku; ruotsinnoksessa I osa, 181 s.).

¹ Tätä menettelyä on jossakin määrin katsottu norjalaisten toimenpiteitten jäljittelyksi, joihin he jo aikaisemmin olivat ryhtyneet lappalaisalueellaan. Kun Harald Kaunotukka oli Norjasta karkoittanut pikkukuninkaat, saivat Halogalannin voudit toimekseen kuninkaan puolesta kantaa lappalaisilta veroa ja käydä heidän kanssaan kauppaa. Viimemainittu kohdistui etuoikeuteen kallisarvoisten turkisten oston. Näistä eduista tuli mainittujen voutien vuosittain suorittaa määrätty summa kuninkaalle (Schöning, Norges gamla geografi, 31, 73 ja 82 s.; Fellman, Handlingar o. uppsatser angående finska Lappmarken o. lapparne, IV osa, XV ja XVIII s.).

noimme, mutta hyvin mahdollinen sellaisen asiakirjan julkaiseminen silti voi olla. Myöskin vanhan tarun Matti Kurjesta, miten hän lappalaisten johtomiehet voitti, kertoo Bureus samassa »Sumlen» nimisessä kokoelmassaan.¹

Uumajan kirkkoherra Niurenius kertoo jonkun määrän (lappalais)perheitä paenneen Hämeen metsämaista Pirkkalan ja Rengon pitäjistä Suomessa niille seuduin Pohjanmaan rannikolla, missä nykyään Närpiön ja Mustasaaren pitäjät sijaitsevat, ja asettuneen sinne pysyväisesti asumaan. Siellä he vapaina kaikista veroista, jotka kotiseudulla olivat heitä rasittaneet, tuntuvasti vaurastuivat ja alkoivat elää yllellisyydessä. Kateellisina tästä hämäläiset, joiden maakunnasta he olivat lähteneet, valitsivat päällikökseen erään sukunsa kautta kuuluisan Matti Kurjen, joka koottuaan suuren joukon hämäläisiä ryntäsi ryöstäen heidän asuinsijoilleen ja karkoitti heidät Kemijoelle ja Tornionjoelle. Mutta saatuaan kuulla, että nämät karkoitettut tulivat hyvin toimeen mainittujen jokien varsilla, hämäläiset tekivät uuden ankaran ryntäyksen ja pakoittivat heidät ilman juhtia ja karjaa säilyttäen vain verkkonsa vetäytymään niihin autioihin seutuihin, missä elävät. Hän mainitsee vielä muutamain lausuneen Matti Kurjen kuuluneen Suomessa tavattavaan Kurkien aatelissukuun sekä että hän oli pakoittanut lappalaiset suorittamaan vuotuisen veron. Sittemmin Matti muka oli väsynyt pitkään ja vaivaloiseen matkaan (kaiketi Lappiin) ja tehnyt vaihtokaupan muutamain Hämeen Pirkkalan pitäjän asukkaitten kanssa saaden vallanalaisuuteensa saatettujen lappalaisten ynnä heitä koskevan verosopimuksen sijasta muutamia kyliä Suomessa. Tämä viimeinen kohta hänen esityksessään on kaiketi väärässä muodossa säilynyt toisinto edellä puheenaolleessa kirjeessä vuodelta 1454 löytyvästä kertomuksesta lappalaisista, jotka Luulajan ja Piitimen pirkkalaiset olivat saaneet jakoveljiltään Hämeessä.

¹ Nyare bidrag till kändedom om svenskt landsmälen o. svenskt folklif, 24 vihko. 1886. A. Sumlen, 180 ja 188 s.; Porthan, Opera selecta, IV osa, 128 s. (Franzénin kirjoitus »De Bircarliis»).

Muuten kertoo Niurenius lappalaisten vuotuisesti maksa-
neen pirkkalaisille veroa siksi, kun Kustaa Vaasa vuodesta
1554¹ alkaen rupesi tätä heille myönnettyä veroa kruunulle

¹ Milloin Lapinveron kanto-oikeus siirtyi pirkkalaisilta Ruotsin hallitukselle, lienee vaikea tarkalleen sanoa. Aikaisempain kirjailijain antamat tiedot siitä ovat keskenään ristiriitaiset ja uudempain tutkijain tapaamat asiakirjat eivät siitä tarkemmin ilmoita. Siten Piitimen kirkko-herra Andreas Rehn eräässä kirjeessään vuodelta 1593 ilmoittaa sen tapahtuneen vuotta aikaisemmin kuin Niurenius yllämainitussa kertomuksessaan eli 1553. Eräässä tiedonannossaan vuodelta 1599 Rehn taas sanoo sen tapahtuneen vuonna 1543, joka tuntuu erehdyksestä tai kirjoitusvirheestä riippuvalta. Uudemmissa tutkijoista arvelevat Hielmstierne ja Stampe, jotka eräässä kirjoituksessa vuodelta 1750 tätä asiaa koskettelevat, että se tapahtui vuoden 1540 tienoilla (Nye Danske Magazin II osa, 3 vihko, s. 68 ja 69). Tanskalainen A. Magnus väittää kirjoituksessaan »Finnmarken» (44 s.) niinkuin Niurenius, että se tapahtui 1554. Erästä Kustaa Vaasan kirjeestä vuodelta 1551 voudille Jöns Haakoninpojalle huomaa, että pirkkalaiset olivat viimeainitun kautta tarjoutuneet maksamaan kruunulle veroa. Kaikesta päättäen siis pirkkalaisien veronkanto-oikeus siirtyi kruunulle 1550-luvun alkupuoliskolla. Luultavasti professori K. Grotenfelt on Suomeen nähden oikeassa, kun ilmoittaa Kustaa Vaasan vuonna 1552 ottaneen pirkkalaisilta heidän veronkanto-oikeutensa. Hän perustanee tämän mielipiteensä siihen tosiasiassa, että sinä vuonna kuninkaan asettama vouti oli Alattion- ja Tenovuonoilla kantanut »taksan», minkä pirkkalaiset ennen olivat kantaneet. (Grotenfelt usein mainittu teos, 7½ s.)

Nähtävästi suuttuneina veronkanto-oikeutensa menettämisestä Kemin pirkkalaiset seuraavana vuonna 1553 kulkivat Inarijärvelle ennen voudin tuloa sinne ja ryöstivät veron. Nyt puheenalaisilla alueilla oli siten lapinvero jo 1552 kruunun hallussa. Länsipohjassa oli lapinvero ainakin 1553 eli samana vuonna, jonka Andreas Rehn kirjeessään vuodelta 1593 mainitsee, joutunut valtiolle. Sen huomaamme Kustaa Vaasan avonaisesta kirjeestä Länsipohjan pirkkalaisille, jossa hän tunnustaa heidän suorittaneen rahaa ja turkiksia korvaukseksi lapinverosta, jonka monena edellisenä vuonna olivat kantaneet tekemättä kuninkaan voudeille siitä tiliä. Mutta vaikka pirkkalaiset olivat veronkantonsa kadottaneet, käytettiin lapinvouteina tämän jälkeen melkein yksinomaan pirkkalaisia, koska he yksin perusteellisesti tunsivat Lapin olot (Grotenfelt, Suomen kaupungeista ja kaupasta Vaasa-kuninkaitten aikana, 74 s.; sama, Suomen historia uskonpuhdistuksen aikakaudella, 57 s.; Fellman, usein mainittu kokoelma, IV osa, XLV, LVII, 17 ja 19 s.; Konung Gustaf I:s registratur, XXIV osa, 159 ja 160 s.).

kantamaan ja kielsi kaikkia muita paitsi pirkkalaisia käymästä kauppaa lappalaisten kanssa. Hän mainitsee myöskin muutamia henkilöitä vielä olevan elossa, jotka olivat kertoneet nähneensä Ersnäs'in Juhana Niilonpojan säilyttämät kurkien sopimuskirjeet (pacta).

Niureniuksen poika Sakarias Plantinus antaa asiasta jonkun verran sekavamman ja edellisestä poikkeavan kertomuksen. Hänen mukaan olivat lahjakkaammat lappalaisista Ruotsin Norrlannissa kertoneet tulleen Suomesta erään Thins Kogreh'in johdolla. He olivat nimittäin tyytymättöminä hallitukseensa ja heidän maksukykyänsä suuremmiksi käyneisiin veroihin jättäneet Hämeessä Pirkkalan ja Rengon seudulla sijaitsevat isiltään perimät vainionsa ja ensin kulkeneet Hämeeseen kuuluvan aution metsäseudun läpi eivätkä pysähtyneet, ennenkuin Pohjanmaalla Pohjanlahden etelämpänä olevilla rannoilla. Sinne he ensimmäisen harhailunsa jälkeen asetuivat asumaan. Mutta täällä hyökkäsivät heidän päälleen heidän entiset paikkakuntalaisensa Matti Kurjen johdolla vihan ja kateuden kiihoittamina ja alkoivat murhaavan sodan. Nämät hyökkääjät ryöstivät heitä ja karkoittivat heidät tältä sangen laajalta ja hedelmälliseltä alueelta ensin lohikalastuksesta kuuluisain Tornionjoen ja Kemijoen luo, mutta pian sen jälkeen niihin seutuihin, jotka heillä lopulta oli hallussaan ja jotka kummaltakin puolen koskettelevat alpeja. Niinkuin näemme, on taru Niureniuksen pojan aikana lappalaisten kertomana siinä määrin muuttunut, että hämäläisten sijasta puhutaan kateellisista paikkakuntalaisista ja Matti Kurki itse teossa esiintyy sekä lappalaisten että hyökkääväin paikkakuntalaisten johtajana. Thins Kogreh, jonka johdolla lappalaiset Hämeestä lähtivät, voi tuskin muuta olla kuin lappalainen väännös Matti Kurjesta.

Edellisen lisäksi Plantinus vielä kertoo erään Andreas Andressonin (eli Antti Antinpojan), joka myöhemmin oli tullut lappalaiskoulun taloudenhoitajaksi, todistaneen nähneensä vanhat kirjeet, joissa yhtä lappalaisten ruhtinasta sanotaan Kurki nimiseksi. Tarkoitetaan selvään samoja asiakirjoja,

jotka isä Niurenius kertoo Ersnäsin Juhana Niilonpojan säilyttäneen, mutta joita hän sanoo Kurjen sukua ja (Matti Kurjelta etuoikeudet ostaneita) pirkkalaisia koskeviksi.¹

Kun jätämme syrjään Plantinuksen kertoman lappalaisten keskuuteen siirretyn pirkkalaistarun, on jälellä vanhan lapinvoudin, Johannes Bureuksen ja Olaus Niureniuksen kertomukset pirkkalaisista. Kukin näistä kertoo asian jossakin määrin omalla tavallaan, mutta kaikki huomauttavat tarun säilyneen rahvaan muistissa heidän aikoihinsa asti. Niurenius päälle päätteeksi mainitsee henkilöitä, jotka olivat nähneet Kurkien kanssa tehdyt sopimuskirjeet. Ja huolimatta pienistä eroavaisuuksista esityksessä kaikki kolme sanovat pirkkalaisten tulleen Pirkkalasta (tai Pirkkalasta ja Rengosta) Hämeessä ja saattaneen lappalaiset veronalaisuuteensa. Tarun vanhuutta osoittaa juuri Pirkkalan pitäjän sijoittaminen Hämeeseen, sillä jo keskiajan lopulla se luettiin Satakuntaan kuuluvaksi. Ajan suhteen, jolloin tämän valtauksen olisi pitänyt tapahtua, on näissä kertomuksissa eroavaisuutta. Vanha lapinvouti ei ajasta mitään lausu. Bureus sijoittaa tapauksen Maunu Latolukon hallitusaikaan ja Niurenius Kristuksen syntymän aikoihin. Viimeksi mainittu on luonnollisesti selvä erehdys, mutta niinkuin edellä kerroimme, ei Maunu Latolukon hallitusaika lainkaan mahdottomalta tunnu. Puhutaanhan Telgen vuonna 1328 tehdyssä sopimuksessa aikaisemmasta Helsinglannin pohjoisosan asuttamista koskevasta kuninkaallisesta kirjeestä.

Näiden lisäksi voin tässä mainita Tornion kirkkoherran Johannes Tornaueuksen mielipiteen pirkkalaisten alkuperästä, josta hän puhuu vuonna 1672 kirjoittamassaan teoksessa »Berättelse om Lappmarkerna och deras tillstånd». Hän sanoo lappalaisten kauvan aikaa asuneen Savossa. Mutta kun suomalaiset olivat lisääntyneet ja sentähden tulleet pakoitetuiksi ottamaan haltuunsa Savon seudut, olivat lappalaiset heitä paeten siirtyneet yhä enemmän ja enemmän pohjoiseen, siksi kuin

¹ Schefferus, Laponia, 46—48 ja 54—55 s.; Porthan, Opera selecta, IV osa, 127—132 s. (Franzén, De Bircarlis).

saapuivat Pohjanlahden perukkaan Peräpohjaan. Täällä he katsoivat tilansa turvalliseksi ja valitsivat asuinpaikakseen seudun, johon Tornion kaupunki ja pitäjä ovat perustetut. Siellä he tapasivat riistasta rikkaita (ymniga) metsiä, kalarikkaita jokia, hyödyllisiä saaria ynnä muuta, mitä tarvitsivat ja halusivat. Mutta täälläkään he eivät kauan saaneet elää häiritsemättä, sillä eräs väkijoukko Suomesta karkoitti heidät sieltä. Tähän on Tornaesus sulkumerkkien väliin liittänyt lisäyksen, että vielä hänen aikanaan Suomessa löytyi väkirikas pitäjä nimeltä Pirkkala. Toisessa paikassa teostansa hän sanoo: »Kun lappalaiset kauan aikaa olivat tuntureilla eläneet vapaudessa ja rauhassa tietämättä mitään verosta esivallalle, antoi Tornion talonpoikain kertomuksen mukaan kuningas Juhana III heille oikeuden panna lappalaisten suoritettavaksi kohtuullisen veron. Tämän he tekivätkin ja vuokrasivat vuotuisesti kuninkaalta saman veronkannon määrätystä summasta metsänriistaa» j. n. e. Tornion talonpojista Tornaesus lisää sulkumerkkien välissä: »som på den tijden Birkklar kallades, utaf Birkala Soehn i Finlandh, dädan deras Förfäder komne wore.» Siten näemme, että Tornaeskin luottaa vanhaan kertomukseen pirkkalaisten tulosta Pirkkalasta Suomessa, jonka hän näkyy kuulleen Tornion talonpojilta. Samalla ilmenee hänen esityksestään, että Tornioon tulleet pirkkalaiset olivat hänen saamainsa tietojen mukaan suomalaisia. Mutta kertomus suomalaisten uudisasuuskasten siirtymisestä Savoon on kaikesti saanut alkunsa savolaisien uudisasutuksesta Pohjois-Savoon ja muihin erämaansentuihin Kustaa Vaasan aikana, jonka hän on sekoittanut pirkkalaisten hyökkäykseen Peräpohjaan. Niinkuin huomaamme, on hän sen lisäksi siirtänyt kertomuksen Maunu Latolukon antamista etuoikeuksista pirkkalaisille Juhana III:n aikuisiksi.¹

Muuten on huomattavana, että nimellä pirkkalaiset keskiajan lopussa, alkaen ainakin jo vuodesta 1498, ei enää tarkoiteta

¹ Johannis Tornaesus, Berättelse om Lappmarkerna och deras tillstånd (Bidrag till kännedom om de svenska landsmälen och svenskt folkliv XVII osa, 3 vihko, 18 ja 25 s.).

pienempää ryhmää lapinkävijöitä, vaan kaikkia niitä, jotka Lapissa vanhain etuoikeuksien mukaisesti kauppa kävivät. Sen huomaa kuningas Hannun asiamiehen Länsipohjassa Ingevald Birgerinpojan avonaisesta kirjeestä helmikuun 14 p:ltä 1498, että Luulajan ja Piitimen pirkkalaiset saivat nauttia vanhoja saataviaan kuningas Maunun (Latolukon?) kirjeen mukaisesti Länsimeren rannalla asuvilta lappalaisilta. Samaten se ilmenee Hannu kuninkaan voudin Tukholman linnassa Kristiern Baggen kirjeestä syyskuun 3 p:ltä 1498 Norjan voudeille ja yhteiselle rahvaalle, etteivät estäisi lapinvoutia Peräpohjassa matkustamasta heidän maahansa elatustaan ja kuninkaan lapinveroa varten. Kummassakaan kirjeessä ei sanallakaan pirkkalaisten rinnalla kosketella muita lapinkävijöitä. Niinikään huomaa Kustaa Vaasan vuonna 1528 julkaisemasta säännöstä (Stadga) pirkkalaisten kahdenkertaisesti maksettavasta verosta ynnä heidän oikeuksistaan, että näitä lapinkävijöitä Luulajassa, Piitimessä ja Torniossa nimitetään yhteisellä nimellä »berkala» tarkoittaen pirkkalaisia. Kemin pirkkalaisista tapaa uudenajan asiakirjoissa harvoin tietoja.

Tämä menettelytapa, että lapinkävijöitä sanotaan pirkkalaisiksi, pysyy sitten sääntönä 1500- ja 1600-luvun asiakirjoissa. Poikkeuksena on, mikäli tähän saakka olen huomannut, ollut vain tuo vanhan voudin kirje vuodelta 1603, jossa, niin kuin huomautin, itse teossa paljon vanhempia aikoja selvitetään.¹

Myöskin Vienan Karjalasta saapuviin lapinkävijöihin sovitettiin myöhemmin nimitys pirkkalainen, joten tämä nimitys, joka alkuaan oli ollut vain suomalaisilla pirkkalaisilla, lopulta tuli yleisnimitykseksi kaikille lapinkävijöille Ruotsin, Suomen ja Venäjän puolella. Viimemainittuja eli Vienan Karjalasta tulleita sanotaan nimittäin pirkkalaisiksi eräässä asiakirjassa vuosien 1595 ja 1597 väliltä, jonka professori Kustavi Grotenfelt on julaissut ja jossa kerrotaan veronkannosta ja rajoista Lapissa keskiaikana. Siten ovat norjalaiset lapinkävijät ainoat,

¹ Fellman, usein mainittu asiakirjakokoelma, IV osa, 11, 12 ja 13 s.

joihin, sen mukaan kuin tähän saakka tunnetaan, pirkkalaisnimeä ei ole sovitettu.¹

3. Pirkkalaisten sulautuminen muihin lapinkävijöihin.

Syy, miksi edellämainittuihin aikoihin pirkkalaisnimi on kadottanut alkuperäisen Suomen puolelta tulleita lapinkävijöitä tarkoittavan merkityksensä, voidaan mielestäni seuraavalla tavalla selittää. Näyttää nimittäin luultavalta, että heidän joukkoonsa aikain kuluessa oli tullut vieraita aineksia. Ruotsalaisetahan myöskin esiintyivät lapinkävijöinä ja voivat sen johdosta sekaantua pirkkalaisiin samaten kuin nämät heihin. Mutta suomensukuisten heimojen puolesta sopii tällaista sekaantumista myöskin otaksua tapahtuneen. Muu suomenkielinen rahvas Peräpohjassa, jota toht. Laurosela nimittää kainulaisiksi, koska se hänen niinkuin monen muun tutkijan mielestä polveutui vanhoista kainulaisista, on myöskin voinut sekaantua alkuaan Hämeestä tulleisiin pirkkalaisiin. Karjalaisista tiedämme, että he jotensakin aikaiseen pyrkivät Pohjan perille, joten sekaantuminen näihin jo keskiajan lopussa siellä sangen vilkasta kauppaa harjoittaviin kilpailijoihin tuntuu hyvin luonnolliselta.

Pirkkalaisten ja muitten Peräpohjan asukasten sukunimien joukossa löytyy myöskin -nen päätteisiä, jotka voivat olla karjalaisten omistamia. Sellaisia ovat esimerkiksi Vihtikäinen (Wichtekaijnen), jonka kantajista Heikki Vihtikäinen mainitaan tuomiassa vuodelta 1420, ja Oravainen, jonka omistajista lapinvouti Niilo Oravainen usein tulee puheeksi 1500-luvun asiakirjoissa. Pirkkalainen lienee myöskin Heikki Pakkainen (Packan) ollut, joka tavataan 1500-luvulla.

¹ K. Grotenfelt, Muutama kertomus veronkannosta ja rajoista Lapissa keskiajalla (3 s.), Historiallisen Arkiston 28 osassa.

Jos taas siirrymme tarkastamaan, missä määrin -nen päätteisiä nimiä löytyi pirkkalaispitäjain rahvaan keskuudessa uuden ajan alussa, täytyy meidän hakea niitä tilikirjoista. Mitään tiliä Tornion pitäjistä 1500-luvun alkupuolelta ei löydy valtioarkistossamme. Siten ei voi sen asujamiston sukunimistä täällä saada selvää. Mutta Kemin pitäjistä on sen sijaan jotenkin aikaisia tilejä valtioarkistossamme. Vanhin tapaamani niistä on tilivuodelta 1543. Sen kilttiveron luettelossa on oikeastaan vain neljä sukunimeä, nimittäin Savonen (Saffuon), Tasainen (Tasain) sekä Selle ja Marsk. Näistä on kaksi ensimmäistä kyllä suomalaisia -nen päätteellisiä nimiä, mutta ainoastaan Savonen viittaa selvään Itä-Suomeen. Suku on nähtävästi Savosta tulonsa johdosta saanut nimensä. Tasainen voi yhtä hyvin olla länsi- kuin itäsuomalainen sukunimi. Marsk on selvä ruotsinkielinen nimi ja Selle voi tässä muodossaan sellainen olla. Sen lisäksi mainitaan P(er) Smid ja Hnc (Henrik) Klockare, mutta molemmat ovat sukunimien sijasta käytettyjä ammatin nimiä.¹

Seuraavan vuoden 1544 Kemin pitäjän kilttiveron luettelossa tapaamme taas paitsi Tasaista ja Savosta Jöns Haraijn, siis Jussi Haaraisen. Mutta tämäkään sukunimi ei samaten kuin Tasainen ole mikään erikoinen itäsuomalainen nimi. Vielä tavataan samassa luettelossa Ingeborg, Halgha (Helga?) ja Karin Vidua. Tällä vidualla ei kuitenkaan ole sukunimien kanssa mitään tekemistä, sillä se on latinaa ja tarkoittaa leskeä. Marsk ilmenee siinä myöskin edelleen, mutta Selle muodossa Sella. Paitsi Smidh ja Klockare tavataan lisäksi P(er) Tolk, joka samaten kuin kaksi edellistä voi olla ammatin nimi tarkoittaen tulkkia. Hän oli nähtävästi sama Pietari Tulkki, joka vuonna 1554 kuului suurimmat tullirahat valtiolle suorittavain »Tornion pitäjän talonpoikain» joukkoon. Tästä päättäen hän oli kauppa tekevä talonpoika, vaikka nimi toiseen ammattiin viittaa. Selle ja Sella voivat ehkä olla lyhennysmuotoja ruotsin-

¹ Korsholman läänin tilikirja tilivuodelta 1543, vol. 4531, 4, 5 v. ja 21 fol. siv.

kielisestä sanasta »gesäll» samaten kuin suomenkielinen sälli siitä johtuu.¹

Itäsuomalaisen nimien puutteesta huolimatta ovat karjalaiset, niinkuin mainitsin, jo hyvin aikaiseen liikkuneet näillä seuduin. Ensinnä he kävivät siellä verisillä ryöstöretkillä, myöhemmin vuorostaan ryöstäen, vuorostaan kauppaa harjoittaen ja lopulta ainoastaan rauhallisina kauppamiehinä. He liikkuvat silloin sekä lappalaisten keskuudessa että Peräpohjan satamissa niin Suomen kuin Ruotsin puolella. Jo siksi vanhassa skandinavisessa kertomuksessa kuin Egil Skallagriminpojan sadussa karjalaiset mainitaan Tórolfr Kveldulfinpojan matkan yhteydessä Lappiin. Tämä matka tehtiin talvella 873—874 ja ulottui se kauvas Lapin itäosiin asti. Mutta kun sielläpäin tieto Tórolfrin retkestä levisi, tuli hänen luokseen kainulaisten kuninkaan Faravidin lähetit pyytämään häneltä apua karjalaisia vastaan, jotka kainulaisten maata hävittivät. Kun on katsottu kainulaisten maan sijainneen Peräpohjassa ja molemmin puolin Pohjanlahden pohjoista osaa, näemme siis karjalaisen niihin aikoihin liikkuneen niillä seuduin ryöstäen. Vielä kauvemmaksi he ryöstöhalussaan rupesivat pyrkimään ja 1200-luvun loppupuolella näemme heidän tässä tarkoituksessa käyneen Norjassa saakka. Niin kerrotaan heidän sovussa ja ystävytyksessä entisten vihollistensa kainulaisten kanssa vuonna 1271 tehneen ryöstöretken Norjaan. Vuosina 1279 ja 1302 karjalaiset yksin tekivät Norjaan ryöstöretkiä. On hyvin luultavaa, että näiden retkien välillä rauhallista kauppaa käytiin ja ettei vain norjalaiset käyneet Pohjois-Venäjällä kauppa- ja ryöstöretkillä, vaan että karjalaiset puolestaan kävivät Pohjois-Norjassa samanlaisilla retkillä. Näemmehän kertomuksesta Thorér Hundin ja Kaarlen retkestä bjarmein maahan vuonna 1026, että kaupan kautta saatiin selville maan aarteet ja sitten pyrittiin niitä ryöstämään.²

¹ Korsholman läänin tilikirja 1544, vol. 4532, 3, 4 ja 5 fol. siv.; Grotenfelt, K., Suomen kaupungeista ja kaupasta, 74 s.

² Viklund, Kvänerna (Arkiv för nordisk filologi 12 osa (uusi jakso 8 osa) 104 ja 105 s.; Hausen, Finlands medeltidsurkunder, I osa, 55, 62, 96, 140, 177 ja 233 s.

Muuten oli jo 1200-luvun keskivaiheilta saakka karjalaista asutusta Norjan Finnmarkenissa, sillä vuonna 1240 sai mongooloja pakoon lähteneitä bjarmeja eli karjalaisia kuningas Hookan Hookaninpojalta luvan asettua asumaan Finnmarkeniin Malankivuonon varsille.

Niissä sodissa, jotka sitten seuraavalla vuosisadalla käytiin Ruotsin ja Venäjän sekä Norjan ja Venäjän välillä, tavataan karjalaiset taistelemassa venäläisten rinnalla. Toisinaan karjalaiset taas tuntuvat edelleen käyneen yksin Norjassa ryöstöretkillä. Näistä tahdon tässä ottaa puheeksi vain 1320-luvun alussa ja ehkä vähän aikaisemminkin tehdyt hävitysretket Halogalantiin. Niistä puhutaan kahdessa Bergenin piispan Andfinnin kirjeessä Trondhiemin arkkipiispalle Eilifille, joista edellinen lienee vuodelta 1324, myöhempi vuodelta 1326. Kummassakin puhutaan puolustustoimista Halugalandin hyväksi suomalaisia, venäläisiä ja karjalaisia vastaan. Vielä vuoden 1350 tienoilla näkyvät karjalaiset käyneen ryöstämässä ja polttamassa Pohjois-Norjassa.¹

Tämän eli neljännen toista vuosisadan keskivaiheilla vuonna 1348 karjalaisia jo tavataan pysyvinä asukkaina Peräpohjassa. Silloin kerrotaan nimittäin piispa Hemmingin kastaneen siellä 20 henkeä, osittain lappalaisia, osittain karjalaisia, jotka olivat kotoisin Oulusta, Kemistä ja Simosta. Vähän myöhemmin taas vuonna 1365 katsottiin jo karjalaisten kauppaa Pohjanmaalla vanhaksi ja vakaantuneeksi. Se ilmenee kuningas Albrechtin kirjeestä samalta vuodelta ulvilalaisille ja Peräpohjan asukkaille. Siinä sanotaan, että kirjeensaajain luona (siis Ulvilassa ja Peräpohjassa) asuvia karjalaisia äsken oli purjehdinut kauvemmas kaupanteossaan, kuin heidän vanhastaan oli ollut tapana, nimittäin Tallinnaan ja muihin paikkoihin. Vieläpä olivat muutamat Ulvilan ja Peräpohjan asukkaat olleet

¹ Historiallinen Arkisto, XXIII osa, 61, 121, 134, 167 ja 174 s. (A. Neovius, Medeltidsakter). — Karjalaisista löytyy kertomus, että he 1200-luvun myöhemmän puoliskon alulla seitsemän vuoden kuluessa 198 kertaa hyökkäsivät Ruijaan eli Norjan Finnmarkeniin (Magnus, Finnmarken, 25 s.; Fellman, usein mainittu kokoelma, IV osa, XVIII s.).

heitä saattamassa näillä matkoilla sekä muilla tavoin heidän toimiaan edistäneet Ruotsin valtakunnalle suureksi vaaraksi sekä heille itselleen tuntuvaksi vahingoksi. Sentähden kuningas nyt kielsi karjalaisia hengen ja omaisuuden kadottamisen uhalla purjehtimasta pohjoisilta eli Peräpohjan rannoilta kauvemmas kuin ennen. Saman edesvastuun uhalla hän kielsi ulvilalaisia ja Peräpohjan asukkaita heitä julkisesti tai salassa millään tavoin ohjaamasta, saattamasta tai auttamasta. Niinkuin kirjeen sanoista voimme päättää, ei karjalaisilla vanhastaan ollut Peräpohjassa vain kauppaa, heitä oli siellä pysyväisesti asu-massakin. Tämä myöhempi tieto siis todistaa samaa, mitä aikaisemmin olemme kertoneet piispa Hemmingin Torniossa käynnin yhteydessä.

Muuan asutusta koskeva kansantarun Pohjanmaalta todistaa myöskin oikeaksi mielipidettä, että karjalaisia on venäjänpuoleisesta Karjalasta voinut siirtyä Peräpohjaan. Karjalankylässä Iin pitäjää oli nimittäin noin 330 vuotta sitten eli 1500-luvun lopussa vahva karjalainen asutus. Kansatieteellinenkin seikka voidaan mainita tueksi tälle mielipiteelle karjalaisten siirtymiselle Peräpohjaan. Niin on esimerkiksi kiuasmuoto Oulun- ja Iijoen seutuvilla karjalaista mallia.

En ole edellisessä kosketellut karjalaisten kauppaa Torniossa ja Ruotsinpuoleisissa Peräpohjan kauppapaikoissa. Mutta kun he kävivät Norjassa saakka, tuntuu luonnolliselta, että he sielläkin liikkivat. Ainakin uudenajan alkaessa Olaus Magnus, joka vuonna 1519 oli Peräpohjassa käynyt, mainitsee heidät niiden lukuisain eri kansallisuuksiin kuuluvain kauppiaitten joukossa, jotka Tornion markkinoilla tavattiin. »Sinne kokoontuu», hän sanoo, »suomalaisia (Varsinais-Suomen asukkaita), pohjalaisia, hämäläisiä, lappalaisia, bjarmeja (eli Vienankarjalaisia), valkovenäläisiä (Russi albi), ruotsalaisia (kaiketi Keski-Ruotsin asukkaita), Helsinglannin (eli Pohjois-Ruotsin asukkaita), Norjaan silloin kuuluvan Jämtlannin sekä Norjan miehiä. Vielä hän mainitsee näille markkinoille saapuvan Turun, Rauman, Tukholman ja Öregrundin kauppiaita. Tornioista hän lausuu, ettei mikään muu satama pohjoisseuduilla ollut sitä

vilkkaampi. Satamalla hän selvään tarkoittaa Pirkkiötä Tornionjoen suulla, missä silloin varsinaiset Tornion markkinat pidettiin.¹ Kustaa Vaasan hallituksen aikana karjalaiset näkyvät edelleen paljon käyneen kauppamatkoilla Lapissakin ja siellä osteskelleen turkiksia kilpaa sekä kuninkaan turkisten-ostajain että pirkkalaisten kanssa. He tuntuvat harjoittaneen tuota jo mainitsemaamme pirkkalaisten tapaista kauppaa lappalaisten kanssa ei vain Suomen mutta myöskin Ruotsin Lapissa. Mutta koska heidän turkiksien ostonsa olivat luvattomia, ottivat viranomaiset ja kuninkaan turkisten ostajat heiltä tällaiset tavarat, milloin vain pääsivät niihin käsiksi. Päättäen virallisista ilmoituksista tällaisesta saaliista, tuntuu karjalaisen eli, niinkuin heitä tavallisesti nimitettiin, ryssäin turkiskauppa olleen aika suuri. Heiltä otettiin toisinaan poron- ja ketunnahkoja perin suuret määrät, mutta myöskin koko paljon kallisarvoisia majavannahkoja. Niin joutui joulun aikaan 1555 hallitukselle 82 naalin nahkaa, jotka karjalaiset olivat mukanaan tuoneet Peräpohjasta. Tammikuun lopussa 1556 näkyy saadun vangituilta karjalaisilta seuraavat määrät turkiksia, mitkä he olivat Länsipohjassa ja Pohjanmaalla ostaneet, nimittäin 34 ristiketun, yksi mustan ketun, 18 naalin, 1,803 punaisen ketun, 300 valkean ketun², 4 keskikokoisten mustain majavain, 46 suuren vaalean (blackott) majavan, 16 keskikokoisen majavan³ ja 21 pienen vaalean majavan nahkaa sekä 555 poron- ja 2 poronvasikan taljaa ynnä 41 vahingoittunutta poron-taljaa.

Pieniä karjalaisilta otettuja turkismääriä tavataan usein.

¹ Hausen, Medeltidsurkunder, I osa, 303 s.; Olaus Magni, Historia de gentibus septentrionalibus XX luku; Forsström (Hainari), Suomen historia, keskiaika, 725 s.; Snellman (Virkkunen), Oulun kihlakunta, 138—140 s.

² Vähän myöhemmin tulee tämä luettelo näissä tileissä uudestaan samanlaisena muuten, paitsi että naaleja sanotaan mustiksi ja niiden lukumäärä on kohonnut 100:ksi ja valkeat ketut sanotaan valkeiksi naaleiksi ollen edelleen luvultaan 300.

³ Väriä ei ole ilmoitettu.

Toisinaan ne oli saatu sakkoina heidän tekemistä rikoksista. Tällaiset pienet määrät voivat joskus olla aika kallisarvoisia, niinkuin heidän vuonna 1555 Länsipohjassa ostamat kaksi suurta mustaa majavannahkaa, jotka sikäläinen vouti luvottomasti ostettuna tavarana heiltä otti. Sakkoina otti vuonna 1558 Tornion ja Kainuun pitäjän vouti Knut Ingenpoika karjalaisilta 18 punaista ketun nahkaa. Samana vuonna syksyllä hän otti karjalaisilta luultavasti jonkunlaisina sakkoina väärästä rahasta, jota olivat Pohjanmaalla käyttäneet, uudelleen turkiksia. Niiden joukossa oli erilaisia ristiketun nahkoja 4, hyviä punaisten kettujen nahkoja 14 ja huonompia 4, neljä naalia sekä 5 mustaa ja 3 vaaleata majavannahkaa.¹

Sakkoina laittomasta kaupasta Vienan karjalaiset maksoivat myöskin muita tavaroita. Niin otettiin esim. v. 1538 rajantakaisilta karjalaisilta, jotka Pohjanmaalle olivat tuoneet väärää rahaa, 2 kippuntau haukia, 300 kynnärää sarkaa, 8 kappaletta päähineitä (kögel, ehkä myöhemmän ajan baslikkein tapaisia) sekä 6 venäläisvaippaa. Verona Pohjanmaan satamissa näiltä Vienan karjalaisilta kannettiin yksi nädännahka haapiolta. Siten saatiin v. 1531 14:lta haapiolta 14 ja v. 1532 13:lta haapiolta 13 nädännahkaa. Seuraavana vuonna 1533 sanotaan karjalaisten tullina eli verona suorittaneen rahaa nimittäin 27 markkaa ja 1534 18 haapiolta 12 äyriä kultakin eli yhteensä 27 markkaa. 1550-luvulla he tullinsa suorittivat milloin rahassa, milloin erilaisina tavaroina.²

Karjalaisten kaupanteosta Peräpohjan satamapaikoissa saadaan muutamia sitä valaisevia tietoja myöskin verokirjoista 1500-luvun keskivaiheilta. Pirkkalaispitäjistä kuului siihen aikaan, niinkuin jo mainitsin, vain Kemi Suomeen, jonka johdosta valtioarkistossamme on vain sen verokirjoja. Niistä huomaamme Kemin satamassa vuonna 1543 18 henkilön suorittaneen tonttivuokraa kauppapuodistaan. Näistä sanotaan

¹ Tukholman kuninkaallisen linnan arkistossa säilytetyt »Skinnkammarräkenskaperna» vuosilta 1554—1558.

² Virkkunen (Snellman), Oulun kaupungin historia, 43 ja 44 s.

tilissä yhdeksän venäläiseksi eli puolet. Kuitenkaan ei niistä yhdeksäs (Frans Ryss) ole Venäjän puolelta rajaa tullut, vaan Strengnäsän kaupungista Ruotsissa. Kaikkiaan oli Ruotsista sinä vuonna puotien omistajina viisi, nimittäin edellämäinitun Frans Ryssin ohella toinenkin Strengnäsistä ja kolme Upsalasta. Muut viisi kauppiasta olivat Suomesta, nimittäin kaksi Kyröstä, yksi Äijnimeltä (kaiketi Ojaniemeltä) ja kaksi Laijalasta. Ojaniemi ja Laijala olivat kyliä silloisessa Kyrössä (Isossa Kyrössä), josta pitäjästä siis kaikki viisi olivat kotoisin.¹

Omituista on, ettei ainoallakaan venäläisistä, jotka varmaankin mahtoivat karjalaisia olla, ollut sukunimeä, vaan ainoastaan ristimänimi ja senjälkeen sana ryss. Tämä asiantila muistuttaa paljon nykyisten Suomessa käyneitten »laukkurysäin» tapaa nimittää toisiaan vain ristimänimellä, jonka johdosta heidän tuttavuuteensa tulleet suomalaisetkin heitä vain ristimänimellä nimittävät. Tämä venäläisiltä lainattu tapa oli siis jo siihen aikaan karjalaisilla käytännössä. Kun he itse eivät sukunimiään ilmoittaneet, oli siitä luonnollisena seurauksena, etteivät Ruotsin viranomaiset heitä sukunimeltä maininneet tilikirjoissaan. Näitä karjalaisia voi kyllä jäädä paikkakunnalle pysyväisesti asumaan ja silloin he nähtävästi tileissä edelleen sukunimettöminä esiintyivät.

¹ Tilivuonna 1546, jolloin jälleen tavataan luettelo niistä, jotka Kemissä suorittivat maksun puodistaan, luetellaan vain kolme sen suorittajaa, nimittäin kaksi Strengnäsän porvaria ja vaimo Kaarina. Siis ei ainoatakaan karjalaista. Iissä suoritti silloin 4 henkilöä kaikki Tukholmasta ja Oulussa 15 tällaista puotivuokraa. Näistä viimeainituista oli neljä venäläistä (karjalaista) neljä Lapualta, yksi Soklotista Pietarsaaresta, yksi Upsalasta, yksi Tukholmasta, kaksi kaupparenkia, joiden kotipaikka ei ole ilmoitettu, sekä vaimo Kaarina. Siten oli näissäkin satamissa tilivuonna 1546 paljon vähemmän puotivuokraa suorittavia kauppaa harjoittavia kuin tilivuonna 1543. Silloin oli nimittäin Iin satamassa 6 tukholmalaista sekä lisäksi Olavi Juhonpoika Tavast (ehkä turkulaista kauppiassukua) ynnä 4 venäläistä (karjalaista), yhteensä 11. Oulussa suoritti sinä vuonna 25 henkilöä tämän puodin vuokran, nimittäin 5 Upsalasta, 2 Tukholmasta, yksi Norrköpingistä, yksi Vadstenasta, 2 Pietarsaaresta, 2 kaupparenkia ja 5 muuta, joiden kotipaikka ei ole ilmoitettu, sekä 7 venäläistä eli karjalaista (vol. 4531, 31 fol. sekä vol. 4536, 36 ja 36 v. fol.).

Omituinen ilmiö on muuten tuo Strengnäsistä tullut venäläinen. Hänestä olisin taipuvainen otaksumaan, että hän Kemissä ensin oli tullut jonkun Strengnäsän kauppiaan kauppalvelijaksi tämän kemiläisessä kaupassa, mutta sitten siirtynyt Strengnäsiin ja ottanut siellä isäntänsä kaupan käsiinsä. Mahdollista olisi myöskin, että hän olisi joutunut jossakin rajakahakassa Venäjän rajalla ruotsalaisten vangiksi, viety Ruotsiin ja vapaaksi päästyään¹ asettunut kauppiaksi Strengnäsissä.

Lisätodistukseksi näitten niinsanottujen venäläisten karjalaisuudelle voin mainita, että Kustaa Vaasa vuonna 1527 kirjoitti voudilleen Korsholmassa Juho Antinpojalle ei voivansa sallia Käkisalmen läänin kauppiasten laitonta ja vahingollista kauppaa Pohjanmaalla. Tätä hän vaati varsinkin, koska Vasiliij tsaarille oli luvannut lakkauttaa sen, elleivät halua kuningasta muistaa »melkoisella lahjalla ja vuotuisella maksulla». Seuraavina vuosina suoritti sitten joka venäläishaapio, joka Venäjän puolelta vesistöjä myöten saapui Pohjanmaan rannikon kaupapaikoille, määrätyn veron, josta edellä olemme puhuneet. Noista haapiolla kulkevista karjalaisista kaiketi vain harvat pitivät puotia Peräpohjan satamapaikoissa, joten Peräpohjassa kauppaa tekeviä karjalaisia oli paljon runsaammin kuin satamain tonttirahaluetteloista voi päätätä.

Seitsemännellätoista vuosisadalla karjalaisten kauppa maas-

¹ Todistuksena siitä, että karjalaisia sotavankeja toisinaan säilytettiin Keski-Ruotsissa, Uplannin maakunnassa, voin mainita jo edellä puheena olleen Kustaa Vaasan kirjeen Upsalan voudille vuodelta 1556. Siinä näistä venäläisistä väitetään, että voivat helposti karata, kun taisivat suomenkieltä, jos vain saivat niillä tienoin käytettyjä vaatteita. Näiden venäläisten suomenkielen taito osoittaa juuri heidän karjalaisuuttaan (K. Grotenfelt, Suomen kaupungeista ja kaupasta ensimmäisten Vaasa-kuninkaitten aikana, 139 s. muist.). — Keskiaikana oli vielä 1300-luvun alulla Ruotsissa karjalaisia orjia, kaiketi sotaretkillä otettuja. Sitä osoittaa eräs, niinkuin näyttää Alvastrassa vuonna 1310 päivätty kirje, jolla muuan Asmundus Lanh lahjoitti karjalaiselle orjalleen vapauden ynnä hevosen ja satulan (A. Neovius, Akter och undersökningar rörande Finlands historia intill 1401, Historiallinen Arkisto XXIII, 1 osa 129 s.).

samme edelleen oli sängen suuri. Mutta kauvas se silloin ulottui Ruotsin puolellakin. He kävivät talvisin Torniossa, Luulajassa, Piitimessä ja Uumajassa sekä uloittivat kesäisin matkansa aina Gefleen saakka. Kotoisin nämät karjalaiset kauppiat silloin ilmoitetaan olleen Käkisalmen läänin maakylistä, Kemin kaupungista Vienan Karjalassa sekä Aunuksenmaasta. Kun Käkisalmen lääni Stolbovan rauhassa v. 1617 yhdistettiin Suomeen, olivat sieltä tulleet kauppiat senjälkeen valtakunnan omia alamaisia. Kauppatavarana Vienan puolen kemiläiset toivat mukanaan verkkaa, palttinaa ja soopelinnahkoja. Käkisalmenlääniläiset taas tarjosivat kaupaksi palttinaa, sarkaa, rohdinlankaa, silkkiä, jousia, hampppua, kintaita ja kainenlaista nahkatavaraa sekä kuivattuja kaloja. Samoja tavaroita aunukselaiset kaiketi myöskin toivat kaupan, sillä heillä oli Venäjän puolella nähtävästi samat ostopaikat kuin Käkisalmen läänin asukkailla. Kotiseudulleen karjalaiset taas veivät puhdasta rahaa, vanhaa vaskea, punaisen ketun, saukon, jäniksen ja oravan nahkoja.¹

Mitä Peräpohjan kielimurteeseen tulee, ovat kielentutkijat siinä huomanneet tuntuvasti karjalaisuutta. Sjögren arveli juuri kielellisiin seikkoihin perustuen, että asutus Oulun läänin pohjoisosassa aina Kemiin saakka on karjalaista. Castrén sanoo tästä asiasta aivan suoraan, että asukkaat Rovaniemellä, Tervolassa, Kemissä ja Torniossa ovat kielellisistä ja kansatieteellisistä ominaisuuksistaan päättäen karjalaisia.

Uudempi tutkimus ei kuitenkaan näiden seutujen suhteen asetu niin jyrkälle kannalle. Väitöskirjassaan, joka monessa suhteessa on ansiokkaaksi tunnustettu, tohtori M. Airila tulee päätökseen, että Tornion murre ei kuulu itäsuomalaisiin murteisiin. Kuitenkin huomauttaa hän siinä löytyvän useita itäsuomalaisuuksia. Tätä samaa ainetta on sitten professori Ojan-suu ruvennut tarkemmin tutkimaan. Käyttäen tohtori Airilan keräämiä kielellisiä aineksia hän on tullut päätökseen, että

¹ Virkkunen (Snellman), Oulun kaupungin historia, I osa, 245 ja 246 s.

itäsuomalaisuutta tässä murteessa on jonkun verran enemmän kuin mainitun väitöskirjan nuori tekijä on luullut voivansa varmuudella päättää. Lopputuloksena jo mainitun kielellisen ainehiston tarkastuksesta professori Ojansuu lausuu ei kummeksivansa, että monet vanhemmat tutkijat ja nykyisistä tohtori Cannelin ovat lukeneet Tornion ja Kemins murteet itäsuomalaisiin. Siksi paljon itäisiä piirteitä hän sanoo Tornion murteessa löytyvän ja lisää niitä löytyneen vielä enemmän Kemins murteessa. Tässä olisi siis uusi pätevä todistus karjalaisesta vaikutuksesta näihin kahteen pirkkalaispitäjään Kemiin ja Tornioon. Tätä vaikutusta professori Ojansuu näkyy katsovan sangen aikaiseksikin. Hän lausuu nimittäin: »Tahtoisin olettaa näillä main jo varsin varhain olleen länsisuomalais-itäsuomalaista sekäväestöä, jonka kieleen on yleistynyt muutamia itäisiä piirteitä.»¹

Niinkuin edellä osotimme, riippuu tämä kielellinen vaikutus osittain karjalaisten matkoista ja oleskelusta näissä pitäjissä, osittain taas heidän suoranaisestä siirtymisestäään niihin asumaan.

Edellisessä jo mainitsin, ettei 1500-luvun alkupuolella Kemissä ja muissa Peräpohjan satamapaikoissa kauppaa pitävistä karjalaisista sukunimiä mainita. Niin ollen ei itäsuomalaisten sukunimien puute niillä tienoin, joissa karjalaisuutta itse murteessa tavataan, ole mikään todistus siirtolaisuutta vastaan Karjalasta päin. Tässä tahdon vielä lisätä, ettei mainitsemisiani vanhemmissa Korsholman läänin tileissä ilmoiteta, kutka Kemins pitäjässä olivat pirkkalaisoikeuksilla varustettuja. Muuten ei 1500-luvulla enää paljon laisinkaan puhuta Kemins pirkkalaisista. Ne tuntuvat olleen osakkaita Tornion pirkkalaisten veronkanto- ja muissa oikeuksissa.

Uudenajan alkupuolella väitettiin pirkkalaisista, niinkuin jo olemme maininneet, että heillä oli perinnöllinen eri pirkkalaisuvuille kuuluva oikeus etuoikeuksiinsa, joka kuitenkin voitiin

¹ Aikakauskirja Virittäjä 1913, 150—153 s.; Airila, Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteista, 240 s.

muille siirtää. Siihenhän viittaa Olavi Ingwaldinpojan tuomio vuodelta 1420. Siinä lausutaan kyllä, että jo aikaisemmin oli kielletty lapinkäynti niiltä, joilla oli yhtä oravannahkaa pienempi saatava lappalaisilta kannettavana. Vaan heiltä ei silti veronkanto-oikeutta kokonaan riistetä, sillä heitä käsketään vuokraamaan toisille tämä oikeutensa. Osuudet olivat kaiketi niin pieniksi käyneet usein uudistuneitten jakojen kautta perillisten kesken.

Mutta veronkanto-oikeuksien siirtoa toisille osoittaa mielestäni vouti Sten Henrikinpojan kirjeessä vuodelta 1454 mainitut Hämeestä siirtyneet lappalaiset, jotka Luulajan ja Piitimen pirkkalaiset olivat saaneet jakoveljiltään Hämeessä. Selvään tarkoitetaan tässä lappalaisia, joilta aikaisemmin jotkut Hämeen pirkkalaiset olivat veroa kantaneet. Saman veronkantonsa olivat he sitten siirtäneet jakoveljilleen Luulajassa ja Piitimessä. Mahdollisesti siinä oli tapahtunut jonkunlainen vaihtokauppa ja vanhan voudin kirjeessä mainittu Lapin ja Hämeen tilain vaihto kohdistuisi juuri tähän samoin kuin aikaisemmin mainittu Niureniuksen kertoma taru Matti Kurjen vaihtokaupasta, kun hän Lapin sijasta sai muutamia kyliä Suomessa.

Vielä lapinvouti Reinholt Stigerille vuonna 1611 antamassaan valtakirjassa kuningas Kaarle IX huomauttaa, että pirkkalaiset arvelivat heillä olevan perintöoikeuden kauppaansa Lapissa. Sen johdosta, jatkaa kuningas, pirkkalaisen kuoltua tahdottiin siirtää tämä perintöoikeus hänen sukulaisilleen, kun toiset pirkkalaiset taas möivät perintöoikeutensa muille suvuille. Tästä menettelystä oli, kuninkain sanojen mukaan, usein seurausena, että oikeudet perinyt suku tai oikeuksien ostaja köyhyyden takia ei voinut pitää kauppaansa voimassa lappalaisten kanssa.¹

¹ Ehkä juuri tällaisten tietojen perustuksella Nordlander kuvauksessaan pirkkalaisista, jonka hän on painattanut Bergqvistin ja Svenoniuksen julkaisemaan teokseen »Lapland», lausuu, että pirkkalaisoikeudet siirtyivät isältä pojalle ja apelta vävyille, mutta että ne myöskin voitiin ostaa (edellämainittu teos »Lapland», 239 s.).

Muuten on huomattava, että Niilo Kustaanpojan laamanintuomiosta vuodelta 1424 näkee lapinkävijäin ja pirkkalaisien oman ilmoituksensa mukaan tehneen paljon vääryyttä toisilleen vastoin vanhaa sääntöään. Kun näin itse tunnustavat jättäneensä vanhan sääntönsä sikseen, ei ole luultavaa, että he siirtäessään pirkkalaisoikeuksia tarkoin noudattivat sen määräyksiä. Ja kun heillä tuntuu olleen tapana myydä oikeuksiaan lapinkäyntiin, niin tuskin niitä vain myytiin vanhoille lapinkävijä- ja pirkkalaissuvuille. Ei ainakaan Kaarle IX:n valtakisja Stigerille (Steger) sellaiseen käsitykseen aihetta anna. Siinä puhutaan vain muista suvuista, jotka ostavat Lapissäkäyntioikeudet sellaisia omistavilta suvuilta, lausumatta, että nämät ostajat pirkkalaisia olivat. Eräessä saman lapinvoudin kertomuksessa vuodelta 1614 lausutaankin tämä asia selvemmin. Köyhtyneet tai vanhoiksi käyneet pirkkalaiset, joilla ei ollut poikia tai vävyjä, möivät nimittäin tämän kertomuksen mukaan etuoikeutensa jollekin rikkaalle talonpojalle tai maakauppiaalle.¹ Mutta vaikei olisi saatu oikeuksia myydä lapinkävijä- ja pirkkalaispiirin ulkopuolelle, olisivat nämät oikeudet avioliittojen kautta perintönä voineet joutua pirkkalaissukujen käsistä. Sillä kun näitä oikeuksia omistava henkilö kuoli jättämällä tyttären, jonka mies kuului etuoikeudettomaan sukuun, siirtyivät luonnollisesti lapinkäyntioikeudet perinnön kautta hänelle. Ja jos taas lapinkävijä- tai pirkkalaissuku kuoli aivan sukupuuttoon jättämällä etuoikeutensa aikaisemmin etuoikeuksia vaille oleville kaukaisille sukulaisille, oli siis myöskin tällainen siirto tapahtunut etuoikeuksia vanhastaan nauttivain piirin ulkopuolelle. Näinollen voi otaksua vanhojen suomalaisten pirkkalaisten etuoikeuksien sekä kaupan että varsinkin perinnön kautta siirtyneen sekä ruotsalaisille että karjalaisille y.m.²

On koetettu väittää, että ainakin Piitimen ja Luulajan pirkkalaiset jo alusta alkaen ovat ruotsalaisia olleet. Mutta

¹ Edellä (22 s. 1 muist.) olemme puhuneet aateliseen Bure-sukuun lukeutuvan piispa Keneciuksen isästä, joka luettiin pirkkalaisiin ollen kauppiana Baggebölessä.

² Fellman, usein mainittu asiakirjakokoelma, IV osa, 154 s.

historialliseksi tosiasiaksi täytynee kuitenkin tunnustaa, että ne Piitimen ja Luulajan pirkkalaiset, jotka saivat lappalaisia jakoveljiltään Hämeessä, olivat suomalaisia. Kun tiedämme pirkkalaisten aikaisemmin esiintyneen osastona lapinkävijöistä, on luultavinta, että ensi aikoina Piitimen ja Luulajan pirkkalaiset olivat suomalaisia. Toinen oli asianlaita myöhemmin. Sillä, niinkuin jo olemme näyttäneet toteen, tuli pirkkalaisnimi myöhemmin yhteisnimeksi kaikille lapinkävijöille niin ruotsalaisille kuin suomalaisillekin. Viimemainittujen joukossa oli, niinkuin edellä huomautimme, jo näinä myöhempinä aikoina paljon karjalaisia ja Peräpohjassa asuvaa muuta suomalaista väestöä.

Samaten kuin isänsä Kustaa Vaasa ei Kaarle IX ollut pirkkalaisille suosiollinen. Vuodesta 1599 alkaen hän useilla määräyksillä rajoitti heidän etuoikeuksiaan ja lisäsi samalla heidän verojaan. Hän halusi myöskin määrättyyn lukumäärään rajoittaa pirkkalaisoikeuksia käyttävain luvun ja lopuksi siirtää heidät porvareiksi uusiin kaupunkeihin, jotka hän aikoi Peräpohjaan perustaa. Olihan maakauppa, jota pirkkalaiset harjoittivat, aikakauden kansantaloudellisten periaatteitten mukaan hylättävä.

Edellämainittuja periaatteitaan noudattaen Kaarle huolimatta vuonna 1599 aloittamistaan pirkkalaisille määrättyistä lisäveroista kesällä 1602 otti heiltä oikeuden turkiksien ostoon Lapinmaassa. Heidän muu kauppansa lappalaisten kanssa oli sallittava vain määräaikaisilla markkinoilla kussakin Lapissa. Vuonna 1604 Kaarle ohjeissaan kansliansa virkamiehelle Daniel Hjortille tämän tehtävistä Peräpohjassa määräsi kaupungin perustettavaksi Tornion kirkon läheisyyteen, koska entiset sikäläiset satamapaikat olivat käyneet liian mataliksi laivoja varten. Tähän uuteen kaupunkiin tuli sitten pappein, talonpoikain, pirkkalaisten ja lappalaisten tuoda, mitä heillä myytävänä oli. Kaupungin perustaminen Tornioon samaten kuin muihinkin Lappeihin ei kuitenkaan lähiaikoina toteutunut. Vuonna 1608 Kaarle kirjoittaa Länsipohjan voudille (befalningsman) Baltzar Beckille tästä asiasta ilmoittaen, että hän

aikoi Tornioon perustaa kaupungin, jonne pirkkalaisten ja maa-kauppiaitten piti asettua sen porvareiksi. Luulajan ja Piitimen pitäjiin salli hän samalla Beckin määrätä markkinapaikat tämän tekemän ehdotuksen mukaan. Jos asukkaat jommastakummasta näistä kahdesta myöhemmästä paikasta pyytäisivät saada pitäjäänsä kaupungin perustaa, oli kuningas suostuvainen sen myöntämään. Aikaisemmin puheena olleelle lapinvouti Stegerille vuonna 1611 antamassaan valtakirjassa Kaarle määrää, että pirkkalaisten tuli muuttaa niihin uusiin kaupunkeihin, jotka hän aikoi rakennuttaa Uumajaan, Luulajaan ja Piitimeen, mutta muutto samaten kuin kaupunkien perustaminenkin näkyy vielä jääneen sikseen. Puheenalaiset neljä pirkkalaisialueelle Peräpohjaan aiottua kaupunkia syntyivät vasta 1620-luvulla Kustaa II Aadolfin hallitessa, jolloin pirkkalaisille uudistettiin käsky siirtyä niihin. Näistä kaupungeista perustettiin ensin Tornio vuonna 1620, sitten Luulaja ja Piitime kumpikin vuonna 1621 sekä lopuksi Uumaja vuonna 1622.¹

Kauppaa harjoittavain pirkkalaisten lukumäärän rajoittamisen Kaarle IX ottaa puheeksi vuonna 1607 Baltzar Beckille antamissaan ohjeissa. Hän sanoo niissä, että pirkkalaisia piti olla määrätty luku joka Lapissa, yhtä monta kuin heitä silloin oli, nimittäin 22 Torniossa, 17 Luulajassa, 16 Piitimessä sekä 11 Uumajassa. Tämän määrän pirkkalaisia Daniel Hjort sanoo kertomuksessaan Lapinmatkastaan vuonna 1606 kussakin mainitussa Lapin pitäjässä silloin olleen ja tähän hänen antamaansa tietoon kuningas nähtävästi perusti ilmoituksensa heidän lukumäärästään vuonna 1607. Edellämainitussa Stegerille vuonna 1611 antamassaan valtakirjassa Kaarle käskee hänen asettamaan Lapinmaan kauppaa hoitamaan vain niin monta pirkkalaista kuin sitä varten oli tarpeen. Tästä huomaa siis, ettei edellistä vuonna 1607 samassa tarkoituksessa annettua määrystä oltu noudatettu.²

¹ Fellman, usein mainittu kokoelma, IV osa, 83—87 sekä 92, 93 ja 154 s.; Vaaranen, Samling af urkunder rörande Finlands historia, II osa, 122, 375 ja 376 s.; saman painamaton kokoelma (Suomen valt. ark.)

² Fellman, usein mainittu kokoelma, I osa, 283 s., IV osa, 122 ja 140 s.

Miten vähän tämäkään vuonna 1611 uudistunut käsky Lapin kauppaa hoitavain pirkkalaisten lukumäärän rajoittamisesta tepsi, huomaamme edellämainitun lapinvoudin Stegerin kuninkaalle vuonna 1614 lähettämästä kirjeestä. Steger sanoo nimittäin, että pirkkalaiset lähtevät Lappiin vieden mukanaan poikansa ja vävynsä, niin että heitä samasta perheestä voi olla viisi tai kuusi. Vähän myöhemmin hän Lapin kaupan yhteydessä puhuu pirkkalaisten reungeistä, jotka ehkä myöskin olivat näillä Lapinmatkoilla muassa.¹ Vanhoista jo vuosisatojen kuluessa vakaantuneista tavoista pidettiin siten sitkeästi kiinni.²

4. Väkijuomat pirkkalaisten kaupan välineinä.

Niinkuin yleensä kauppiaat, jotka kauppaa tekevät alhaisella sivistyskannalla olevan kansan kanssa, pirkkalaisetkin näkyvät käyttäneen väkijuomia välineenä kaupassaan. Luultavasti käytettiin tällaisena juomana aikaisemmin olutta, mutta myöhemmin viinaa, kun tämä Ruotsissa ja Suomessa oli tullut enemmän käytäntöön. Rahaa ani harvoin lappalaiskaupassa käytettiin, vaan oli kaupanteko vaihtokauppaa eli eri tavarain vaihtamista toisiin, niinkuin luontaistalouden kannalla olevain

¹ Ilmoitukset pirkkalaisten lukumäärästä niissä pitäjissä, joissa asuivat, ovat eri vuosina hyvin erilaiset, riippuen kaikesta siitä, olivatko puheenalaisena vuonna kauppaa harjoittaneet omassa nimessään sekä olivatko suorittaneet niinkutsuttua taksamaksua ja tullina antaneet kalaa. Niin ilmoitetaan esimerkiksi vuonna 1596 eräässä luettelossa Tornion pirkkalaisten luvun olleen 20, niihin luettuna kaksi lapinvoutia ja yksi kirjuri. Eräässä myöhemmässä luettelossa vuodelta 1600 ilmoitetaan taas tämän pitäjän pirkkalaisia olleen 41, niiden joukossa kaksi leskeä. Vuonna 1606 tavataan eräässä luettelossa Tornion ja Kemlin pirkkalaisista, jotka olivat suorittaneet sekä taksan että tullikalaa, 11 Tornion pirkkalaista. Yksi näistä luetaan Kemlin pirkkalaisiin kuuluvaksi, vaikka hän Tornion pitäjässä asui. Sen lisäksi on luettelossa 2 varsinaista Kemlin pirkkalaista (Nordlanderin kirjoitus pirkkalaisista Bergqvistin ja Svenoniuksen teoksessa »Lappland», 244 ja 245 s.).

² Fellman, usein mainittu asiakirjakokoelma, I osa, 461 s.

kansain laita on. Mutta vaikka pirkkalaiset 1500-luvun loppupuolella tämän kaupan välineenä käyttivät viinaa, on kuitenkin siltä ajalta esimerkkejä, että olut vieläkin joskus astui viinan sijaan. Siten valittivat Tornion lappalaiset vuonna 1585 pirkkalaisiin kuuluvasta lapinvoudista Lassi Heikinpojasta, että hän Warangissa varsinkin köyhiltä oli ottanut leiviskän Bergenin kalaa 2 kannusta olutta. Tässä oli selvään hänen yksityinen kauppansa puheena. Valituksessa mainitaan nimittäin hänen voutina pitäneen tätä tavaravaihtoa siinä määrin päätehtävänä, että vasta sen lopetettuaan kantoi kruunun verot.

Norjalaisen voudin Anders Simenssenin muistutuksista vuodelta 1595 Ruotsin voutien esiintymisestä Vesisaaren läänissä huomaamme, että lapinvouti Niilo Oravaisesta oli Warangin rahvas (gemene mandt) valittanut hänen vaativan heiltä kaksi kannua olutta vuodessa. Tarkoitetaanko Warangin rahvaalla siellä asuvia norjalaisia ja suomalaisia talonpoikia vai lappalaisia, on vaikea sanoa.¹ Käyttikö Oravainen olutta välineenä kaupassa lappalaisten kanssa, ei Simenssenin syytöskirjoituksesta ilmene. Mutta eräästä lappalaisten samana vuonna Oravaisesta tekemästä valituksesta näemme hänen sekoittaneen lappalaisille myymäänsä viinaan puoleksi olutta. Sen sijaan puhutaan Simenssenin muistutuksissa viinan käyttämisestä Oravaisen ja hänen toveriensa kaupassa. Sanotaan nimittäin Bergenin ja Trondhiemin porvarein valittaneen, että Oravainen ja muut pirkkalaiset, jotka saapuivat sinne meren rannalle kauppa käymään lappalaisten kanssa, toivat mukaansa suuren määrän viinaa sillä köyhdyttääkseen maata. Mitä he eivät kohta saaneet myydyksi tai menemään (kunde aff hende), jättivät he lappalaisten luo varastoon myytäväksi seuraavana vuonna. Oravaisen vastauksesta näihin syytöksiin näemme hänen kieltävän koko oluen vaatimisen. Viinaa hän sanoo taas vieneensä Warankiin määrän, joka ei ollut kahdeksaa tai yhdeksää kannua suurempi. Sen hän lupasi todistaa oikeaksi pirkkalais-

¹ Fellman, usein mainittu asiakirjakokoelma, IV osa, 50 s.; Bergqvist et Svenonius, Lappland, s. 244 (Nordlanderin kuvaus pirkkalaisista).

ten ja muitten todistuksilla. Mutta pääsyynä lappalaisten köyhtymiseen olivat hänen väitteensä mukaan norjalaiset, jotka vuosittain veivät sinne vieraita juomia, niinkuin simaa, viinaa, pryssinkiä¹ ja muuta olutta. Jos niin ei meneteltäisi, jatkaa hän, tulisivat lappalaiset ja suomalaiset (finnerne) hyvin toimeen. Suomalaisilla tarkoitetaan nähtävästi sinne siirtyneitä suomalaisia kalastajia. Tästä Oravaisen vastauksesta tulee ehdottomasti päätökseen, että norjalaiset kauppasivat näitä juomia lappalaisille ja suomalaisille siten köyhdyttäen heidät. Siis näyttää viinan ja muiden juomain ohella olutkin vielä olleen kaupanvälineenä norjalaisilla Lapissa. Ja itse Oravaisenhan lappalaiset, niinkuin mainitsimme, väittivät tuoneen heille myytäväksi paljon oluella puoleksi sekoitettua viinaa. Kun hän sitä kaupittelee, lausuvat he, ottaa hän yhdestä »tintestä»² viinaa, joka jotenkin vastaa hopeatuoppia, yhden »våg»in³ kalaa norjalaisen painon mukaan, josta he perin köyhtyivät.⁴

¹ Pryssinki oli preussilaista olutta, jota keskiakana ja 1500-luvulla usein tuotiin Ruotsiin ja Suomeenkin samaten kuin simaakin. 1500-luvun loppupuolella oli Ruijaan (Finnmarkeniin) siirtynyt paljon ulkomaalaisia kalastamaan, niinkuin tanskalaisia, englantilaisia, hollantilaisia, skottilaisia ja saksalaisia. Kun niihin aikoihin Ruijaan tuotiin erilaisia ravintoaineita, muun muassa olutta Saksasta saakka, on hyvin mahdollista, että nyt puheena ollut pryssinki oli saksalaista valmistetta eikä Norjassa saksalaiseen tapaan pantua olutta (Forssell, Sveriges inre historia från Gustaf den förste, II osa, 8 s.; Grotenfelt, Suomen kaupungeista ja kaupasta ensimmäisten Vaasa-kuninkaitten aikana, 27 s.; Gustav Storm, Historisk-topografiske Skrifter om Norge og norske Landsdele färfattede i Norge i det 16:de Aarhundrede, 225 ja 229 s. (osasto »Findmarcken»); Enewald, Sverige och Finnmarken, svensk finnmarkspolitik under äldre tid och den svensk-norska gränsläggningen 1751, 79 s. Hildebrand, Sveriges meddeltid, I osa, 212 s.).

² Niinkuin tulemme näkemään (s. 49) oli vuonna 1639 »tintti» ryyppy eli kortteli viinaa, s. o. neljäsnes tuoppia eli $\frac{1}{8}$ kannua. Kannu on 2 litraa 6,2 desilitraa.

³ Wåg on norjalainen paino, joka vastasi kahta leiviskää Ruotsin silloista painoa (Suomalaisen Tiedeakatemia Pohjoismaiden historiaa valaisevia asiakirjoja III, Handlingar och uppsatser angående finska Lappmarken och lapparne af I. Fellman, III osa, 420 s.).

⁴ Fellman, usein mainittu asiakirjakokoelma, IV osa, 56 s. — Huolimatta näistä ankarista syytöksistä, jotka kohdistuivat Oravaisen ja

Kauppaa lappalaisten kanssa pirkkalaiset näkyvät ainakin 1600-luvun alussa harjoittaneen yön aikaan. Osaksi tämä kaikesti tapahtui syystä, että voisivat kruunun voudeilta salata turkiksiensa ostot. Oikeuden niitten ostonhan Kaarle IX oli pirkkalaisilta ottanut; mutta kun kruunu turkiksista maksoi niinkuin tulemme näkemään, liian pienet hinnat, möivät lappalaiset mieluummin ne pirkkalaisille. Osaksi kauppa näkyy yön aikaan tapahtuneen sen johdosta, että pirkkalaiset paremmin voisivat lappalaisille väkijuomia myydä ja juottaa heidät humalaan saadakseen kaupan paremmin menestymään. Kauppa yön aikana kiellettiin usein juuri tästä syystä hallituksen puolesta samaten kuin viinan myynti lappalaisille. Niin Kaarle IX vuonna 1605 ohjeissaan Lappiin lähteville Barendt von Kolenille ja Rasmus Niilonpojalle määräsi, että pirkkalaisten piti julkisesti tehdä kauppaa lappalaisten kanssa eikä yön aikaan, niinkuin siihen saakka, jolloin olivat häpeällisesti ja kevytmielisesti menetelleet (hafue brukett deres Skam och Lasth). Mutta tästä kiellosta huolimatta nuo vanhat kauppatavat edelleen säilyivät. Edellämainitussa lapinvouti Reinhold Stegerin kertomuksessa vuodelta 1614 sanotaan nimittäin pirkkalaisten yön aikana rientävän toisen lappalaisen luota toisen luo sekä juottavan heidät viinalla ja sillä tapaa saavan heiltä turkikset. Sen lisäksi pirkkalaiset maksoivat Stegerin ilmoituksen mukaan enemmän kuin vouti saamansa ohjeen mukaan voi maksaa.

Luvattomasta viinanmyynnistä lappalaisille tapaa vähä väliin tietoja. Siten Canutus Martini Carelius ja Olavi Jaakonpoika sanovat kertomuksessaan vuonna 1615 Tornion Lappiin tekemästään veronkantomatkasta erään lappalaisen ostaneen, niinkuin näyttää pirkkalaisilta, 6 kannua viinaa luovuttamalla sen sijasta vaihtokaupassa poroja. Erään tuntemattoman hen-

muitten Ruotsin valtakunnasta saapuneitten pirkkalaisten kauppaan, huomaamme Kaarle IX:n kirjeestä Baltzar Beckille vuodelta 1608, että Norjan lappalaiset halusivat heitä luokseen kaupanteolle. Ehkä nuo ankaria syytöksiä tehneet norjalaiset kauppiaat sittenkin olivat syyttämäänsä pirkkalaisia vielä voitonhimoisemmat (Fellman, usein mainittu asiakirjakokoelma, IV osa, 151 s.).

kilön kirjeessä Johannes Messeniukselle vuodelta 1620 sanotaan, että lappalaiset haluavat ja ostavat pirkkalaisilta muiden tavarain ohella viinaa.

Papitkin, jotka hallitus oli asettanut lappalaisten sielunpaimeniksi, olivat asettuneet etelämpiin kyliin asumaan ja kävivät vain kerran vuodessa joulun aikaan lappalaisten luona lapinkirkoilla. Silloin he veivät mukanaan kaikenlaista kauppatavaraa ja alentuivat viemään muiden tavarain ohella viinaa lappalaisille. Näin valittaa Kaarle IX vuonna 1611 lapinvouti Stegerille antamissaan ohjeissa, sanoopa vielä, että nämät papit kävivät laajempaa kauppaa lappalaisten kanssa kuin pirkkalaiset.¹ Vuonna 1639 tuli Turun tuomiokapitulिन notarion kirkkoherra Alanuksen piispa Rothoviuksen käskystä pitämän tarkastuksen kautta ilmi, että Kemin kirkkoherra Johannes Pictorius oli Lappiin kuljettanut viinaa kaupantekoa varten. Pictorius väitti kuitenkin ollessaan seuraavana vuonna Turun tuomiokapitulissa kuulusteltavana vieneensä sitä sinne etupäässä omiksi tarpeikseen, koska hän kovan pakkasen tähden ei voinut muuta juomaa mukaansa ottaa. Sen lisäksi hän oli lappalaisille antanut, kun tulivat häntä tervehtimään, tintin eli ryyppyn, joka käsitti korttelin eli neljänneksen tuopista. Mitään kauppaa hän viinansa avulla ei ollut lappalaisten kanssa käynyt Tornion porvareille haitaksi. Matkastaan antamassaan kertomuksessa Alanuskin lausuu, ettei pakkasen tähden (kaiketi sydäntalvella)

¹ Muutamat näistä kirkkoherroista, joiden toimiin lappalaisten sielunhoito kuului, olivat itse pirkkalaisia ja suorittivat veroa pirkkalaiskaupastaan. Sellaisia olivat Nordlanderin kirjoituksessaan pirkkalaisista Bergqvistin ja Svenoniuksen »Lappland» teoksessa mainitsema Herra Anders, joka on pirkkalaisten taksamaksun luettelossa Piitimestä vuodelta 1580, sekä herra Henrik, joka tavataan Tornion pirkkalaisten taksaja- ja kalatulliluettelossa vuodelta 1606. Edellisestä huomauttaa Nordlander, että hän on Piitimen tunnettu sangen suurta kauppaa harjoittava kirkkoherra Anders Nicolai, myöhempi on varmaankin Yli-tornion kirkkoherra Henricus Michaelis, jolle Kaarle IX samana vuonna antoi määräyksen tulla tämän seurakunnan kirkkoherraksi (mainittu »Lappland» teos, 245 ja 246 s.; Leinberg, Åbo stifts herdaminne, 258 s.; Vaaranen, Saml. af Urk., II osa, 258 s.).

voi Lappiin viedä muuta juomaa kuin viinaa, jota lappalaiset hyvin haluavat. Sentähden he heidän pappinsa tullessa kylään tulevat koko kylän väestö häntä vastaan tuoden mukanaan (viinaa janoten) kutakin heitä varten täytettävät korttelit.¹

Lappalaisten juoppoudesta ja viinanhalusta tavataan esimerkkejä jo aikaiseen 1600-luvulla. Sen näkee esimerkiksi jo puheena olleesta Canutus Martini Careliuksen ja Olavi Jaakonpojan kertomuksesta heidän veronkantomatkastaan Tornion Lappiin vuonna 1615. Niin luemme siitä, että vouti ollessaan maaliskuun 3 p:nä Tenontekiäisten markkinapaikalla käräjillä, kestiti istunnon lopussa lappalaiset runsaasti (väl) viinalla. Kun vouti saman kuun 8 p:nä Tingwaaran kylässä alkoi veronkantonsa, olivat lappalaiset niin juovuksissa viinasta, että hänen täytyi keskeyttää veronkantonsa. Samassa tilaisuudessa oli tuo äsken mainittu lappalainen, joka oli ostanut 6 kannua viinaa, juonut sen Tingwaaran nimismiehen ja muutamain lappalaisten kanssa, jolloin yksi lappalainen joi itsensä kuoliaaksi.

Tavarat, jotka lappalaiset möivät pirkkalaisille, olivat nähtävästi samat kuin heidän verona maksamansa ja lapinvoudeille myymänsä tavarat. Niistä ovat ensi sijassa mainittavat turkikset, joita edellä olemme kertoneet pirkkalaisten ostaneen. Sen lisäksi tulee kuiva kala, lintuja, poron- ja hirventaljoja, lappalaispeskiä, lappalaissaappaita ja kenkiä, poronjuusto ja kaiketi poronliha. Lappalaisten haluamista tavaroista, joita pirkkalaiset veivät kaupan myöskin Norjan puolelle, tulevat väkijuomat ensi sijalle, niinkuin viina, olut, pryssinki ja sima. Niiden ohella on mainittavana vilja ynnä jauhot ja kova leipä, voi, juusto, suolaläski y. m. syötäviä tavaroita, hamppu ja kankaat, niinkuin sarka, verka, saltvelsk², pikku nauvoja, kirveitä, pata- ja kattilakuparia y. m.³

¹ Fellman, usein mainittu asiakirjakokoelma, I osa, 13, 310, 320, 466—468 s., IV osa, 118 ja 154 s.

² Saltvelsk on kangaslaji Salzwedelista Saksassa.

³ Fellman, usein mainittu asiakirjakokoelma, IV osa, 54, 92, 127, 133, 134, 144, 161, 162, 185, 187 ja 188 s., Nyare bidrag till kändedom om de svenska landsmälen och svenskt folkliif, 68 vihko 1898, 58 s. (S. Rheenin kertomus lappalaisista); jo mainittu Lappland teos, 245 s.

5. Väkijuomat kaupan välineinä vanhoista ajoista meidän päiviimme asti.

Aivan vanhoista ajoista meidän päiviimme saakka on väkijuomia käytetty välineinä kaupassa. Kreikkalaisten laivurien kerrotaan jo aikaisimmilla matkoillaan länteen päin kuljetta-
neen viiniä Italiaan, jossa paimentolaiskansain maito sai ajan
pitkään sen tieltä väistyä. Italiasta levisi viini vähitellen Alppi-
maihin, kun sen viljelys Po-joen laaksossa oli tullut yleiseksi.
Roomalaiset levittivät viiniä kauppansa ohella kaikkiin niihin
valloittamiinsa maihin, joissa se aikaisemmin oli ollut tunte-
maton. Varsinkin Galliasta on muutamia kuvaavia tietoja
kansan suhtautumisesta tähän roomalaisten heidän keskuuteensa
tuomaan juomaan. Viinin tuottaman juoppouden kurjuuden
tähden muutamat gallilaiset heimot rupesivat sen tuontia vas-
tustamaan. Näistä ovat ennen muita mainittavat svebit, jotka
Caesarin kertomuksen mukaan eivät lainkaan sallineet viinin
tuontia maahansa, koska se heidän mielestään teki ihmiset
liian veltoiksi työntekoon ja heikoksi heidät. Samaten rooma-
laiset toivat viiniä väkijuomia himoitseville germaaneille. Oluen-
tapaisen juoman roomalaiset näkyvät tuoneen Caesarin aikoina
Brittein saarille, joilla väkijuomat aikaisemmin olivat tunte-
mattomia. Sittemmin kerrotaan keisari Probuksen istuttaneen
viiniköynnöksiä Etelä-Britanniaan pannen viininviljelyksen
siellä alulle. Keskiaikana muutamissa Etelä-Englannin viini-
tarhoissa kasvatetut viiniköynnökset arvellaan olleen samaa
alkujuurta. Roomalaisten Pannoniaan tuomat viiniköynnökset
olivat alkuna Unkarin kuuluisille viineille.¹ Saksassa tuntuu
keskiaikana kauppa olleen suuressa määrin väkijuomain viinin
ja oluen anniskeluun yhdistettynä. Niin on esimerkiksi saksan

¹ A. Dorsches, *The Liquor Problem in all Ages*, 47, 48 ja 65 s.; *Caesar, Commentarii de bello gallico*, IV kirja, 2 luku; Lappenberg, *Geschichte von England*, I osa, 619 s.; Hehn, *Kulturpflanzen und Haustiere*, 65—73 s.

kielessä löytyvää Kram sanaa 12 vuosisadan alkupuolella käännetty latinalaisella taberna ja saksalaisella winhus sanoilla, joista edellinen tarkoittaa majaa, mutta myöskin kauppiaan puotia, myöhempi taas viinin anniskelupaikkaa. Saksalainen tutkija Nolte arvelee sanan Kram (Cram) johtuneen kreikkalaisesta *κρημα*, joka tarkoittaa kaikenlaista ihmisen tarvitsemää tavaraa, s. o. kauppatavaraa. *Κρημα* on Nolten käsityksen mukaan kreikan kielestä itägootein välityksellä siirtynyt saksan kieleen. Tällä siirtymisajallaan sana on Nolten mielestä merkitykseltään muuttunut, niin että se kauppatavaran eli puodin sisällön sijasta on tullut merkitsemään itse puotia. Tämä Nolten selitys ei kuitenkaan ole yleistä kannatusta saavuttanut. Vähän toiseen suuntaan käykin aikaisempi Grimm-veljesten selitys Kram sanasta heidän sanakirjassaan. He arvelevat sen johtoa hämäräksi ja sitä vastaaviksi kreikkalaista *καπελειον* ja latinalaista caupona sanaa. Kluge taas katsoo sanakirjassaan sitä alkuaan saksalaiseksi. *Καπελειον*'in suomalaiset vastineet ovat kauppapuoti, anniskeluhuone ja ravintola. Caupona taas, joka tulee sanasta caupo = kaupustelija, viinalan isäntä, käännetään suomeksi sanoilla viinala, juomahuone. Caupo sana tavataan myöskin vanhaan saksankieleen siirtyneenä sekä merkityksessä kauppias että anniskelija. Samalla tavalla Nolte arvelee Kram sanasta johtuvan Kramer'in alkujaan tarkoittaneen samaa kuin latinalaiset tabernarius ja institor eli anniskelija, joka kojussaan samalla harjoitti anniskelua ja kauppaa räämätavaralla.

12 vuosisadan saksankielessä käytettiin caupo eli kauppias sanan vastineena sanoja wineigo, winouga, wineige, jotka oikeastaan merkitsevät viinin omistajaa. Sanat privino, vinbur ja winzuril tavataan niinkään caupon eli kauppiaan merkityksessä. Ne tarkoittavat oikeastaan samaa kuin latinalainen vinitor eli viinitarhuri. Myöskin käytettiin caupo sanan sijasta sanaa brower (oikeastaan oluenpanija). Biereige, wineige sanan tapaan johdettu sana, käytettiin merkityksessä porvari, jolla oli oluenvalmistusoikeus, mutta nähtävästi hänellä myöskin oli valta sen myymiseen.

Samassa teoksessa Nolte vielä luettelee useita kymmeniä Saksan keskiaikaisesta kirjallisuudesta poimimiaan manger, monger¹ päätteellisiä muunlaisen tavaran kaupittelijain nimiä, joissa on alkuosana kaupaksi tarjotun tavaran nimi.²

Esimerkin, että myyjän nimi johdetaan kaupitellun tavaran nimestä, voin keskiajalta mainita Tanskankin historiasta. Erään »Liber census Daniae» antaman tiedon mukaan nimitettiin erästä henkilöä, joka toi Tanskaan Saksan olutta, Svend Travnöl. Hän toi nimittäin sitä Traven varrella olevasta Lübeckistä.³ Onhan meilläkin omasta maastamme nykyajalla tämäntapaisia esimerkkejä mainittavana. Niinhän nimitetään viinan salakauppiaita meillä viinatrokareiksi ja pirttumiehiksi, joissa sanoissa, samaten kuin edellämainituissa keskiaikaisissa, myyjän nimitykseen on tullut myytävän tavaran nimi lisäksi. Tämä tapahtuu myöskin perin usein jonkun tavaran ostajan nimen suhteen. Sitenhän tiedämme, että meillä aikaisemmin niitä venäläisiä, jotka maakyliä kierrellen ostelivat harjaksia, nimitettiin »harjaryssiksi».⁴

Aivan yleistähän sen lisäksi on, että jonkun tavaran valmistaja saa nimityksen, joka johtuu hänen valmistamansa tavaran nimestä. En tahdo tässä ruveta laajemmalla luettelemaan niitä perin lukuisia eri kielissä tällä tapaa syntyneitä

¹ Muodostunut latinalaisesta sanasta mango = kauppias, joka villisin keinoin tavanaansa sieventelee.

² Peter Nolte, *Der Kaufmann in der deutschen Sprache und Litteratur des Mittelalters*, 3, 71—75 s.; *Hansische Geschichtsblätter* 1910, XVI Bd., Recensionen 4, 315 s.

³ Tämän yhteydessä sopii mainita, että keskiaikana Ruotsiin tuotiin Lübeckistä olutta, joka kävi nimellä Travnisia eli trampöl. Tällä kertaa oli siis itse olutlaji eikä sen tuoja ollut Travevirran mukaan nimensä saanut (H. Hildebrand, *Sveriges medeltid*, I osa, 2 osasto, 961 s.).

⁴ *Scriptores rerum danicarum medii aevi, collegit et adornavit Jacobus Langebek*. Julaissut R. Suhm, VII osa, s:lla 538 sekä s:lla 609 muistutus n:o 1202. Tässä muistutuksessa sanotaan: *Trafnöl est cerevisia Lubecensis, quia advehebatur ab ostio fluvii Trafn vel Traven, vocabatur etiam Trafnisia. Sven sine dubio hoc cognomen adeptus est a vectura hujus cerevisiae.*

nimityksiä. Tahdon vain mainita erään valmistusaineesta johtuvan tavaran valmistajan nimen. Englannissa käytettiin keskiaikana oluenpanijasta nimeä braccator, joka johtuu vanhasta gallialaisesta sanasta braces. Se merkitsi hyvin valkoista viljalajia, josta maltaita valmistettiin oluenpanoa varten.¹

Viinaa ei Pohjoismaissa ollut keskiajan alkupuolella. Vasta aivan sen lopussa sitä ruvettiin valmistamaan Ruotsissa. Niin oli viinaa poltettu Tukholmassa ainakin vuodesta 1494 alkaen, jollei jo vähän aikaisemminkin. Suomessa taisi sen valmistus alkaa joko vuoden 1555 lopulla tai seuraavan vuoden alkupuolella. Olutta tuotiin sen sijaan keskiaikana paljon Saksasta, jossa germaanit sangan aikaiseen sitä käyttivät. Keski-aikana se oli tärkeimpiä sieltä tulevia tavaroita. Englannistakin, jonka kanssa Ruotsi keskiaikana oli kauppayhteydessä, on ruotsalainen Sillén otaksunut tuodun olutta. Lappenberg lausuu nimittäin Englannin historiassaan, että sitä vietiin sieltä ulkomaalle. Ruotsiin ja muihin Skandinaavian maihin voivat nimittäin niiden asukkaat sitä tuoda palatessaan matkoiltaan Englantiin. Ruotsissa oli oluen valmistusta varten tarpeellisen humalan viljelys keskiaikana hyvin vähän kehittynyt ja vielä alkeellisemmalla kannalla se oli maassamme. Kristofferin maanlaissa löytyy kyllä määräys, että joka talonpojan ja lampuodin tuli perustaa humalisto, jossa oli 40 seivästä humaloja. Mutta näin suuren humaliston perustamiseen ryhtyi kaiketi ylen harva talonpoika. Sentähden tuotiin oluen ohella paljon humaloja Saksasta, jossa niiden viljelys oli hyvin kehittynyt. Mikäli väitetään, siirtyi aikoinaan tästä maasta humalanviljelys Englantiinkin. Vasta Kustaa Vaasa rupeesi innokkaasti harrastamaan humalanviljelystä Ruotsin valtakunnassa ja koetti maassammekin pakoittaa talonpojat humaloja viljelemään.²

¹ G. Körting, Lateinisch-romanisches Wörterbuch.

² Aikakauskirja Skandia, IV osa, 24 s.; Myrberg, Historiska anteckningar om brännvinets ålder (Vitterhets-, historie- och antiqvitetsakademins handlingar, IV osa, 311 s.); af Sillén, Svenska handels och näringsarnas historia, II osa, 198 ja 199 s.; sama, IV osa, 92 s.; H. Hildebrand, Sveriges medeltid, I osa, 190, 191 ja 712 s.

Aikaisemmin keskiajalla skandinaavit purjehtivat kauppa-
matkoillaan paitsi Englantiin Länsi-Euroopan mannermaalle,
varsinkin friisein maahan, joka frankkein valtakuntaan kuului.
Tällä nykyisin Alankomaihin luetulla alueella oli Vanhan Rein-
joen ja Wahljoen eroamispaikassa toisistaan Dorestat (nykyinen
Wijk bij Duurstede) tärkein kauppapaikka. Miten vilkas kauppa
skandinaaveilla näiden seutujen kanssa vanhastaan oli, huo-
maamme kertomuksesta, että Ansgarius matkallaan Tanskaan
ja Ruotsiin seurasi sinne lähteviä kauppamiehiä. Frankkien
valtakunnassa ja varsinkin friisein maassa normannit ennen
muuta ostivat viiniä¹, hevosia ja aseita. Koska nämät tulok-
kaat olivat käyneet ylen vaarallisiksi valtakunnalle, katsoi
Kaarlo Kaljupää eräillä valtiopäivillä vuonna 864 syytä olevan
kokonaan kieltää hevosten ja aseiden myynnin heille. Olutta
friisiläiset nähtävästi jotenkin aikaiseen myöskin voivat nor-
mannelle myydä, sillä sitä läheisessä Brabantissa oluentalmis-
tus oli aikaiseen kehittynyt. Löytyyhän vanha taru, että Bra-
bantın kuningas Gambrinus olisi ollut oluen keksijä.²

Meidän aikanamme luumme kertomuksia kaikista maan-
osista, miten sivistyskansat kauppansa ohella levittävät väki-
juomia raakalaiskansain keskuuteen.

Jo saksalainen tutkija Theodor Waitz tunnetussa laajassa
teoksessaan »Antropologie der Naturvölker» luettelee niiden
syiden joukossa, jotka ovat vaikuttaneet varsinkin Amerikan
indiaanein, polynesiaalaisten ja australialaisten häviämiseen,
valkoihoisten heidän piriinsä tuoman viinan. Raakalaiskan-
sana, joka hänen aikoihinsa saakka oli viinaa vastustanut, mai-
nitsee hän zulukafferit. Muistakin kafferikansoista hän väit-
tää, että ne aluksi asettuivat viinaan nähden vastustavalle
kannalle.

¹ Viiniä friisiläiset näyttävät tuoneen Elsassista ja kaiketi muual-
takin Reinvirran tienoilta [Hansische Geschichtsblätter 1908, XIV Band
(Hans Wilkens, Zur Geschichte des Niederländischen Handels im Mittel-
alter), s. 337].

² Wilkens, Zur Geschichte des niederländischen Handels im Mittel-
alter (Hansische Geschichtsblätter 1908, Band XIV, 325, 326 ja 339 s.).

Myöhemmistä tätä ainetta kosketelleista tiedemiehistä kulttuurimaantieteen tutkija Ratzel lausuu Antropogeografiassaan maapallon pohjoisosissa asuvista raakalaiskansoista, että heidänkin keskuudessa niinkuin muualla kulttuurivaikutus on saanut tuhoa aikaan. Ottaen aluksi puheeksi Amerikan eskimolaiset hän huomauttaa, että eurooppalaiset yksipuolisesti ovat johtaneet heidän aikaisemmin monipuolisemman sisäisen kauppansa niihin paikkoihin, joista ampumatarpeita, viinaa ja muita kulttuurituotteita on saatavana. Maantieteilijä Wagner lausuu taas julkaisemassaan Guthen maantieteen oppikirjan uudessa painoksessa, että viina, ruuti ynnä lyijy, isorokko ja rautatiet ovat neljä valtaa, jotka Amerikan intiaanein häviötä valmistavat. Omassa nimissään toimittamassaan tämän teoksen kuudennessa painoksessa Wagner sanoo luonnonkansain kuolemista sukupuuttoon: »Sodat ja ihmisuhrit, osittain taikauskon, osittain ihmislihan himon seurauksia, ovat tuskin siinä määrin tätä häviötä aikaansaaneet kuin se on syntynyt eurooppalaisten tuomain tarttuvain tautien (syfilis, tuhkarokko ja isorokko) sekä juoppouden kautta.» Völkerkundessaan jo mainittu Ratzel kertoo, että hottentotit ennen eurooppalaisten tuloa Afrikkaan eivät tunteneet muita juomia kuin maidon ja veden. Mutta Hollannin Itä-Intian kauppaseura piti nähtyään hottentottein suuren viinahalun huolta siitä, ettei arrakkia Kapmaassa puuttunut. Samalla aiheutti alkanut viiniköynnöksen viljelys siellä, että viiniä¹ ja siitä valmistettua viinaa oli helposti saatavissa. Nykyään, jatkaa hän, ovat hottentottilaiset itselleen mitä suurimmaksi vahingoksi vanhastaan kaikkiin kiihoittaviin juomiin tottuneet.

Voimakkaisiin kaffereihin väkijuomat vaikuttavat paljon vähemmän turmiollisesti kuin heikkoihin hottentotteihin. Länsi-Afrikan neekereistä väitetään kuitenkin yleensä, että tavattoman suuri viinantuonti heidän keskuuteensa siveellisesti tur-

¹ Tätä viiniköynnöksen viljelystä on etupäässä Kapkaupungin läheisyydessä ja katsotaan sieltä saatua viiniä arvokkaaksi (E. Friedrich, Allgemeine u. specielle Wirtschaftsgeographie, 276 s.).

melee kansaa. Ambomaassa, jossa suomalaiset lähetyssaarnaajat vaikuttavat, kielsivät saksalaiset samoin kuin muissa heille kuuluvissa osissa Lounais-Afrikkaa väkijuomain tuonnin ehkäistäkseen niiden aikaan saaman turmion. Niiden osto ulkomailta on kuitenkin, mikäli herra lähetyssaarnaaja Savola on minulle ilmoittanut, siellä ollut hallitsijan etuoikeutena eli monopoolina. Sävolan teoksessa »Hamin majoissa», joka kuvaa Ambomaan oloja, kerrotaan vuosina 1894—95 Ondongassa käyneen Portugalin Angolasta ja Englannin siirtomaistakin tulleita kauppiaita tuoden ampumavaroja ja väkijuomia, joita vaihtoivat karjaan ja orjiinkin, vaikka väkijuomain ja orjain kauppa oli kielletty.

Varsinkin Guinean alueella näkyy väkijuomatulva olevan ylen suuri. Paitsi palmuviiniä, jota seudun kansat itse valmistavat, tuovat eurooppalaiset sinne luonnottoman suuressa määrin viinaa. Tuskin lienee muuta Afrikan osaa, jossa väkijuomat ovat niin levenneet kuin täällä. Islamin vaikutuksen alainen Afrikan itärannikko on tässä suhteessa paljon paremmalla kannalla kuin läntinen. Koranin väkijuomain käyttämistä koskeva kielto näkyy nimittäin arapialaisten hallitsemisessa tai vaikutuksen alaisissa ekvatorinseutuissa osissa Itä-Afrikkaa vaikuttaneen hyvin ehkäisevästi viinan leviämiseen. Mutta sittenkin on enimmästä päästä kreikkalaisten harjoittama väkijuomakauppa arapialaisten hallitsemisessa rannikkoliikepaikoissa jo vuosikausia ollut tuottavimpia liikeyrityksiä siellä.

Austraaliasta Ratzel sanoo, että pienemmillä saarilla, jotka ovat olleet lähetyssaarnaajain vaikutuksen alaisia, on viinatulva vähemmän levinnyt kuin muualla, varsinkin Uudella Zeelandilla ja Australian mannermaalla. Antropogeografiassaan hän lausuu, että eräs etelä-austraalialainen kommissiooni, jonka piti antaa lausunto etelä-australialaisten kuolemisesta sukupuuttoon, syynä siihen muun muassa mainitsee viinan nauttimisen.¹

¹ Waitz, Antropologie der Naturvölker, I osa, 168, 177 ja 378 s., II osa, 401 s.; Ratzel, Antropogeographie, II osa, 334 ja 340 s.; saman Völkerkunde, I osa, 635 s. sekä II osa, 11 ja 336 s.; Guthe-Wagner, Lehrbuch der Geographie, I osa, 684 s.; Wagner, Lehrbuch der Geographie, I osa, 684 s.; Savola, Hamin majoissa, 56 s.

Aasiassa tulee varsinkin sen pohjoisosissa viinan turmiollinen vaikutus hyvin räikeästi näkyviin. Kaikkialla, missä sen himoamiseen on päästy, saavat kauppiaat ja valaanpyytäjät mitä huonoimmista viinalajeista melkein minkä määrän hyvänsä turkiksia, mursun hampaita ja kalaa. Venäläiset kauppiaat ovat Pohjois-Siperiassa käyttämällä viinaa kaupan välineenä hankkineet itselleen suuria etuja raakalaiskansain kustannuksella. Niin on professori Sirelius minulle ilmoittanut kuullessaan matkoillaan, että ostjakit, voguulit ja samojeedit saivat vaihtokaupassa venäläisten kanssa tavaroistaan viinaa. Viinaa tarjoamalla venäläiset olivat saaneet voguulit ja ostjakit luovuttamaan heille tärkeimmät tulolähteensä, nimittäin parhaimmat kalastuspaikkansa. Hallituksen kieltojen kiertämiseksi oli käytetty vuokraamisen muotoa, mutta siten, että venäläiset liikemiehet itse teossa omistajain tavoin hallitsivat näitä kalastuspaikkoja.

6. Arveluja pirkkalainen (birkarl) ynnä muitten samaa juurta olevain sanain synnystä.

Olen jo aikaisemmin kertonut, miten pirkkalaisten kauppalappalaisten kanssa oli melkein yksinomaan vaihtokauppaa. Välineenään tässä kaupanteossa pirkkalaiset käyttivät, niinkuin tiedämme (s. 46, 47), väkijuomia, pääasiallisesti viinaa, mutta myöskin jossakin määrin olutta joko semmoisenaan tai viinaan sekoitettuna. Hyvin luultavaa on, että pirkkalaiset ennen viinan valmistuksen leviämistä Ruotsin ja Suomen pohjoisosiin tarjosivat ostajilleen paljastaan olutta. Sehän näyttää heidän kauppansa alkaessa keskiaikana olleen ulkomaalta, nimittäin Saksasta, tuotua tavaraa. Siten oli ehkä tästä heidän kauppansa välineestä heille nimikin syntynyt, jos pirkkalaiset saksalaisten kauppiaitten tavoin nimittivät näiden tuomaa olutta nimellä bier eli heidän lausumanaan piiri. Tämä sana näkyy olleen Kustaa Vaasan hallitessa käytännössä ruotsinkielessä, niinkuin nähtävästi aikaisemminkin ja oli sen avulla

muodostettu liitännäissanojakin. Niin lausuu kuningas 1544 eräässä kirjeessä pestatun sotaväen eroittamisesta, että muiden muassa oli erotettava »the Bijrhalsen, som altijdh wele wara fulle». Siten oli näihin aikoihin ruotsinkielessä bijrhals juopon nimityksenä. Muutenhan vielä meidän aikana sekä Ruotsissa että Suomessa Saksasta tuotua olutta lyhykäisyyden vuoksi usein bieriksi nimitetään.

Olemme tämän lisäksi edellisessä luvussa kertoneet, miten keskiaikana esim. Tanskassa erästä olutkauppiasta nimitettiin Svend Travnöl ja Saksassa samaten keskiaikana kauppiasta käytettiin nimiä sellaisia kuin Brower (oluenpanija), vineigo ja vinzuril y. m. myytävänä olevan väkijuoman mukaan. Tämän lisäksihän paikan nimi, josta olut tuotiin, voi aiheuttaa oluen nimen. Olemme jo ennen maininneet, että Preussistä tuotu olut kävi pryssingin nimellä ja Ruotsissa keskiaikana Lübeckistä tuotua olutta nimitettiin travnisiaksi tai tampneöiksi. Voin vielä lisätä, että niinkään keskiaikana Emdenistä Saksasta tuotua olutta Ruotsissa nimitettiin »emstöl». ¹

Saksalaisten kauppa Itämerta ympäröivissä maissa taisi varsinaisesti alkaa vuonna 1143 tapahtuneen uuden Lübeckin perustamisen jälkeen. Mutta sitä aikaisemmassa vanhassa slavilaisessa Lübeckissä oli ollut saksalaisten kauppiaitten siirtokunta, jonka jäsenet ehkä jo aikaisemmin kävivät kauppaa pitkin Itämeren rantoja. ² Uuden Lübeckin asuttamisesta kertoo munkki Helmold slavilaiskronikassaan, että kreivi Aadolf II Schauenburgilainen kutsui siirtolaisia Flanderista, Hollannista, Westfalista ja Frieslannista sille sotain hävittämälle alueelle Wagriaan, johon Lübeck perustettiin. Siten otaksuisi Lübeckin asukkaiksi tulleen edustajia näistä kansoista yhdessä jo aikaisemmin Holsteiniin muuttaneitten saksalaisten kanssa. Mutta teoksessaan »Mittelniederdeutsche Grammatik» Agathe Lasch

¹ Konung Gustaf den förstes registratur, 16 osa (vuodelta 1544) 349 s.; H. Hildebrand, Sveriges medeltid, 712 s.

² Ohnesorge, Ausbreitung und Ende der Slawen zwischen Nieder-Elbe und Oder, I osa (Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde, XII osa, 2 vihko, 125 s.).

arvelee kaiketi kielellisten syiden perustuksella, että Lübeck sai asujamistonsa pääasiallisesti (hauptsächlich) Westfalenista.¹

Ei pitkiä aikoja tämän jälkeen oli pitkin Itämeren etelärannikkoa sarja isompia ja pienempiä saksalaisia kaupunkeja kilpailemassa Lübeckin kanssa tätä merta ympäröiväin maiden kaupasta. Enimmät näistä kaupungeista olivat syntyneet tai saksalaisiksi muuttuneet noin vuosisadan kuluttua Lübeckin perustamisen jälkeen.

Tässä yhteydessä lienee syytä ottaa puheeksi myöskin Pirkkalan pitäjän ikä. On arveltu, että Pirkkala olisi ollut itsenäisenä pitäjänä ja omistanut oman kirkon aina 1200 luvun lopulta saakka eli niiltä ajoilta, jolloin pirkkalaiset tarun mukaan siirtyivät Peräpohjaan, taikka viimeistään v. 1300 seutuvilla. Erään toisen tiedon mukaan olisi Pirkkala alussa kuulunut Karkun pitäjään, mutta jo hämärässä muinaisuudessa tullut siitä erotetuksi, jolloin sen alueeseen tulivat kuulumaan myöskin Ruovesi ja Messukylä. Mutta vaikka tämän johdosta Pirkkala pirkkalaisten siirtyessä Pohjan perille ei vielä olisi ollut itsenäinen pitäjä, on luultavaa, että alueella, jolle Pirkkalan pitäjä sittemmin syntyi, oli joku Pirkkalan nimeä kantava kauppapaikka. Tarun mukaanhan ennen aikaan Harjun kylässä Pirkkalan pitäjää olisi pitänyt olla ikivanha kauppapaikka, joka ehkä juuri oli tuo alkuperäinen pirkkalaisten kauppakeskus.

Vielä tahdon lisätä, että Pirkkalan pitäjä historiallisissa lähteissä tulee puheeksi vasta 1400-luvulla. Se mainitaan nimittäin ensi kerran kahdessa kirjeessä, jotka molemmat lienevät vuodelta 1422.² Paitsi Pirkkalan pitäjää tulee myöhemmin historiallisissa asiakirjoissa toinenkin senniminen paikkakunta

¹ Hoffmann, Geschichte der freien und Hansastadt Lübeck, I osa, 15 s.; Lasch, yllämainittu teos, 2 s.

² Carlsson, Historiallinen ja maantieteellinen kertomus Pirkkalan pitäjästä, 7 ja 11 s.; Skogman, Kertomus matkoiltani Satakunnassa (Aikakauskirja Suomi, toinen jakso, 2 osa, 134 s.); Ruuth, Porin kaupungin historia, 110 s.; Åbo domkyrkas Svartbok, 295 ja 298 s.; Kajaani, Suomen historia 85 s.

puheeksi, nimittäin Pirkkalan kylä Harjavallan pitäjässä Kokemäenjoen varrella. Nämät molemmat Pirkkalat sijaitsevat kaupalle sopivilla paikoilla.¹ Pirkkalan pitäjistä voi vesitietä kulkea Kokemäenjoen suulle vetäen alukset pahimpain koskien kohdalla vähän matkaa maata myöden. Mutta myöskin etelään ja pohjoiseen päin voitiin sieltä vesitietä pitkiä matkoja kulkea. Pohjoista suuntaa päästiin Näsijärveä ja sen pohjoispuolella olevia vesiä pitkin aina Pohjanmaan rajalle, eteläistä suuntaa aivan Suomenlahdelle, kun paikoittain maata myöten kuljettiin. Tällainen vesitien taittuminen ei niihin aikoihin suurikaan este ollut, sillä silloin oli paljon tavallisempaa kuin meidän aikamme kuljettaa veneitä jonkun matkaa maakaistaleen yli. Pääseehän nykyäänkin Hämeenlinnan kautta kulkemaan Pirkkalasta Hämeen vesistöä pitkin aina Lopelle saakka. Sieltä taas ei ole pitkältä matkaa jokiin, jotka johtavat Lohjan järven, Karjanjoen ja Pohjan pitäjän lahden kautta merelle saakka. Kerrotaanhan tarussa pirkkalaisten siirtymisestä Pohjan perille, että he lähtivät liikkeelle Pirkkalasta ja Rengosta, joka myöhempi sijaitsee Etelä-Hämeessä ja olisi voinut olla heille ete-

¹ Pirkkalasta voi johtua ajattelemaan, että mahdollisesti maasamme tavattava nimi Pirilä myöskin johtuisi saksalaisesta bier sanasta. Mutta siinä tapauksessa täytyisi tässä nimessä ensi tavun i olla pitkä. Pirilä nimeä, joka ruotsiksi lausutaan Birilä, kantavia paikkoja olen tavannut kolmella taholla. Ne ovat Pirilän kylä samannimisen kosken partaalla Kokemäenjoen varrella, Pirilän kartano Raisiossa sekä Pirilän kylä vanhaa Rantasalmen pitäjää Savossa, joka mainitaan 1500 luvulla. Ollen kulkuväylänä jo vanhoina aikoina käytetyn Kokemäenjoen rannalla olisi ensinmainittu kylä voinut olla kauppapaikka. Raision Pirilä sijaitsee lähellä erästä pientä mereen laskevaa jokea Turun ja Naantalien välisen maantien varrella. Historialliseen aikaan en tiedä siellä olleen mitään kauppapaikkaa, mutta professori A. M. Tallgrenin teoksessa »Aurajoen suun esihistorialliset muistot» löytyvästä kartan luonnoksesta päättäen on meri näillä seuduin aikaisemmin tunkeutunut paljon syvemmälle sisämaahan kuin nykyään ja on sielläpäin jo pakanuuden ajoista saakka ollut jotenkin tiheä asutus. Tämän johdosta olisi siellä voinut jonkun verran ulkomaan kauppaa olla. Mitään tietoa en ole tavannut, että Rantasalmen Pirilä olisi ollut kauppapaikkana (A. M. Tallgren, Aurajoen suun esihistorialliset muistot, 56 ja 57 s.; useat tilikirjat).

läisempänä kauppapaikkana. Toiselta puolen olisi Harjavallan Pirkkala voinut olla heille läntisenä kauppapaikkana paremmin ylläpitämässä heidän kauppayhteyttään Pohjanlahdelle päin Kokemäenjokea pitkin.

Jo Gabriel Rein otti toista ristiretkeä Suomeen koskevassa väitöskirjassaan »De loco, quo arma Tavastis illaturus appulerit Birgerus dux» nämät kaksi vesitietä puheeksi selvittäessään, missä Birger jarlin retkikunta astui maihin Suomessa. Hän hylkää ehdottomasti Messeniuksen arvelun, että Birger jarl olisi tullut Korsholman tienoille Pohjanmaalle ja pitää näistä kahdesta vesitiestä puhuessaan otaksuttavampana maihintulopaikkana eli hämäläisten satamana jotakin Uudenmaan satamaa kuin Kokemäenjoen suuta. Lähinnä hän tässä kohden puolustaa Pohjan pitäjän lahtea, mutta pitää myöskin Hankoon satamaa mahdollisena.

Muuten löytyy idempänä Porkkalan niemen länsipuolella n. k. »Tavastfjärden», jonka pohjukassa myöskin olisi voinut olla hämäläisten satama. Tälläkin paikalla on ollut puoltajansa, kun hämäläisten satamaa on koetettu sijoittaa Etelä-Suomeen. Että hämäläiset vielä 1200-luvulla liikkuiivat Hangon seudulla ja ehkä asuivatkin sen läheisyydessä, huomaamme eräästä vanhasta latinankielisestä laivaväyläselityksestä, joka ehkä on jo 1250 tienoilta, mutta viimeistään 1290 vaiheilta. Siinä nimetään Hankoa Hangethe'ksi, mutta sanotaan sen suomenkieliseksi nimeksi Kuminpäätä. Tämä osoittaisi, että ulkomaalaiset merenkulkijat tulivat siellä tekemisiin suomenkielisten kanssa siinä määrin, että katsoivat tarpeelliseksi pitää mielessään heidän satamalle antamaa nimeä.¹ Tavastfjärdenille ei Hämeestä

¹ Muuten löytyy Uudellamaalla tämän väylän varrella saman väyläselityksen mukaan kolme muuta paikkaa, jolla on suomenkielinen nimi, nimittäin Karienkoski, Horinsaari ja Porkkala. Porkkala on, niinkuin tiedämme, meidän päiviimme saakka säilyttänyt suomenkielisen nimensä. Karienkoskea taas arvelee Reinholm saamiensa tietojen mukaan Hästö-Busöksi. Horinsaari (horinsarae) on Orinsaari (ehkä väärinkirjoitettu Orhinsaari) ja itse väyläselityksessä sanotaan sitä tanskankielellä eli oikeammin ruotsiksi nimitettävän Hästöksi, mikä tämän ulkoväylän

tullen ole läheskään niin paljon vesitietä käytettävänä kuin Hämeestä Pohjan pitäjän lahteen ja Hankoon kulkiessa. Mutta Tavastfjärd nimi joka tapauksessa osoittaa, että hämäläiset muinaisina aikoina ovat sitä käyttäneet purjehdusmatkoillaan. Todistellessaan käsityskantaansa hämäläisten satamasta Rein luettelee lukuisia paikkanimiä ruotsinkielisellä Uudellamaalla, jotka joko alkuaan ovat suomalaisia tai osoittavat suomalaista asutusta paikkakunnalla löytyneen. Ja varsinkin niillä seuduin, missä hän arvelee jarlin tien kulkeneen, on niitä paljon. Tätä seikkaa hän katsoo tärkeäksi todistukseksi mielipiteelleen, että hämäläisten asuma-alue Birger jarlin retken aikana ulottui Suomenlahteen ja että jarli sentähden suuntasi matkansa sinne. Koska Uudenmaan rannikolla jo niihin aikoihin oli ruotsinkielistä väestöä, voi jarli retkellään saada niiltä kannatusta. Varsinkin jos vanha Hakoisten linna, jonka läheisyydessä olevaa samannimistä kartanoa vielä 1600-luvun alussa vanhaksi Hämeenlinnaksi nimitettiin, oli Birger jarlin perustama, niinkuin on arveltu, oli matka Pohjan pitäjän lahdesta hämäläisten rintamaalle paljon lyhyempi kuin Kokemäenjoen suulta.¹

Niinkuin edellisessä kerroimme, saksalaiset uuden Lübeckin perustamisen jälkeen vuonna 1143 alkoivat kyntää Itämeren ja sen lahtien aaltoja, jolleivät jo vanhan Lübeckin saksalaisen siirtokunnan kauppiaat sitä aikaisemmin tehneet. Eräästä asiakirjasta vuodelta 1268, joka koskee gotlantilaisten ja sak-

varrella nykyäänkin löytyy. Vielä voitaisiin mainita tuon vanhan väylän ja Porkkalan niemen itäpuolelta suomenkielistä nimeä kantava ulkosaari, nimittäin Hirsala, jonka nimen Rein luettelossaan ruotsinkielisen Uudenmaan suomalaisista nimistä kirjoittaa Hirsaloksi. Aikaisemmissa Raaseporin läänin maakirjoissa 1500 luvulta esim. vuosilta 1543 ja 1545 tämä nimi kirjoitetaan »Hirffuisall», s. o. Hirvisalo. 1600 luvulla tämä nimi kirjoitettiin Hirsala, joka sekini viittaa alkuperäiseen muotoon Hirvisalo. Nämätkin seikat antavat tukea Reinin mielipiteelle hämäläisten asuinpaikoista Uudellamaalla Birger jarlin retken aikana (Reinholmin kokoelma 49 nide Itinerar, 65 ja 78 s., Raaseporin läänin tilit 1543 vol. 2935, fol. 83 v. sekä 1545 vol. 2948, fol. 95 y. m.).

¹ De loco quo arma Tavastis illaturus, appulerit Birgerus dux, s. 33—46; Historiallinen Arkisto, IX osa, 344 s. y. m.

salaisten kauppamatkoja Venäjälle ja josta myöhemmin tulimme enemmän puhumaan, huomaa näihin kahteen kansallisuuteen kuuluvain laivurien ja kauppiaitten niihin aikoihin käyneen Koivistolla. Mutta varmaan he jo paljon aikaisemmin olivat sinne suunnanneet retkensä, eikä tätä voi väittää yksistään gotlantilaisista, vaan täytyy otaksua myöskin saksalaisista.

Milloin saksalaiset tulivat Kokemäenjoen suulle, on puutuvain lähteitten tähden vaikea sanoa. Sangen aikaiseen näyttää Kokemäellä olleen kauppapaikka, n. k. Teljän kaupunki Ylistaron kylän viereisellä niemellä. Sekin rakennus Ylistaron kylässä, jossa tarun mukaan pyhä Henrikki piti saarnansa, on ehkä ollut kauppapuoti päättäen siitä, että sen lattian alta on löydetty keskiaikaisia punnuksia 1200 luvulta. Saksalaisten kauppamatkoihin Kokemäen kauppapaikalle viittaavat kaksi Saksa nimistä taloa Kokemäellä sekä Kokemäen kirkon läheisyydessä ollut n. k. »Saksan kivi», jota saksalaisten sanotaan muinoin pitäneen tavarainsa varastopaikkana. Tämän kiven, josta ei ole enää jälkiä, sanoo Lindström Kokemäen pitäjää koskevassa kertomuksessaan sijainneen Tulkkilan sillan luoteisessa korvassa. Hän lisää, että erään toisen tarun mukaan on kaikilla suurilla kivillä Pahdingin koskessa edellämainitusta syystä ollut nimenä Saksan kivi. Monen kosken kohdalla näyttää jokea ylöspäin pyrkiväin kauppiasten olleen pakko joksikin ajaksi pysähtyä ja levähdyspaikallaan myydä tavaroitaan ympäristön asukkaille. Kansantaru osoittaa siten useita paikkoja, joissa sen mukaan saksalaiset ovat kauppaa tehneet, niinkuin Saksankorvan pienen saaren Ruskealan koskessa, Kirkkosaaren Anolassa ja Orjanpaaden Äimälässä. Viimemainitussa paikassa näytettiin vielä myöhempinä aikoina kallioon lyöty rautarengas, johon sen ajan tavan mukaan laivoja oli kiinnitetty. Nyt mainituista paikoista ovat Ruskeala ja Anola Nakkilan pitäjässä lähellä toisiaan, mutta eri puolilla Kokemäenjokea. Äimälä on taas Kokemäellä joen varrella pitäjän kirkolta jonkun matkaa sen suulle päin.¹

¹ Jaakkola, Lisiä Kokemäen seudun taloudelliseen historiaan keskiajalla (Historiallinen Aikakauskirja 1919, 119 s.); Lindström, Kumo

Edellä luetelluista tiedoista päättäen ei ole mahdotonta, että saksalaiset jo 1200 luvulla liikkuivat Kokemäenjoen suulla ja kulkivat sitä ylöspäin nyt puheena olleelle vanhalle Kokemäen kauppapaikalle saakka. Jos tulivat näin kauvas jokea ylös, sivuuttivat he matkallaan Pirkkalan kylän Harjavallalla, joka on lähempänä joen suuta. Suurta Kokemäenjokea pitkin olivat luonnollisesti kauppamatkat sisämaahan suhteellisen mukavat. Mutta sittenkin on luultavaa, että saksalaiset aikaisemmin kuin Kokemäenjoen suulle tulivat maamme satamapaikkoihin Suomenlahden rannalle. Suomenlahdelle houkuttelivat heidät sangen varhain tuottava Venäjän kauppa.

Saksankielessä on oluen nimi alkuaan koko sille kuuluvalla kielialueella ollut *bior*. Sittenkin siitä Keski- ja Ylä-Saksan kielialueella tuli *bier*, jossa *ie* lausutaan *diftongina*. Keski-Saksan kielialueella alkoi sitten 12 vuosisadalla *ie*-äänteen muuttuminen pitkäksi *i*-äänteeksi, vaikka se edelleen kirjoitettiin *ie*llä. Siten *bier* sanassakin sen *ie* lausuttiin pitkänä *i:nä*. Ala-Saksan kielialueella tuo alkuperäinen *bior* muoto muutama vuorokauden jälkeen muuttui *bêr* sanaksi. Mutta aikaisemmin tälläkin kielialueella näkyy paikoittain käytetyn myöhemmin voitolle päässeen *e:n* sijasta *ie:tä* ja *it:tä*. Tästä vielä vähänlaisesti selvitetystä seikasta antaa parhaimmat tiedot Agathe Laschin »Mittelniederdeutsche Grammatik». Muun muassa hän väittää, että muutamissa alasaksalaisissa murteissa aikaisemmin on ollut *i* ja *u*, myöhemmin ilmestyneiden *e:n* ja *o:n* sijasta. Monasti ne tavataan *r* kirjaimen edellä. Mihinkään perusteellisempaan asian tutkimiseen en kuitenkaan voi ryhtyä, kun en ole kielimies.

Mutta pohjoisalasaksilaisen, eli rannikkoseudun Lübeckistä Pommernin itärajalle asti käsittävän, murteen alueelta voin mainita esimerkin, että alasaksalaisessa kirjoituksessa käyte-

socken i historiskt hänseende (aikakauskirja Suomi, ensi jakso 1860, 189 s.); Ruuth, Porin kaupungin historia, 8 ja 9 s.; Ignatius, Ett ytterligare inlägg i Birger Jarls tåg mot tavasterna (Historiallinen Arkisto, IX osa, 89—112 s.)

tään sanaa bier. Schillerin ja Lübbenin suuresta Mittelniederdeutsches Wörterbuch'ista huomaamme nimittäin, että vielä eräässä asiakirjassa v:ta 1490 käytettiin oluesta nimitystä bier, vaikka kieli siinä on alasaksalaista ja paikkakunnat, joiden oluesta on puhetta, ovat etupommerilaisia kaupunkeja Ala-Saksan kielen alalta. Tämä on kuitenkin aikaa, jolloin, niinkuin edellisestä huomaa, muoto bër oluen nimityksenä Ala-Saksan kielessä jo on jotenkin vakiintunut. Mutta bier muodon ohella tavataan tässä sanakirjassa esimerkeissä muoto beir ja yhtä monta kertaa (nim. neljä) kuin bër muoto. Sen lisäksi tavataan kolme kertaa muoto beere.¹

Niinkuin tiedämme, tuli uuteen Lübeckiin sitä perustettaessa myöskin friisiläisiä ja hollantilaisia. Näidenkin kansain kieli on voinut vaikuttaa Lübeckin murteeseen, friisiläisten alkuajoina, hollantilaisten myöhemminkin Hansan kauppasuhteitten kautta Hollantiin. Tällä tapaa hollannin kieli olisi voinut jättää jälkiä muittenkin Hansakaupunkien murteeseen alasaksalaisella kielialueella. Friisein vanhassa kielessä oluen nimenä oli biár ja vähän myöhemmin bier sekä hollanninkielessä bier. Näissä kaikissa tavataan i-äänne. Mutta en katsoisi yhtä luonnolliseksi pir tavun sanoissa Pirkkala ja pirkkalaiset sekä bir tavun sanassa birkarlar johtumista näistä oluen nimistä kuin alasaksankielisestä. Vielä löytyy hollanninkielessä, nim. Keski-Hollannin murteessa, oluentapaisen juoman nimi, joka kuuluu bierkin eli bierkijn.² Siitä olisi sanain Pirkkala, pirkkalainen ja birkarlar johto mahdollinen, jos vielä pir ja bir tavun

¹ Victor Michels, *Mittelhochdeutsches Elementarbuch*, 86 s.; Agathe Lasch, *Mittelniederdeutsche Grammatik*, 9, 35, 52, 53, 77—79, 85 s.; Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*; Frank's *Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Tweede Druk door N. van Wijk; Schiller u. Lübben, *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* y. m.

² Verwijsin ja Verdam'in »*Middelniederlandsch Woordenboek*» (I osa) ilmoittaa, että bierkijnia käytettiin oluen tavoin ja oli se vedestä ja ohrasta valmistettu, siis mallasjuoma. Verdam'in *Middelniederlandsch Handwoordenboek*issä viitataan Bierkijnin merkityksen suhteen vain bier sanaan, joten niitä katsotaan synonyymeiksi.

jälkeen tuleva k äänne olisi kuulunut alkujuureen, josta edellämainitut sanat ovat johtuneet. Mutta en katso tätä k:n löytymistä luultavaksi.¹ Tämän otaksumani saksalaisen vaikutuksen selvittämiseksi on myöskin tarpeen koota tietoja, minkämuotoisena ruotsinkielinen sana birkarl vanhemmissa sen sisältävissä asiakirjoissa tavataan. Vanhimmissa keskiaikaisissa asiakirjoissa se kirjoitetaan säännöllisesti i vokaalilla ensi tavussa. K äänne on ensimmäisessä pirkkalaisia koskevassa kirjeessä v:lta 1328 kirjoitettu vain yhdellä k:lla, sillä ch tarkoittaa yksinkertaista k:ta [Bircharlaboa, Birkala ja Birkalaboa (katso s. 7)]. Seuraavissa asiakirjoissa vuosilta 1358, 1420, 1424 sekä 1454 on lyhyen i:n ohella k äänne sekä ch:lla eli k:lla että ck:lla merkitty (Birekerlar, Birekerla, Bircherlom ja Bireherlar) eli vuoroon kummallakin. Aivan keskiajan lopulta vuodelta 1498 löytyy kaksi eri kirjettä, joissa pirkkalaisista puhutaan, nimittäin kuningas Hannun Länsipohjassa olevan asiamiehen Ingevald Birgerinpojan avoin kirje Luulajan ja Piitimen pirkkalaisille sekä saman kuninkaan voudin Tukholmassa Christiern Baggen kirje Norjan voudeille ja rahvaalle pirkkalaisista. Edellisessä, joka on kirjoitettu pirkkalaisten kotiseudulta Länsipohjassa, tavataan heidän nimensä muodossa Bijrcharlar, myöhemmässä taas baerchara. Kummassakin on k äänne lyhyt yhtä k:ta tarkoittava, mutta edellisessä on i äänne pitkä, niin kuin se bier sanassa kuuluu Keski-Saksan kielialueella. Baerchara taas on jotenkin harvinainen muoto, jossa tämä sana tavataan. En nimittäin ole nähnyt sitä siihen tapaan kirjoitettuna muualla kuin Olaus Magnuksen teoksessa ja eräässä lappalaisten valituksessa vuodistaan Oravaisesta, joka löytyy Niilo Niilonpojan Tornion ja Länsimeren Lappia koskevassa tilissä vuosilta 1575 ja 1576. Siinä se kuuluu »bärkara».

1500-luvulla on sanan birkarl kirjoittaminen mitä sekavin. Se kirjoitettiin birkarlar, birekarlar, byrkarler, byrcharlar

¹ Edellisessä muistutuksessa mainitut sanakirjat sekä v. Richtofen, Altfriesisches Wörterbuch ja Franck-van Wijk, Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal.

(byrchelarna), byrcharlar¹, bijrckkarler, bierkarlar, bierckkarlar, bergkarlar, berkala ja berekall ynnä vielä muissakin näistä hiukan eroavissa muodoissa. Muodot bier ja ber voisivat olla saksalaisesta vaikutuksesta syntyneitä, jos voisi otaksua niiden kirjoittajain arvelleen niitä saksalaisista bier, bër sanoista johduneiksi. Bergkarl muoto on kaiketi saanut alkunsa käsityksestä, että pirkkalaiset, niinkuin Olaus Magni arvelee, alkuaan olisivat olleet vuorimiehiä. Tämän lisäksi voin mainita, että muutamassa lapinveron tilissä 1540 ja 1550 luvulta kirjoitetaan „Björckala (biörkala) skatt“ selvään syystä, että arvelaan tämän nimen johtuvan sanasta björk.

1600 luvulla, jolloin ruotsinkielen oikeinkirjoitus rupee vähän vakaantumaan, tuli pian säännöksi kirjoittaa tämä sana muodossa birkarl. Siten oli myöskin edellämainittu vanha vouti kertomuksessaan pirkkalaisten alkuperästä sen kirjoittanut. Luultavaa onkin, että tämä sana siihen tapaan lausuttiin Pohjois-Ruotsin ruotsalaisten keskuudessa.² Niinkuin edellisestä esityksestäni huomaa, ei Ruotsissa vanhempina aikoina sanalla »birkarl» tarkoitettu muita kuin Suomen puolelta Pirkkalasta tulleita lapinkävijöitä, vaikka tämä nimi myöhemmin tuli tarkoittamaan kaikkia lapinkävijöitä. Ehkä suomalaiset olivat ensimmäiset, jotka väkijoumain avulla kävivät kauppaa lappalaisten kanssa.

Muutamat tutkijat etupäässä edellämainittu Nordlander ovat kiinnittäneet huomionsa seikkaan, että sana birkarl vanhoissa asiakirjoissa kirjoitettiin sekä bircharl että bireckarl ja arvelleet myöhempää muotoa oikeammaksi. Siten olisi sanassa alkuaan ollut kaksi k ääntä eikä yksi, johon ch viittaa. Van-

¹ Vanhoissa ruotsinkielisissä asiakirjoissa y kirjain usein vastaa ijtä eli jonkunlaista pitkää i ääntä.

² Fellman, usein mainittu teos, I osa, 455 ja 456 s., III osa, 336, 337 s., IV osa, XLVI—XLVIII, 6—10, 12, 14, 18, 36, 47, 52—54, 65, 67—69, 84, 86, 92, 97, 112; Handlingar rörande Skandinaviens historia, 39 osa, 32—34 s.; Konung Gustaf den förstes registratur, 24 osa, 159 ja 160 s.; turkistilit vuosilta 1554—1560 Tukholman kuninkaallisen linnan arkistossa; Grotenfelt, usein mainittu väitöskirja, 73 s.

hempina aikoina oikeinkirjoitus ruotsinkielessä oli hyvin horjuvainen, niin että k äänteen edellä oli c äänne kahta k:ta tarkoittamattakin. Vielähän viime aikoihin asti on ek:lla kirjoitettu sanat också ja sen lyhennys ock, kun taas ch:lla on kirjoitettu yhdistävä konjunktio och. Eikä tarvitse mennä kauemmaksi taaksepäin kuin 1700 luvun keskivaiheille huomataksaan k äänteen ruotsinkielessä kirjoituksi ek:lla varsinkin r:n jälkeen, esim. sanoissa barck, björck, mörck, starck y.m.

Mitä taas sanain Pirkkala ja pirkkalainen johtoon tulee suomenkielessä, on näissä sanoissa peräkkäin kaksi johtopäätettä, edellisessä -kka ja -la, myöhemmässä -kka ja -lainen. Pirkkala sanan johtopäätteistä on myöhempi eli -la Ahlqvistin käsityksen mukaan yleinen paikallisuutta ilmoittava johtopäätte. Edellinen niistä -kka on hänen ilmoituksensa mukaan tavattu sekä paikkain että ihmisten nimiä johdettaessa. Tässä on minun luonnollisesti vaikea sanoa kummankolaiseksi nimeksi Pirkka olisi käsitettävä. Jos päätte -kka tässä tapauksessa tarkoittaisi paikallisuutta, tulisi siinä kaksi paikallisuuden päätettä peräkkäin. Jos taas henkilöä tarkoitettaisiin, tulisi sana merkitsemään henkilöä, jolla on oluen kanssa tekemistä. Alkumuodossaan sanan olisi kokonaisuudessaan pitänyt kuulua Piirikkala, mutta lienee se hankaluuden tähden lausua se sitten lyhennyt Pirkkalaksi. Ensi tavun i vokaalin lyhyeksi muuttumista puolustaa mielestäni se seikka, etten ole suomenkielessä tavannut sanaa, jossa ensi tavussa olisi pitkä i rkk:n edellä.¹

Sanassa pirkkalainen on jo puheena olleen -kka päätteen lisäksi tullut toinen, nimittäin -lainen. Sen Ahlqvist arvelee syntyneeksi nimiä johdettaessa käytetystä päätteestä -nen eli -inen, jonka edellä on paikkaa merkitsevä -la. Ahlqvist katsoo -lainen päätettä oikeastaan vain -nen, -inen päätteen toisinnoksi. Sanassa pirkkalainen, jota siten tavallaan on kolmella johtopäätteellä johdettu, on mielestäni sama lyhennys tapahtunut kuin Pirkkalassa, joten sen alkuperäisesti olisi pitänyt kuulua piirikkalainen.

¹ A. Ahlqvist, Suomen kielen rakennus. Vertaavia kieliopillisia tutkimuksia, I osa, 11, 16 ja 53 s.

Näistä johtoyrityksistä saksankielestä suomenkieleen ilmenee vain minun personallinen ajatukseni asiasta, joka minulla on ollut yli 30 vuotta, vaikka vasta viimeisinä vuosina olen koettanut tätä tuumaani mahdollisesti tukevia aineksia koota. Suurimpana vaikeutena minulla on ollut puuttuva kielitieteellinen sivistys, joka on välttämätön tämmöisen vertailevaan kielitieteeseen perustuvan kysymyksen ratkaisua varten. Pää-tarkoitukseni onkin ollut koota tätä vaikeata kysymystä koskevia historiallisia aineksia, niin että jossakin määrin voisin helpottaa kielimiesten työtä, jos käyvät tähän kysymykseen käsiksi. Muuten on jo aikaiseen huomioni kiintynyt tähän kysymykseen koska olen ollut vakuutettu suuren historian tutkijamme Yrjö-Koskisen olleen pääasiassa oikeassa, kun hän väitti pirkkalaisten olleen suomalaisia. Hänen kantaansa olenkin pitkän esitystäni koettanut puoltaa.

7. Muutamain tutkijain selityksiä birk-, bertavuilla alkavain sanainsyynnystä.

Näistä selityksistä on ensinnä mainittava Ruotsin vanhain lakien julkaisijan Hadorphin antama. Alkulauseessa julkaisemaansa teokseen »Biärkörätten» hän lausuu: »Biörkö eller Biärköö har varit i Hedendomen en stoor HandelsStadh vthi Sweriges Rijke, belägen vpp i Mälaren. — — — Denne Stadh har sitt Nampn aff dhen stora Biärk, thet är Handel, som ther i Staden af Hedna Werld har idkat varit, ty Biärk är Handel, Biärköö en Handelsöo eller Öo där Handelsmän hafwa bodd, men at hon nu kallas Biörköö, det är af långan ålder så kommit genom Tungans lättheet til at snarare nämpna Biörköö än Biärköö eller Birköö, och af sådant hade Birkekarlerne i Wäster-Norlanden sitt Nampn, som i Konung Gustaff den förstes Historia kunnige äro.» Niinkuin tästä otteesta huomaa, ei Hadorph anna latinalaiselle nimelle Birea mitään arvoa. Hän ei sitä edes mainitse ehkä syystä, että hän katsoo sitä vain

latinifikationiksi nimestä Birkö, jota hän näkyy katsovan toisintomuodoksi biärkööstä.¹

Jotenkin samaa mieltä sanoista Biärkö ja birkarl kuin Hadorph on tunnettu Ruotsin vanhan lakikielen tutkija ja sen vanhain lakien uudestaan julkaisija Schlyter. Hän arvelee nimittäin viitaten Hadorphin selitykseen sanoissa Birka, bieraerköaraetter (biaerkeræet y. m.) alkuosan birk, bieraerk merkittävän kauppaa, joten bieraerköaraetter sana tarkoittaa kauppaoikeuksia. Bieraerkö (Islannin kielellä Bjarkey) merkitsee hänen mielestään kaupunkia eli saarella sijaitsevaa kauppapaikkaa. Birkarl sanan hän sanoo syntyneeksi sanoista birk (kauppa) ja karl (mies), joten sen merkitykseksi tulee kauppamies.

Tätä selitystä birk sanan merkityksestä, jonka Schlyter on ottanut suureen Ruotsin vanhain lakien sanavarastoa valaisevaan sanakirjaansa, ei hän voi todistaa kielinäytteillä. Näissä vanhoissa laeissa ei nimittäin birk sanaa semmoisenaan käytetä merkityksessä kauppa eikä sitä semmoisessa merkityksessä käytetä muussakaan keskiaikaisessa kirjallisuudessa ja kirjoituksissa, niinkuin huomaa Södervallin sanastosta »Ordbok öfver svenska medeltidsspråket». Kansankieleenkään ei tämä kauppa merkittävä birk ole jäänyt, niinkuin huomaa Rietzin murteisanakirjasta »Ordbok öfver svenska almogespåket».²

Schlyterin selitys sai hänen suuren tieteellisen maineensa johdosta yleistä kannatusta. Siihen yhtyivät muiden muassa edellämainitut H. Hildebrand ja Ahlenius. Nordlanderin selityksen birkarl sanan synnystä Birkö ja karl sanoista olen jo aikaisemmin (s. 4) maininnut.³

¹ Tämä Hadorphin teos on painettu vuonna 1687.

² Ihre lausuu taas sanakirjassaan Glossarium Suiogothicum, ettei hän voi yhtyä Hadorphin käsitykseen birk sanan merkityksestä, vaan väittää ruotsalaisten birke ja björke sanain vastaavan germaanisissa kielissä tavattavia sanoja baurg, burg, byrig ja borg. Biörkeræett tulisi tämän kautta vastaamaan anglosaksilaista sanaa Burhright.

³ Hadorphin selitykseen rakentaa myöskin ruotsalainen Högström, joka vuonna 1747 julkaisi teoksen »Beskrifning öfwer de till Sveriges krono lydande Lapmarker». Siinä hän lausuu: »Om desse Birkarlar hafva

Paljon luonnottomammalta kuin Schlyterin tuntuu Schück'in selitys, jonka hän lausuu ilmi kirjoituksessaan »Birka». Hän arvelee, että Birka eli Björkö tarkoittaa saarta, jossa — samaten kuin Berkössä¹ (Koivistolla) Suomenlahdessa — kuningas tai hänen sijaisensa oli suonut kauppiaille rauhaa markkinoita varten, joille olivat saapuneet. Nimen Björkö hän selittää syntyneen niin, että tämän kaupparauhan kuninkaan sijai-

sina namn af Bergkarlar är ovisst, äfwen wäl om de, efter Schefferi mening, woro komne ifrån Birkala Sokn i Björneborgs-Län, emedan det är troligare, at de kallas Birkalar af det gamla Swenska ordet Bierka eller köpslaga, för den handel de drefwo i desse landsorter, samt at både Birkala och Björkö etc. torde äfwen af samma ord fått sina namn o. s. v.» Viitattuaan näiden arvelujen johdosta I. Steckseniuksen väitöskirjaan »Dissertatio gradualis de Westrobotnia», jossa Hadorphin mielipiteestä kerrotaan, jatkaa hän muistutuksessa seuraavaan tapaan: »At de (birkalarne) eljest kunnat blifwa kallade af Lapparnes Bir, Birra, birkalar, eller andra ord, är ej eller aldeles olikt» (edellä mainittu teos, 236 s.). J. A. Friesin Ordbog over det lappiske sprog mukaan merkitsee lappalainen sana birra ympäri. Ehkä Högström on ajatellut tällaisen johdon mahdollisuutta syystä, että pirkkalaiset veronkantajina ja kauppiaina kulkivat ympäri Lapissa. Högströmin mainitsema nimitys Bergkarlar on, niinkuin tiedämme, Olaus Magnin keksimä.

Tämän yhteydessä tahdon mainita erään uudemman tutkijan Svensen'in otaksuman pirkkalaisten muka alkuperäisestä ammatista ja heidän nimensä synnystä. Hän arvelee pirkkalaisten alkuaan olleen majavan pyytäjiä eli metsästäjiä. Hän otaksuu nimen alkuperäiseksi muodoksi bjurkarlar, jossa alkupuoli bjur (islantilainen bjorr) merkitsee majavaa. Esimerkkejä siitä, että ruotsinkielessä iu-äänne aikain kuluessa olisi i:ksi muuttunut, hän ei kuitenkaan sano tuntevansa (Historiallinen Arkisto, XI osa, 511 s.). Tähän täytyy minun huomauttaa, että bjurkarlar todella löytyi Ruotsissa ainakin 1500 luvun keskivaiheilla rinnan pirkkalaisten kanssa, vaikka eri ammatin harjoittajina. He tavataan noissa edellämainitsemisani turkistileissä ja toimittivat he kuninkaan turkisvarastoon majavannahkoja. Heitä nimitettiin tavallisesti kuninkaan »biwrkarlar», »bioorkarlar» ja »bjurekarlar» ja olivat selvään hänen majavanpyytäjiään. Heitä olen tavannut mainittuina näissä turkistileissä vuosilta 1554—1560.

¹ Eräessä vanhassa latinankielisessä hansalaisten kauppaa Venäjällä koskevassa asiakirjassa vuodelta 1268, josta myöhemmin teemme selvää, nimitetään Koivistoa Berköksi. Ehkä sillä lähinnä tarkoitetaan Koivistoon kuuluvaa Koivusaarta.

nen (praefectus) julisti luultavasti koivun lehdistä ja oksista valmistetusta teltasta. Sellaisessa teltassa istuen Birkan praefectus kerrotaan kerran pitäneen siellä n. k. byamot eli kokousta. Tämän tähden, sanoo hän, nimitettiin joka saarta, jossa tällainen kaupparauha julaistiin, Björköksi. Mutta tämän johdosta hän kuitenkin tekee huomautuksen, ettei Björkö sanan varsinaisena merkityksenä ole kauppapaikka. Nimi »birkarlar» samaten kuin nimitys »Björköarätt» Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa ovat hänen mielestään syntyneet tästä kaupparahasta, vaan ei Mälariassa sijaitsevan Björkön saaren nimestä.

Erään ruotsalaisen tutkijan Knut Stjernan »Lund och Birka» nimisen tutkimuksen johdosta Schück tässä kirjoituksessaan ottaa myöskin Birkan asukasten kansallisuuden puheeksi. Hän arvelee, että he olivat melkein kokonaan ruotsalaisia. Kristityitä olivat heidän joukossaan vain Länsi-Euroopasta saadut orjat. Angariuksen toimesta kääntyivät sitten kuninkaan sijainen ja useat muut ruotsalaiset, sillä moni kaupungin pako-noista oli aikaisemmin kokenut kristittyin jumalan avustusta, kun rukoillen olivat häneen turvautuneet. Rimbertuksen teoksessa »Vita Angarii» löytyvää kertomusta naisesta Frideburg eli Frideborg Birkassa, joka lahjoitti omaisuutensa kirkolle, papeille ja köyhille Dorestatissa, ja hänen tyttärestään Cathlesta, joka sinne lähti äitinsä testamenttia täytäntöön panemaan, ei Schück tahdo tunnustaa friisiläistä asutusta todistavaksi. Frideburg ei mahtanut hänen mielestään olla friisiläistä sukua. Tämä kertomus hänestä vain osoittaa uusien Birkan kristittyjen suosiota kaupunkia kohtaan, josta olivat kristinopin saaneet. Mitään friisiläistä siirtokuntaa ei Schück arvele Birkassa olleen eikä hän myöskään kannata mielipidettä, että friiseillä jo aikaiseen oli suuri kauppa Itämeren maissa.

Näitä molempia seikkoja Stjerna juuri koettaa todistaa edellämämainitussa teoksessaan. Hän katsoo Birkaa friisiläisten perustamaksi siirtokunnaksi, johon sitten oli siirtynyt runsaasti maan omia asukkaita. Juuri sen johdosta Birkassa Angariuksen sinne tullessa asui friisiläisiä, johon hänestä muutamat muutkin seikat viittaavat. Kertomuksen Frideburgista ja

hänen tyttärestään Cathlesta Stjerna muun muassa katsoo osoittavan friisiläisyyttä Birkassa. He olivat hänen mielestään friisiläisiä sekä sukuaan Dorestatista, mikä hyvinkin luultavalta näyttää. Mutta Stjernan tuumaa Birkasta friisiläisenä siirtokuntana lienee vaikea todistaa. Liiallisuuteen hän myöskin menee väittäessään, että friisiläiset harjoittivat suurta kauppaa Itämeren ympärillä olevissa maissa sekä että jo vuoden 500 tienoilla Reinvirran suilta tulevat kauppalaivat toivat lasitavaroita Gotlantiin ja Mälarijärven rantamaille aina Vendeliin saakka Upplannissa. Muuten perustuu hänen kuvauksensa friisein kaupasta pääasiassa saksalaisen Wilkensin tutkimukseen »Zur Geschichte des niederländischen Handels im Mittelalter», johon myöhemmin siirrymme.

Stjernan puolustukseksi täytyy kuitenkin myöntää, että ainakin 1000-luvulla Mälarin tienoilla löytyi lukuisia friisiläisiä kauppiaita, koska heillä vanhassa Sigtunassa oli erityinen yhteys eli veljeskunta, johon ruotsalaisiakin laskettiin jäseniksi.¹

Ruotsalainen tutkija Wadstein, jonka mielipiteisiin tässä kysymyksessä nyt siirrymme, on samaa mieltä Schüekin kanssa, että valtaava enemmistö (hufvudmassan) Birkan asukkaista oli ruotsalainen. Mutta hän arvelee, että siellä jo Ansgariuksen aikana asui friisejä ja kannattaa mielipidettä, että friisit kuljivat laivoillaan Itämerellä tullen Schleswigin kaupungin kohdalla kapean Reidejoen ja Slienlahden toisistaan erottavan kannaksen yli Pohjanmerestä Itämerelle.

Kirjoituksessaan »Birka och björkåarätt», joka juuri tätä kysymystä käsittelee, Wadstein lausuu, että sana Birka samaten kuin muut sitä muistuttavat kauppapaikkain nimet, niin kuin Birkö (Pirkiö) Tornionjoen suulla, Berkö (Koivisto) Suomenlahdessa sekä luultavasti myöskin Biarkøy Halugalanissa (Norjassa), eivät ole skandinavista alkuperää. Hän yhdistää ne nimityksiin bjaerkøaraetter y. m., jotka käytettiin tar-

¹ Schück, Birka (Upsala universitets årskrift 1910, 16, 24, 26, 27 ja 28 s.); Stjerna, Lund och Birka (Historisk tidskrift för Skåneland, III, 194, 198, 199, 211—215, 221—225 s.); v. Friesen, Ur Sigtunas äldre historia (Upplands Fornminnesförenings Tidskrift, XXVI osa, 17 s.).

koittamaan kauppakaupungeissa voimassa olleita oikeussäädöksiä. Sekä edellisten että myöhempäin hän katsoo johtuvan tanskalaisesta oikeussanasta (rättstermen) birk, berck, biaerk, joka tarkoittaa eri jurisdiktionilla varustettua aluetta »navnlig byens redsområde», mutta myöskin aluetta maalla, joka oli eroitettu yleisestä kihlakunnan jurisdiktionista. Wadstein arvelee vielä yhdyssanasta biaeckerat merkityksessä »ret til at have saerskilt jurisdiktion» voitavan päättää sanan birk myöskin tarkoittaneen yksistään jurisdiktiota. Tätä tanskalaista birk, berck sanaa hän katsoo yhtäpitoiseksi länsigermaanilaisen berek sanan kanssa, joka meidän päiviimme saakka on säilynyt Keski-Alamaan murteessa ja tarkoitti jurisdiktiota. Samaten hän pitää mahdollisena, että berek on tarkoittanut aluetta, ja huomauttaa sen merkinneen paikkaa, jossa oikeustuomioita on lausuttu ja jotenkin vastanneen oikeutta, tuomioistuinta. Juuri samaan tapaan Wadstein sanoo vanhaa tanskalaista biaeck sanaa käytetyn merkityksessä »birketing» eli käräjät. Berec sanan synnystä Wadstein lausuu sen muodostuneen prefiksista be- eli bi-, joka ei ole alkuperäinen pohjoismaisissa kielissä, ja sanasta rek. Viimemainittu on yhteydessä verbin rekken kanssa, joka merkitsee ojentaa, ja reccan kanssa, jonka merkityksenä on selvittää ja kertoa (förtälja), mutta myöskin johtaa, hallita, ollen siten sukua hollantilaiselle recht, saksalaisille Recht ja Gericht sekä latinalaiselle regere verbille.

Tämä vanha berec sana on Wadsteinin mielestä siirtynyt Pohjoismaihin friisiläisiltä. Ja olihan skandinaaveilla keski-ajan alkupuolella pitkät ajat pääasiallisin kauppansa niiden kanssa.

Kun kauppapaikkain nimet Berkö, Birka y. m. syntyivät, katsoo Wadstein niiden aluksi merkinneen saaria, joilla oli eri jurisdiktionsa, mutta sittemmin tulleen merkitsemään kaupunkisaaria. Tämä jurisdiktio tarkoitti selvään järjestää kauppiaitten ja heidän palveluksessaan olevain henkilöitten välit sekä näiden suhteet muihin paikkakunnalla asuviin. Alkuaan on, Wadsteinin käsityksen mukaan, näissä kauppapaikkain nimissä ollut ensi tavun vokaalina i tai e. Mutta sen muuntuminen

ia:ksi, niinkuin norjalaisessa tällaisen paikan nimessä Biark-øyssä, voidaan selittää sitä muistuttavan kotimaisen birk, biark (= koivu) sanan analogisesta vaikutuksesta. Tällainen analogia on hänen mielestään hyvinkin lähellä, koska Pohjoismaissa niin tavallinen koivu luultavasti kasvoi näillä saarilla. Koivun nimen vaikutuksesta olikin hänen otaksumisensa mukaan saari, jolla vanha Birca sijaitsi, saanut nimekseen Björkö samaten kuin monet muut saaret, joilla kauppapaikkoja sijaitsi. Hän lisää tähän, että muutama näistä kauppasaarista on voinut koivusta saada nimensä.

Birkarl sanan Wadstein taas johtaa *berek* sanalle sukua olevasta sanasta berekker = hoitaja, tarkastusmies (förvaltare, uppsyningsman). Tämä toimi hänen mielestään pirkkalaisilla oli seuraavan Ruotsin akatemian sanakirjassa löytyvän esimerkin mukaan, nimittäin »byrkarle, som befallningen hafwe öfwer Lapparne». Siihen, että birkarl tulee berekkeristä, viittaa hänestä vielä seuraava seikka. Södervallin keskiaikaisen ruotsinkielen sanakirjassa on nimittäin eräässä esimerkissä birkarlar sanan sijasta bärchara. Tästä Wadstein tulee loppupäätökseen, että berekker olisi ruotsinnettu bärchara'ksi eli oikeammin baerkare'ksi.

Södervallin mainitsema bärchara on, niinkuin hän itse ilmoittaa, eräästä kirjeestä v:lta 1498. Kun taas tarkastaa lausetta, jossa se hänen siteeraamana tavataan, on Södervall sen ottanut edellä puheena olleesta Christiern Baggen kirjeestä jo mainitulta vuodelta. Södervall on vain muuttanut ensi tavun ae:n ä:ksi. Kun tiedämme, että tämä perin harvinainen birkarl sanan muoto on aivan keskiajan lopulta, jolloin vuorovaikutuksesta friisein ja skandinaavein välillä ei enää ole puhetta ja sana aikaisemmin kirjoitettiin birkarl ja birekarl ynnä toisintoina niistä, ei tämä johto berekkeristä tunnu otaksuttavalta. Wadstein lopettaa itse johtoyrityksensä huomautuksella, miten birkarl sana mahdollisesti myöskin olisi voinut syntyä sanoista birk ja karl.¹

¹ Nordiska Ortnamn. Hyllningsskrift tillegnad Adolf Noreen på sextioårsdagen av vänner och lärjungar. Utgiven genom Nanm och Bygd, Birka och björköarätt av E. Wadstein, 92—97 s.

Edellä mainitut Ruotsin akatemian sanakirjassa löytyvät sanat ovat päällekirjoituksena eräässä Kustaa Vaasan Upsalasta maaliskuun 12 p:nä 1544 pirkkalaisille lähettämässä kirjeessä. Tämä päällekirjoitus kuuluu kokonaisuudessaan näin: »Till de birkarlar, som hafva befallningen öfver Lapparne i Westerbotten, att ingalunda hindra dem, som det önska, att på lämpliga platser anlägga hemman i Lappmarken.» Itse kirje alkaa sanoilla: »Wij giifwe eder tillkänne meenige byrkarle, som haffwe mackt och befallning vtöffwer Lappene ther i Westrebotnen.» Kuningas sanoo kirjeessä saaneensa kuulla, että pirkkalaiset estävät uudisasukkaita raivaamasta itselleen taloja Lapissa. Tämän estelemisen kieltää hän nyt ehdottomasti. Pirkkalaisten epäsuopeus uudisasukkaita kohtaan tuntuu kirjeestä päättäen johtuneen siitä, että he arvelivat uudisasutuksen haittaavan lappalaisten metsästystä. Kirjeessä sanotaan nimittäin: »Och Lapperne hade icke deste minne att sökie och fara omkring effther wildiur, effther Skoger och wildmarcker räckie wäl till j then landzenden, så att Lappene och the andre fatige men (nim. uudisasukkaat), som vele sökie och byggie sich hemmen vp, kunne på både sijder vthan hwart anners skade och förderff bliffwe widt macht.»

Mistään pirkkalaisten hallinnollisesta vallasta lappalaisten suhteen ei tässä kirjeessä puhuta sanaakaan, vaan näyttää heidän valtansa koskeneen sellaista, josta heillä oli tulolähteitä, niinkuin riistaa tuottavat metsät sekä heille vielä silloin kuuluivat veronkanto- ja kauppaoikeudet Lapissa. Jos riista väheni, köyhtyivät luonnollisesti lappalaiset ja samalla väheni heidän kykynsä maksaa veroa ja ostaa tavaraa.

Sellainen toimivalta lappalaisten suhteen, jonka Wadstein haluaa pirkkalaisille antaa, kuului lapinvoudille. Hän tavataan asiakirjoissa jo keskiaikana. Ensimmäinen asiakirja, jossa olen nähnyt hänet mainittuna, on edellä puheena ollut laamannikirje v:ltä 1424, millä Niilo Kustaanpoika vahvistaa Lapissa kävijäin vanhat oikeudet ja säädökset. Siinä lapinvoudista sanotaan: »I:m (item) skall lappefougten skippa, att allom Bircherlom och lappom ske Rett, then skole alle Lappefara och

Lappa hielpa till att städia ingom ath riffua eller slitta af the fattiga Lappa, eller thera Ren och öka i Skiudzferd, utan theres minne haffua, henderrmer ähn the haffua Rätt til af older hafftt.» Lapinvouti oli siis silloin, ja oli luultavasti jo aikaisemminkin ollut, tuomarina ja hallitusmiehenä sekä pirkkalaisille että lappalaisille.¹ Häneen sopisi siis paljon paremmin nimitys be-rekker. Niinkuin jo mainitsin, tuntuu Ziegler lappalaiskuninkaallaan tarkoittaneen juuri häntä. Schefferus taas sanoo lappalaisten itse nimittävän lapinvouteja »Konunga ålmai» (kuninkaan miehet). Kustaa Vaasan aikana kasvoikin lapinvoudin valta kuninkaan edustajana entistä suuremmaksi pirkkalaisten valtaa rajoittamalla. Eräässä kirjeessään vuodelta 1531 Kustaa Vaasa kirjoittaa: »met thetta Wårt öpna bref vnne och tilläte (wi) at thenna breffuisare Clemet Ericson skal her epter haffua the Lappar i befalning.» Hän oli kaiketi lapinvouti, joka siis pirkkalaisista aivan riippumattomana hallitsi lappalaisia. Muuten olivat pirkkalaiset jo keskiaikana veronkannossaan ja kaupankäynnissäänkin Lapissa jossakin määrin lapinvoudista riippuvaisia. Hänen johdollaan he esimerkiksi näyttävät tehneen matkansa Lappiin. Niin sanotaan Hannu kuninkaan Tukholman voudin Christiern Baggen kirjeessä vuodelta 1498 Norjan voudeille ja yhteiselle rahvaalle, että lapinvouti ynnä pirkkalaisia vanhan tavan mukaan matkusti Lappiin elatustaan ja kuninkaan lapinveroa varten.² Sen lisäksi on muis-

¹ Yrjö-Koskinen arvelee kirjoituksessaan »Pohjanmaan asuttamisesta», että lapinvouti ensi aikoina kaiketi oli pirkkalaisten itsensä valitsema virkamies. Hän vetoo siinä kohden Franzénin väitöskirjaan »De Bircarlis» (42 s.), jossa Franzén, vaikka ei tiennyt lapinvoutia olleen, arveli heidän valinneen itselleen jonkun esimiehen. Tämän mielipiteensä tueksi hän mainitsee Olaus Magnin sanat: »Praesides communi plebis consensu etc.» (Suomi-kirja, 1857, 126 ja 127 s.). Mitään varsinaista asiakirjaa, joka näyttäisi todeksi tämän vaalioikeuden, ei löydy. Mutta asiakirjain avulla todistettu asia on, että lapinvoudit vielä uudenajan alussa enimmästä päästä olivat pirkkalaisia.

² Mahdollisesti pirkkalaisilla vielä jonkun aikaa uudenajan alkupuoliskolla oli lapinvoudin veronkannossa jonkinlainen tarkastusvalta, jonka takia heidän tuli olla läsnä sitä toimittaessa. Johannes Bureus

tettava, että Kustaa Vaasa ja hänen jälkeensä varsinkin Kaarle IX koettivat paljon pirkkalaisten kauppavapautta supistaa lapinvoudin kruunun puolesta harjoittaman kaupan hyväksi.¹

Äskettäin on Wadstein uudelleen ottanut tämän kysymyksen tutkimuksen alaiseksi ja Göteporin »Vetenskaps- och vitterhetssamhälles» julkaisujen viidennessä sarjassa siitä painattanut kirjoituksen »Friserna och forntida handelsvägar i norden». Siinä hän uudistaa aikaisemmat väitteensä, mutta julkaisee entistä enemmän todistuksia niiden puolesta. Hän väittää edelleen, että »birk» merkityksessä oikeuspiiri tulee berek sanasta, huomauttaen sen tässä muodossa tavattavan vanhoissa Bryggen kaupunkia koskevissa asiakirjoissa. Tämä kaupunki sijaitsee friisein entisellä asuma-alueella, joten kieli siellä oli heidän kieltään. Hän huomauttaa entiseen tapaansa vanhempina aikoina olleen tavallista, että kauppapaikkoja ja kaupunkeja varten erityiset lait olivat voimassa. Sen johdosta oli todennäköisesti vanhalla Mälarin Birkalla, Birköllä eli Pirkkiöllä Tornion läheisyydessä, aikaisemmin Berköksi nimitetyllä Björköllä eli Koivistolla sekä Bjarköyllä (aikaisemmin Berkøy) Norjassa² kullakin alue (oikeastaan saari), jolle kuului, mitä tanskalaiset »birkiksi» sanoivat, s. o. oma oikeudenkäyntinsä ja lakinsa. Niinkuin aikaisemmassakin kirjoituksessaan hän nyt otaksuu, että ajanpitkään edellä mainituissa nimissä alkupuoli birk-, berk-, bjark- sekaantui sitä muistuttavaan koivun kotimaiseen nimeen, joten syntyivät nimet Björkö Ruotsissa ja Biarkø Norjassa. Samaten muuttui myöskin Tanskan birk-oikeus n. s. birke-ret Ruotsiin siirtyneenä Biaerkøaraetter'iksi ja Norjassa Biarkørrettr'iksi. Björköstä Mälariissa hän ilmoittaa, että se kuitenkin vielä vuonna 1415 kirjoitettiin Byrkö. Mutta hän ei ole ottanut huomionsa, että tämä nimi jo vuonna

sanoo nimittäin Sunlen kokelmassaan siitä: »LappeFougden får inthet tagha up skatten, utan alla Birkarlarna, som kring om sittja (gillat) rek-nat skattegilt »(Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmälen och svenskt fokklif, 24 vihko, 1886 A. 223 s.).

¹ Fellman, usein mainittu teos, IV osa, 7, 8, 12, 14 ja 15 s.

² Se sijaitsee Lofotenin pohjoispuolella vanhassa Halogalannissa.

1344 kirjoitettiin Biaerkö, joka osoittaa siirtymistä Björkö muotoon.

Paitsi edellä mainittuja paikkoja sanoo Wadstein löytyvän pitkin Skandinavian niemimaan rantoja noin kymmenkunta paikkaa, joilla on nimenä Björkö. Toiset ovat hänen mielestään tämän nimen saaneet niillä kasvavista koivuista. Sellaisiksi hän näkyy katsovan Björkötä Sandhamnin luona Tukholman ulkopuolella ja kahta sitä nimeä kantavaa saarta Luulajan kaupungin läheisyydessä, toinen siitä koilliseen, toinen itään päin. Mutta muutamat Björkööt, jotka sijaitsevat tärkeiksi kauppapaikoiksi kasvaneitten kaupunkien läheisyydessä ja joiden nimien vanhemmissa muodoissa tavataan Berk- ja Birk-, ovat hänen mielestään samaa alkujuurta kuin vanhat Birka, Berkø (Koivisto) y. m., s. o. vanhoja kauppapaikkoja. Sellaisiksi hän lukee Björköen (aikaisemmin Birchøen) Trondhjemin sataman suun ulkopuolella, Bjelkerøen (myös vanhemmassa muodossa Berkerøen) nykyiseen Bergeniin johtavassa väylässä, Bjerkøn (aikaisemmin Birekøen) vanhan Tunsbergin kauppa-kaupungin sataman suulla, Göteborgin läheisyydessä vanhan Kongshällan (nyk. Kungälv) sataman suulla olevan Björkön sekä Björkön nykyisen, varmaankin vanhalle kauppapaikalle perustetun, Sundsvallin edustalla.

Toisessa paikassa kirjoitustaan hän vielä mainitsee, että Norrteljen edustalla löytyvä Björkön saari on ollut vanha kauppapaikka. Sitä todistaa Kustaa II Aadolfin tuuma perustaa sinne kaupunki, joka kuitenkin Norrteljeen rakennettiin. Vähän pohjoiseen Vestervikistä Etelä-Ruotsissa on eräs Björkö, joka hänestä varmaankin on ollut pysäyspaikka (station) vanhalla Gotlantiin johtavalla kulkureitillä. Hän katsoo mahdolliseksi, että Gotlannillakin on jälkiä kauppapaikasta, jonka nimi voi viitata friisiläisyyteen, nimittäin Byrki (vanhempi muoto Birki) eräs saaren sisäosassa löytyvä pitäjä, joka nykyään käy Björken nimellä. Siellä löytyy hyvin vanhoilta ajoilta säilynyt kivi-rakennus, joka Wadsteinin mielestä on voinut olla tavarain varastoaittana. Tässä Björkessä oli muinoin seura eli yhteys

(gille), jota Wadstein katsoo mahdolliseksi kauppiaitten yhteydeksi.

Puolustukseksi mielipiteelleen, että sanat birk-, berk- johtuvat vanhasta friisein kielestä, mainitsee Wadstein muitakin sanoja, jotka hänestä tästä kielestä johtuvat. Sellaiset ovat vanha ruotsalainen sana hundare sekä kogg eli kugg. Viimemainitusta hän ottaa esimerkiksi Kugghamn'in vanhan Birkan edustalla tarkoittaen kaiketi, että se oli ollut satamana friisein tapaisille laivoille, joita he kogge'iksi nimittivät. Muiksi siitä kielestä tulleiksi lainoiksi hän arvelee sanoja båk (fyrbåk) ja båt, joka myöhempi vanhassa Englannin kielessä ja muinaisfriisinkielessä kuului bat. Niinikään johtuvat hänestä sanat klåde ja sjål (vanhassa Ruotsin kielessä sial) friisein kielestä. Hän ei näy katsovan mahdolliseksi, että tällaisia sanoja jonkun muun kielen esim. saksan välityksellä olisi voinut ruotsinkieleen tulla.

Wadstein kannattaa myöskin, niinkuin jo lausuin, mielipidettä, että vanha Hedeby eli Sleswig Juutinniemiäällä monet vuosisadat oli Pohjanmeren ja Itämeren kaupan välittäjänä. Siinä hän yhtyy saksalaisen Kiesselbachin aikaisemmin lausumaan mielipiteeseen, että Pohjanmeren puolelta ensin Eider- ja sen syrjäjokea Trenea ynnä viimemainittuun yhtyvää Reidejokea pitkin voitiin kulkea kannakselle saakka, joka eroittaa viimemainitun Slienin lahdesta Itämeren puolella. Tällä kannaksella olevaa pitkää ojantapaista syvennystä, jota nimetään Kograbeniksi, arvelee Wadstein laivain kuljetusta varten kannaksen poikki ehkä aikoinaan kaivetuksi kanavaksi. Hän lisää, että entisinä aikoina, jolloin laivat olivat suhteellisen pienet ja kepeät, tällainen kuljetus oli helppoa.¹

Ennenkuin siirryn arvostelevaan tätä laivain siirtämismahdollisuutta, tahdon vähän kosketella Wadsteinin kanava-

¹ Wadstein, Friserna och forntida handelsvägar i norden (Göteborgs kungliga vetenskaps- och vitterhetssamhälles handlingar. Femte följden, XXI, 1, 6, 7, 10—12, 15, 17—19 s.).

tuumaa. Niinkutsuttua Kograbenia ja sen tarkoitusta selvittelee tanskalainen Lorenzen seikkaperäisesti kirjoituksessaan »De sydslesvigske befaestningsvaerker i og fra oldtidens og middelalderen». Hän sanoo, että saksankielisissä kirjoituksissa tämä nimi kyllä tavataan muodossa Kograben ja Kowerk, mutta tanskankielinen muoto on Kurgraven. Sen molemmin puolin kohoava maa on kaiketi aiheuttanut paikan toisen nimen Kurvirke. Kur tulee tanskalaisesta verbistä kure, joka on samaa merkitystä kuin myöhempiaikainen vogte. Vogte taas merkitsee vartiodia, joten Kurgraven tarkoittaa vartiokaivosta ja Kurvirke vartiovarustusta. Tämän selityksen mukaan ei siis koko kaivannolla ole mitään tekemistä laivaväyläksi aiotun kanavan kanssa. Todisteeksi, että kaksi aikaisempaa tutkijaa U. Petersen ja Bolten, jotka ovat katsoneet Kurgravenia samalla varustukseksi ja kauppaa palvelevaksi kanavaksi, ovat väärässä, Lorenzen mainitsee seuraavan syyn. Kurvirke ei alkuosaltaan Selk-Norista itäänpäin, jossa se kulkee hyvin mäkisen seudun läpi, ole lainkaan kaivannolla varustettu eikä tätä paikkaa todennäköisesti ole koskaan voitu täyttää Reidejoesta johdettulla vedellä. Wadstein sanoo itsekin, että Kograbenin alkuperäinen tarkoitus edelleen näyttää hämärältä, ja sangen vähän kannatusta lienee meidän aikanamme mainitulla kanavatuumalla.

Että laivaliike ennen aikaan kulki Juutinniemimaan poikki Sleswigin kaupungin eli oikeammin siellä aikaisemmin olleen Hedebyn kautta, on, niinkuin jo huomautin, saksalainen Kiesselbach otaksunut teoksessaan »Schleswig als Vermittlerin des Handels zwischen Nordsee und Ostsee». Tunnettu tanskalainen tutkija Erslev on kirjoituksessaan »Harald Hårdråda i Limfjorden» maininnut useita esimerkkejä, että vanhat viikingit vetivät laivansa mantereen yli toisesta vesistöstä toiseen.¹

¹ Varsinaisen viikinkiajan jälkeisinä tätä laatua olevina tapauksina Erslev mainitsee m. m., että kuningas Harald Hårdråda vuonna 1061 vedähti laivansa Tanskassa Limfjordista kannaksen yli Pohjanmereen sekä kaksi vuotta myöhemmin kuljetutti Ruotsissa 60 laivaa Trollhättanin putouksen ohitse Venern järveen. Samaten hän kertoo, miten

Myöskin mainitsee hän, että Ruotsin rahalöydöt 11 vuosisadalla osoittavat toisen kauppaticien silloin kulkeneen Keski-Ruotsin halki Venern ja Vettern järvien kautta, toisen taas Upplannista Eideskogin kautta Thröndelagiin Daljoelle päin. Samaaan suuntaan viittaavat hänestä lukuisat rautarenkaat, jotka Norjassa ja Ruotsin sisäosissa tavataan vuoriin kiinnitettyinä. Ne todistavat vanhaa laivaliikettä sisämaan joissa. Hän sanoo, että vielä meidän aikanamme paikoittain Norjassa ja Pohjois-Ruotsissa veneet toisinaan vedetään maakaistaleen yli. Tämän ohella Erslev mainitsee esimerkkejä viikinkien ja varägein retkien¹ ajalta, että laivoja kuljetettiin maata myöten. Vieläpä hän arvelee, että ristiretkelijät ensi ristiretkellä viedessään Nikaian piirityksessä laivansa maata myöten Askaniseen järveen olivat tämän tempun pohjoismaisilta kansoilta oppineet.²

Friisein laivaliikettä Itämerellä on viime aikoina saksalainen tutkija Wilkens innokkaasti puoltanut kirjoituksessaan »Zur Geschichte des niederländischen Handels im Mittelalter». Hän katsoo hyvinkin luultavaksi, että friisiläiset entisaikoina kuljettivat laivansa osittain maata myöten, niinkuin jo olemme kertoneet, matkalla Pohjanmerestä Itämerelle. Syinä tähän arveluunsa hän mainitsee seuraavat asianhaarat. Matka Kattegatin kautta Itämerelle katsottiin siihen aikaan laivoille sängen vaaralliseksi. Toiselta puolen Trenejoki oli ennen paljon vesi-

Tanskan kuningas Sven vuonna 1151 antoi sotilaittensa kuljettaa muutamia laivoistaan Slienin lahdesta kannaksen yli Pohjanmerelle johtavaan vesistöön. Norjassa tällaista tapahtui 1200-luvulla useat kerrat.

¹ Erslev vetoo tässä kohden Styffen teokseen »Skandinaviens under unionstiden», jossa mainitaan (s. 95), että vielä meidän päivinämme Länsipohjassa veneet vedetään maakaistaleen poikki toisesta järvestä toiseen. — Tämä on Suomessakin ja Vienan Karjalassa hyvin tavallista. Ennen aikaanhan Vienan karjalaiset tulivat aivan Pohjanlahden rannikolle saakka vetäen paikoittain haapionsa kannasten yli toisesta vesistöstä toiseen. Tämä tapa ei siis ole mitään erikoisesti skandinaavista, niinkuin Erslev otaksuu.

² Annaler for Nordisk Oldkundighed og Historie v:ltä 1859, 7, 8, 16—19, 26 ja 27 s.; Aarbøger for Nordisk Oldkundighed og Historie v:ltä 1873, 66—68 s.

rikkaampi kuin nykyään, koska sitä Karolinkikuningasten aikana pidettiin Tanskan eteläisenä rajana ja kävi Eiderin nimellä, vaikka se on vain sivujokena varsinaiselle Eidervirrälle. Tämän lisäksi hän kertoo geologein tutkimuksissaan tulleen tulokseen, että ennen aikaan meri lännestä päin nykyisten Eider- ja Trenejokien uomaa pitkin on ulottunut paljon pitemmälle sisämaahan kuin meidän päivinämmme. Sen huomaa muun muassa siitä aina vesijakoon saakka ulottuvasta syvästä jokilaaksosta, jonka läpi Hollingstedtin kohdalla Treneen yhtyvä Reidejoki virtaa. Siten olisi jäänyt vain 5 kilometrin levyinen kannas eroittamaan tämän läntisen vesistön Itämeren puolella olevasta Slienin lahdesta, jonka pohjukassa juuri Sleswig (entinen Hedeby) sijaitsee. Nykyäänkin on Slienin lahden pohjukasta Hollingstedtiin eli Reiden yhtymäpaikkaan Treneen vain 15 kilometriä. Kuitenkaan ei Wilkens katso luultavaksi, että friisiläiset jo Ansgariuksen matkan aikana olisivat tätä tietä tulleet Itämerelle, vaan vasta myöhemmin. Hän onkin sitä mieltä, että Ansgariuksen aikoina vain skandinavit kulkivat laivoillaan friisein maissa, vaan ei friisit laivamatkoillaan tulleet Itämerelle.

Wilkens mainitseekin esimerkin tästä myöhemmän aikuisesta laivain kuljetuksesta kannaksen yli Slienlahden pohjukasta Reidejoelle ja edelleen Pohjanmerelle. Kun nimittäin, niinkuin Erslev jo huomauttaa, Tanskan kuningas Sven palattuaan retkeltä Venäjälle oli vuonna 1151 koonnut laivaston Seelannista ja Skoonesta taistellakseen vastakuningasta Knuutia vastaan, vei hän sen Sleswigiin, josta antoi vetää muutamia laivoja edellämainitun kannaksen yli Pohjanmerelle johtavaan vesistöön. Wilkens puolestaan otaksuu, että tämä helposti voitiin tehdä kauppalaivainkin suhteen.¹

Wilkens'in mielipidettä kauppalaivain kuljetuksesta kannaksen poikki Slienlahdesta Reidejokeen ja päinvastoin sekä friisiläisten suuresta merikaupasta Itämerellä on asetunut

¹ Hansische Geschichtsblätter, XIV osa, v:ltä 1908, 325 s. sekä XV osa v:ltä 1909, 166 ja 167 s.

vastustamaan saksalainen tutkija Häpke kirjoituksessaan »Frisen und Sachsen im Ostseeverkehr des 13 Jahrhunderts». Hän sanoo, että kuningas Sven kyllä voi määrätä sotilaansa kuljetamaan maata myöten laivat kannaksen poikki. Miesvoimaa ei silloin puuttunut, kun varsinainen sotajoukko oli koolla. Mutta toinen on kauppalaivain laita. Niiden miehistöt eivät jaksaneet niitä kuljettaa yli 5,000 metrin levyisen kannaksen yli sekä meno- että tulomatalla. Mitä erityisesti friisiläisiin tulee, olivat heidän lyhyet, leveät ja syvällä uivat kogglaiwansa tällaiseen kuljetukseen vähimmin soveliaat. Muutenhan laivain siirtämisestä tässä paikassa vesistöstä vesistöön ei ole muita esimerkkejä kuin edellämainittu vuodelta 1151. Tähän huomautukseen voi vielä lisätä, että, niinkuin jo kerroin, Sven kuningas ei kuljettanut koko laivastoaan kannaksen yli, vaan ainoastaan muutamia niistä. Sen lisäksi lienevät nämät laivat vielä olleet vähäisiä ja kepeitä niinkuin viikinkiajan alukset. Sellaisiahan Norjan kuuluisa kuningas Harald Hård-råda vuonna 1061 vedätti Tanskassa Limfjordista kannaksen yli Pohjanmerelle ja kaksi vuotta myöhemmin Ruotsissa Venern järveen Trollhättanin putouksen ohitse. Tällä kertaa väitetään hänellä olleen koko 60 laivaa kuljetettavana. Mutta edellisen laivain siirtämisen suhteen ovat muutamat Tanskan historian-tutkijat olleet epäilevällä kannalla arvelen, että siihen aikaan salmi olisi yhdistänyt Limfjordenin Pohjanmereen.

Häpke arvelee muuten luultavaksi väitettä, etteivät laivurit ennen 13 vuosisataa olleet perehtyneet vaaralliseksi katsottuun väylään Pohjanmerestä Itämereen Skagenin niemen ympäri, joka tavallisesti mainitaan syyksi laivain vetämiseen kannaksen yli Slieninlahteen ja päinvastoin.

Vasta vuoden 1200 tienoilla tavataan friisiläisten laivoja purjehtimassa Itämerellä. Henrikki Lättiläisen kronikasta huomaamme nimittäin yhden friisiläisen laivan vuonna 1200 rientävän Riian piispan Albertin avuksi liiviläisiä vastaan Kirkholman kohdalla Väinäjoen varrella. Vähän myöhemmin friisiläiset Gotlannin luona hyökkäsivät kuurilaisten merirosvojen kimppeun ja ottivat heiltä neljä saaliilla lastattua laivaa. Näitä

friisiläisten laivoja Härke arvelee todellisiksi friisein maasta tulleiksi kauppalaivoiksi. Mutta ne friisiläiset, jotka vuonna 1198 ottivat osaa ristiretkeen Liivinmaalle, olivat samaten kuin muut samaan seuraan kuuluvat ristiretkeläiset Albertin slaavilaiskronikan mukaan hankkineet itselleen laivoja Lübeckistä, jonka laivaliikkeestä Itämerellä aikaisemmin olemme kertoneet.¹

Wadsteinin puhe friisiläisten pienistä kepeistä laivoista, jotka helposti voitiin kuljettaa maata myöten, ei näin ollen pidä paikkaansa. Samaten joutuu hänen kannattamansa tuuma kanavasta ja laivaliikkeestä Juutinniemiin poikki Hedebyn (Sleswigin) kohdalla hyvin epäiltäväksi. Tämä ei johdu yksistään vaikeudesta kuljettaa laivoja sitä tietä, mutta vielä enemmän tietojen täydellisestä puutteesta kauppalaivain kuljetuksesta usein mainitun kannaksen poikki. Sen lisäksi ei tunneta mitään friisein laivamatkoja Itämerellä ennen vuotta 1200.

Kun friisein purjehdus Itämerellä käy näin vähäiseksi, täytyisi otaksua, että friisein suurin vaikutus skandinaaveihin on siirrettävä viikinkiaikoihin saakka, jolloin skandinaavit itse kävivät friisein maassa.

Paitsi Pirkkiötä ja Koivistoa (Björkö), jotka Wadstein teoksessaan mainitsee, ja aikaisemmin mainittuja Pirkkaloita, löytyy maassamme vielä ainakin kaksi paikannimeä, joissa alkupuoli on birk, nimittäin Birknäs, nykyinen Pirkkiniemi Kokemäellä ja toinen senniminen paikka Tammisaaren läheisyydessä, sekä Björkö Paraisissa. Viimemainitun nimi kirjoitettiin eri aikoina eri tavalla, nimittäin vuonna 1540 Bierko, 1556 Bierka sekä 1635 Birku. Vielä vuonna 1775 käytetään siitä nimeä »Bireko» eräässä pitäjän kirkkoarkiston annotationikirjassa löytyvässä kertomuksessa Fagerkullan kirkkoveneen kaatumisesta sen läheisyydessä keväällä samana vuonna ja 17 henkilön hukkumisesta.²

¹ Hansische Geschichtsblätter, XIX osa, 172—174 s.

² Björkön kylän läheisyydessä, siitä melkein lounaseen päin on Baknäsiniemi, joka vielä 1775, jolloin edellämainittu kirkkoväen hukku-

Pirkiön ja Berkön ((Koiviston) kauppapaikoista norjalainen tutkija A. Bugge on lausunut arvelun, että ne saivat nimensä Mälارين Birkan mukaan ja olivat sieltä tulleitten kauppiaitten perustamia. Mutta tällaiset arvelut eivät luonnollisesti ole millään tavoin todistettavissa, kun meillä vanhan Birkan kukoistusajalta on vain ne tiedot, jotka Ansgariuksen elämäkerran kirjoittajat ovat antaneet. Nämät Ansgariusta koskevat teokset ovat Rimbertuksen »Vita Ansgarii», joka ilmestyi vähän tämän lähetysaarnajaan kuoleman jälkeen, sekä Adamus Bremensiksen 1070-luvulla kirjoittama »Gesta hamburgensis ecclesiae pontificum», molemmat, niinkuin nimet ilmoittavat, latinankielisiä. Mutta niissä ei ole sanaakaan tällaisista pohjan perille tai Suomenlahden perukkaan tehdyistä kaupparetkistä. Muuten voipi näissä latinalaisissa teksteissä paikannimetkin olla jonkunverran latinalaistuneita, niinkuin nyt puheenalaisen Mälارينjärven kauppapaikan nimi Birca (Birka), jonka senaikuista ruotsinkielistä nimeä ei tunneta.¹

On kyllä totta, että meillä on myöhemmältä ajalta useita tietoja ruotsalaisten kauppiaitten käynnistä Perä-Pohjassa ja Torniossa kauppaa tekemässä. Niitä näkyy tulleen Mälارينjärven seudusta ja kaiketi myöskin vanhan Sigtunan häviön jälkeen syntyneestä uudesta Sigtunasta. Joku siirtokunta Pohjan perillä heidän toimestaan kaiketi myöskin perustettiin, johon muun muassa viittaa Sihtuunan kylän nimi Kemin pitäjässä. Mutta kun pirkkalaiset historian näyttämöllä esiintyvät 1200-luvun lopulla, olivat muistot vanhasta Birkasta hävinneet ja vanha Sigtunakin vuonna 1187, niinkuin arvellaan, karjalaisen ryöstön ja hävityksen kautta kadottanut suurimman osan merkityksestään.

Toisellakin tavalla kuin vanhan Birkan nimestä voi otaksua Pirkiö nimen syntyneen. Se on ehkä voinut, samaan tapaan

minen tapahtui, kävi Birkouddenin nimellä, ja tämän niemen koillispuolella Birkoholmen. Niiden välillä kirkkovene juuri kaatui (Rovasti Nilsdorffin antama tieto).

¹ »Namn och bygd», VI osa, 83 s. ja seur.; Thurman, Pargasmålet. Ljud- och formlära, 97 s.

kuin Pirkkalan nimi, johtua pirkka sanasta, mutta toisella paikannimissä tavattavalla johtopäätteellä, nimittäin io:lla. Samalla päätteellä ovat johdetut sellaiset nimet kuin Karvio, Kemiö, Kuopio, Tornio y. m.¹

Olisihan mahdollista, että pirkkalaiset olisivat aluksi pitäneet Pirkkiön satamaa varastopaikkanaan, jonne toivat säilytettäväksi sekä lappalaisille myytävät että heiltä ostamansa tavarat. Pirkkiön merkitys kauppapaikana oli sittemmin niin kasvanut, että tällä usein Tornion satamaksi nimitetyllä paikalla oli vuotuiset suuret markkinat. Niille kokoontui, niin kuin aikaisemmin olemme kertoneet, jo 1519 Olaus Magnin siellä käydessä paitsi lappalaisia ja pirkkalaisia, muita suomalaisia, karjalaisia, venäläisiä, ruotsalaisia ja norjalaisiakin.

Matkoillaan Venäjälle voivat vanhat skandinaavit kyllä käydä Koivistolla ja olisi luultavampaakin, että Birkan kauppiaat olisivat tulleet tänne kuin Pirkkiöön. Mutta nimet Berkö ja Björkö ovat hyvin voineet aiheutua seudulla löytyvästä koivujen runsaudesta. Nimitetäänhän vielä tänään yhtä Koiviston saarta Koivusaareksi ja koko tätä saariryhmää ynnä osaa mannermaan rannikkoakin, joka tähän pitäjään kuuluu, Koivistoksi. Nämät suomenkieliset nimet paikkakunnalle ovat ikäänkuin lisätodistuksena mahdollisuudelle, että Björkö nimi oli koivusta saanut alkunsa. Sillä joskin Koivusaari olisi vanha Björkön nimellä käynyt kauppapaikka, ei se sittenkään aiheuttaisi koko pitäjän nimen johtamista koivu-sanasta. Berkö muoto tavataan eräessä latinankielisessä asiakirjassa vuodelta 1268. Siinä puhutaan ehdoista, joilla gotlantilaiset ja teutonit eli saksalaiset olivat suostuneet käymään kauppaa Nowgorodissa. Nyt tavataan vielä meidän aikanamme ruotsalainen björk sana monessa varsinkin eteläruotsalaisessa murteessa muodossa berk, bärk vieläpä bjerk. Gotlannissa tämä sana lausutaan bärk. Kun latinankielessä ei ole ä kirjainta, on ymmärrettävää, että edellämainitussa kirjeessä vuodelta 1268 voitiin korvata se sitä lähinnä olevalla e äänteellä puheenalaista nimeä kirjoitettaessa.

² Ahlqvist, Suomen kielen rakennus, I osa 48 s.

Sen lisäksi voisi olla mahdollista, että Gotlannissa niihin aikoihin tämä äänne, joka nykyään on ä, oli paremmin e:n kaltainen.

Hyvin mahdollista on, että Birknäsissä (Pirkkinäisissä eli Pirkkiniemellä) Kokemäellä on voinut olla entisaikaan joku ruotsinkielinen kylä. Onhan siellä ennen voinut asua ruotsalaisia, kun paikannimistä päättäen on arveltu ruotsalaisia asuneen tällä rannikolla Ulvilan pitäjistä alkaen pohjoiseen päin. Suomenkielinen nimi tuntuu nimittäin aivan selvästi muodostukselta ruotsinkielestä. Mutta sangen luultavaa on, että nimi Birknäs on saanut alkunsa koivuja kasvavasta kannaksesta. Kauppapaikkana se ehkä myöskin on voinut ennaikaan olla, mutta silti ei tarvitse nimen syntyä selvitellessä kohta ajatella vanhaa Birkaa. Eikä, niinkuin edellisestä huomaa, skandinaavilaiset tutkijat ole tähän nimeen lainkaan kajonneet.¹

Tutkimuksessaan »Om de fordna birkarlarne» Lindström mainitsee Kokemäen Birknäsin ohella erään vuonna 1636 mainitun Birknäs nimisen kylän Tammisaaren läheisyydessä. Hän tarkoittaa selvään sitä Birknäs kylää, jonka maat olivat annetut Tammisaaren kaupungille laidunmaiksi. Se sijaitsee Tammisaaresta vähän pohjoiseen päin Pohjan pitäjän lahden rannalla ja käy nykyään nimellä Björkö. Mainitut nimet osoittavat, että se nähtävästi on koivusta saanut nimensä. Mitään kauppapaikkaa ei tiedetä siellä olleen.²

Viimeksi on meillä vielä Paraisten Björkön kylä, joka samaten kuin molemmat Birknäsit ei myöskään ole Skandinavian tutkijain huomiota herättänyt. Pankintirehtööri tohtori Thurman, joka ensiksi on ottanut nuo Björkön vanhat maakirjoissa tavattavat nimet Bircko, Bierka ja Birku puheeksi, on arvellut, että joku virkamies saadakseen tämän paikannimen täysin ymmärrettävään muotoon oli aikoinaan sen muuttanut Björköksi. Syyksi tähän hän mainitsee, ettei Björkö kos-

¹ Hansische Urkundenbuch, I osa, 229 s.; Freudenthal, Om sven-skarnas inflyttning i Finland, 13 s.

² Lindström, Om de fordna birkarlarne (Aikakauskirja Suomi, ensi jakso 1860, 28 s.); Tigerstedt, Handlingar rörande Finlands historia kring medlet af 17 århundradet, 289 s.

kaan, mikäli hän maanmuodostuksesta arvelee voivansa päättää, ole muodostanut eri saarta.

Edellämainituista Björkön aikaisemmista muodoista on Birko vielä säilynyt kansankielessä paikkakunnalla ja lausutaan siinä loppu o, niinkuin seuraavassa tavattavasta tiedonannosta huomaa, enemmän ruotsinkielen å kirjaimen kaltaisesti. Tästä nimen nykyisestä tieteellisesti bjårko kirjoitetusta muodosta lausuu tohtori Thurman puhuessaan siitä lyhyen o vokaalin yhteydessä seuraavaan tapaan: Muodossa bjårko o äänne, niinkuin näyttää, vastaa (till synes motsvarar) vanhempaa ö äännettä. Kaikki tämän nimen historiallisissa asiakirjoissa tavattavat vanhemmat muodot Bircko, Bierka ja Birku viittaavat (hänvisa till) hänen mielestään vanhempaan muotoon Birka.

Professori Pipping, joka myöhemmin on ryhtynyt tätä asiaa selvittämään, otaksuu, perustuen Thurmanin väitteeseen, ettei Björkö koskaan ole mahtanut olla eri saari, tämän nimen ennen aikaan olleen koko Lielahden saaren ruotsinkielisenä nimenä. Lielahti on nimittäin nykyään sen suuren saaren nimenä, jolla Björkö sijaitsee. Muuten professori Pipping yhtyy tohtori Thurmanin arveluun, että Björkön nimen alkuperäinen muoto on ollut Birka.¹

Thurmanin Björkötä koskevan nimenselityksen johdosta käännyin äskettäin Paraisten kirkkoherran rovasti Nilsdorfin puoleen tiedustellen, mitä hän Paraisten olojen erikoistuntijana voisi tästä nimikysymyksestä ilmoittaa. Häneltä sainkin pian ystävällisen kirjeen, joka sisälsi seuraavat tätä nimiasiaa valaisevat tiedot. Seurakunnan kirkonkirjoissa kirjoitetaan Björkön nimi vuosina 1699—1768 Bircko, vuosina 1769—1774 Birko ja 1775—1780 Bircko, mutta vuosijaksoina 1781—1786 Birckö, 1787—1792 Björckö, 1793—1798 Björkö, 1799—1804 Björckö sekä vuodesta 1805 nykyaikaan saakka Björkö. Kansankielessä, niinkuin jo mainitsin, rovasti Nilsdorf ilmoittaa tämän nimen nykyään olevan Bjirkå eli ehkä oikeammin Bjirekå.

¹ Thurman, Pargasmålet, 97 s.; Studier i nordisk filologi utgifna genom H. Pipping, VIII osa, 47 s. ja seur.

Rovasti Nilsdorff arvelee, että Björkö hyvin kaukaisina menneinä aikoina on ollut saari (i långt hänsvunna tider varit en holme). Sitä todistavat hänen mielestään sen hyvin alava ympäristö (läglända omgifningar).

Edellisten tutkijain yhteydessä tahdon ottaa puheeksi W. W. Bogdanowin selvitykset usein suomalaista pykäläpunta vastaavan venäläisen birka (бирка)¹ sanan merkityksestä, koska hän arvelee, että sillä on yhteyttä skandinaavisten birk sanain kanssa. Hän on vuonna 1916 tästä kysymyksestä julaisut kirjoituksen nimellä Русская бирка и древнѣйшіе элементы бирки у ея европейскихъ сородичей aikakauskirjassa Этног. Обзоріе. Siinä hän huomauttaa Venäjän birkan yhteydestä Tanskan ja Norjan kielen birk sanan kanssa. Hän arvelee Venäjän birkan lähinnä liittyvän kunnallisessa merkityksessä käytettyyn skandinaaviseen birk sanaan. Sen siirtyminen Venäjälle sieltäpäin tuntuu hänestä luonnolliselta, koska 10 ja 11 vuosisadalla oli olemassa paljon yhteyttä varjaagein ja kiovalais-nowgorodilaisen Venäjän välillä. Mutta tätä Skandinaviasta Venäjälle siirtynyttä birkaa ei Bogdanow katso alkuperäisesti skandinaaviseksi. Skandinaaveille se hänen mielestään oli siirtynyt anglosakseilta. Mitään anglosaksilaista birk tapaista sanaa ei Bogdanow kuitenkaan ilmoita alkuperäiseksi juurisanaksi. Hän ei tahdo tästä asiasta tehdä mitään loppupäätöstä, vaan arvelee, että laajalla eurooppalaisella pohjalla pitäisi siitä suorittaa tutkimuksia ja ottaa huomioon kaikki venäläisen birkan merkityksessä käytetyt sanat, niinkuin sveitsiläinen Tessle, Balkanin niemimaan Rabosch y. m.²

Tämän johdosta tahdon huomauttaa, ettei suurissa ja

¹ Paulowskin venäläissaksalaisessa sanakirjassa sanotaan бирка sanan tarkoittavan merkkiä, tavaramerkkiä sekä pykäliin jaettua puupalikkaa, joka pannaan kahtia ja nämät kaksi kappaletta annetaan laskemista varten kahdelle asianomaiselle.

² Этнографическое обозрѣніе 1916, n:o 1—2, 17—39 s.

perusteellisissa englanninkielen sanakirjoissa, niinkuin J. Wright'in »The english dialect dictionaryssa» ja J. Murrayn toimittamassa »A new english dictionary on historical principles», ilmoiteta birch (koivu) sanalla olleen pykäläpuun tapaista merkitystä.¹

Maassamme tavataan pirkka vähän Karjalassa itärajalammme. Niinkuin tohtori Tunkelo on minulle Suomen Kirjallisuuden Seuran keskeneräisestä suomenkielen sanain lippuluettelosta näyttänyt, tavataan pirkka Sakkulassa merkityksessä pilettilappu. Lehtori Ahtian ilmoituksen mukaan tavataan pirkka myöskin Suojärvellä ja siellä jotenkin samassa merkityksessä kuin Pohjois-Venäjällä. Ahlqvist ei ole sanaa pirkka ottanut teoksiinsa »De vestfinska språkens kulturord» ja »Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen» kaiketi syystä, ettei hän katso sitä suomenkieleen kuuluvaksi.

¹ Muuten Venäjän tiedeakatemia sanakirja v:ltä 1895 johtaa бирка sanan saksalaisesta Birke (koivu) ja Dahlin suurvenäjän kielen sanakirjassa (3 painos v:ltä 1903) arvellaan sen johtuvan tatarilaisesta sanasta бирмекъ, joka merkitsee heittä.

Sisällys.

	Siv.
1. Eri tutkijain mielipiteitä pirkkalaisista	1
2. Alkuperäisten pirkkalaisten suomalaisuus	7
3. Pirkkalaisten sulautuminen muihin lapinkävijöihin	30
4. Väkijuomat pirkkalaisten kaupanvälineinä	45
5. Väkijuomat kaupanvälineinä vanhoista ajoista meidän päi- viimme asti	51
6. Arveluja pirkkalainen (birkarl) ynnä muitten samaa juurta olevain sanain synnystä	58
7. Muutamain tutkijain selityksiä birk-, berk-tavuilla alkavain sanain synnystä	70

4. Muistiinpanoja suomalaisista aineksista Bergiuksen kopiokokoelmassa Ruotsin tiedeakatemian arkistossa.

Kirjoittanut
A. R. Cederberg.

Tunnettu ruotsalainen luonnontutkija *Torbern Bergman* kirjoittaa kerran pankkikomissaari *Bengt Bergiukselle* (Upsalassa 2/9 1767; kopio kirjeestä Bergiuksen kokoelmassa XI. s. 602—604):

»At samla allahanda artiga aneecdter i synnerhet lärda, är en möda, som Herr Banco Commissarien berömligen åtagit sig. Slike omständigheter uplysa lärda Mäns snille, sinnelag, hemseder, deras tids smak och tänkesätt m. m. De roa samtiden, förtäljas i sällskap, bibehollas en tid genom tradition, förändras och bortblandas efterhand, samt änteligen råka uti fulkomlig förgätenhet. Herr Banco-Commissariens archiv, som redan äger flera tomer af sådane från glömska räddade händelser, blifver således för framtiden ett rikt magazin och en ren vinst för Lärdoms Historien.»

Tästä lausunnosta näkyy, että jo Bergiuksen aikalaiset, jotka olivat saaneet tietoonsa hänen suuret kopiokokoelmansa, osasivat antaa niille arvoa. Vielä paljon suuremman arvon

Nyt painettavaksi jätetty luettelo laadittiin Tukholmassa vuonna 1913 ja johdanto kirjoitettiin Helsingissä keväällä 1914. Eräät olosuhteet, joihin ei tässä yhteydessä ole syytä kajota, ovat aiheuttaneet, että työ vasta nyt voi tulla painetuksi.

tiedämme me niille antaa, jotka lähes puolitoista vuosisataa Bergiuksen kuoleman jälkeen näitä valtavia kokoelmia katselemme.

Ennenkuin käymme luettelemaan kokoelmissa löytyviä suomalaisia aineksia, on ehkä paikallaan mainita pari sanaa itse kokoelmista ja niiden kerääjästä.

Bengt Bergius oli kotoisin Länsi-Götanmaalta, missä isänsä oli tuomarina. Hän oli syntynyt Lifveredin pitäjässä 1723, tuli Lundissa ylioppilaaksi, maisteriksi 1745 ja historian dosentiksi. Opettajansa *Sven Bringin* (*Lagerbringin*) kehoituksesta oli hän jo aikaisin ruvennut keräämään vanhoja asiakirjoja ja käynyt sitävarten m. m. pari kertaa Kööpenhaminassa, missä teki tuttavuutta *J. Langebekin* kanssa ja sai saaliikseen runsaat määrät asiakirjoja Ruotsin historian alalta.

Kun Lundissa ei ollut mitään mahdollisuutta edistyä tieteellisellä uralla, läksi Bergius Upsalaan ja Turkuun. Kun toimeentulon mahdollisuudet olivat näissä yliopistoissa yhtä vähäiset, päätti hän asettua Tukholmaan ja elättää itsensä satunnaisilla tuloilla. Tänne hän koko ijakseen jäikin. Täällä työskenteli hän eri arkistoissa ja kirjastoissa lisäten jo entisestään suuria historiallisia kokoelmiensa. Täällä yritti hän vuonna 1749 muutamien ystävien kera perustaa historiallisen akatemian, mutta yritys epäonnistui.¹⁾ »Witterhets Historie och Antiquitets Academie», joka Lovisa Ulrikan suojeluksessa vuonna 1753 perustettiin, toteutti jossakin määrässä Bergiuksen ja hänen ystäviensä ajatuksen.

Sitäpaitsi oli Bergius utterissa julkaisuhommissa toimittaen painosta historiallisia asiakirjoja. »Kärleks-Händelser imellan Herr Eric Gustafsson Stenbock och fru Magdalena Sture till Hörningsholm år 1573» on vuodelta 1752. Huomattavampi ja joskus vielä meidänkin päivinämme mainittu on »Nytt förråd af äldre och nyare Handlingar rörande Nordiska Historien I—IV.»

¹⁾ Biografiskt Lexicon öfver namnkunnige svenska män II. s. 175 (Stochholm 1875)

Bergiuksen elämäkerran kirjoittaja mainitsee, että B. suunnitteli jonkinlaisen ruotsalaisen diplomatarion julkaisemista samaan suuntaan kuin hänen ystävänsä Langebek sitten aloitti suuren julkaisusarjansa *Scriptores rerum Danicarum medii aevii*. Tästä Bergiuksen yrityksestä ei varojen puutteessa mitään tullut ja vasta 19:llä vuosisadalla saatiin nähdä yrityksen toteutuvan.

Historiallisten tutkimustensa ohella on Bergius myös omistanut aikaansa aikakauden muotitieteelle, taloustieteelle; että hän oli perehtynyt tähänkin, sitä todistaa hänen perinpohjainen tutkimuksensa »*Tal om Svenska Ängskötselen och dess främjande genom lönande gräslag*» (pidetty ensin presidiopuheena Ruotsin Tiedeakateмиassa 1769). Hän haki vuonna 1757 professori Burmesterin jälestä Lundin yliopiston taloustieteen professoriksi saamatta kumminkaan virkaa.

Puolikymmentä vuotta oli Bergius elänyt Tukholmassa yksinomaan kynänsä terällä ja satunnaisella opetustoimella. Vuonna 1754 tai 1755 tapahtuu hänen elämässään käänne. Hänen nuorempi veljensä *Petter Johan Bergius*, joka Upsalassa oli valmistautunut lääkäriksi, asettui Tukholmaan harjoittamaan käytännöllisen lääkärin tointa. Hän rupesi taloudellisesti ylläpitämään vanhempaa veljeänsä tarjoten tälle täydellisesti huolettoman tulevaisuuden.

Juuri näihin aikoihin on Bengt Bergiuksen päässä syntynyt ajatus ruveta kokoilemaan asiakirjakopioita, jotka kerran koottuina tulisivat muodostamaan mahtavan kokoelman. Kokoamista kesti noin kolmekymmentä vuotta; viimeinen kopio on kokoelmaan saatu vähän ennen uutteran jäljentäjän kuolemaa lokakuussa 1784. Kopioiden päivämääristä voimme suunnilleen päätellä, mihin aikoihin kukin nide on ollut työn alla.

Mitään tarkasti määriteltä suunitelmaa ei Bergiuksella kokoamistyössängsä ole ollut. Etupäässä on hän kohdistanut huomionsa kirjeihin — kokoelmaa kutsutaankin sentähden usein Bergiuksen kirjekoelmaksi, »den Bergianska brefsamlingen» —, mutta hän kokoaa myöskin muita sivistyshistoriaa valai-

sevia asiakirjoja. Mitkään aikarajoitukset eivät ole kokoojaa sitoneet. Yhtä mielellään on hän kokoelmaansa ottanut päärmäkirjeitä kuin viimeisten aikojen rakkauspilettejä, joilla hänen mielestään on ollut eriskummaisuu den arvo.

Katsellessa Bergiuksen kopiokokoelman vanhoja nidoksia — niitä on kaikkiansa 20 nahkaselkäistä nidosta nelitaitteista kokoa — tulee ajatelleeksi: miltä taholta Bergius on koonnut ne ainekset, joista kopiokokoelma on muodostunut.

Tähän kysymykseen on vaikea tarkalleen vastata ilman aivan yksityiskohtaisia, vertailevia tutkimuksia, jollaisten tekemiseen meillä ei ole ollut tilaisuutta, mutta muutamia varmoja viittauksia sen selville saamiseksi voimme kuitenkin löytää.

Hyvin huomattavan osan muodostavat jäljennökset Tiedeakatemian monivuotiselle sihteerille *Pehr Wargentinille* saapuneista kirjeistä. Satoja ja uudestaan satoja Wargentinille tulleita kirjeitä on Bergius kolmen vuosikymmenen kuluessa kokoelmiensa varten jäljentänyt. Wargentinin suuri kirjekokoelmahan on nykyisin Tiedeakatemian kirjastossa ja sieltä ovat monen, niin, hyvin monen kirjeen alkuperäiset kappaleet löydettävissä. Mutta ei kaikkien. Niinpä esim. muutamit *von Linnén* kirjeet, jotka B. on jäljentänyt, mutta jotka nyt ovat teillä tietämättömillä. Niin myös joku *Pietari Kalmin* kirje. *C. F. Mennanderin* neljästä jäljennetystä kirjeestä on vain kaksi tallella. *P. A. Gaddin* kirjeistä Wargentinille on yhdeksän kopiota, joiden alkukappaleista nähtävästi kaikki ovat menneet kaiken mailman tietä.¹⁾ Sanotaan ehkä, että Gaddilta silti on kylliksi kirjeitä säilynyt — yksinomaan Wargentinille 35 kappaletta — mutta tutkimuksen kannalta on tietysti jokainen uusi lisä tervetullut.

Paljon ainehistoa on kokooja saanut veljeltänsä *Petter Johan Bergiukselta*, joka oli kirjeenvaihdossa monen tunnetun miehen, varsinkin luonnontieteilijöiden kanssa. *Erik Laaxmanilta*

¹⁾ Sanoimme nähtävästi sentähden, että Tiedeakatemian vielä osittain järjestämättömästä arkistosta saattaisi löytyä ennen tuntemattomia Wargentinille osoitettuja kirjeitä.

on joukko kirjeitä, *And. Joh. Lexelliltä* vielä enemmän ja kaikkein eniten piirilääkäri, sittemmin professori *Johan Haartmanilta*. Kaikkien näiden alkuperäiset kappaleet ovat hävinneet. Mitä Haartmannin kirjeisiin tulee, joita *O. E. A. Hjelt* tutkimuksessaan »*Johan Haartmans verksamhet vid universitetet i Åbo under åren 1754—1787*» (Bidr. till kännedom af Finl. natur och folk, vihko 70, 2) ei ole käyttänyt, on Bengt Bergius jäljentänyt myös veljensä niihin lähettämät vastaukset.

C. G. Gjörwellille osoitettuja kirjeitä on mainittavan paljon. Voipipa sanoa, että Gjörwell oli kirjeenvaihdossa kaikkien oman aikansa kirjallisesti huomattavien henkilöiden kanssa Ruotsissa ja Suomessa ja häneltä on Bergius voinut saada runsaasti sellaisia kirjeitä, joita halusi. Gjörwell on tarkkaan säilyttänyt kirjeensä ja niistä ovat huomatakseni miltei kaikki originaalit tallessa.

Myöskin *Johan Rosenadlerille*, *Jonas Apelbladille* ja *Anders Schönbergille* osoitettujen kirjeiden jäljennöksiä on Bergiuksen kokoelmassa paljon. Kaikki olivat erityisessä määrässä kirjallisesti sivistyneitä henkilöitä ja heillä on ollut hallussaan kirjeitä, jotka Bergiuksen mielestä ovat kokoelmaa varten sopineet.

Vielä huomaamme, että Bergius on käyttänyt hyväkseen Muinaistieteellisen Akatemian hallussa olevia kirjeitä. Tässä kokoelmassa on ollut — mahdollisesti *Elias Brennerin* ansiosta — joukko Suomea koskevia kirjeitä.

Muutamia vanhoja käsikirjoituskokoelmia on Bergiuksella myös ollut käytettävänä. Onko se *Messeniuksia* koskeva kokoelma, josta Bergius on hyvän joukon jäljentänyt, myöskin kuulunut Muinaistieteelliselle Akatemialle, emme voi sanoa. Ainakin on kokoelmassa ollut joitakin kirjeitä Akatemian sihteerialle *Elias Salinille*, esim. Oulun kirkkoherra *Gabriel Grään* kirje, päiväty Oulussa $^{21}/_3$ 1703 ja koskeva vanhemman Messeniuksen hautaa.

Toinen kokoelma koskee *Johan Elai Terserusta*. Siinä on eräitä kirjeitä, jotka koskevat Terseruksen oloa Suomessa, enemmän sentään hänen Ruotsin-ajoiltaan. Mitä kautta tämä

kokoelma on tullut Bergiuksen käytettäväksi, siitä ei meillä ole tietoa.

Vielä tulee meidän mainita ne *Woltematin historialliset kaskut*, jotka Bergius on saanut *Anders Schönbergin* kautta. Suurin osa niistä on 1740- ja 1750-luvuilta. Vahinko, että ne tuntuvat olevan sangen epäluotettavia.

Tämä niistä lähteistä, joista Bengt Bergius laajat kokoelmansa on ammentanut.

Ei sovi kieltää, että *sivistyshistoriallinen* aines on etualalla, joskin suuri kokooja on jäljentänyt sellaistaakin, jolla on valtiollista merkitystä. Erityisen huvittavan ainehiston muodostavat ne kirjeet, jotka kertovat Ruotsin tieteellisistä suhteista ulkomaihin 18:lla vuosisadalla. Saksalaisten, ranskalaisten ja muiden oppineitten kirjeet ruotsalaisille tieteenharjoittajille tarjoavat paljon huomioonotettavaa. Joukossa on sellaisia kuin *Voltairen*, *Schlözerin*, *Achenwallin*, *Langebekin*, *Suhmin*, *Murray* veljesten ja niin monen muun.

Erikoisen hartaasti on Bergius seurannut *Venäjän oloja*, etenkin suuren valtakunnan sivistysoloja. Selvästi näkee tästäkin kokoelmasta, miten ruotsalaisten silmät olivat tähdätyt itäiseen naapuriin. Semminkin on kirjeissä paljon tietoja Katariina II:n merkillisiltä ajoilta. Saamme ehkä toisessa yhteydessä esittää muutamia otteita niistä monilukuisista ruotsalaisista ja saksalaisista kirjeistä, jotka kuvaavat Venäjän kirjallisia ja etenkin tieteellisiä oloja 18:n vuosisadan jälkimäisellä puoliskolla. Mainitsemme ainoastaan tällä kertaa, että kirjalliset suhteet Ruotsin ja Venäjän välillä tällä ajalla tuntuvat olleen paljon vilkkaammat kuin olimme osanneet aavistaakaan.

Mitä sitten lopuksi *Suomea koskeviin jäljennöksiin* tulee, niin ovat ne, kuten seuraavasta luettelosta hyvästi näkyy, etupäässä kokoojan omalta aikakaudelta. Messeniuksien ja Terseruksen elämää koskevat asiakirjat tekevät suurimman poikkeuksen. Muuten ei voida sanoa, että miltään muulta aikakaudelta olisi huomattavan paljon kirjeitä tai asiakirjoja.

Siihen runsaaseen ainesmäärään nähden, minkä Bergiuksen kopiokokoelma sisältää, täytyy sanoa, että suomalaiset tutkijat ovat käyttäneet sitä verrattain vähän. *Vilh. Lagus* on monia sivistyshistoriallisia tutkimuksiansa varten hyvin uskollisesti kokoelmasta tietoja ammentanut; tuntuu siltä, kuin Erik Laxmanin elämäkertaa ei olisi syntynytäkään ilman tämän kokoelman lainoja. *Otto E. A. Hjelt* on samoiten utterasti kokoelmaa käyttänyt »Svenska och Finska medicinalverkets historia», »Naturhistoriens studium vid Åbo universitet» ja muita tutkimuksiansa varten. Kun vielä mainitsemme *Georg Schaumanin*, joka suurta Chydenius-elämäkertaa varten on hyvin tyystin etsinyt kokoelmasta saatavat tiedot, ja *M. G. Schybergsonin*, joka on painattanut *Scarinin* kirjeet, luulemme, että ne suomalaiset tutkijat ovat mainitut, jotka huomattavassa määrässä ovat tätä Ruotsin Tiedeakatemian suurinta kirjekokoelmaa käyttäneet.

Edellisestä toivoaksemme käy selville, että Bergiuksen kopiokokoelmalla on merkitystä myös suomalaiselle historia-tutkimukselle. Anders Schönberg lioittelee tuntuvasti, mutta hänen sanoissaan on kuitenkin jotakin perää, kun hän kirjeessä kopiokokoelman luojalle $\frac{6}{2}$ 1778 lausuu: »Herra Pankkikomisarin kokoelmat tulevat kerran olemaan yhtä mielenkiintoiset kuin Palmschöldin.»

Helsingissä, toukokuussa 1914.

Erie, D. Achrelius Pietari Brahelle. Turku 23. 6. 1668. Ylioppilas Johan Palmbergista, joka on Turussa opiskellut. XVI s. 5—6.

Abr. Achrenius Ähtävän seurakunnan jäsenille. Yrjes (!) 25. 6. 1740. Koskee seurakuntalaisten valitusta (vrt. tätä) Achreniusta vastaan.

Nils Alin Bengt Bergiukselle. Lund 8. 3. 1750. Petter Bergendorffista, joka on opiskellut Turussa, tehnyt velkaa siellä ja jättänyt asiansa hoitamatta. II. s. 441—443.

- Andreas Alstrin** Johan Upmarckille. s. l. et s. d. Lyhyt uutinen Florinuksen jutun käsittelystä Turun hovioikeudessa. II. s. 380.
- [Anonyymi.] Utdrag af N. N. bref dateradt Åbo d. . . . 1758. Uskonnollisista liikkeistä Uudellakirkolla, Laitilassa, Maskussa, Ruskossa. V. s. 45—46.
- [Anonyymi.] Utdrag af ett Bref skrifwit ifrån Tawastland och Huichtis socken til sin goda wän uti Åbo d. 2 Septemb. 1758. Koskee uskonnollisia asioita. V. s. 46—47.
- [Anonyymi.] Utdrag af ett Bref ifrån Åbo dateradt d. 2 Febr. 1759. Uskonnollisista liikkeistä Säkylässä. V. s. 48—49.
- [Anonyymi.] Johan Messeniukselle. Paldamoi Niemi 8. 5. 1620. Lappalaisista ja heidän elintavoistaan. XII. s. 340—346.
- [Anonyymi.] Kort Relation om Hans Högwördighets Herr Biskopens D:r Terseri Revocations-Predikan, hållen på Upsala Slott d. 3 Octobr. 1675. VII. s. 447—449.
- Daniel Annerstedt** Bengt Bergiukselle. s. l. 4. 4. 1766. Valtiollisista asioista. Puhutaan Amnellista ja Mathesiuksesta. XI. s. 248—250.
- Anteckningar** ur de gamle Rådsprotocollerne. Mahdollisesti Arkenholtzin papereista, jotka ovat tulleet Bergiukselle C. R. Berchin kautta. XIX. s. 230—240.
- Joh. Arkenholtz** Martin Kammeckerille 18. — 29. 7. 1729. Tieteellisistä ja yksityisistä asioista. XIV, s. 158—163.
- Joh. Arkenholtz** And. Wildelle. Cassel 19—30. 7. 1750. Kirjallisista töistään. I. s. 454—456.
- Joh. Arkenholtz** C. R. Berchille. Cassel 11—22. 10. 1752. Tieteellisistä asioista. XIX. s. 210—214.
- Joh. Arkenholtz** Pehr Wargentinille. Cassel 14. 11. 1754. Tieteellisistä asioista. VII. s. 505—507.
- Joh. Arkenholtz** Pehr Wargentinille. Cassel 10. 3. 1755. Tieteellisistä asioista. VII. s. 507—508.

- Joh. Arckenholtz** Pehr Wargentinille. Cassel 27. 4. 1755. Tieteellisistä asioista. Suhde Gottschediin. XV. s. 272—274.
- Joh. Arckenholtz** J. Apelbladille. Cassel 31. 5. 1756. Tieteellisistä asioista. Achenwallista. (Ransk.) XI. s. 654—656.
- Joh. Arckenholtz** Hedvig Charlotta Nordenflychtille. Amsterdam 13. 3. 1758. Yleisiä ja yksityisiä tietoja. (Ransk.) II. s. 209—212.
- Joh. Arckenholtz** C. R. Berchille. s.l. 22. 5. 1762. Tieteellisiä ja yksityisiä asioita. XIX. s. 265—270.
- Joh. Arckenholtz** Pehr Wargentinille. s.l. 21. 4. 1767. Suosittelee Reinhardia Ruotsin Tiedeakatemiaan jäseneksi. (Ransk.) XIII. s. 264—265.
- Joh. Arckenholtz** Pehr Wargentinille. Tukholma 27. 3. 1767. Tieteellisiä asioita. Suosittelee Reinhardia Tiedeakatemiaan jäseneksi. XIII. s. 265—267.
- Christ. Bagge** Bengt Bergiukselle. Göttingen 21. 1. 1753. Yksityisiä tietoja Johan Arckenholtzista ja hänen suhteestaan Holbergiin. VII. s. 494—496.
- Jean Beckmann** P. J. Bergiukselle. Upsala 25. 3. 1766. Joku sana Erik Laxmanista. (Ransk.) XI. s. 54—55.
- Jean Beckmann** P. J. Bergiukselle. Upsala 6. 5. 1766. Erik Laxman ja hänen kirjeensä Siperiasta. (Ransk.) XI. s. 264—266.
- And. Berch** Pehr Wargentinille. Upsala 14. 6. 1757. Professori P. A. Gaddin käsikirjoituksista. Väestötauluista. XIII. s. 263—264.
- And. Berch** Pehr Wargentinille. Upsala 4. 9. 1759. Väestötilastollisia asioita. E. O. Runebergin tutkimuksesta koskeva Laihian pitäjää. XIV. s. 279—284.
- C. R. Berch** C. J. Schlaegerille. s.l. 26. 12. 1775. Joh. Arckenholtzista ja hänen sairaudestansa. (Saks.) XVIII. s. 375—377.
- Henrik Berg.** Ödmjukt Memorial [till Björneborgs Magistrat]. Pori 15. 10. 1757. Välskärin toimesta Porissa. VIII. s. 516—517.

- B. Bergius** Nils Christian Friisille. Tukholma 10. 8. 1767. Kainulaisista ja Friisin tutkimus niistä. XI. s. 520—523.
- B. Bergius** Nils Christian Friisille. Tukholma 28. 4. 1768. Kainulaiskysymyksestä. XII. s. 349—353.
- B. Bergius** Nils Christian Friisille. Tukholma 30. 11. 1770. Kainulaiskysymyksestä. XV. s. 16—19.
- P. J. Bergius** P. A. Gaddille. Tukholma 10. 10. 1774. Bergiuksen kasvitieteellisestä puutarhasta. XVI. s. 557—558.
- P. J. Bergius** Johan Haartmanille. Tukholma 18. 9. 1755. Lääketieteellisiä asioita. Vrt. Haartmannin kirje P. J. Bergiukselle 5. 9. 1755. Edellinen muodostaa vastauksen jälkimäiseen. I. s. 264—269.
- P. J. Bergius** Johan Haartmanille. Tukholma 1. 3. 1759. Lääketieteellisiä asioita. II. s. 575—576.
- P. J. Bergius** Erik Laxmanille. Tukholma 18. 8. 1767. Ruotsin tieteilisistä oloista, m. m. v. Linnéstä ja Bergianisen puutarhan perustamisesta. XI. s. 525—527.
- P. J. Bergius** P. S. Pallakselle. Tukholma 15. 6. 1781. Tietoja Erik Laxmanista. XIX. s. 574—576.
- Torbern Bergman** Bengt Bergiukselle. Upsala 8. 9. 1767. Bergiuksen kirjekokoelmien merkitys. Ranskalaisen tähtientutkija Clairaultin matka Tornioon. Kasku Ferneristä. XI. s. 602—604.
- Björckman** anonymille. S. l. 28. 2. 1760. Ajatuksia lappalaisten taudista. Vrt. L. Engelmarckin kirjettä Nils Gisslerille 8. 2. 1760. XIV. s. 170—171.
- Jac. Joh. Björnståhl** C. G. Gjørwellille. Tharapia vid Bosphoren 2. 7. 1778. Liikuttava kertomus Forskälilta ja hänen muistostansa Itämailla. XVIII. s. 399—410.
- Christian Björklund** C. G. Gjørwellille. Turku 11. 6. 1756. Riita titteleistä. Gjørwellin vastaus. Tukholma 25. 6. 1756. »Striden angår, at jag i Jan. 1756 kallat Hyllén och Bratt Adjunkter och ej Extraordinarier, hvilket han afsett för en degradation för sig, som är ordinaris, och ej så blifwit titulerat i Nov. 1755» (Gjørwellin lisäys originaaliin). I. s. 687—688.
s. 689—690.

- Christian Björklund** Pehr Wargentinille. Pietari 27. 2. 1773. Venäjän oloista. Erästä maantieteellisestä kuvauksesta. XVI. s. 418—420.
- Christian Björklund** Pehr Wargentinille. Tukholma (!) 3. 8. 1773. Venäjän ja suomenkielen sukulaisuudesta. Kirjettä seuraa laaja sanaluettelo. XVI. s. 420—430.
- Isak Björklund** Johan Rosenadlerille. Turku 5. 6. 1729. Viran siirrosta. Tietoja kirjoittajan runoista. III. s. 750.
- Sten Carl Bielke** Pehr Elviukselle. Turku 6. 11. 1744. Puolustaa Pehr Kalmia Tiedeakatemiaan jäseneksi. Siperialaisista siemenistä. XIII. s. 80—83.
- Sten Carl Bielke** Pehr E viukselle. Turku 6. 12. 1744. Tattarin viljelyksestä Suomessa. XIII. s. 87—95.
- Sten Carl Bielke** Pehr Elviukselle. Stenby 6. 4. 1748. Suomen tattariviljelyksestä. XIV. s. 93—96.
- Sten Carl Bielke** A. J. v.Höpkenille. s. l. 16. 6. 1739. Kiitos kutsukirjeestä Tiedeakatemiaan jäseneksi. (Ransk.) XIII. s. 1—3.
- Sten Carl Bielke** Martin Triewaldille. Turku 15. 5. 1740. Esittää Brovalliuksen, Laurauksen ja Krookin Ruotsin Tiedeakatemiaan jäseniksi. Katkelma. XIII. s. 47.
- Sten Carl Bielke** Pehr Wargentinille. Löfstad 15. 12. 1749. Professori Mennanderista ja hänen tieteellisistä kokeistansa. XV. s. 192—198.
- Johan Bilberg** Johan Peringsköldille. Strengnäs 21. 9. 1703. Tietoja Joh. Messeniuksesta. Mainitaan m. m. Chanutin kirjoittaneen »de qvattor Messeniis. V. s. 545—547.
- E. J. Biörner** G. Bondelle. s. l. et s. d. Pohjoismaiden vanhimmista asukkaista. II. s. 53—65.
- Gregorius Borast** Arnold Messeniukselle. Frauenberg 7. 3. 1641. Johan Messeniuksen käsikirjoituksista. V. s. 535—537.
- H. Brandel** C. G. Gjörwellille. Upsala 17. 3. 1758. Samuel Chydeniuksesta ja hänen kuolemastansa. II. s. 216—218.
- H. Brandel** C. G. Gjörwellille. Upsala 16. 4. 1758. Samuel Chydeniuksen muisto. II. s. 218—220.

- Elias Brenner.** Anteckning om D. Johan Messenius. s.l. et d.
V. s. 549—550.
- Sophia Elisabeth Brenner** Elias Brennerille. Tukholma prid. Kal. Jan.
1699. Yksityisiä asioita. (Latin.) I. s. 453—454.
- Carl Browall** And. Schönbergille. Skult 17. 7. 1769. Hans Henrik Boijesta
ja Tigerstedtin tilariidasta. XIII. s. 758—761.
- Johan Browallius** Ruotsin Tiedeakatemiaalle 26. 5. 1750. Tieteellisiä
asioita. Juveliuksen tutkielma »Om nejonögons fisket i Österbotten»
Alkuperäinen R. T. A:ssa. XIV. s. 248—249.
- Johan Browallius** Pehr Wargentinille. Turku 19. 10. 1753. Ruotsin Tiede-
akatemiaa koskevia asioita. XIII. s. 537—538.
- G. A. Bröms** J. Apelbladille. Göttingen 10. 6. 1756. Joku tieto P. Fors-
kålista y. m. XI. s. 660—664.
- Petr. Bång** tuntemattomalle. Viipuri 20. 6. 1694. Tieteellisiä asioita.
(Latin.) VII. s. 336—342.
- Abr. Bäck,** Bref och promemoria till Wetenskaps Akademien. Carlberg
8. 7. 1749. Mitä lappalais-pappien tulisi merkitä muistoon tau-
deista. XIII. s. 516—518.
- L. Böcker** Olof Rudbeckille. Götheborg 30 I. 1. 1692. Skandinavian van-
hoista oloista. Koskee myös Suomea. I. s. 653—724.
- W. Carpelan** everstiluutnantti Pählmannille. Tukholma 19. 11. 1742.
Valtiollisia uutisia, Suomen sodasta 1741—1742. VII. s. 650—652.
- W. Carpelan** everstiluutnantti Pählmannille. Tukholma 27. 11. 1742.
Valtiollisia uutisia. Sotatietoja. VII. s. 652—653.
- K. Castrén** Pehr Wargentinille. Kajaani 28. 5. 1757. Tautien paranta-
misesta. XII. s. 617—619.
- And. Celsius** Simon Lindheimille. Tornio 29. 1. 1737. Metereologiset
havainnot Suomessa 1730-luvulla. XVI. s. 644—645.
- And. Chydenius** Pehr Wargentinille. Alaveteli 3. 4. 1764. Tieteellisiä ja
yksityisiä asioita. XIV. s. 348—351.

- And. Chydenius** Pehr Wargentinille. Kokkola 2. 1. 1773. Yksityisiä asioita, yleisiä mietteitä. XVI. s. 459—461.
- Abraham Clewberg** B. Bergiukselle. Tukholma 19. 3. 1778. Luonnon-tieteellisistä seikoista, lintujen kesyttämisestä. XVIII. s. 478—483.
- Herman Conringius** Laurentius Stigzeliukselle ja Joh. El. Terserukselle. s. l. et s. d. Tieteellisiä asioita. I. s. 242—243.
- Marcus Corander** tuntemattomalle. Kokkola 1730. Koomillinen rakkauskirje. Vrt. Carl Krookin todistusta 4. 7. 1730. IV. s. 433—434.
- A. F. Cronstedt** B. Bergiukselle. Tukholma 20. 5. 1758. Suomalaisista salaopeista. Everstiluutnantti ja alikonduktööri Nordenskiöldistä. II. s. 298—329.
- A. F. Cronstedt** Pehr Wargentinille. Säter 6. 6. 1762. Gaddin luonnon-tieteellisistä kokeista ja arvostelu niistä. XVI. s. 184—185.
- Gustaf Filip Creutz** Joh. Westermannille. Pariisi 15. 2. 1768. Kohteliaisuuskirje. (Ransk.) XII. s. 260—261.
- Lorenz Creutz** lapsillensa. »Å skeppet Kronan, ungefär emot Ystad 27. 5. 1676.» Eräästä merikahakasta 25. 5. 1676. III. s. 117—118.
- J. A. Dahlgren** P. J. Bergiukselle. Mikkelä 18. 8. 1775. Kuvaus Mikkelistä. O. E. A. Hjelt painattanut Det Svensk-finska medicinalväsendets historia 1668—1812. XVI. s. 685—687.
- C. Ehrensparre** C. G. Gjörwellille. Dybeck 1. 10. 1757. Koskee Suomen sodan aikoja 1741—1742. III. s. 287—295.
- C. Ehrensparre** C. G. Gjörwellille. Dybeck 15. 11. 1757. Muistoja Ruotsin ja Venäjän sodasta 1741—1742. III. s. 295—308.
- C. Ehrensparre** C. G. Gjörwellille. s. l. 8. 12. 1757. Muistoja Ruotsin ja Venäjän sodasta 1741—1742. III. s. 308.
- A. Ehrenswärd** Pehr Wargentinille. Stralsund 2. 3. 1762. Ilmanennustuksista. XV. s. 236—238.
- A. Ehrenswärd** Pehr Wargentinille. Saaris 1. 5. 1767. Tiedeakatemiassa

- pitämänsä puheen painattaminen (Tal om Swensk Sjömakt). Suomen oloja. XII. s. 534—535.
- A. Ehrenswärd** Pehr Wargentinille. Saaris 14. 7. 1767. Tiedeakatemiassa pitämänsä puheen painattaminen. XII. s. 536.
- A. Ehrenswärd** Pehr Wargentinille. Saaris 27. 9. 1767. Thunbergin kastelukoneesta. XII. s. 537—538.
- A. Ehrenswärd** Pehr Wargentinille. Saaris 4. 1. 1769. Kiitoskirje. Valtiollisia mietteitä. XIII. s. 601.
- A. Ehrenswärd** Pehr Wargentinille. Viapori 22. 2. 1771. Ruotsalaisten suunnitelmista sotaretkeä aloitettaessa 1741. XV. s. 111.
- L. Engelmark** Nils Gisslerille. 8. 2. 1760. Lappalaisten taudeista. Vrt. Björckmanin lisäykset samasta asiasta 28. 2. 1760. Edellinen kirje Bergiuksen kokoelmassa R. T. A:ssa. XIV. s. 163—170.
- Berndt Erickssonin** valitus Gertrud von Ungernia vastaan. s.l. et d. (1636?). Osoitettu hallitukselle. Vrt. hallituksen kirje maaherra Åke Oxenstiernalle. Tukholma 2. 6. 1636. VII. s. 191—192.
- B. Ferner** Pehr Wargentinille. Ulriksdal 17. 5. 1765 Henrik Lemströmin keksinnöistä. XIV. s. 436—438.
- B. Ferner** Pehr Wargentinille. Ulriksdal 18. 5. 1765. Arvostelu Henrik Lemströmistä. XIII. s. 509—510.
- Petrus Filenius** Henrik Hyllenille. Lund 27. 1. 1743. Tiedustelee Suomen oloja. Mainitsee eräästä väitöskirjasta. Bergiuksen selityksen mukaan oli väitöskirja »De fatis Finlandiae» ja oli se tarkastettava Lundissa Fileniuksen esimiehyydellä. Se ei kumminkaan koskaan ilmestynyt, »utan förwaras än i Mss. hos Auctoren». I. s. 237—239.
- Petrus Filenius** J. Apelbladille. Tukholma 22. 2. 1762. Papillisia asioita. XI. s. 760—762.
- Sigfrid Ar. Forsius**. Kirjelmä astrologiastansa. S. l. et s. d. (1619?). (Latin.) VII. s. 363—37.
- Sigfrid Ar. Forsius** Upsalan arkkipiispalle ja tuomiokapitulille. S. l. et s.

- d. (1619?). Puhdistautuu syytöksistä. Vrt. tuomiokapitulin vastauskirjettä 5. 6. 1619. VII. s. 378—381.
- Jakob Forskäl** Emanuel Svedenborgille. Koski 27. 8. 1734. Koskee mineralogisia asioita. (Latin.) XVI. s. 285.
- Jon. Forskäl** Pehr Bierchenille. Örebro 23. 2. 1767. Valtiollisia uutisia. XI. s. 500—501.
- Petter Forskäl** Carl Clerckille. Upsala 6. 5. 1757. Kiittää tieteellisestä lähetyksestä. XI. s. 149—150.
- Petter Forskäl** Carl Clerckille. Upsala 4. 4. 1758. Entomologisia asioita. XI. s. 161—163.
- Petter Forskäl** A. F. Cronstedtille. Upsala 10. 12. 1756. Eräästä uudesta metallista ja muista tieteellisistä asioista. Originaali R. T. A:ssa. X. s. 623—624.
- Petter Forskäl** kansliakollegille. Upsala 14. 9. 1759. »Tankar om Borgerliga friheten». Vrt. Forskälin kirje kuninkaalle. Tukholma 23. 1. 1760. Lagus painattanut Forskälin elämäkerrassa. V. s. 483—486.
- Petter Forskäl** kuningas Adolf Fredrikille. Tukholma 23. 1. 1760. »Tankar om Borgerliga friheten». Vrt. Forskälin kirjelmä kansliakollegille. Upsala 14. 9. 1759. Lagus painattanut Forskälin elämäkerrassa. V. s. 469—483.
- [**Gabr. Fortelius**], Extract af H. Probstens i Biörneborg Mag:r Gabr. Forteli brief, dat in Jun. 1706. (Osoitettu langollensa.) Suomen muinaismuistoista. »Gamla Páfweska bref» on löytynyt vielä 1689 Ulvilan kirkossa. XII. s. 347—349.
- Fredrik I** Adam Fredenstjernalle 1744. Erään viran täyttämisestä Svean hovioikeudessa. IV. s. 53—56.
- Jakob Frese** J. Rosenadlerille. Tukholma 10. 3. 1728. Kohteliaisuuskirje. IV. s. 194—195.
- Nic. Christ. Friis** B. Bergiukselle. Kööpenhamina 21. 3. 1767. Tietoja kainulaisista. (Tansk.) XI. s. 408—410.

- Nic. Christ. Friis** B. Bergiukselle. Bergen 23. 5. 1767. Tietoja kainulaisista. (Tansk.) XI. s. 518—519.
- Nic. Christ. Friis** B. Bergiukselle. Bodø 30. 12. 1767. Tietoja kainulaisista. XII. s. 257—260.
- Eric Frosterus** Kuusamon kirkkoherralle. Kemi 4. 12. 1728. Juttu tupakanpoltosta ja pannaan julistamisesta. Bergiuksen kirjakokoelmassa löytyy eräs käsikirjoitus »En kort skrift om dageligit Tobacks rö-kande såsom oanständigt, skadeligit, förargeligt och syndigt. Enfaldigt uppsatt 1728» (60 s. 4:o). Edellämmainittu kirje kopiona lopussa. VII. s. 496—497.
- P. A. Gadd** P. J. Bergiukselle. Turku 2. 9. 1768. Kasvitieteellisiä asioita. XII. s. 584—588.
- P. A. Gadd** P. J. Bergiukselle. Turku 27. 9. 1768. Luonnontieteellisiä seikkoja. XIII. s. 616—619.
- P. A. Gadd** P. J. Bergiukselle. Turku 4. 7. 1770. Erik Laxmanista; kasvitieteellisiä seikkoja. Katkelma. XIV. s. 799.
- P. A. Gadd** P. J. Bergiukselle. Turku 22. 8. 1774. Puutarhan hävityksestä. XVII. s. 568—569.
- P. A. Gadd** A. F. Cronstedtille. Turku 14. 6. 1756. Mineralogisia asioita. X. s. 630—631.
- P. A. Gadd** A. F. Cronstedtille. Turku 26. 5. 1757. Mineralogisia asioita. X. s. 646—648.
- P. A. Gadd** A. W. Cronstedtille. Turku 20. 4. 1764. Mineralogisia asioita. X. s. 757—758.
- P. A. Gadd** Pehr Wargentinille. Turku 5. 6. 1762. Niittyviljelystä koskeva kilpakysymys. Katkelma. XIV. s. 549—550.
- P. A. Gadd** Pehr Wargentinille. Turku 3. 6. 1766. Taloustieteellisiä asioita. XV. s. 776—777.
- P. A. Gadd** Pehr Wargentinille. Turku 30. 8. 1775. Tampereen kaupungin perustamisesta. XIX. s. 449—451.

- P. A. Gadd** Pehr Wargentinille. Turku 12. 3. 1776. Piispanvaalista Turun hiippakunnassa C. F. Mennanderin Upsalaan siirtymisen jälkeen. A. R. Cederberg painattanut Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Vuosikirjaan. XVII. s. 520.
- P. A. Gadd** Pehr Wargentinille. Turku 10. 5. 1776. Salomon Kreanderista; Jaakko Steniuksen (vanh.) suunnittelemista riihistä. XVII. s. 294—295.
- P. A. Gadd** Pehr Wargentinille. Turku 28. 2. 1777. Yleisiä asioita, Joh. Fredr. Krygerin kuolemasta. Katk. XVIII. s. 10—11.
- P. A. Gadd** Pehr Wargentinille. Turku 21. 3. 1777. Turun oloista. XVI. s. 788—789.
- P. A. Gadd** Pehr Wargentinille. Turku 20. 11. 1778. Tietoja Turusta. Katk. XVIII. s. 448—449.
- P. A. Gadd** Pehr Wargentinille. Turku 26. 10. 1779. Kalmin sairaudesta; Åbo Tidningareista ja niiden lakkauttamisesta 1779. XIX. s. 443—445.
- Jakob Gadolin** Pehr Wargentinille. Turku 18. 1. 1750. Brovalliuksesta ja hänen töistään; kirjoittajan tieteellisistä yrityksistä. XIII. s. 799—800.
- Jakob Gadolin** Peh. Wargentinille. Turku 27. 10. 1775. Piispanvaalin valmistuksista Turun hiippakunnassa. XVI. s. 617—621.
- Jakob Gadolin** Pehr Wargentinille. Turku 15. 12. 1775. Piispanvaalin valmistuksista Turun hiippakunnassa. XVI. s. 623—624.
- Jakob Gadolin** Pehr Wargentinille. Turku 4. 2. 1780. Tuomiorovastin virasta; pojistansa Jakobista ja Andersista. XIX. s. 490—491.
- Magn. Gabr. de la Gardie** Upsalan akatemiselle konsistorille. Tukholma 25. 8. 1661. Suosituskirje Joh. Gezelius vanhemmalle. (Latin.) I. s. 256—258.
- Petrus Gembichi** Gregorius Borastille. Warsowa 13. 12. 1640. Messeniuksen leskestä ja perillisistä. V. s. 533.
- Joh. Gezelius** Pont. Fr. de la Gardielle. Riika 30. 6. 1664. Ilmoitus eräästä papiston valituksesta. (Saks.) IV. s. 80.

- (**Johan Gezelius nuor.**) Then Swänka Bibliska Uttolkningens förswar; emot Anonymi eller Incerti Auctoris A:o 1699 utgifne Oförgripelige Observationer: sammandragit af et widlyftigare, i Höglofl. Kongl. Cantzlij Collegium ingifwit Anno 1711. — Kopioon on liitetty seuraava muistutus: Wid ändan af det Exemplar, hwarefter detta är afskrifwit stod följande Probsten Jacob Troilii anteckning: B. Dätta dän Swänka Bibliska Uttolkningens Förswar är afskrifwit efter Auctoris Episcopi Aboensis, Doct. Johan Gezeli egit papper eller skrift, hwilken han fuller intet med egen hand renskrifwit; dock likwäl igenom läsit, oc här och där med sin hand något tilsatt. Berörde papper eller skrift communicerade med mig Sonen Professor Mag. Johannes Johannis Gezelius, då han här i Husby war i Febr. 1715. IV. s. 609—640.
- C. G. Gjörwell** Sven Baelterille. Tukholma 16. 10. 1759. Matkastaan Turkuun ja havainnoista siellä. Gezeliusten työstä. VIII. s. 285—287.
- C. G. Gjörwell** Christian Björklundille. Tukholma 25. 6. 1756. Titteli-
asia. (Ransk.) I. s. 689—690.
- C. G. Gjörwell** J. J. Björnståhlille. Tukholma 16. 11. 1773. Wallenius Turussa kuollut, Gadd ja Kalm saaneet ritarimerkin, Porthan tullut kirjastonhoitajaksi. XVI. s. 503—510.
- C. G. Gjörwell** J. J. Björnståhlille. Tukholma 22. 11. 1776. Oppineita uutisia; Vaasan hovioikeuden vihkiminen; maaherra Rappen kuolema Turussa 20 p. syysk. 1776; Turun hovioikeuden varapresidentti Stjerneld kuollut 30 p. elok. 1776 ja aateliton mies, hovioikeuden neuvos Ignatius nimitetty hänen sijaansa. Haartman nimitetty Turun piispaksi, Gadolin syrjäytetty. XVI. s. 707—712.
- C. G. Gjörwell** Ant. Fredr. Büschingille. Tukholma 5. 9. 1755. J. Bröwalliuksesta ja hänen kirjallisista töistään. (Latin.) I. s. 663—668.
- C. G. Gjörwell** Joh. Carl Dähnertille. Tukholma 23. 8. 1757. Dalinin historiasta, Björklundin orationista, S:arinista, Casselin kirjastosta ja siellä olevasta ruotsalaisesta kirjallisuudesta. I. s. 648—652.
- C. G. Gjörwell** C. G. Warmholtzille. Tukholma 12. 8. 1757. Kirjallisista asioista. Arckenholtzin ystävästä. I. s. 702—705.
- C. G. Gjörwell** C. G. Warmholtzille. Tukholma 4. 10. 1757. Arckenholtzin

Mémoires de Christine'n painattamisesta ja A:n lähettämästä, teosta koskevasta ilmoituksesta. I. s. 710—713.

- C. G. Gjörwell C. G. Warmholtzille. Tukholma 11. 10. 1751. Arckenholtzista ja hänen Kristiina-kuningatarta koskevan teoksensa jatkon painattamisesta; muita kirjallisia asioita. I. s. 716—723.
- C. G. Gjörwell C. G. Warmholtzille. Tukholma 15. 11. 1757. Tietoja Arckenholtzista; muita kirjallisia asioita. III. s. 187—195.
- C. G. Gjörwell C. G. Warmholtzille. Tukholma 6. 6. 1752. Tietoja Arckenholtzista ja Bartholomaeus Tochteniuksen kirjeestä. Vrt. Warmholtzin kirjettä 29. 5. 1758 Gjörwellille. II. s. 243—248.
- C. G. Gjörwell C. G. Warmholtzille. Tukholma 15. 12. 1758. Tietoja Bartholomaeus Tochteniuksesta ja muita hauskoja kirjallisia asioita Turusta. III. s. 64—70.
- C. G. Gjörwell C. G. Warmholtzille. Tukholma 30. 1. 1759. Kirjallisista asioista m. m. Bonden kirjaston palosta 1722 Hesselebyssä. Suomen historiaa koskevat käsikirjoitukset. III. s. 112—116.
- C. G. Gjörwell C. G. Warmholtzille. Tukholma 9. 11. 1759. Kirjallisia asioita; tietoja Arckenholtzista. IX. s. 641—649.
- C. G. Gjörwell C. G. Warmholtzille. Tukholma 7. 12. 1759. Arckenholtzista ja Mémoires de Christine'n III:sta osasta. IX. s. 652—656.
- C. G. Gjörwell C. G. Warmholtzille. Tukholma 11. 1. 1760. Piispa Mennanderin harvinaisesta käsikirjoituksesta. Kirjoittajan matkasta Suomeen kesällä ja muistutuksia tämän matkan johdosta. IX. s. 659—661.
- C. G. Gjörwell C. G. Warmholtzille. Tukholma 5. 2. 1760. P. Forskålista ja hänen kirjastaan. Kansliakolleegin toimintaa asiassa arvostellaan. Kirjallisia asioita. IX. s. 668—675.
- C. G. Gjörwell C. G. Warmholtzille. Tukholma 11. 4. 1760. Ilmoittaa, että Eusebius Pihl, joka esiintyy Svenska Mercuriuksessa, on »Slotts-kyrkoherden i Åbo Mag. Lencquist». Arckenholtzista ja uusista tiedoista, jotka koskevat kuningatar Kristiinaa. IX. s. 683—686.

- C. G. Gjörwell** C. G. Warmholtzille. Tukholma 17. 6. 1760. P. Forskälista ja hänen puolustuskirjoituksestaan. IX. s. 695—696.
- C. G. Gjörwell** C. G. Warmholtzille. Tukholma 31. 10. 1760. Kirjallisia tietoja. Arckenholtzista ja Gjörwellin riidasta hänen kanssaan. IX. s. 717—721.
- C. G. Gjörwell** C. G. Warmholtzille. Tukholma 5. 12. 1760. Arckenholtzin ja Gjörwellin välisestä riidasta. IX. s. 730—735.
- C. G. Gjörwell** C. G. Warmholtzille. Tukholma 17. 2. 1761. Tietoja Arckenholtzin oleskelusta Casselissa. IX. s. 737—740.
- C. G. Gjörwell** C. G. Warmholtzille. Tukholma 2. 6. 1761. Mémoires Christine'n IV:stä osasta. Arckenholtzin puolueellisuus. Kreivi Creutzin Atis ja Camilla sekä arvostelu siitä. IX. s. 750—756.
- C. G. Gjörwell** C. G. Warmholtzille. Tukholma 14. 4. 1778. Tietoja Arckenholtzista. Warmholtzin aikomuksesta valmistaa täydennysvihko kuningatar Kristiinan elämäkertaan. XVIII. s. 198—207.
- C. G. Gjörwell** C. G. Warmholtzille. Tukholma 19. 5. 1778. Kirjallisia uutisia. Jokunen tieto J. H. Kellgrenistä. XVIII. s. 425—426.
- C. G. Gjörwell.** Muistiinpanot matkalta Suomessa 1759. Tukholma 20. 10. 1759. Koskee myös Arckenholtzia. V. s. 83—100.
- Joh. Alb. Gripenberg** Pehr Wargentinille. Poikon kartano Turun lähellä 17. 10. 1752. Lääketieteellisiä asioita. XIV. s. 339—342.
- Gabriel Grää** Elias Saliinille. Oulu 31. 3. 1703. Messeniuksen hautakivestä Oulun kirkossa. V. s. 547—549.
- Gumaelius** P. J. Bergiukselle. Loviisa 6. 9. 1756. Taudeista Savossa ja Karjalassa. V. s. 616—619.
- Carolus Gyllenhjelm.** Suosituskirje Joh. Elai Terserukselle. Wolgast 25. 7. 1633. (N. B. Upsatt af Michael Wexionius, B. Bergiuksen lisäys.) IV. s. 234—235.
- C. J. Gyllenborg** J. Apelbladille. Turku 24. 8. 1759. Turun oloista; Kalmistista ja Gaddista. Painettu Historiallinen Arkisto XXIV. XII. s. 146—153.

- C. J. Gyllenborg** J. Apelbladille. Pietari 2. 10. 1759. Suomen ja Venäjän oloista. XII. s. 153—160.
- Carl Gyllenborg** Charles Emil Lewenhauptille. Tukholma 24. 11. 1744. Kuningattaren kuolemasta. Vainaja lähettänyt ennen kuolemaansa tervehdyksen Suomessa oleville sotajoukoille. VII. s. 3—4.
- Carl Gyllenborg** Torsten Rudeenille. Lund 28. 1. 1718. Englannin ja myöskin muun Euroopan uskonnollisista oloista. II. s. 481—484.
- J. Gyllenborg** Nils Oelreichille. Tukholma 12. 8. 1743. Turun professori Joh. Welin oli aikonut hakea Lundin matematiikan professorinvirkaa. I. s. 305—306.
- Joh. Haartman** P. J. Bergiukselle. Turku 5. 9. 1755. Tietoja lääketieteellisistä suunnitelmista. Vrt. Bergiuksen kirje Haartmanille 18. 9. 1755. On vastaus edelliseen. I. s. 258—264.
- Joh. Haartman** P. J. Bergiukselle. Turku 29. 5. 1756. Lääketieteellisiä asioita. IX. s. 24.
- Joh. Haartman** P. J. Bergiukselle. Turku 16. 7. 1756. Lääketieteellisiä asioita. IX. s. 55—56.
- Joh. Haartman** P. J. Bergiukselle. Turku 9. 1. 1759. Lääketieteellisiä asioita. II. s. 572—575.
- Joh. Haartman** P. J. Bergiukselle. Turku 10. 7. 1764. Tietoja Turun oloista. Katk. X. s. 359—360.
- Joh. Haartman** P. J. Bergiukselle. Turku 23. 10. 1767. Lääketieteellisiä asioita. XI. s. 745—748.
- Joh. Haartman** P. J. Bergiukselle. Turku 10. 12. 1774. Lääketieteellisiä asioita. Katk. XVII. s. 565—567.
- Joh. Haartman** P. J. Bergiukselle. Turku 19. 6. 1775. Juhlallisuuksista Turussa kuninkaan vierailun aikana 1775. Katk. XVII. s. 24.
- J. O. Hagström** C. G. Gjörwellille s.l. 30. 10. 1757. Samuel Chydeniuksesta. IX. s. 71—75.
- J. O. Hagström** Pehr Wargentiniille. Linköping 23. 6. 1760. E. O. Runebergin kertomus Laihian pitäjistä. XV. s. 130—135.

- Hedemoran** maisraatin kutsukirje Joh. Elai Terserukselle. Hedemora 18. 11. 1642. Kutsumuskirje Hedemoran papiksi. (Saks.) IV. s. 237.
- J. O. Hagström** Pehr Wargentinille. s. l. 24. 12. 1767. Taloudellisista oloista. Lyhyt arvostelu tieteellisyyden alennustilasta valtakunnan yliopistoissa m. m. Turussa. XII. s. 415—427.
- B. R. Hast** Schultzille. Vaasa 13. 4. 1767. Rokottamisesta Suomessa. XI. s. 501—502.
- And. Hellant** Pehr Elviukselle. Tornio 2. 1. 1748. Almanakasta. XIII. s. 219—221.
- And. Hellant** Pehr Elviukselle. Tornio 13. 2. 1748. Tietoja Tornioista ja Lapinmaalta. XIV. s. 57—63.
- And. Hellant** Pehr Elviukselle. Tornio 2. 4. 1748. Tietoja Tornioista. XIV. s. 63—67.
- And. Hellant** Pehr Wargentinille. Tornio 17. 2. 1750. Tieteellisiä havaintoja Lapissa. XV. s. 68—71.
- And. Hellant** Pehr Elviukselle. Tornio 16. 4. 1748. Luonnontieteellisiä havaintoja Lapista. XVI. s. 255—256.
- And. Hellant** Pehr Wargentinille. Tornio 23. 4. 1750. Tietoja Lapin oloista. XV. s. 71—76.
- And. Hellant** Pehr Wargentinille. Tornio 4. 8. 1765. Pistostauti (skott-sjukan) Suomessa. XIV. s. 620—623.
- And. Hellant** Pehr Wargentinille. s. l. 1767. Metereologisia havaintoja Tornioista. XIV. s. 569—571.
- And. Hellant** Pehr Wargentinille. Tornio Tychonis dag 1768. Tietoja Tornion oloista. XII. s. 407—411.
- And. Hellant** Pehr Wargentinille. Tornio 3. 10. 1768. Luonnontieteellisiä asioita. XVIII. s. 41—43.
- And. Hellant** Pehr Wargentinille. Tornio 11. 11. 1774. Luonnontieteellisiä havaintoja Lapista ja Tornioista. XVII. s. 638—641.

- And. Hellant** Pehr Wargentinille. Tornio 18. 9. 1775. Luonnontieteellisiä asioita. XVIII. s. 159—161.
- Daniel Laurentii Helsingius** Jordanus Edeniukselle. 12. 9. 1654. Tietoja Joh. Elai Terseruksesta. (Latin.) IV. s. 298—302.
- Olof Hermmarek** J. Rosenadlerille. Finnström 2. 10. 1730. Tietoja niistä kuninkaallisista kirjeistä ja määräyksistä 1150—1660, jotka H. on koonnut. VIII. s. 733—744.
- T. Hjärne** Joh. Schefferukselle. Lihola 21. 9. 1693. Kansatieteellisiä seikkoja suomalaisten alkuperästä. II. s. 25—29.
- Ol. Hiorter** Pehr Elviukselle. Upsala 25. 9. 1747. Pehr Kalmista ja hänen matkastaan Ameriikkaan. XIV. s. 20—23.
- Holhoojahallitus** Per Brahelle. Nyköping 26. 3. 1640. Nuoren Messeniuksen vapauttamisesta. V. s. 530.
- Holhoojahallitus** Linköpingin tuomiokapitulille. Tukholma 7. 8. 1671. Johan Elai Terseruksen nimittäminen Linköpingin piispaksi. IV. s. 268—270.
- Holhoojahallitus** Johan Messeniukselle. Tukholma 4. 12. 1635. Ilmoitetaan Ericus Schroderuksen tulosta Kajaaniin. V. s. 518—519.
- Holhoojahallitus** Pohjanmaan maaherralle. Tukholma 4. 12. 1635. Messeniuksen vapauttamisesta ja siirtämisestä Ouluun. V. s. 517—518.
- Holhoojahallitus** Ericus Johannis Schroderukselle. Tukholma 8. 10. 1636. Ohje suorittaa tutkimus Messeniusten asiassa. V. s. 519—522.
- Holhoojahallitus** Joh. Elai Terserukselle. Nyköping 26. 3. 1640. Valtakirja jumaluusopin professorin virkaan Turussa. IV. s. 236.
- Holhoojahallitus** Joh. Elai Terserukselle. Tukholma 16. 10. 1663. Niistä tuloista, joita Terserus eroittamisensa aikana saa nauttia. IV. s. 252.
- Holhoojahallitus** Joh. Elai Terserukselle. Tukholma 27. 11. 1663. Käsky saapua valtiopäiville 1664. IV. s. 253.

- Holhoojahallitus** Joh. Elai Terserukselle. Tukholma 25. 8. 1664. Va-
pautetaan piispanvirasta. IV. s. 254.
- Holhoojahallitus** Johan Elai Terserukselle. Tukholma 9. 9. 1664.
Uusi ilmoitus piispan eroittamisesta. IV. s. 255—256.
- Holhoojahallitus** Joh. Elai Terserukselle. Tukholma 10. 6. 1665. Kut-
sumus Ritariholman seurakunnan papiksi. IV. s. 257.
- Holhoojahallitus** Joh. Elai Terserukselle. Tukholma 12. 11. 1667.
Saa luvan Pijhlhagenin puistoon lähellä Upsalaa. IV. s. 260—261.
- Holhoojahallitus** Joh. Elai Terserukselle. Tukholma 29. 7. 1668. Valta-
kirja Pyhän Klaran seurakunnan kirkkoherraksi Tukholmassa. IV. s. 262—263.
- Holhoojahallitus** Joh. Elai Terserukselle. Tukholma 7. 7. 1670 Vaadi-
taan lausuntoa Balthasar Bendekin kirjasta »Summarische An-
merckungen über das so genandte wahrhaftige Bethel». IV. s. 264.
- Holhoojahallitus** Joh. Elai Terserukselle, Tukholma 7. 8. 1671. Valta-
kirja Linköpingin piispanvirkaan. IV. s. 266—268.
- Holhoojahallitus** Joh. Elai Terserukselle. Tukholma 28. 3. 1672. Piis-
pan virkaanastumisaika Linköpingissä. IV. s. 278.
- Holhoojahallitus** Turun tuomiokapitulille (?). Tukholma 21. 7. 1665.
Piispa J. Terseruksen ja hänen seuraajansa J. Gezeliuksen palkka-
suhteista. IV. s. 258.
- Holhoojahallitus** Upsalan konsistorille. Tukholma 30. 5. 1640. Turku-
lainen pappi, herra Aeshillus (Petraeus) saakoon tohtorinarvon.
VI. s. 424—428.
- Holhoojahallitus** Viipurin ja Savonlinnan maaherra Åke Oxenstjernalle.
Tukholma 2. 6. 1636. Käsky tutkia kahden talonpojan valitusta
Gertrud von Ungernia vastaan. VII. s. 193—194.
- Holhoojahallitus** Viipurin ja Savonlinnan maaherra Åke Oxenstjernalle.
Tukholma 2. 6. 1636. Elimäen talonpojan Berndt Erickssonin vali-
tusta on tutkittava. Vrt. Ericksson. VII. s. 192—193

- Joh. Hollsten** P. J. Bergiukselle. Qvickjock 7. 8. 1768. Tietoja Lapin oloista. XII. s. 588—590.
- Joh. Hollsten** Just. Christ. Hauswolffille. Qvickjock 28. 10. 1768. Lähettää kertomuksen Lapin uskonnollisista oloista. XIII. s. 598—599.
- Joh. Hollsten** Matth. Kiörningille. Jockmoock 24. 2. 1768. Lappalaisien oloista. XII. s. 314—317.
- Joh. Hollsten** Pehr Wargentinille. Qvickjock 7. 8. 1768. Lapin oloista. XII. s. 590—592.
- Joh. Hollsten** Pehr Wargentinille. Qvickjock 6. 11. 1768. Kertoo, kuinka kertomus Lapin uskonnollisista oloista on syntynyt (vrt. tätä.) Alkuperäinen R. T. A:ssa. XIII. s. 577—578.
- Joh. Hollsten** Pehr Wargentinille. Qvickjock 16. 12. 1771. Lapin oloista. XVI. s. 158—162.
- Joh. Hollsten.** Berättelse om Christendomens början och fortgång i Lappmarken. 24. 10. 1768. XIII. s. 578—598.
- Henrik Hoppius** kuningas Adolf Fredrikille. Elimäki 27. 10. 1752. Onnittelukirje. IX. s. 164—165.
- Conradus Hornejus** Joh. Adler Salviukselle. Helmstadt Calend. Jan. 1637. Terseruksesta ja uskonnollisista asioista. (Latin.) IV. s. 296—298.
- Conradus Hornejus** Uno Troilille. Helmstadt postr. Idus Junii 1637. Joh. Elai Terseruksen ulkomaanmatkasta. XII. s. 509—512.
- Pehr Högström** Pehr Wargentinille. s. l. 31. 5. 1758. Turussa kasvatetuista viinirypäleistä 100 vuotta takaperin. XVI. s. 181—184.
- Pehr Högström** Pehr Wargentinille. Skellefta 4. 7. 1767. Tietoja kainulaisista. Alkuperäinen R. T. A:ssa. XI. s. 598—601.
- A. J. v. Höpken** Pehr Wargentinille. Ulfåsa 4. 9. 1768. Mainitsee matkastaan Suomeen kenraali Lewenhauptia auttamaan 1741. XII. s. 698—699.

- [**Mansuetus Jacobi** etc.] Kertomus J. Messeniuksen olostä Kajaanin linnassa. S. I. et d. V. s. 508—517.
- Juhana III** Kaarina Maununtyttärelle. Tukholma 29. 8. 1577. Lupaa ottaa Kaarinan suojaansa ja pitää huolta hänestä. Tietoja Liuksialan kartanosta ja sen talonpojista. VI. s. 641—643.
- Juhana III** Pontus de la Gardielle. Westerås 15. 2. 1585. Kysyy sen huhun todenperäisyyttä, että Lucretia Hannuntytär olisi noitouden kautta surmattu. VI. s. 643—644.
- Juhana III** Niilo Hannunpojalle. Wexiö 5. 5. 1585. Lucretia Hannuntytären testamentista. VI. s. 644—645.
- Juhana III** Sääksmäen ja Ylä- sekä Ala-Satakunnan voudeille. Swartsjö 28. 1. 1591. Kaarina Maununtyttärestä ja hänen oikeuksistansa. VIII. s. 219—221.
- Daniel Juslenius** Olaus Öhrlinille. Brunsbo 13. 4. 1749. Painetuista puheistaan; suomalaisesta runoilijasta Senecio Fennus:esta, joka on kirjoittanut runon prinssi Kaarlesta. I. s. 211—213.
- Joh. Justander** Pehr Wargentinille. Turku 20. 6. 1770. Kolmiomittauksista Suomessa. XVII. s. 615—617.
- Gottfried Ihn** Pehr Wargentinille. Karjan Dönsby 20. 5. 1776. Maattisia asioita, ympyrän neliöistämistä (kvadraturista). XVII. s. 217—222.
- Kaarle X Kustaa** Joh. Elai Terserukselle. Göteborg 15. 5. 1658. Nimitys Turun piispan virkaan. IV. s. 247—249.
- Kaarle X Kustaa** Joh. Elai Terserukselle. Kroneborgin linna 16. 10. 1658. Saapi Eskilstrupin tilan ja muita etuja Ruotsissa elinikäiseen. IV. s. 251.
- Kaarle XI** Joh. Elai Terserukselle. Upsala 20. 9. 1675. Lupa suorittaa jumaluusopin tohtorien vihkiminen. IV. s. 285—286.
- Kaarle XI** Joh. Elai Terseruksen leskelle. Gudmundstorp 23. 8. 1678. Kuninkaallinen armonosoitus piispa-vainajan palveluksista. IV. s. 294—296.

- Kaarle XI** valtakunnan piispoille. S. l. 9. 12. 1695. Gezeliusten raamasta. Vrt. piispojen kirjettä kuninkaalle 25. 11. 1695.
II. s. 637—641.
- Kaarle XI** valtakunnan piispoille. S. l. 9. 12. 1695. Uudesta virsikirjasta. Vrt. piispojen kirjettä kuninkaalle 25. 11. 1695.
II. s. 629—632.
- A. G. Kästner** Hedvig Charlotta Nordenflychtille. Göttingen 20. 10. 1757. Arckenholtzista ja hänelle omistetusta runosta. (Ransk.)
II. s. 117—120.
- Pehr Kalm** Sten. Carl Bielkelle. Filadelfia 16. 10. 1748. Tietoja Amerikan oloista.
XIV. s. 117—123.
- Pehr Kalm** Pehr Elviukselle. Löfstad 15. 3. 1745. Meteorologisia tietoja.
XIII. s. 99—100.
- Pehr Kalm** Pehr Elviukselle. Löfstad 25. 4. 1746. Tiedustelee Amerikanmatkaa.
XIII. s. 143—145.
- Pehr Kalm** Pehr Elviukselle. Löfstad 31. 7. 1747. Tietoja Amerikanmatkasta.
XIV. s. 33—35.
- Pehr Kalm** Pehr Elviukselle. Göteborg 13. 10. 1747. Amerikanmatkasta.
XIV. s. 38—41.
- Pehr Kalm** Pehr Elviukselle. Lontoo 24. 3. 1748. Kirjoittajan kertomus olostansa Lontoossa.
XIV. s. 75—84.
- Pehr Kalm** Pehr Elviukselle. Lontoo 3. 6. 1748. Olostansa Englannissa.
XIV. s. 84—93.
- Pehr Kalm** Pehr Elviukselle. Filadelfia 14. 10. 1748. Amerikanmatkasta. Oloista Amerikassa.
XIV. s. 113—117.
- Pehr Kalm** Carl Linnaeukselle. Filadelfia 14. 10. 1748. Amerikan oloista. Siirtyisi mielellään Turusta Lundiin tai Upsalaan.
XIV. s. 123—148.
- Pehr Kalm** Adolf Modeerille. Turku 17. 9. 1779. Amerikkalaisista siemenistä; tekemästään lahjoituksesta.
XIX. s. 416—417.

- Pehr Kalm** C. G. Tessinille. Quebec 30. 8. 1749. Tietoja Amerikanmatkastaan. XV. s. 489—520.
- Pehr Kalm** Pehr Wargentinille. Turku 11. 10. 1755. Amerikkalaisista kasveista. XIV. s. 534—536.
- Pehr Kalm** Pehr Wargentinille. Turku 13. 2. 1764. Saanut professorinviran tarjouksen Pietarista. Tieteellisiä asioita Turusta. XVIII. s. 1—2.
- Pehr Kalm** Pehr Wargentinille. Turku 18. 11. 1768. Tieteellisiä asioita. Utisia Turusta. XVI. s. 114—116.
- Pehr Kalm** Pehr Wargentinille. Turku 21. 12. 1773. Taloudellisista oloista; Suomen uutisia. XVI. s. 500—503.
- Pehr Kalm** Pehr Wargentinille. Turku 1. 4. 1774. Kasvitieteellisiä asioita. XVI. s. 536—539.
- Pehr Kalm** Pehr Wargentinille. Turku 17. 11. 1775. Tietoja viinaan kelpaavista kasveista. XVII. s. 259—260.
- Pehr Kalm** Pehr Wargentinille. Turku 9. 2. 1776. Suomalaisesta raamattusta, suuren teoksensa jatkamisesta. XVIII. s. 161—162.
- Pehr Kalm** Ruotsin Tiedeakatemiaalle. S. l. et s. d. (1747). Matka Amerikkaan. XIII. s. 120—125.
- (**Pehr Kalm**), Lista på de frön af örter och träd, som äro samlade i Norra America om sommaren 1749 tillika med deras Locus natalis, och usus af åtskilliga. XV. s. 541—577.
- Pehr Kalm**. Hakemus professorinvirkaan s. l. et s. d. (osoitettu Turun Akatemian kanslerille, kreivi Tessinille). XIII. s. 125—131.
- Pehr Kalm** Ruotsin Tiedeakatemiaalle. New York 28. 5. 1749. Amerikanmatkastansa. XV. s. 227—231.
- Pehr Kalm** Ruotsin Tiedeakatemiaalle. Montreal 12. 9. 1749. Tietoja Amerikan matkastansa. XV. s. 520—529.
- Pehr Kalm** Ruotsin Tiedeakatemiaalle. New York 2. 11. 1749. Tietoja Amerikan matkalta. XV. s. 529—534.

- Pehr Kalm** Ruotsin Tiedeakatemiaalle. Filadelfia 15. 2. 1750. Tietoja Amerikan matkasta. XV. s. 535—540.
- Kamarikolleegin** kirjelmä Joh. Lenaeukselle. Tukholma 5. 10. 1666. Joh. Elai Terseruksen palkasta. IV. s. 259—260.
- Ote **kansliakolleegin** pöytäkirjasta 26. 3. 1772. Joh. Arckenholtzin pal-kitseminen tieteellisestä toiminnasta. A. Planmanin ja A. Hel-lantin tieteelliset ansiot. XV. s. 777—781.
- G. v. Kiörning** Pehr Wargentinille. Pietari 28. XI.—9. XII. 1772. Tietoja Christian Björklundista ja Erik Laxmanista. XVI. s. 351—352.
- G. v. Kiörning** Pehr Wargentinille. Pietari 23. 3. 1773. Tietoja suo-malaisista Björklundista ja Laxmanista. XVI. s. 390—393.
- G. v. Kiörning** Pehr Wargentinille. 22. 8. 1774. Tietoja Laxmanista ja Lexellistä. XVI. s. 547—548.
- Ol. Kiörning** Perh Wargentinille. Säbrå 10. 4. 1775. Uutinen laamanni Palénista. XVIII. s. 72—74.
- Erik Klingius** Efr. Runebergille. Maalahti 5. 11. 1766. Auringonsavusta Suomessa. XIV. s. 277—279.
- Petter Fredrik Koerber** P. J. Bergiukselle. Tallinna 20. 9. 1762. Käyn-nistänsä Helsingissä. Kuvaus vaikeuksistaan. (Kirjoittaja Venäjällä toimiva lääketieteen tohtori.) IX. s. 36—41.
- S. Kreander** B. Bergiukselle. Upsala 21. 8. 1772. Turun uutisia. XVII. s. 295.
- S. Kreander** B. Bergiukselle. Turku 4. 3. 1778. Pehr Kalmista ja hänen kirjallisista puuhistansa. XVIII. s. 137—138.
- Kristiina** Joh. Elai Terserukselle. Tukholma 17. 12. 1651. Käsky saapua Tukholmaan. IV. s. 243.
- Kristiina** Joh. Elai Terserukselle. Tukholma 13. 6. 1648. Matkasta Turkuun ja takaisin. Matkapassi. IV. s. 242

- Kristiina Joh. Elai Terserukselle.** Tukholma 3. 6. 1648. T:n nimitys Upsalan yliopiston toiseksi jumaluusopin professoriksi.
IV. s. 239—242.
- Kristiina Joh. Elai Terserukselle.** Tukholma 30. 11. 1647. Ilmoitus kutsumisesta Upsalan yliopiston jumaluusopin professoriksi.
IV. s. 238—239.
- Kristiina Joh. Elai Terserukselle.** Tukholma 30. 3. 1647. Lahjoittaa tilan Vatselan (!) kylässä Raision pitäjässä Suomessa.
IV. s. 238.
- Paavali Krogius P. Fileniukselle.** Sääminki 15. 5. 1742. Samojeedeista ja sodasta. [On osoitettu Eric Benzelius nuor. eikä Fileniukselle. Alkuperäinen Linköpingissä.]
I. s. 236—237.
- Carl Krook.** Todistus siitä, että on edellisestä morsiamestaan vapaa. Kokkola 4. 7. 1730.
IV. s. 435.
- J. Kuhlman B. Thunille.** Norrköping 12. 9. 1774. Suomessa löytyvästä ruoholajista »Fromental-gräset».
XVI. s. 553—554.
- Kustaa II Adolf Johan Messeniukselle.** Örebro 4. 2. 1614. Messenius saa omakseen Arnold Grothusenin talon Tukholmassa.
V. s. 386.
- And. König Petter Königille.** Pyhtää 28. 3. 1725. Tsaarin hautaus; valtiolliset huhut.
XIII. s. 245—246.
- And. König Petter Königille.** Pyhtää 12. 6. 1732. Valtiollisia asioita. [Suurin osa kirjeestä salakirjaimilla kirjoitettu. Sala-avain kirjeen lopulla.]
XIII. s. 246—247.
- Probsten A. L. . . .** bref til Ven. Consistorium i Åbo. Åbo d. 16. Aug. 1758. Uskonnollisista liikkeistä Suomessa.
V. s. 41—45.
- S. Lagerbring, Beskrifning om Sprengtportens tillgöranden i Borgo** 1772. S. l. et s. d.
XIX. s. 532—533.
- Joh. Lagus P. J. Bergiukselle.** Loviisa 28. 3. 1770. Muutamasta hakemastaan toimesta; Erik Laxmanista.
XIV. s. 655—658.

- Joh. Lagus** P. J. Bergiukselle. Loviisa 5. 5. 1770. Erik Laxmanista. Katk. XV. s. 646—647.
- Erik Laxman** P. J. Bergiukselle. Irkutsk 2. 6. 1766. Beckmannista; tieteellisistä asioista. XI. s. 320—321.
- Erik Laxman** P. J. Bergiukselle. Pietari 13. 4. 1769. Tieteellisistä asioista. XIII. s. 653—655.
- Erik Laxman** P. J. Bergiukselle. Pietari 2. 6. 1769. Luonnontieteellisistä asioista. XIII. s. 666—668.
- Erik Laxman** P. J. Bergiukselle. 3. 8. 1769. Tieteellisiä asioita. On lähettänyt siemeniä Turkuun, professori P. A. Gaddille. XIII. s. 767—770.
- Erik Laxman** P. J. Bergiukselle. S. I. 1. 4. 1771. Yksityisiä asioita, tieteellistä. XV. s. 204—205.
- Erik Laxman** P. J. Bergiukselle. Pietari 9. 10. 1770. Tieteellisistä asioista. XV. s. 99—103.
- Erik Laxman** P. J. Bergiukselle. Pietari 25. 1. 1773. Matkastansa Moldaulle; tieteellisiä asioita. XVI. s. 363—364.
- Erik Laxman** P. J. Bergiukselle. Pietari 5. 9. 1773. Pietarin oloista. XVII. s. 759—761.
- Erik Laxman** P. J. Bergiukselle. Pietari 1. 9. 1774. Tieteellisiä asioita Pietarista. XVIII. s. 649—650.
- Erik Laxman** P. J. Bergiukselle. Pietari 30. 12. 1776. Ilmoitus Bergiuksen valitsemisesta Pietarin tiedeakatemiaan jäseneksi. XVI. s. 745.
- J. Leche** Pehr Elviukselle. Göteborg 24. 7. 1746. Yksityisiä asioita; kertoo hakeneensa professorinvirkaa Turussa. XIII. s. 139—143.
- J. Leche** Pehr Wargentinille. Turku 6. 11. 1754. Luonnontieteellisistä asioista. XIII. s. 286—291.
- J. Leche** Pehr Wargentinille. Turku 4. 8. 1761. Kasvitieteellisiä asioita. XVI. s. 261—262.

- J. Leche** Pehr Wargentinille. Turku 6. 3. 1760. Meteorologia havainnoita Turussa. XIV. s. 694—696.
- J. Leche** Pehr Wargentinille. Turku 28. 8. 1761. Tietoja hätäajoista Suomessa. XIV. s. 455—456.
- J. Leche** Pehr Wargentinille. Turku 22. 4. 1762. Luonnontieteellisiä asioita. XV. s. 155—156.
- J. Leche** Pehr Wargentinille. Turku 16. 6. 1763. Tietoja Turusta; A. Planmanista, Jaakko Gadolinista y. m. XV. s. 212—214.
- J. Leche** Pehr Wargentinille. Turku 16. 6. 1763. Turun oloista. Antaa kiittävän arvostelun And. Planmanista. X. s. 116—118.
- J. Leche** Pehr Wargentinille. Turku 6. 10. 1763. Ruotsin Tiedeakatemian kilpakysymyksistä; esittää uuden, joka koskee huonojen vuosien estämistä. Katk. XIV. s. 623—624.
- Henr. Lemström.** Muistiinpanot Turun yliopistosta ja kirjoittajan tekemistä keksinnöistä. [Nähtävästi sama asiakirja, jonka L. jätti säädylle 1765—1766.] X. s. 361—410.
- Henr. Lemström** Pehr Wargentinille. Tallinna 16. 10. 1767. Tietoja olostaan Tallinnassa ja vastauksestaan Pietarin Keisarillisen Talousseuran kilpakysymykseen. Yksityisasiota. XIII. s. 242—244.
- A. J. Lexel** P. J. Bergiukselle. Pietari 6. 12. 1772. Pietarin tieteellisistä oloista. XVI. s. 343—348.
- A. J. Lexell** P. J. Bergiukselle. Pietari 11—12. VII. 1774. Tietoja Pietarin oloista. XVI. s. 548—549.
- A. J. Lexell** P. A. Gaddille. Pietari 6. 1. 1780. Tieteellisiä asioita. Erik Laxmanista. XIX. s. 511—517.
- A. J. Lexell** Dan. Melanderille 24. 4. 1773. Pietarilaisista oloista ja A. Planmanin tähtitieteellisistä tutkimuksista. XVI. s. 442—455.
- A. J. Lexell** And. Planmanille. Pietari 7. 12. 1771. Tieteellisiä asioita Turusta. XV. s. 691—700.

- A. J. Lexell Pehr Wargentinille. Pietari 21. 10. 1771. Tieteellisistä asioista.
XV. s. 621—624.
- A. J. Lexell Pehr Wargentinille. Pietari 2. 3. 1772. Tähtitieteellisiä
asioita. Laxmanin matka Benderiin. XVI. s. 212—216.
- A. J. Lexell Pehr Wargentinille. Pietari 12. 4. 1772. Tähtitieteellisiä
asioita. XVI. s. 216—223.
- A. J. Lexell Pehr Wargentinille. Pietari 17. 5. 1773. Pietarin uutisia.
Erik Laxmanista. XVI. s. 404—405.
- A. J. Lexell Pehr. Wargentinille. Pietari 16—27. 5. 1773. Tähtitieteel-
lisiä asioita. XVI. s. 393—401.
- A. J. Lexell Pehr Wargentinille. Pietari 9—20. 5. 1774. Venäjän uutisia.
XVI. s. 545—546.
- A. J. Lexell Pehr Wargentinille. Pietari 10—21. 1. 1775. S. G. Gmelinin
kuolemasta. Uutisia Venäjän oloista. XVI. s. 574—575.
- A. J. Lexell Pehr Wargentinille. Pietari 30. 1. 1777. Tieteellisiä asioita.
XVI. s. 746—748.
- A. J. Lexell Pehr Wargentinille. Pietari 14. 7. 1777. Eräs Laatokkaa kos-
keva tutkimus. Pietarin oloista. XVII. s. 260—268.
- A. J. Lexell Pehr Wargentinille. Pietari 20. 4.—1. 5. 1778. Tietoja vää-
rentäjä Ingmanista. [Ingman-Manderfelt.] Katk.
XVIII. s. 243—245.
- A. J. Lexell Pehr Wargentinille. Pietari 6—17. 4. 1783. Pietarin oloista.
Katk. XIX. s. 657—660.
- A. J. Lexell Pehr Wargentinille. Pietari 8. 8. 1783. Venäjän tieteellisistä
oloista. XX. s. 15—16.
- A. J. Lexell Pehr Wargentinille. Pietari 10. 10. 1783. Kertomus Eulerin
kuolemasta. XX. s. 34—35.
- J. H. Lidén Eric Sotbergille. Jokioinen 25. 9. 1762. Kuvaus olostaan
Suomessa. Tieteellisiä uutisia. XIX. s. 639—642.

- J. G. Lillienberg** J. Apelbladille. Tukholma 18. 1. 1767. Tiedusteleekahdelle venäläiselle opiskelevalle asuntoa Upsalassa.
XI. s. 756—757.
- J. G. Lillienberg** C. R. Berchille. Tukholma 22. 11. 1776. Muutamista mitaleista.
XIX. s. 203.
- [**Liljesträle**], Om the förste Lagmän i Väster Götland. Lagman Liljestråles öfversättning, jämte Cancellie-Rådet Ihres anmärkningar. Puhutaan hämäläisistä ja »ähellä olevista», jotka saivat Ruotsin lain. s. l. et. s. d.
XI. s. 13—16.
- J. H. Lindquist** Pehr Wargentinille. Turku 19. 4. 1776. Virka-asioita. Juonitteluita Turun yliopistossa. Katk.
XVII. s. 617—618.
- J. H. Lindquist** P. Wargentinille. Turku 4. 10. 1776. Virka-asioista. Katk. Originaali puuttuu R. T. A:ssa.
XVII. s. 618—620.
- J. Lindwall** B. Bergiukselle. Tukholma 18. 9. 1772. Kasvikokoeimista Suomessa 1700-luvulla.
XVI. s. 678—685.
- Linköpingin** tuomiokapituli Joh. Elai Terserukselle. Linköping 1. 6. 1671. Piispanimityksestä.
IV. s. 271—272.
- C. Linnaeus** Pehr Elviukselle. Upsala 28. 8. 1744. Kalmin matkasuunnitelmista, hänen valitsemisestaan Ruotsin Tiede-Akatemian jäseneksi. Originaali löytyy (vrt. myös Ewald Ährlingin Carl von Linnés brefwexling, Stockholm 1885).
XIII. s. 74—78.
- C. Linnaeus** Pehr Elviukselle. Upsala 14. 12. 1744. Arvostelu J. Lechestä.
XIII. s. 96—97.
- C. Linnaeus** Pehr Elviukselle. Upsala 7. 1. 1746. Kalm on lähetettävä matkalle. Originaali puuttuu R. T. A:ssa.
XIII. s. 110—111.
- C. Linnaeus** Pehr Elviukselle. Upsala 6. 5. 1746. Kalmin matkasta ja stipendistä.
XIII. s. 146.
- C. Linnaeus** Pehr Elviukselle. Upsala 3. 10. 1746. Kalmin Amerikan matkasta.
XIII. s. 213—214.
- C. Linnaeus** Pehr Elviukselle. Upsala 27. 3. 1747. Kalmin Amerikan matkasta.
XIV. s. 16—17.

- C. **Linnaeus** Pehr Elviukselle. S. l. 1747. Kalmin professorinvirasta.
XIII. s. 457—459.
- C. **Linnaeus** Pehr Elviukselle. Upsala 30. 1. 1749. Kalmin Amerikan mat-
kasta. Epäedullinen arvostelu. Originaali puuttuu R. T. A:ssa.
XV. s. 289—290.
- C. **Linnaeus** Pehr Elviukselle. S. l. et d. (1746?). Kalmin stipendistä
ja matkasta. Kiitossanat hänestä. XIII. s. 111—113.
- C. **Linnaeus** Pehr Elviukselle. S. l. et d. Kiittää saamastaan Kalmin kir-
jeestä. XIII. s. 453—454.
- C. **Linnaeus** Pehr Elviukselle. S. l. et d. Muutamia tietoja P. Kalmista.
XIII. s. 330—331.
- C. **Linnaeus** Ruotsin Tiedeakatemialle. Upsala 10. 9. 1744. Kiitossanat
P. Kalmista. XIII. s. 84—85.
- C. **Linnaeus** Ruotsin Tiedeakatemialle. Upsala 10. 4. 1746. Kalm on
lähetettävä matkalle. Mietteitä matkan tarkoituksesta.
XIII. s. 112—120.
- C. **Linnaeus** Ruotsin Tiedeakatemialle. Syysk. 1747. P. Kalmin mat-
kasta Amerikkaan. XIV. s. 35—37.
- C. **Linnaeus** Pehr Wargentiniille. Upsala 24. 4. 1750. Samuel Chydeniuk-
sesta ja Salviuksen viikkosanomista. XIII. s. 547—548.
- C. **Linnaeus** Pehr Wargentiniille. S. l. 16. 11. 1750. Epäedullinen arvos-
telu Kalmista. Originaali löytyy (vaikka ei Ähringin luettelossa).
XV. s. 31—32.
- C. **Linnaeus** Pehr Wargentiniille. S. l. 1750. Kalmin kirjeestä ja yrtistä.
Epäedullinen arvostelu. XV. s. 54—55.
- C. **Linnaeus** Pehr Wargentiniille. Upsala 19. 3. 1756. A. R. Martinin Jää-
merikuvauksesta. Originaali puuttuu R. T. A:ssa. XIV. s. 639—640.
- C. **Linnaeus** Pehr Wargentiniille. Upsala 6. 3. 1758. Anton Martinista
ja hänen toivomuksestansa päästä matkustamaan Huippuvuorille.
Originaali puuttuu R. T. A:ssa. XVI. s. 324—325.

- C. Linnaeus** Pehr Wargentinille. Upsala 19. 9. 1758. Anton Rol. Martinista ja hänen matkastansa. Originaali puuttuu R. T. A:ssa.
XVI. s. 327—329.
- C. Linnaeus** Pehr Wargentinille. Upsala 12. 2. 1760. Pilkalliset sanat pappismies G. Snellmanin traktaatista »Beskrifning öfver Skottsjukan» (Stockholm 1759).
XIII. s. 305—306.
- C. Linnaeus** Pehr Wargentinille. Upsala 15. 2. 1760. Pappismies G. Snellmanin traktaatista.
XIII. s. 306—308.
- C. Linnaeus** Pehr Wargentinille. Upsala 1. 4. 1760. Anton Martinista ja hänen Huippuvuorimatkastansa. Originaali puuttuu R. T. A:ssa.
XVI. s. 325.
- C. Linnaeus** Pehr Wargentinille. S. l. et d. Hellantista ja hänen Lapintutkimuksistansa.
XIV. s. 648—650.
- C. v. Linné** Pehr Wargentinille. Upsala 29. 4. 1768. Piispa Friisistä; ankara arvostelu (kainulaiskysymyksen yhteydessä).
XII. s. 459—460.
- C. v. Linné** Pehr Wargentinille. Upsala 9. 4. 1776. Epäedullinen arvostelu P. Kalmista.
XVIII. s. 24.
- Gustaf Lithou.** Acclamatio votiva. (Runo 1749 sopimuksen johdosta.) (Latin.)
VIII. s. 644—677.
- Gustaf Lithou.** Runo »Replique til Auctoren af Swenska Nitet». (Latin.)
V. s. 134—139.
- Pehr Löffling** Eric Lidbeckille. Madrid ^{8/19} 6. 1752. M. m. Kalmin löydöistä.
IX. s. 31—35.
- Fr. Mallet** Pehr Wargentinille. Upsala 29. 8. 1763. Suomalaisen moniharrastelijan Chronanderin neliölasku ja ankara arvostelu siitä.
X. s. 113—115.
- Fr. Mallet** Pehr Wargentinille. Upsala 6. 9. 1763. Chronanderista ja hänen neliölaskuistansa.
X. s. 115.
- F. Mallet** Pehr Wargentinille. Upsala 8. 3. 1765. Henrik Lemströmistä ja hänen haaveistaan. Ankara arvostelu. Originaali puuttuu R. T. A:sta.
XVI. s. 179—181.

- Fr. Mallet** Pehr Wargentinille. Upsala 8. 3. 1768. Planmanista ja Turun oloista; juonia Turun yliopistossa. Originaali puuttuu R. T. A:sta. XIV. s. 573—575.
- Fr. Mallet** Pehr Wargentinille. Upsala 12. 7. 1768. A. J. Lexellistä. Originaali puuttuu R. T. A:sta. XIII. s. 601—602.
- Fr. Mallet** Pehr Wargentinille. Upsala 19. 5. 1772. A. J. Lexellistä ja hänen kokeistansa. (L:n kirjeen johdosta Wargentinille 12. 4. 1772.) Originaali puuttuu R. T. A:sta. XVI. s. 223—225.
- Fr. Mallet** Pehr Wargentinille. Upsala 17. 11. 1772. Arvostelu A. J. Lexellistä. Originaali puuttuu R. T. A:sta. XVIII. s. 49—52.
- Fr. Mallet** Pehr Wargentinille. Upsala 20. 11. 1772. Arvostelut Planmanista ja Lexellistä. Originaali puuttuu R. T. A:sta. XVIII. s. 52—53.
- Fr. Mallet** Pehr Wargentinille. 22. 12. 1772. Lexell Upsalaan. Originaali puuttuu R. T. A:sta. XIX. s. 421.
- Anton R. Martin** Pehr Wargentinille. Upsala 12. 9. 1756. Matkastansa Huippuvuorille. XVI. s. 325—327.
- Anton R. Martin** Pehr Wargentinille. Göteborg 29. 7. 1758. Matkastansa Huippuvuorille. XV. s. 203—204.
- Anton R. Martin** Pehr Wargentinille. Upsala 24. 10. 1758. Kirjoitustansansa Ruotsin Tiedeakatemian toimituksiin. [Meteorologiska observationer, gjorda på en resa till Spitsbergen.] XVI. s. 329—330.
- Anton R. Martin** Pehr Wargentinille. Upsala 26. 1. 1761. Taloudellisia asioita. Piispa Mennanderista. XIII. s. 273—278.
- Anton R. Martin** Pehr Wargentinille. Loviisa 6. 9. 1766. Kuvaa luonnottansa. XIV. s. 335—339.
- Anton R. Martin** Pehr Wargentinille. Loviisa 7. 12. 1766. Tieteellisiä ja yksityisiä asioita. XI. s. 354—356.
- Anton R. Martin** Rosensteinille. Turku 12. 7. 1773. Tietoja havainnoistaan. XVII. s. 222—224.

- Anton R. Martin** Pehr Wargentinille. Turku 29. 4. 1774. Oloistaan ja yksityisestä elämästään. XVIII. s. 163—165.
- Anton Bol. Martin** Pehr Wargentinille. Rymättylä 13. 5. 1776. Tieteellisistä kokeistansa. XIX. s. 474—475.
- Kaarina Maununtytär** Kaarle-herttualle. 1595. Pyytää herttualta apua surkeassa asemassaan. IV. s. 761—762.
- El. Mauvillon** J. Apelbladille. Leipzig 7. 2. 1757. Tieteellisiä asioita. Puhutaan useista Arckenholtzin tuttavista. (Ransk.) XI. s. 674—677.
- Dan. Melander** Pehr Wargentinille. Upsala 12. 6. 1772. A. J. Lexellin arvostelu kirjeen kirjoittajasta. Originaali puuttuu R. T. A:sta. XVI. s. 226—227.
- Dan. Melander** Pehr Wargentinille. Upsala 19. 7. 1772. A. J. Lexellin arvostelu kirjoittajasta. Originaali puuttuu R. T. A:sta. XVI. s. 227—229.
- Dan. Melander** Pehr Wargentinille. Upsala 13. 11. 1772. Tietoja Lexellistä ja hänen opinnoistaan Upsalassa. Originaali puuttuu R. T. A:sta. XVIII. s. 3—5.
- Dan. Melander** Pehr Wargentinille. Upsala 24. 11. 1772. Arvostelua Lexellistä ja Planmanista. Originaali puuttuu R. T. A:sta. XVIII. s. 53—55.
- Dan. Melander** Pehr Wargentinille. Upsala 23. 2. 1773. Uutiset A. J. Lexellistä. Originaali puuttuu R. T. A:sta. XVIII. s. 153—154.
- Dan. Melander** Pehr Wargentinille. Upsala 6. 7. 1773. Tietoja Lexellistä. Originaali puuttuu R. T. A:sta. XVI. s. 457—459.
- Dan. Melander** Pehr Wargentinille. 13. 2. 1778. J. H. Lindquististä ja hänen Problema Kepleri. Originaali puuttuu R. T. A:sta. XVIII. s. 573—574.
- C. F. Mennander** A. F. Cronstedtille. Turku 5. 11. 1757. Mineralogisia asioita. X. s. 638—639.
- C. F. Mennander** A. F. Cronstedtille. Turku 30. 5. 1758. Mineralogisia asioita. X. s. 649—650.

- C. F. Mennander** A. F. Cronstedtille. Tukholma 8. 8. 1761. Mineralogisia asioita. X. s. 693—694.
- C. F. Mennander** P. Elviukselle. Turku 10. 3. 1748. Tieteellisiä seikkoja, Suomen oloja. XIV. s. 70—73.
- C. F. Mennander** C. G. Gjörwellille. Turku 14. 9. 1773. XVI. s. 470.
- C. F. Mennander** Pehr Wargentinille. Turku 27. 2. 1759. Kalmin matkakertomus ja sen viivästyminen. XIII. s. 793—794.
- C. F. Mennander** Pehr Wargentinille. Oulu 11. 2. 1760. Professori Heinrichuksesta ja hänen tilastaan. XIII. s. 794—795.
- C. F. Mennander** Perh Wargentinille. Turku 26. 9. 1775. Yksityisiä asioita. XVII. s. 250.
- C. F. Mennander** Pehr Wargentinille. 22. 10. 1776. Yksityisiä asioita. Katk. XVII. s. 271—272.
- Arnold Messenius** Axel Oxenstjernalle. Stettin 12. 1. 1641. Matkastansa ulkomaille. V. s. 533—535.
- Sentens och domb uti **Johannes Messenii** saak. VI. s. 268.
- Joh. Messenius** Axel Oxenstjernalle. Upsala 21. 3. 1612. Tieteellisiä asioita. (Latin.) VI. s. 405.
- Olof Miödh** Uudenmaan maaherra, kreivi Gyllenborgille. S.l. et d. Pappillisesta toiminnastansa. VIII. s. 517—522.
- Joh. And. Murray** P. J. Bergiukselle. Göttingen 8. 2. 1768. Tieteellisiä asioita. Useita Arckenholtzin ystäviä mainitaan. XII. s. 250—255.
- Carl Johan de la Myle.** Kertomus mehiläishoidosta. S.l. et d. Nähtävästi tarkoitettu Ruotsin Tiedeakatemiaalle. XVII. s. 737—741.
- Carl Johan de la Myle.** Kertomus kalalammikosta Maanpään rustholissa S.l. 1763. Nähtävästi tarkoitettu Tiedeakatemiaalle. XVIII. s. 59—61.
- Naantalain** luostarin todistus Olavi Pietarinpojalle »i Karstho» ja hänen vaimolleen. Sanctae Annae dagh 1463. VI. s. 223—224.

- C. Niebuhr** Pehr Wargentinille. Kööpenhamina 2. 3. 1776. Forskålin papereiden julkaisemisesta. Originaali puuttuu R. T. A:sta.
XVI. s. 651—652.
- Andreas Noreopensis** Joh. Elai Terserukselle. Holmiae 21. 3. 1676. Yksityisiä asioita. (Latin.)
XVII s. 287—288.
- C. F. Nordenberg** Ruotsin Tiedeakatemiaalle. Eriksnäs 24. 7. 1739.
XIII. s. 15—17.
- M. O. Nordenberg** P. Elviukselle. Hämeenlinna 11. 2. 1749. Uudesta ajanlaskusta.
XIV. s. 195—199.
- M. O. Nordenberg** Pehr Wargentinille. Helsinki 5. 12. 1750. Salacoppeja, Urimista.
XIII. s. 363—369.
- M. O. Nordenberg** Pehr Wargentinille. Helsinki 13. 3. 1754. Urimista ja uudesta uskonnollisesta järjestelmästä.
XIV. s. 199—206.
- C. F. Nordenskjöld** Pehr Wargentinille. Eriksnäs 12. 3. 1766. Vedenvähennysteoriasta.
XV. s. 222—225.
- A. Norrelius** Nils Oelreichille. Upsala 1. 4. 1735. Filenius kehoittanut Norreliusta hakemaan Turkuun; luonteenkuvaus Fileniuksesta.
I. s. 280—281.
- Laur. Norrmannus** Johan Schefferille. In rusculo Aquilonis Quintodecimo Kalendas Majas. s. l. 1674. Laponia-teoksen johdosta. Puhuu kansatieteellisistä seikoista, suomalaisten alkuperästä. (Latin.)
II. s. 11—16.
- Liber rationarius secundae peregrinationis literariae Laurentii Norrmani.** 1694. Kerrotaan Monsieur Johan Flackseniuksesta, joka on lainannut Norrmannukselta rahaa Hamburgissa kesäk. 1694.
IX. s. 197—201.
- N. J. Nyman** B. Bergiukselle. Norrnäs 3. 4. 1760. Lähettää muutamia kirkollisia käsikirjoituksia niiden joukossa »En kort Beskrifning om thenna tidsens så kallade Präster, theras tilstånd af lefverne alt ifrån ungdomen».
V. s. 101—132.
- Johan P. Oliwekrans** Joh. Elai Terserukselle. Tukholma 31. 5. 1673. Kirjallisia asioita. (Latin.)
IV. s. 281—282.

- Johan P. Oliwekrans** Joh. Elai Terserukselle. S. l. et d. Vihkimiskaa-
vakkeesta. IV. s. 270—271.
- [**Gabriel?**] **Oslander** Lyralle 27. 6. 1735. Papinvaalista Kangasniemellä.
IV. s. 431—432.
- Thomas Pacchalenius** J. C. Kreitlowille. Vanaja 26. 7. 1757. Karjatau-
deista Suomessa. XIV. s. 713—714.
- Thomas Pacchalenius** J. C. Kreitlowille. S. l. 8. 8. 1757. Karjataudeista
Suomessa. XIV. s. 714—715.
- P. S. Pallas** P. J. Bergiukselle. Pietari ¹⁵/₂₆ 9. 1780. Tietoja Lexellistä
ja Laxmanista. XIX. s. 588—589.
- P. S. Pallas** P. J. Bergiukselle. Pietari ³/₁₄ 2. 1781. Tietoja Lexellistä
ja Laxmanista. XIX. s. 571—574.
- Elias Palmshöld**. S. l. et d. Muistutukset Messeniuksen Scandiaa vas-
taan. V. s. 550—557.
- Eschil Petraeus** Tarton yliopiston rehtorille. Turku 17. 9. 1654. Lähet-
tää poikansa Tarttoon. (Latin.) XX. s. 30—31.
- Valtakunnan **piispojen** kirjelmä kuninkaalle uudesta virsikirjasta. Tuk-
holma 25. 11. 1695. Sekä Turun että Viipurin piispa allekirjoittaneet
kirjelmän. Vrt. Kuninkaallinen kirje valtakunnan piispoille 9. 12.
1695 [Berg. kok. II. s. 629—632]. II. s. 621—628.
- Valtakunnan **piispojen** kirjelmä kuninkaalle Gezeliusten raamattuteek-
sesta. Tukholma 25. 11. 1695. Vrt. Kuninkaallinen kirje valtakun-
nan piispoille 9. 12. 1695 [Berg. kok. II. s. 637—641].
II. s. 632—636.
- And. Planman** Pehr Wargentiniille. Turku 2. 10. 1767. Kuvaus Turun
oloista. XV. s. 336—339.
- And. Planman** Pehr Wargentiniille. Turku 3. 12. 1771. Tähtitieteellisiä
asioita. Lexellin työt. Scarinin kuolema. (Katk.) XVIII. s. 47—48.
- And. Planman** Pehr Wargentiniille. Turku 27. 3. 1772. Lexellin edistymi-
sestä. (Katk.) XVIII. s. 48—49.

- And. Planman** Pehr Wargentinille. Turku 7. 8. 1772. Tähtitieteellisiä asioita. XVI. s. 796—797.
- And. Planman** Pehr Wargentinille. Turku 15. 10. 1773. Tieteellisiä asioita. Yliopisto-seikkoja. (Katk.) XVII. s. 213—214.
- And. Planman** Pehr Wargentinille. Turku 9. 10. 1772. Tieteellisiä asioita. Ehreuswärdin kuolema. (Katk.) XVII. s. 212—213.
- M. Ramel** C. M. Wrangelille. Lontoo 2. 2. 1769. Merirosvo Merthenistä, joka oli Eva Merthenin veli. Sai kuolemantuomionsa Englannissa alkuvuodesta 1769. XIII. s. 633—635.
- J. J. Reinhard** Joh. Arckenholtzille. Carlsruhe 25. 8. 1768. Tieteellisiä asioita. »Le projet concernant Satagunda sera élaboré au premier loisir». (Ransk.) Puuttuu Arckenholtzin kirjekopiokokoelmasta Ruotsin Valtioarkistossa, samoiten alkuperäisten kirjeiden kokoelmasta Linköpingissä. XII. s. 696.
- Laurentius Roberg**. Kertomus C. Linnaeuksen matkasta Lappiin 1732. Koskettelee myös matkaa Suomen kautta. Kertomus painettu. XX. s. 21—27.
- Laurentius Roberg** Magnus Oxelgrenille. Upsala 22. 9. 1741. Suomen sodan oikeutuksesta 1741; tieteellisiä asioita; ote eräästä vanhasta käsikirjoituksesta, jonka Messenius on omistanut. XV. s. 12—16.
- G. F. von Rosen** A. Scarinille. Helsinki 27. 8. 1752. Muinaistieteellisiä asioita. Vrt. Scarinin kirjettä von Rosenille. 1752. I. s. 448—449.
- Ol. Rudbeck** kansliakollegille. S.l. 20. 9. 1698. Messeniuksen historiasta ja sen painattamisesta. V. s. 537—541.
- T. Rudeen** Carl Gyllenborgille. Linköping 6. 3. 1718. Uskonnollisista asioista. Vastaus G:n kirjeeseen 28. 1. 1718. II. s. 484—489.
- Carl Rudenschöld** Turun akateemiselle konsistorille. S.l. et d. (1766?). Kiittää kutsumuskirjeestä kanslerinvirkaan. XV. s. 366.
- St. Rumowsky** Pehr Wargentinille. Pietari 8. 8. 1768. Tiedustelee Lexellin tieteellistä pätevyyttä. (Latin.) XII. s. 681—682.

- (O. Efr. Runeberg). Painamaton osa Runebergin Politisk värdering. Seuraa C. J. Röpken kirjettä P. J. Bergiukselle 2. 11. 1759. V. s. 140.
- O. Efr. Runeberg Pehr Wargentinille. Vaasa 15. 12. 1766. Luonnontieteellisiä asioita Suomessa. XIV. s. 267—273.
- O. Efr. Runeberg Pehr Wargentinille. Vaasa 12. 6. 1767. Luonnontieteellisiä asioita. Veden laskeutumisesta. XV. s. 225—227.
- Isaac Røngren Pehr Wargentinille. Loviisa 11. 4. 1767. Anton R. Martinista ja tämän ylen kurjasta tilasta. XVIII. s. 670—671.
- E. S. S. C. G. Gjørwellille. S. l. 16. 2. 1757. Uusista jumaluusopin tohtoreista. Puhetta myöskin J. Gadolinista Turussa. I. s. 638—416.
- J. Adler Salvius Axel Oxenstjernalle. Hamburg 8. 7. 1637. Messeniuksen kirjallisista töistä. V. s. 531—532.
- A. Scarin C. R. Berchille. Turku 30. 9. 1758. Muinaistieteellisiä asioita. III. s. 460—463.
- A. Scarin Sven Digelille. Turku 11. 8. 1736, Turku 26. 6. 1737, Turku 24. 8. 1738, Turku 10. 9. 1738, Turku päiväämät., Turku 1. 2. 1739, Turku 8. 6. 1739, Turku 2. 8. 1739, Turku 16. 8. 1739, Turku 30. 11. 1739, Turku 26. 7. 1740. Kaksi ensimmäistä originaaleina Bergiuksen kirjekokoelmassa. Sign. H. VI. 3. 1. n. 15. Kaikki historiallisia asioita. IX. s. 237; 238—239; 240—247; 247—250; 300—301; 301—303; 312—315; 315—316; 316—317; 317—318; 319—328.
- A. Scarin G. F. von Rosenille. S. l. et d. 1752. Turun tuomiokirkon muistomerkeistä. Vrt. von Rosenin vastausta Scarinille. 27. 8. 1752. I. s. 443—448.
- A. Scarin J. Rosenadlerille. Turku 6. 1. 1729. Tieteellisiä ja yksityisiä asioita. III. s. 764—765.
- A. Scarin J. Rosenadlerille. Turku 19. 5. 1729. Tieteellisiä asioita. III s. 765—767.
- A. Scarin Pehr Wargentinille. Turku 9. 8. 1751. Historiallisia asioita. XII. s. 619—621.

- A. Scarin Pehr Wargentinille. Turku 16. 9. 1751. Muinaistieteellisiä asioita. II. s. 725—748.
- A. Scarin Jac. Wildelle. Turku 28. 12. 1750. Tieteellisiä asioita. I. s. 476—478.
- C. F. Scheffer P. Wargentinille. Töresjö 21. 3. 1768. Runebergin poliittinen laskutaito (Politisk arithmetica). XII. s. 544—546.
- J. Schefferus Joh. Elai Terserukselle. Upsala 16. 7. 1673. Kohteliaisuus- ja suosituskirje. (Latin.) IV. s. 283—284.
- [Jöran Schiffer.] Om den högtberömelige fordom Astronomo och Astrologo Sigfrido Arono Forsio wil jag efter begäran gerna den berättelse gifwa, som jag fordom af trowärdiga män hafwer hört . . . af — — —. Upsatt på Prof. Elvii begäran 1706. VII. s. 359—363.
- C. J. Schlaeger C. R. Berchille. Gotha 23. 11. 1767. Tietoja Arckenholtzista. (Saks.) XIX. s. 9—26.
- C. J. Schlaeger C. R. Berchille. Gotha 6. 12. 1775. Tietoja Arckenholtzista ja Casselin taidekokoelmista. (Saks.) XVIII. s. 368—374.
- A. L. Schlözer C. G. Gjörwellille. Göttingen 30. 1. 1761. Tietoja Arckenholtzista ja Achenwallista. (Saks.) IX. s. 59—61.
- Abr. Schog J. Apelbladille. Jokioinen 13. 9. 1763. Tietoja Jokioisista. XI. s. 777—778.
- J. Chr. D. Schreber B. Bergiukselle. Leipzig 13. 1. 1768. P. Kalmin matkakertomukset. (Saks.) XII. s. 279—284.
- J. Chr. D. Schreber B. Bergiukselle. Lipsia 22. 8. 1768. E. Laxmanista ja P. A. Gaddista. (Saks.) XII. s. 578—584.
- J. Chr. D. Schreber P. J. Bergiukselle. Leipzig 21. 9. 1768. Pyytää saada useita turkulaisia väitöskirjoja. (Saks.) XIII. s. 389—392.
- E. Schroderus. Kertomus Messeniuksen kirjallisista töistä. S. l. 11. 12. 1636. V. s. 522—530.
- N. E. Schulten Pehr Wargentinille. Viapori 2. 2. 1775. Suomen oloista. Justanderin kuolemasta. XVII. s. 702—704.

- And. Schönberg** B. Bergiukselle. Åsberg 8. 1. 1778. Merkintä And. Chydeniuksesta. XVIII. s. 712—713.
- And. Schönberg** B. Bergiukselle. Åsberg 6. 2. 1778. And. Chydeniuksen valitsemisesta Tiedeakatemiaan. Bergiuksen kirjeiden arvosta. XVIII. s. 624—626.
- And. Schönberg** B. Bergiukselle. Åsberg 31. 3. 1778. Kasku Arvid Bernhard Hornista. XVIII. s. 107—109.
- And. Schönberg** Pehr Wargentinille. Åsberg 10. 3. 1778. Valtiollisia asioita, And. Chydeniuksen äänestäminen valtiopäiviltä. Originaali puuttuu R. T. A:sta. XVIII. s. 483—486.
- F. Silfverstolpe** B. Bergiukselle. Tukholma 23. 11. 1767. Tietoja Arckenholtzin jutusta 1741, m. m. Gyllenstjernan Avertissement, josta Arckenholtz jätti ystävilleen kopion 1750-luvulla. XI. s. 781—795.
- Eric Sotberg** C. G. Gjörwellille. Upsala 9. 2. 1759. Forskålista ja aiostusta Arabian-matkasta. III. s. 166—167.
- Specification** opå alle dee Fortifications Officerare som sigh uthi Kongl. Maj:st Tienst wärkeligen befinna den 1 Januarij 1698. Mainitaan myös yksi upseeri Käkisalmissa, Hendrich, tysk, ja hänen ansionsa. VII. s. 166—186.
- Specification** på de Biskopar och Präster, som Kongl. Majest. til Kyrkio-Ordningens öfwerseende hafwer forskrifwit at inställa sig uti Stockholm den nästkommande 11 Sept. 1685. Seuraa kuninkaan kirjettä 11. 7. 1685. V. s. 575—577.
- Haquinus Spegel.** Kertomus J. Messeniuksen syntyperästä. Linköping 8. 3. 1700. V. s. 541—545.
- Jac. a Stehlin** Pehr Wargentinille. Pietari helmik. 1769. Lappiin tehtävästä tieteellisestä matkasta. (Latin.) XIII. s. 693—696.
- J. Stenius nuor.** Pehr Wargentinille. Kokkola 17. 8. 1762. Palkinnostaan, aikeistaan. Originaali puuttuu R. T. A:sta. XIV. s. 546—547;

- J. Stenius nuor.** Pehr Wargentinille. Pyhäjoki 30. 10. 1762. Tietoja aikeistansa. Originaali puuttuu R. T. A:ssa. XIV s. 547—549.
- C. F. Stierwald** Efr. O. Runebergille. Hailuoto 10. 11. 1766. Tietoja Suomen oloista. XIV. s. 273—277.
- K. Stobaeus** J. Apelbladille. Göttingen 22. 12. 1756. Tietoja P. Forskälilta. XI. s. 672—674.
- Turun yliopiston rehtorin [Swederuksen] todistus Vilh. Wargentinille. Turku 20. 9. 1692. XIII. s. 415—417.
- Joh. Elai Terserus** herttua Adolf Johanille. s. l. e. d. Kertomus ruotsalaisesta katkismuksesta. I. s. 254—256.
- Joh. Elai Terserus** (Jöns Elafsson T.) M. Björnkölle. S. l. et d. Yksityisiä asioita. IV. s. 243—247.
- Joh. Elai Terseruksen** todistus Laurentius Joh. Folckerukselle. Westerås X Calend. Sept. Anni MDCXL. VIII. s. 165.
- Joh. Elai Terserus** Joh. Brodinukselle. Upsala 23. 6. 1655. Sisältää suosituksen. XVII. s. 1—2.
- Joh. Elai Terserus** Figreliukselle. 15. 9. 1671. Piispanvirastaan, valtiollisia seikkoja. (Latin.) VI. s. 437—439.
- Joh. Elai Terserus** Jacob GÜthraeukselle. S. l. III Cal. Jan. 1653. Tieteellisiä asioita. (Latin.) XII. s. 485—486.
- Joh. Elai Terserus** Jakob GÜthraeukselle. Hedemora 19. 1. 1659. Kohetelaisuuskirje; yksityisiä asioita. (Latin.) IV. s. 302—303.
- Joh. Elai Terserus** Daniel Helsingiukselle. Tukholma 20. 10. 1670. Valtiollisia ja kirkollisia asioita Ruotsissa. IV. s. 264—266.
- Joh. Elai Terserus** sihteeri Hochhusenille elok. 1664. Jouduttaa asiansa tutkimusta. IV. s. 254—255.
- Joh. Elai Terserus** kuningatar Kristiinalle. Helgö 1651. Lähettää jonkun kirjan tai kirjoituksen. (Latin.) XII. s. 517—518.

- Joh. Elai Terserus** kuningatar Kristiinalle. S. l. et d. Tieteellisiä asioita.
(Latin.) XII. s. 518—526.
- Joh. Elai Terserus** Anders Lilljehökille. Tukholma 4. 9. 1671. Yksityisiä
asioita. (Latin.) IV. s. 272—275.
- Joh. Elai Terserus** Petrus Petraeukselle. Upsala 15. 6. 1659. Piispaksi-
vihkimisestäään Upsalassa. (Latin.) XII. s. 488.
- Joh. Elai Terserus** Petrus Petraeukselle Tukholma 25. 11. 1671. Uskon-
nollisia asioita. (Latin.) IV. s. 276—278.
- Joh. Elai Terserus** Joh. Paulin Olivecrantzille. Kongsöhr 25. 10. 1675.
Valtiollisia ja kirjallisia asioita. VII. s. 450—457.
- Joh. Elai Terserus** Laurentius Stigzeliukselle. S. l. 9. 3. 1655 (Tukhol-
masta sisällöstä päättäen). Teologisia asioita. (Latin.)
I. s. 244—246.
- Joh. Elai Terserus** Laurentius Stigzeliukselle. (Tukholma) 11. 3. 1655.
Valtiollisia ja tieteellisiä asioita. (Latin.) I. s. 246—249.
- Joh. Elai Terserus** Laurentius Stigzeliukselle. Tukholma 14. 3. 1655.
Teologisia asioita. (Latin.) I. s. 249—251.
- Joh. Elai Terserus** Laurentius Stigzeliukselle. (Tukholma) maalisk. 1655
Valtiollisia ja uskonnollisia asioita. (Latin.) I. s. 252—253.
- Joh. Elai Terserus** Laurentius Stigzeliukselle. Linköping 17. 11. 1674.
Yksityisiä asioita. (Latin.) XII. s. 465—466.
- Joh. Elai Terserus** [pojalleen] Elaus Terserukselle. Tukholma 22. 2. 1666.
Yksityisiä asioita. IV. s. 259.
- Joh. Elai Terserus** [pojalleen] Petter Terserukselle. Linköping 11. 3.
1673. Yksityisiä asioita. (Latin.) IV. s. 280—281.
- Joh. Elai Terserus** [pojalleen] Petter Terserukselle. Tukholma 23. 2.
1675. Yksityistä laatua. (Latin.) IV. s. 284—285.
- Joh. Elai Terserus** [pojalleen] Petter Terserukselle. Linköping 2. 10.
1676. Yksityisiä asioita. IV. s. 292—293.

- Joh. Elai Terserus** [pojalleen] Petter Terserukselle. Linköping 25. 11. 1676. Yksityisiä asioita. IV. s. 293—294.
- Joh. Elai Terserus** Eric Unonis'elle. Turku (Abogia) 7. 5. 1642. Yksityisiä asioita. (Latin.) XII. s. 482—484.
- Joh. Elai Terserus** Jöns Clason Wallwijkille. Linköping XIV Calend. novi anni 1676. Uskonnollisia seikkoja. (Latin.) IV. s. 303—306.
- Joh. Elai Terserus** Turun tuomiokirkkoseurakunnalle. S. l. 8. 2. 1673. Yksityisistä lahjoituksista seurakunnalle. IV. s. 280.
- De Doct. **Joannis Terseri** Catechismo. Excerpta quaedam e Diario ejus propria manu scripto A:o 1662. (Latin.) VII. s. 440—447.
- C. G. Tessin** Pehr Wargentinille. Åkerö 11. 12. 1758. Gaddin silkistä ja »meidän rakkaasta Suomestamme». Originaali puuttuu R. T. A:sta. XIII. s. 375—376.
- C. G. Tessin** Pehr Wargentinille. Åkerö 15. 11. 1759. E. O. Runebergin poliittinen tutkimus ja arvostelu siitä. Originaali puuttuu R. T. A:sta. XV. s. 22—23.
- D. Thunberg** Pehr Wargentinille. Viapori 18. 12. 1753. Taloudellisia asioita Suomessa. Turun porvari Jost Niclas Schultzin omistama, vesivoimalla käyvä kone. XIII. s. 291—295.
- D. Tilas** A. F. Cronstedtille. Tukholma 9. 4. 1753. Kokeiluistansa mineralogian alalla Suomessa. Originaali puuttuu R. T. A:sta. X. s. 579—581.
- D. Tilas** A. F. Cronstedtille. Tukholma 8. 6. 1758. Salaopeista. Nordenskiöldin tuumat. Vrt. kirjettä B. Bergiukselle. Tukholma 20. 5. 1758. Originaali puuttuu Cronstedtin kokoelmasta R. T. A:ssa. II. s. 329—335.
- D. Tilas** Jakob Langebekille. 3. 10. 1758. Suomalaisine sananlaskuineen. Aivan vähän suomea. V. s. 49—59..
- Bartholom. Tochtenius** C. G. Gjörwellille. Tosieniemi (!) 30. 9. 1757. Suomalaisesta kirjallisesta riidasta. II. s. 187—192.

- J. Tranaeus.** Kertomus 1721 rauhan tekemisestä Venäjän kanssa. Pietari 1721. Koskee myös nimenomaan Suomea. XIV. s. 590—598.
- Tukholman** Raastuvanoikeuden päätös Messeniuksen ja Grothusenin asiassa. 19. 9. 1614. VI. s. 365—385.
- Turun** akateemisen konsistorin kirjelmä valtaneuvos Carl Rudenschöldille. Turku 12. 12. 1765. Kutsumuskirje kanslerinvirkaan. Vrt. Rudenschöldin vastausta s. l. et d. XV. s. 363—365.
- Turun** tuomiokirkkoseurakunnan kirje Joh. Elai Terserukselle. Turku 21. 12. 1672. Tiedustellaan niitä varoja, joita yksityiset ovat luvanneet Turun tuomiokirkon korjausta varten. Terseruksen vastaus on ollut liitetty samaan kirjeeseen ja kopioitu Berg. kok. Vrt. sitä. IV. s. 279—280.
- Turun** tuomiokapitulin kirje Joh. Elai Terserukselle. Turku 28. 7. 1658. Piispanvirkaa koskeva. (Latin.) IV. s. 249—250.
- Upsala** Capitels dom öfver Sigfr. Arono A:o 1619. d. 5. Junii. Forsiukseen kohdistettujen syytösten johdosta. VII. s. 381—390.
- Utdrag af** Borgare Ständets Protocoll hållit wid Riksdagen i Stockholm dh. 14 Decemb. 1747. Kaupunkien arvojärjestys. IV. s. 418—420.
- M. J. Wallenius** C. G. Gjörwellille. Turku 16. 8. 1759. Tietoja Suomen oloista. II. s. 178—179.
- M. J. Wallenius** C. G. Gjörwellille. Turku 17. 9. 1759. Yliopistollisia uutisia Turusta. II. s. 179—180.
- M. J. Wallenius** C. G. Gjörwellille. Turku 15. 10. 1759. Uutisia Suomesta. Yliopisto-oloja. Puuttuu Gjörwellin kirjekokoelmasta Tukholman Kunink. kirjastossa. II. s. 180—181.
- M. J. Wallenius** C. G. Gjörwellille. Turku 29. 10. 1759. Uutisia Turun oloista. Tieteellisiä asioita. II. s. 181—186.
- M. J. Wallenius** Pehr Wargentinille. Turku 1. 7. 1763. Matemaattisia asioita. Turun oloja. XIV. s. 571—573.

- Valtaneuvoston kirje kuninkaalle. Tukholma 4. 11. 1675. Terseruksen promotsioonipuhe ja Formula concordiae. VII. s. 223—226.
- Pehr Wargentín A. F. Cronstedtille. Tukholma 12. 4. 1764. Om folkutflyttingen (kilpakysymys). Koskee Anders Chydeniusta. XI. s. 17—18.
- C. G. Warmholtz C. R. Berchille. Christineholm 8. 2. 1753. Tietoja Arckenholtzista ja hänen muutokuvastansa. (Ransk.) XVIII. s. 225—226.
- C. G. Warmholtz C. R. Berchille. Christineholm 14. 6. 1753. Tietoja Arckenholtzista. (Katk., ransk.) XVIII. s. 216—217.
- C. G. Warmholtz C. R. Berchille. 28. 2. 1757. Arckenholtzista ja kirjallisesta riidasta v. 1757. (Ransk.) XVIII. s. 229—230.
- C. G. Warmholtz C. R. Berchille. Christineholm 11. 6. 1759. Arckenholtzista ja rouva Nordenflychtistä. (Ransk.) XVIII. s. 241—242.
- C. G. Warmholtz C. R. Berchille. Christineholm 7. 8. 1760. Tietoja Arckenholtzista. (Katk., ransk.) XVIII. s. 288—289.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 20. 5. 1757. Arckenholtzin sitaatista. (Ransk.) I. s. 695—697.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 20. 10. 1757. Arckenholtzista; kirjallisia asioita. (Ransk.) III. s. 1—4.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 14. 11. 1757. Forsiuksen väitöskirja Helsingistä. (Ransk.) III. s. 4—6.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 6. 2. 1758. Tietoja Arckenholtzista. (Ransk.) III. s. 20—23.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 20. 4. 1758. Tietoja Arckenholtzista. (Ransk.) III. s. 33—35.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 16. 5. 1758. Yksityistietoja Arckenholtzista. (Ransk.) III. s. 35—41.

- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. S. l. 29. 5. 1758. Tietoja Arckenholtzista. Vrt. Gjörwellin kirjettä Warmholtzille. Tukholma 6. 6. 1758. (Ransk.) II. s. 241—248.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 12. 6. 1758. Arckenholtzista; De Helsingforsia-väitöskirjasta. (Ransk.) II. s. 282—284.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 10. 7. 1758. Koskee Arckenholtzia ja hänen tieteellisiä kiistojansa. (Ransk.) II. s. 288—291.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 24. 8. 1758. Tietoja Arckenholtzista. (Ransk.) III. s. 43—46.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 18. 9. 1758. Browal-liuksen kirjallisista tuumista. (Ransk.) III. s. 46—48.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 13. 10. 1758. Tietoja Arckenholtzista. (Ransk.) III. s. 48—51.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 7. 12. 1758. Tietoja Arckenholtzista; hänen vastauksestaan suomalaisten puolesta. (Ransk.) III. s. 56—63.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 12. 7. 1759. Tietoja Arckenholtzista. (Ransk.) III. s. 511—513.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 5. 11. 1759. Tietoja Arckenholtzista. Kirjallisia asioita. (Ransk.) IX. s. 638—641.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 17. 12. 1759. P. Forskälista ja hänen kirjastaan sekä sen sensureeraamisesta. (Ransk.) IX. s. 656—659.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 24. 1. 1760. P. Forskälista ja hänen kirjoituksistaan. (Ransk.) IX. s. 662—666.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 18. 2. 1760. Kuningas Fredrik-vainajasta. Tietoja Arckenholtzista. (Ransk.) IX. s. 675—678.
- C. G. Warmholtz C. G. Gjörwellille. Christineholm 13. 11. 1760. Tietoja Arckenholtzista ja hänen kirjallisista töistään. (Ransk.) IX. s. 724—730.

- C. G. Warmholtz** C. G. Gjörwellille. Christineholm 22. 12. 1760. Kirjalisia uutisia, jotka koskevat Arckenholtzia. (Ransk.) IX. s. 735—737.
- C. G. Warmholtz** C. G. Gjörwellille. Christineholm 2. 3. 1761. Huhu Arckenholtzin äkillisestä kuolemasta Casselissa. IX. s. 740—744.
- Emund Wetrenius** Joh. Elai Terserukselle. Tukholma 8. 10. 1673. Tieteellisistä asioista. (Latin.) XII. s. 466—469.
- Olaus Wexionius** Pietari Brahelle. Turku 23. 6. 1668. Johannes Olai Palmbergistä, joka on Turussa opiskellut. XVI. s. 4—5.
- Olaus Wexioniuksen** todistus Johannes Olai Palmbergille. Turku 23. 6. 1668. (Latin.) XVI. s. 2—3.
- M. Wikman** Isaac Röngrenille. s. l. 1707. Tietoja Anton Rol. Martinista. XVIII. s. 671—672.
- C. J. Wilcken** kertomus s. l 1780. Fysikaalisten tieteiden edistymisestä; Ruotsin Tiede-Akatemian historiaa. Mainitaan Anton R. Martinin lämpökokeet. XIX. s. 632—639.
- Arvid Wildeman.** Muistoonpano elämästään. 1601—1602. Bergiuksen muistiinpano: Står i K. Gust. I Bibel af 1541 på Upsala Bibliothek. VII. s. 631.
- Cl. Wimmermarck** Pehr Wargentinille. Linköping 16. 1. 1751. Koulu-tilastoa, Kalmin matka Amerikkaan. XIII. s. 795—798.
- Hermannus Witte** Ulriika Eleonooralle. Turku 1. 1. 1728. Uudenvuoden onnentoivotus. (Saks.) XI. s. 633—634.
- Woltematin** historialliset muistiinpanot. XIX. s. 694—800.
- Woltematin** muistiinpanot. S. d. Turun rauha 1743. XIX. s. 724—726.
- Woltematin** muistiinpanot. S. d. Königstedtin kertomus H. H. Liewenin matkasta Suomeen 1747. XIX. s. 786—788.
- Woltematin** muistiinpanot. Tammikuussa 1748. Joh. Browalliuksen valtiopäivätoimintaa. XX. s. 166—167.

- Woltematin** muistiinpanot. Tammikuussa 1748. Tietoja piispa Browalliuksesta. XX. s. 166.
- Woltematin** muistiinpanot. Tammikuussa 1748. Tietoja piispa Browalliuksesta. XX. s. 163.
- Woltematin** muistiinpanot. Tammikuussa 1748. Serenius sodasta 1741—1743. XX. s. 161.
- Woltematin** muistiinpanot. Marraskuussa 1748. Kenraalikuvernööri v. Rosen ja Hollolan kirkkoherra Krook. XX. s. 169—170.
- Woltematin** muistiinpanot. Marraskuussa 1748. Thure Rudbeckin nuoruudenaika Suomessa. XX. s. 171—172.
- Woltematin** muistiinpanot. Marraskuussa 1748. Thure Rudbeckistä ja J. M. Sprengtportenista. XX. s. 171—172.
- Woltematin** muistiinpanot. Toukokuussa 1749. Suomen talouskomissionista 1743 (Jaakko Faggotin kertomus). XX. s. 159—160.
- Woltematin** muistiinpanot. Toukokuussa 1749. Jakob Faggot suomalaisesta komissionista v. 1743. XX. s. 159—160.
- Woltematin** muistiinpanot. 3. 7. 1749. Tietoja piispa Browalliuksesta. XX. s. 174—175.
- Woltematin** muistiinpanot. Heinäkuun 3 päivänä 1749. Browalliuksesta ja Axel Reuterholmista. XX. s. 174—175.
- Woltematin** muistiinpanot. Heinäkuussa 1749. J. Krookin muistoonpano rauhanneuvotteluista Turussa 1743. XX. s. 167.
- Woltematin** muistiinpanot. Heinäkuussa 1749. Juonitteluista Turussa rauhanneuvotteluiden aikana 1743. XX. s. 167.
- Woltematin** muistiinpanot. Elokuussa 1749. Maaherra J. G. Lillienbergin perhe-elämästä. XX. s. 176.
- Woltematin** muistiinpanot. Lokakuun 5 p. 1749. J. Krookin kertomus hovikansleri v. Nolckenista. XX. s. 172.

- Woltematin** muistiinpanot. Lokakuun 17 päivänä 1749. Maaherra J. G. Lillienbergistä. XX. s. 176.
- Woltematin** muistiinpanot. 2. 12. 1749. v. Nolckenista, Turun rauhasta, v. Korffista, Simolinista. XIX. s. 708—710.
- Woltematin** muistiinpanot. 7. 11. 1750. Valtaneuvos Fab. Wreden kertomus valtaneuvostoa kohtaavista vaikeuksista. XIX. s. 798.
- Woltematin** muistiinpanot. 13. 11. 1750. Joh. Krook ja Turun hovioikeuden asessorinvirka. XIX. s. 755—756.
- Woltematin** muistiinpanot. Joulukuussa 1750. Piispa Browalliuksesta ja Dalinista. XIX. s. 759—760.
- Woltematin** muistiinpanot 1750. Tietoja piispa Browalliuksesta. XIX. s. 760—763.
- Woltematin** muistiinpanot. Huhtikuussa 1751. Suomen sotaväestä. XIX. s. 781.
- Woltematin** muistiinpanot. 28. 6. 1751. Wijkmanin juttu ja valtiolliset juonittelut. XX. s. 149—151.
- Woltematin** muistiinpanot. Heinäkuussa 1751. Joh. Browalliuksen juonittelut säädysensä 1747. Haluaa puhemieheksi Jac. Benze-liuksen jälkeen. Valtaneuvos Wreden lausunto. XIX. s. 767—769.
- Woltematin** muistiinpanot. 13. 9. 1751. Valtiollisia juonitteluita Suomessa 1751. XIX. s. 773.
- Woltematin** muistiinpanot. Syyskuussa 1751. Joh. Browalliuksesta ja valtaneuvos-vaalista 1751. XIX. s. 776—777.
- Woltematin** muistiinpanot. Syyskuussa 1751. J. Krookin kertomus Liewenistä ja Fredenstiernasta. XIX. s. 780—781.
- Woltematin** muistiinpanot. 6. 10. 1751. Piispa Browalliuksesta ja valtiollisista juonitteluista. XIX. s. 757—759.
- Woltematin** muistiinpanot. Lokakuussa 1751. Joh. Browalliuksesta. XX. s. 162—164.

- Woltematin** muistiinpanot. Lokakuussa 1751. J. Krookin asessoraatti Turussa. Kuninkaan lausunto Krookista. XIX. s. 781
- Woltematin** muistiinpanot. Joulunaikana 1751. Levenhauptin kirjeet kuninkaalle Suomen sotarekistä 1741—42. XIX. s. 743—745.
- Woltematin** muistiinpanot. S. d. H. H. Boijen agitatsioonimatka Suomeen 1751. Kenraalikuvernööri von Rosen ja hänen politiikkansa. XIX. s. 770—773.
- Woltematin** muistiinpanot. Maaliskuussa 1757. Viipurin kadottaminen 1721 (Hans H. Liewenin kertomuksen mukaan). XIX. s. 737—738.
- Woltematin** muistiinpanot. Maaliskuussa 1757. Vallankumous 1756 (Johan Krookin kertomuksen mukaan). XIX. s. 729—731.
- Woltematin** muistiinpanot. S. d. Joh. Axelsson Gyllenstjernan vaiheet. XX. s. 106.
- Woltematin** muistiinpanot. S. d. Königstedtin kertomus Pacchaleniuksesta. XX. s. 145—146.
- Woltematin** muistiinpanot. S. d. Pacchaleniuksen juttu (Königstedtin kertoma). XIX. s. 774—775.
- H. J. Wrede.** Ödmjukt Memorial [till Riksens Ständer]. Tukholma 13. 10. 1742. Kruununperillisen valitseminen. [d. 13 Octobr. ingifvit hos Riksens Ständer, d. 16 dito på Riddarhuset afgjordt, at qvestionen skulle anställas til nästa plenum, och samma dag af Bondeståndet faststältdt, at Hans Kongl. Höghet af Hollstein skall vara arftagare til Svenska kronan]. VIII. s. 143—147.
- J. J. de Wulffer** Joh. Elai Terserukselle. Sedini (?) 20. 11. 1675. Kirkollisia asioita. Suosituskirje. (Latin.) IV. s. 286—287.
- C. H. Wänman** P. J. Bergiukselle. Upsala 24. 9. 1768. Upsalan oloista, m. m. v. Linnestä. XII. s. 675—677.
- C. H. Wänman** P. J. Bergiukselle. Helsinki 20. 11. 1775. Helsingin lääkäristä, tri Bångista. XVII. s. 764—765.
- C. H. Wänman** P. J. Bergiukselle. Helsinki 20. 4. 1777. Helsingin lääkäristä, tri Bångista ja hänen tekemistään häiriöistä. XVIII. s. 63—65.

Israel H. Wänman Pehr Wargentinille. Närpiö 31. 3. 1764. Maanmittaus-
asioita Suomessa. XIII. s. 258—259.

Ähtäväläisten valitus Abr. Achreniusta vastaan 5. 6. 1740. Osoitettu
sekä Pohjanmaan maaherralle että Turun tuomiokapitulille. Vrt.
Achreniuksen vastaus. IX. s. 328—332.

Carl Östberg. Intygande om Svalornas vinterläge. Jämsä 2. 3. 1764.
Erään virinnee riitakysymyksen johdosta. XV. s. 105.

Luettelo

Kirjeiden vastaanottajista ja selostuksissa mainituista henkilöistä.

- A**chenwall, Gottfr. s. 9.
Achrenius, Abr. s. 7, 56.
Adolf Fredrik, s. 15, 25.
Adolf Johan, s. 46.
Amnell, J. s. 8.
Apelblad, J. s. 9, 12, 14, 20, 21, 34, 38, 44, 46.
Arckenholz, J. s. 8, 9 (2), 18 (2), 19 (6), 20 (5), 27, 29, 38, 39, 42, 44 (3), 45, 50 (10), 51 (10), 52 (2).
- B**eckmann, J. s. 31.
Bendek, B. s. 24.
Benzelius, E. nuor. s. 30.
,, J. s. 54.
Berch, C. R. s. 8 (2), 9, 34, 43, 44 (2), 50 (5).
Bergendorff, P. s. 7.
Bergius, B. s. 7, 8, 9, 10, 13 (2), 16 (2), 20, 29 (2), 34, 40, 44 (2), 45 (4), 48.
Bergius, P. J. s. 9 (2), 10, 13, 15, 16 (4), 20, 21 (8), 25, 29, 30, 31 (11), 32 (2), 39, 41 (2), 43, 44, 55 (3)..
Bielke, S. C. s. 27.
Bierchen, P. s. 15.
Björklund, Ch. s. 18 (3), 29.
- Björkman, s. 14.
Björnklo, M. s. 46.
Björnstahl, J. J. s. 18 (2).
Boije, H. H. s. 12, 55.
Bonde, G. s. 11, 19.
Borast, G. s. 17.
Brahe, P. s. 7, 23, 52.
Bratt, J. s. 10.
Brenner, E. s. 12.
Brodin, J. s. 46.
Browallius, J. s. 11, 17, 18, 51, 52, 53 (4), 54 (6).
Büsching, A. F. s. 18.
Bång, P. s. 55 (2).
Baeiter, S. s. 18.
- C**hanut, P. H. s. 11.
Chronander, G. s. 36 (2).
Chydenius, A. s. 45 (3), 50.
,, S. s. 11 (2), 21, 35.
Clairault, A. C. s. 10.
Clerck, C. s. 15 (2).
Creutz, G. F. s. 20.
Cronstedt, A. F. s. 15, 16 (3), 38 (2), 39, 48 (2), 50.
- v. **D**alin, O. s. 18, 54.
Digel, S. s. 43.
Dähnert, J. C., s. 18.

- E**denius, J. s. 23.
 Ehrenswärd, A. s. 42.
 Elvius, P. (vanh.) s. 44.
 Elvius, P. s. 11 (3), 22 (4), 23, 27 (7), 31, 34 (6), 35 (5), 39, 40.
 Engelmark, L. s. 10.
 Ericksson, B. s. 24.
 Ericus Unonis, s. 48.
 Euler, L. s. 33.
- F**aggot, J. s. 53 (2).
 Fennus, Senecio, s. 26.
 Ferner, B. s. 10.
 Figreluis, s. 46.
 Filenius, P. s. 14, 30, 40 (2).
 Flacksenius, J. s. 40.
 Florinus, H. s. 8.
 Folckerus, L. s. 46.
 Fortelius, G. s. 15.
 Forsius, S. A. s. 44, 49, 50.
 Forskål, P. s. 10, 12, 15 (2), 19, 20, 40, 45, 46, 51 (2).
 Fredenstjerna, A. s. 15, 54.
 Fredrik, s. 51.
 Friis, N. C., s. 10 (3), 36.
- G**add, P. A. s. 9, 10, 13, 18, 20, 31, 32, 44, 48.
 Gadolin, And. s. 17.
 Jak. (nuor.) s. 17.
 ,, Jak. (vanh.) s. 18, 32, 43.
 de la Gardie, Pontus, s. 26.
 ,, Pontus Fredrik, s. 17.
 Gezelius, Joh. (vanh.) s. 17, 18 (2), 24, 27, 41.
 Gezelius, Joh. (nuor.) s. 18.
 Gissler, N. s. 10, 14.
 Gjörwell, C. G., s. 10 (2), 11 (2), 13 (3), 20 (2), 21, 39, 43, 44, 45, 48, 49 (4), 50 (6), 51 (13), 52 (2).
 Gmelin, S. G. s. 33.
 Gottsched, J. Chr. s. 9.
- Grothusen, A. s. 30, 49.
 Gyllenberg, s. 39.
 ,, C. s. 42.
 Gyllenstjerna, J. A. s. 45, 55.
 Gütthraeus, J. s. 46 (2).
- H**aartman, J. s. 10 (2), 18, 21.
 Hauswolff, J. C., s. 25.
 Heinricius, G. s. 39.
 Hellant, A. s. 29, 36.
 Helsingius, D. s. 46.
 Hendrick, s. 45.
 Hochhusen, s. 46.
 Horn, A. B. s. 45.
 Holberg, L. s. 9.
 Hyllén, H. s. 10, 14.
 v. Höpken, A. J. s. 11.
- I**gnatius, J. s. 18.
 Ihre, J. s. 34.
 Ingman-Manderfelt, C. J. s. 33.
- J**ustander, J. s. 44.
 Juvelius, E. s. 12.
- K**alm, P. s. 11, 17, 18, 20, 23, 29, 34 (5), 35 (10), 36 (2), 39, 44, 52.
 Kammecker, M. s. 8.
 Kaarina Maununtytär, s. 26 (2).
 Kaarle (herttua v. 1595) s. 38.
 Kaarle (prinssi v. 1749) s. 26
 Kellgren, J. H. s. 20.
 Kepler, J. s. 38.
 Kiörning, M. s. 25.
 v. Korff, J. A. s. 54.
 Kreander, S., s. 17.
 Kreitlow, J. C. s. 41 (2).
 Kristiina, s. 19 (4), 20 (2), 46, 47.
 Krook, C. s. 13.
 Krook, J. s. 11, 53.
 ,, J. s. 53 (2), 54 (2), 55 (2).
 Kryger, J. F. s. 17.

- König, P. s. 30 (2).
 Königstedt, E. I. s. 52, 55 (2).
- L**angebek, J. s. 48.
 Laxman, E. s. 9 (2), 10 (2), 16, 29 (2), 30, 31, 32, 33 (2), 41 (2), 44.
 Lauraeus, G. s. 11.
 Leche, J. s. 34.
 Lemström, H. s. 14 (2), 36.
 Lenaeus, J. s. 29.
 Lencquist, E. s. 49.
 Lewenhaupt, C. E. s. 21, 25, 55.
 Lexell, A. J. s. 37 (5), 38 (6), 41 (4), 42.
 Lidbeck, E. s. 36.
 v. Liewen, H. H. s. 52, 54, 55.
 Lilljehök, A. s. 47.
 Lillienberg, J. G. s. 53, 54.
 Lilliestråle, s. 34.
 Lindheim, S. s. 12.
 Lindquist, J. H. s. 38.
 v. Linné, C. s. 10, 27, 34, 42, 55.
 Lucretia Hannuntytär, s. 26 (2).
 Lyra, s. 41.
- M**artin, A. R. s. 35 (2), 36 (2), 43, 52 (2).
 Mathesius, J. s. 8.
 Melander, D. s. 32.
 Mennander, C. F. s. 11, 17, 19, 37.
 Merthen, s. 42.
 „ Eva, s. 42.
 Messenius, A. s. 11, 23 (2).
 Messenius, J. s. 8, 11 (2), 12, 17, 20, 23 (2), 26, 30, 41, 42 (3), 43, 44, 45, 49.
 Modeer, A. s. 27.
- N**iilo Hannunpoika, s. 26.
 v. Nolcken, E. M. s. 53, 54.
 Nordenflycht, H. C. s. 9, 27, 50.
- Nordenskiöld, s. 13.
 „ s. 13.
 Nordenskiöld, s. 48.
 Norrelius, s. 40.
 Norrmannus, L. s. 40.
- v. **O**elreich, N. s. 21, 40.
 Olavi Pietarinpoika, s. 39.
 Olivecrantz, J. P., s. 47.
 Oxelgren, M. s. 42.
 Oxenstjerna, A. s. 14, 24 (2), 39 (2) 43.
- P**acchalenius, T. s. 55 (2).
 af Palén, E. J. s. 29.
 Pallas, P. S. s. 10.
 Palmberg, J. s. 7, 52 (2).
 Peringsköld, J. s. 11.
 Petraeus, Aeschillus, s. 24.
 „ P. s. 47 (2).
 Pihl, Eusebius, s. 19.
 Planman, A. s. 29, 32 (4), 37 (2), 38.,
 Porthan, H. G. s. 18.
 Pålman, s. 12 (2).
- R**appe, Chr. J. s. 18.
 Reinhard, J. J. s. 9 (2).
 Reuterholm, A. s. 53.
 v. Rosen, G. F. s. 42, 43, 53, 55.
 Rosenadler, J. s. 11, 15, 23, 43 (2).
 v. Rosenstein, N. s. 37.
 Rudbeck, O. s. 12.
 „ Th. s. 53 (2).
 Rudeen, T. s. 21.
 Rudenschöld, C. s. 49.
 Runeberg, E. O. s. 9, 21 (2), 43, 44, 46, 48.
 Röngren, I. s. 52.
 Röpke, C. J. s. 43.
- S**, E. S. s. 43.
 Saliin, E. s. 20.

- Salvius, J. A. s. 25, 35.
 Scarin, A. s. 18, 41, 42, 43.
 Schefferus, J. s. 23, 40.
 Schlaeger, C. J. s. 9.
 Schroderus, E. s. 23 (2).
 Schultz, s. 22.
 „ J. N. s. 48.
 Schönberg, A. s. 12.
 Serenius, J. s. 53.
 Simolin, J. M. s. 54.
 Snellman, G. s. 36 (2).
 af Sotberg, E. s. 33.
 Sprengporten, J. M. s. 30, 53.
 Stenius, J. (vanh.) s. 17.
 Stigzelius, L. s. 13, 47 (5).
 Stjerneld, s. 18.
 Swedenborg, E. s. 15.
- T**erserus, E. s. 47.
 „ J. E. s. 8, 13, 20, 22,
 23 (5), 24 (9), 25 (2), 26 (4), 29 (3),
 30 (3), 34, 40 (2), 41, 44, 49 (2),
 50, 52, 55.
 Terserus, P. s. 47 (3), 48.
 Tessin, C. G. s. 28 (2).
 Thun, B. s. 30.
 Thunberg, D. s. 14.
 Tigerstedt, G. F. s. 12.
 Tochtenius, B. s. 19 (2).
 Triewald, M. s. 11.
- Troili, U. s. 25.
 Troilius, J. s. 18.
- U**lika Eleonora, s. 21, 52.
 v. Ungern, G. s. 14, 24.
 Upmarck, J. s. 8.
- W**allenius, M. s. 18.
 Wallwijk, J. s. 48.
 Wargentín, P. s. 8 (2), 9 (5), 11 (3),
 12 (3), 13 (4), 14 (6), 16 (3),
 17 (10), 20, 21, 22 (8), 23, 25 (6),
 26 (2), 28 (7), 29 (4), 31 (2),
 32 (7), 33 (13), 34 (2), 35 (5),
 36 (9), 37 (12), 38 (9), 39 (4),
 40 (4), 41 (3), 42 (4), 43 (4), 44 (2),
 45 (3), 46, 48 (3), 49, 52, 56.
 Wargentín, V. s. 46.
 Warmholtz, C. G. s. 18 (2), 19 (10),
 20 (7), 51.
 Welin, J. s. 21.
 Westerman, J. s. 13.
 Wexionius, M. s. 20.
 Wijkman, J. H. s. 54.
 Wilde, A. s. 8.
 Wilde, J. s. 44.
 Wrangel, C. M. s. 42.
 Wrede, F. s. 54 (2).
- Ö**hrlin, O. s. 26.

Tieteellisiä ilmoituksia.

Jakob Immeniuksen päiväkirjasta.

Syysk. 27 p. 1920 esittänyt E. GRANIT-ILMONIEMI.

Wahdon kappalaisen Jakob Immeniuksen (synt. 1686 ja kuol. 1746) kirjoittama päiväkirja tavattiin toissa suvena Paimion pappilassa. Tämä päiväkirja eli promemoria on erittäin mielenkiintoinen, sisältäen m. m. lukuisia tietoja historiallisista tapauksista sekä Turun kaupungin ja etenkin Wahdon kappalaisseurakunnan oloista v. 1713—35 välisenä ajanjaksona. Niinpä saamme tietää, että venäläiset maalisk. 1 p:nä 1714 Turun tuomiokirkossa juhlivat Napuen taistelun voittoa ja samana päivänä saarnasi suomalaisen seurakunnan pastori Simon Sadenius tekstinään Jesaijan 3 luk. 8:s värssy, joka on näin kuuluva: »Sillä Jerusaleem kaatuu ja Juda käy ylösalaisin; että heidän kielensä ja tekonsa on Herraa vastaan, niin että he hänen majesteettinsa silmiä vastoin sotivat.» V. 1714 elokuun 3 p:nä saapui Venäjän tsaari Pietari Suuri sotavoimineen aina Turun sillalle saakka ja vietiin kauppias Gösta Witfoothin luokse asumaan. Hänellä sanotaan olleen enemmän kuin 200 laivaa ja 70,000 miestä, joka on suuresti liioiteltu. Viidentenä päivänä tsaari poistui, jättäen kumminkin lähes puolet joukoistaan kaupunkiin. Kesäk. 30 p:nä 1717 vannoi melkein koko Turun porvaristo

uskollisuuden valan tsaarille tuomiokirkossa. Toukok. 29 p:nä 1721 paloi Turun silta, hovioikeuden talo sekä muutamia rakennuksia torin ympäriellä.

Kirkollisista oloista saamme erittäin seikkaperäisiä tietoja. Kesäk. 7 p:nä 1714 alettiin vanhaan tapaan pitää kirkossa rukoushetkiä ja heinäkuun 10 p:stä lähtien raamatunselityksiä. V. 1717 tammikuun 7 p:stä helmikuun 18 päivään pidettiin katkismuksen kuulustelua eli kinkereitä useissa taloissa, joiden omistajista mainittakoon: Simon Swartbeck, Grusin leski, muurarimestari Jakob Silvo, Hans Stenman Nukar, Branberg, mestari Jöran Corju, Coivu, Hakun Joseph Mattz Bäckä ja Jakob Simolijn. Toukok. 26 p:nä 1717 alettiin pitää Turun tuomiokirkossa ruotsinkielisiä saarnoja sunnuntai- ja juhlapäivinä.

Kouluun mentiin hyvin aikaisin. Niinpä alkoi Immenius kesäkuun 12 p:nä 1716 opastaa poikia klo 6 aamulla koulussa, joka silloin Turussa uudestaan perustettiin. Tämän yhteydessä mainittakoon, että 1600-luvulla mentiin kouluun jo klo 5 aamulla. Sentähden määräsi esim. Gezelius ollessaan Porin trivialikoulua 1690-luvulla tarkastamassa, että kirkonkelloja oli soitettava klo 4 aamulla, jotta poikaset tietäisivät olla tuntia myöhemmin koulussa.

Tavarain hinnoista mainittakoon, että v. 1715 osti Immenius mustan hevosen maksaen 60 talaria kuparirahaa, ja v. 1730 lunasti hän Turussa vanhan tätinsä (moster) Vähä-Kehräjä nimisen tontin 30 talarilla kuparirahaa. V. 1731 kesäk. 22 p:nä matkusti I. Wahdosta Turun markkinoille noutamaan viinapannun, jonka Jöran Anckman oli hänelle Tukholmasta ostanut, maksaen 66 talaria 11 äyriä kuparirahaa.

Mitä tulee Wahdon seurakunnan oloihin. jonne Immenius määrättiin pitäjänapulaiseksi ¹⁸/₆ 1718, niin saamme hänen päiväkirjastaan kaikenmoisia niitä koskevia tietoja. Tarkein on mainittu useat kuolemantapaukset ja häät, pappien saarnat sekä lisäksi vuodentulot, mitä milloinkin kylvettiin

ja paljonko satoa saatiin. Wahdossa valjastettiin härkäpari reen eteen ja Immeniuksella oli v. 1722 kaksi nuorta härkää Hirvo ja Punio, joilla hän ajeli pitäjällä. V. 1731 elok. 23 p:nä pistettiin karhu kuoliaaksi Paattisten Lausteen alhossa ja nahka lahjoitettiin Maarian seurakunnan kirkolle.

Immenius antaa perheoloistaan hyvin tarkat tiedot. Hänen vaimonsa nimi oli Maria Matintytär, synt. $7/2$ 1695. Häät vietettiin $27/9$ 1715 Turussa »uthi Salig Hollos gárdt på Fägatan». Lapsia hänellä oli kokonaista 13, joista kummin-kin useimmat kuolivat samana vuonna kuin syntyivät. Eloon jääneistä tuli Johannes-niminen opintielle ja isänsä seuraajaksi Wahdossa. Kaikesta päättäen oli Immenius suomalaisesta kodista, ehkäpä Turun kaupungista. Hän käytti virheellistä ruotsia, tehden suuriakin »pukkeja», joista ei kuitenkaan ajatus häiriidy.

Jo edellä esitetystä ilmenee, että Jakob Immeniuksen päiväkirja on siksi mielenkiintoinen, että se ansaitsee julkaisemista, ja toivottavaa on, että muistakin muistikirjoista, joita on useiden yksityisten hallussa, annetaan tietoja, sekä että tutkitaan tarkoin kaikki komerot: pöytälaatikot, vinnit ja huoneiden nurkat, ettei mitään arvokasta enää tästä puoleen joutuisi häviöön, niinkuin tähän saakka valitettavasti on varsin usein tapahtunut.

Pietari Brahen aikeista perustaa kaupunki lahjoitustiloilleen Paraisten pitäjässä.

Tammik. 31 p. 1921 esittänyt K. R. MELANDER.

Eräässä Pohjanmaan tilikirjassa tilivuodelta 1655 löytyy tilit paitse Pohjanmaahan kuuluvista myöskin muista Pietari Brahen lahjoitusmaista Suomessa. Tilityksessä Paraisten pitäjässä sijaitsevista kartanoista tavataan tässä kirjassa yhdessä paikassa seuraavat sanat:

Till den nyssbyggda staden på Haradsholmen är uppköpt

	Daler	öre	penningar
Näfver för p(en)n(in)g(a)r	6:	25	14 $\frac{2}{5}$
I lås för	—:	25	14 $\frac{2}{5}$
17 $\frac{1}{2}$ (mark) Dito järn till dören och smeden för sitt arbete.....	1:	4	
	Summa	8:	23 4 $\frac{4}{5}$

Tämä tieto osottaisi, että Pietari Brahe lahjoitusmaillaan Suomessa oli pannut alulle päitse ennen tunnettuja neljää kaupunkia Raahea, Kajaania, Braheaa ja Kuopiota, vielä viidennenkin. Kuopion kaupungista, josta aikaisemmin arveltiin, että sitä oli oltu vain aikeissa rakentaa, on nimittäin myöhempinä aikoina saatu selvät todistukset, että todella rakennettiin, vaikka se pian hävisi.¹⁾ Nyt puheenalaisella rakennuksella Haradsholmissa, jonka Pietari Brahe itse kustansi, tarkoitettiin kaiketi suojaa jollekin kaupungin viranomaiselle tai virastolle. Muut kaupungin asukkaat saivat luonnollisesti itse huolehtia asumuksistaan.

Jos koetamme selvittää, mitä Pietari Brahe tällä uudella kaupunkiyrityksellään tarkoitti, tuntuu mahdolliselta, että hän siitä aikoi ulkosatamaa Turun kaupungille. Haradsholm on nykyään maatumisen kautta kasvanut yhteen Suur-Tervon saaren kanssa muodostaen sen lounaisen niemimaan. Se oli aivan lähellä sitä laivaväylää, joka kulki Turusta Paraisten portille ja sieltä Hankoon päin. Erään Hans Hanssonin vuoden 1650 tienoilla näistä seuduista piirustaman kartan mukaan se niihin aikoihin kulki aivan Haradsholman kohdalla Suur-Tervon saaren itä- eikä niinkuin nykyään sen lounaispuolitse. Saman Hanssonin kartan mukaan erosi tästä väylästä Suur-Tervon saaren kaakkoisosan kohdalla haara, joka johti aavalle

¹⁾ Katso P. Nordmannin, Per Brahe, 334 s. (Skrifter utgifna af svenska litteratursällskapet i Finland, 40 osa).

merelle kulkien jotenkin Paraisten ja Nauvon pitäjän rajalla ensin lounaiseen ja sitten etelään päin.

Mitkä seikat tekivät tyhjäksi tämän Pietari Brahen kaupungin perustamisaikeen, on vaikea sanoa. Mutta luultavalta tuntuu, että enimmäkseen suuret Itämereltä tulevat ja sinnepäin lähtevät laivat niinkuin nykyäänkin kulkivat Utön vanhaa tunnettua väylää, joten harva laiva Itämeren puolelta olisi Haradsholmaan saapunut. Pienemmät laivat taas, jotka kulkivat itäänpäin Paraisten portin kautta, ehkä eivät välittäneet tällaisesta ulkosatamasta matkoillaan Turkuun ja sieltä takaisin.

Muuten on Pietari Brahesta myönnettävä, että hänellä oli hyvin suuri halu perustaa kaupunkeja ottamatta perustamispöytäkirjassaan huomioon, mitä kehitysmahdollisuuksia uudella kaupungilla voisi olla. Siitä on esimerkkinä hänen Ruotsiin v. 1652 perustama Grenna (eli Brahe Grenna), joka jäi pikkukaupungiksi voimatta edistyä. Vielä parempi esimerkki siinä kohden on hänen maahamme perustama Brahea. Hyvin vaikea olisi Haradsholmankin ollut ajan pitkään saavuttaa merkitystä, kun se kuitenkin oli liian kaukana Turusta voidakseen olla sille mukavana ulkosatamana eikä ollut tähän kaupunkiin johtavan pääväylän varrella.

Suomen Historiallisen Seuran

PÖYTÄKIRJAT

27 p:stä syysk. 1920—12 p:ään jouluk. 1921.

Kokous 27 p. syysk. 1920.

Läsnä olivat esimies K. R. Melander ja jäsenet K. Grotenfelt, J. Rinne, J. W. Ruuth, G. Suolahti, A. H. Virkkunen ja allekirjoittanut sekä Seuran ulkopuolelta lehtori E. Granit-Ilmoniemi.

1 §.

Tarkastettiin toukok. 25 p. pidetyn kokouksen pöytäkirja.

2 §.

Lehtori E. Granit-Ilmoniemi esitti tietoja Vahdon kappalaisen Jakob Immeniuksen päiväkirjasta 1700-luvun alkupuolelta. Esitys päätettiin painattaa Historialliseen Arkistoon tieteellisiin tiedonantoihin. Päätöksen tekeminen päiväkirjan painattamisesta siirrettiin toistaiseksi.¹

3 §.

Johtokunnan ehdotuksesta päätettiin, että vaikka Sentraalikirjapainon jättämässä valtioneuvos Tawaststjernan keväällä ilmestynyttä teosta koskevassa laskussa maksuerä korjauksista vastoin käsikirjoitusta nousikin yli 10 % kustannuksista, niin tekijää ei veloitettaisi maksun suorittamiseen, koska maksuerän korkeus ei riippunut tekijästä, vaan kirjapainon laskutavasta. Mutta ennenkuin lasku lopullisesti maksettiin, oli kirjapainoa vaadittava laskua tarkistamaan. Päätös pidettiin heti tarkistettuna.

¹ Tiedonanto edellä Tiet. ilmoituksissa s. 1 Päiväkirja julkaistaan esittäjän ilmoituksen mukaan muualla.

4 §.

Tieteellisten seurain edustajakomitean kirjelmän johdosta, jonka vaatimat toimet oli kokouksessa toukok. 25 p. siirretty syksyyn, päätettiin Johtokunnan ehdotuksen mukaisesti vastata, että jos tarkoitettiin yleisiä, kaikkien tieteiden edustajain kokouksia, niin syntyi epäilyksiä niiden tarkoituksenmukaisuudesta, vaikkakaan Seura ei tahtonut lausua siitä varmaa mieltä. Valtiollisista ja taloudellisista syistä ei pidetty ainakaan vielä v. 1921 sellaisen kokouksen kokoonkutsumista sopivana. Eri tiederyhmille ja yksityisille tieteellisille seuroille oli kuitenkin jätettävä vapaus järjestää, milloin katsoivat sen hyödylliseksi, omalle alalleen kuuluvia tutkijainkokouksia.

5 §.

Ilmoitettiin, että Suomen pankista lähetetyn tiedonannon mukaan Eduskunta on myöntänyt Suomen Historialliselle Seuralle Längmanin rahaston varoista 3,000 markan suuruisen määrärahan.

6 §.

Johtokunnan ehdotuksesta päätettiin ryhtyä julkaisujen vaihtoon useampien ulkomaisten tieteellisten seurojen ja laitosten kanssa kuin tähän asti sekä valtuutettiin Johtokunta lähemmin määräämään, mitkä seurat ja laitokset tulevat kysymykseen ja mitkä Seuran julkaisut kullekin lähetetään.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

K. W. RAUHALA.

Kokous 25 p. lokak. 1920.

Läsnä olivat esimies K. R. Melander ja jäsenet K. A. Bergholm, C. v. Bonsdorff, G. Rein, J. W. Ruuth, G. Sarva, M. G. Schybergson, A. H. Virkkunen ja allekirjoittanut, sekä Seuran ulkopuolelta maist. J. E. Roos.

1 §.

Tarkastettiin syysk. 27 p. pidetyn kokouksen pöytäkirja.

2 §.

Maist. J. E. Roos piti esitelmän »Om indelningsverkets reservhemman i Finland». Esitelmä painetaan Historialliseen Arkistoon. ¹⁾

3 §.

Ilmoitettiin, että samana päivänä vietetyssä Muinaismuistoyhdistyksen 50-vuotisjuhlassa esimies oli esittänyt Seuran tervehdyksen ja onnentoivotuksen.

4 §.

Tohtori Einar W. Juvelius oli tiedustellut, ottaisiko Seura julkaisuihinsa hänen väitöskirjana julkaisemansa teoksen jatkon, joka käsittelisi sotahistoriaa vuosina 1742—1747. Asia lykättiin Johtokunnan harkittavaksi, ja oli tri Juveliukselta hankittava lähempi selonteko suunnitellun teoksen sisällyksestä ja laajuudesta.

5 §.

Ennen pitkää ilmestyvän Historiallisen Arkiston 28 osan hinnaksi määrättiin Johtokunnan ehdotuksen mukaisesti 20 mk.

6 §.

Kun Johtokunta oli saanut Tieteelliseltä keskuslautakunnalta ilmoituksen, että mahdollisen ylimääräisen valtioavun saamiseksi tältä vuodelta lautakunnalle oli jätettävä ennen lokak. 20 p.ää selvitys Seuran rahallisesta asemasta ja etenkin siitä, syntyisikö vajausta tieteellisten painatustöiden takia, oli tuollainen selvitys laadittu ja jätetty lautakunnalle; mikä merkittiin.

7 §.

Ilmoitettiin, että Seuralta saamansa valtuutuksen nojalla Johtokunta oli päättänyt, että ne ulkomaiset tieteelliset laitok-

¹⁾ Julkaistu Hist. Arkiston 29:ssä osassa.

set ja seurat, joiden kanssa ryhdytään julkaisujen vaihtoon, ovat seuraavat: Eesti Kirjanduse Selts ja Die gelehrte Estnische Gesellschaft Tartossa sekä Ungarische Akademie der Wissenschaft Buda-Pestissa, joille oli lähetettävä kaikki ilmentyvät Seuran julkaisut; Westpreussischer Geschichtsverein Danzigissa, Die Felliner Literarische Gesellschaft Fellinissä, Verein für Hamburgische Geschichte Hamburgissa, Historischer Verein für Niedersachsen Hannoverissa, Hansischer Geschichtsverein ja Verein für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde Lübeckissä, Die Altertumsgesellschaft »Prussia» Königsbergissä, Gesellschaft für Pommerische Geschichte und Altertumskunde Stettinissä, Verein für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde Schwerinissä, Märkisches Provinzial-Museum Berlinissä, Pommersche Jahrbücher Greifswaldissa, Kurländische Gesellschaft für Litteratur und Kunst ja Lettisch-litterarische Gesellschaft Mitauissa, Die Altertumsforschende Gesellschaft Pernaussa, Die litauische litterarische Gesellschaft Tilsitissä, Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Riiaassa, Det kgl. nordiske Oldskriftselskap Köpenhaminassa sekä Det Kongl. Norske Videnskabs-Selskab Thronhjemmaissa, joille oli annettava Historiallinen Arkisto.

8 §.

Ilmoitettiin, että Sosialihallitus oli toukok. 12 p. hyväksynyt Seuran merkittäväksi yhdistysrekisteriin; mikä merkittiin.

9 §.

Johtokunta oli Seuran aikaisemmin tekemän päätöksen mukaisesti valmistuttanut käännöksen Seuran säännöistä ruotsinkielelle. Käännös tarkastettiin ja tehtiin siihen joukko muutoksia. Sen jälkeen hyväksyttiin yksimielisesti säännöt ruotsinkielisessä muodossa. Seuran sääntöjen mukaan oli ne jätettävä vuosikokouksen vahvistettaviksi.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

K. W. RAUHALA.

Vuosikokous 9 p. marrask. 1920.

Läsnä olivat kunniajäsen J. R. Danielson-Kalmari, esimies K. R. Melander, jäsenet K. Grotenfelt, J. Gummerus, K. O. Lindeqvist, G. Rein, J. Rinne, Martti Ruuth, J. W. Ruuth, G. Sarva, M. G. Schybergson, G. Suolahti, W. Tawaststjerna ja allekirjoittanut sekä Seuran asiamiehiä ja yleisöä n. 10 henkeä.

1 §.

Eroava esimies tri K. R. Melander piti juhlaesitelmän, jonka aineena oli E. G. Palménin elämä ja toiminta.

2 §.

Allekirjoittanut sihteeri luki seuraavan vuosikertomuksen:

Vuosikertomus toimintavuodelta 1919 - 1920.

Historiallista tutkimustyötä ovat kuluneena työvuotena ehkäisseet samanlaiset vaikeudet kuin lähinnä edellisinäkin aikoina. Yhä jatkuva elämän kallistuminen ja etenkin mitä pelottavin painatuskustannusten kohoaminen ovat huomattavasti estäneet työskentelyä mainitulla alalla. Erityisestikin ovat vaikeudet tuntuneet nuoremman polven keskuudessa. On pakko antautua enemmän sellaisiin toimiin, jotka turvaavat toimeentulon, kuin pitkällisiä ponnistuksia vaativiin tehtäviin, jollaisia juuri työskentely historiantutkimuksen alalla on, ja joiden suorituksen ei aina voi toivoa edes vastaisuudessa takaavan riittävää toimeentuloa. Seurauksena on niiden lukumäärän väheneminen, jotka aikovat valmistua historiantutkimuksen alalle. Ja toisten sellaistenkin, jotka sen ovat valinneet työalakseen, on täytynyt jokapäiväisen toimeentulon hankkimiseksi rajoittaa yhä enemmän aikaa, jonka tahtoisivat mainitulle tehtävälle uhrata. Korkeat painatuskustannukset tekevät myös monelle mahdottomaksi ajatella tutkimustöiden julkisuuteen saattamista. Selvää on, että tällaisesta asiantilasta, jos se edelleen jatkuu, historiantutkimus joutuu suuresti kärsimään.

Yleisestä taloudellisesta asemasta johtuvat vaikeudet ovat tuntuneet myös Historiallisen Seuran toiminnassa. Rahanarvon aleneminen on tehnyt sen, että niillä varoilla, mitkä Seuralalla on käytettävänä, ei se ole voinut tukea historiantutkimusta siinä mitassa, kuin aikaisemmin oli toivottu. Tieteellisiä painatustöitä on kuitenkin pidetty niin tärkeinä, että niitä on tehokkaasti jatkettu, huolimatta uhrauksista, joita ne ovat Seuralta vaatineet.

Seuran sisäisistä järjestelytoimista mainittakoon, että Seuran on täytyntä ryhtyä erinäisissä kohdissa muuttamaan ja täydentämään sääntöjensä. Yhdistyslaki määrää tarkoin, mitä kaikkia kohtia yhdistysten säännöissä tulee olla, ja kun Seuran säännöt eivät kaikissa suhteissa täyttäneet lain vaatimuksia, päätettiin kokouksessa jouluk. 9 p. 1919 ryhtyä tekemään sääntöihin tarvittavia muutoksia ja lisäyksiä. Muutosehdotuksen valmistuttua hyväksyttiin yksimielisesti säännöt uudessa muodossa kokouksessa joulukuun 15 p., jonka jälkeen ilmoitus tehtiin Sosialihallitukselle Seuran yhdistysrekisteriin merkitsemisestä. Sosialihallitus on sitten toukok. 12 p. 1920 hyväksynyt Seuran ilmoituksen, ja Seura siis merkittiin yhdistysrekisteriin. Kuitenkin, kun säännöt edellyttävät, että hyväksytyjen uusien sääntöjen vahvistaminen on tapahtuva vuosikokouksessa, on tuo vahvistaminen nyt tässä kokouksessa suoritettava. Säännöt ovat myös ruotsinkielisinä säädetyllä tavalla hyväksytyt kokouksessa lokak. 25 p., ja näiden ruotsinkielistenkin sääntöjen lopullinen vahvistaminen on tässä tilaisuudessa tapahtuva.

Kokouksia on pidetty kaikkiaan kymmenen. Yksi niistä oli järjestetty sellaiseksi esitelmätilaisuudeksi, johon yleisölläkin oli vapaa pääsy, ja pitivät siinä esitelmiä tri K. R. Melander ja tri J. Rinne.

Seuraavista aineista on Seuran kokouksissa pidetty esitelmiä tai esitetty tieteellisiä tiedonantoja:

Seuran jäsenet:

Kunniajäsen Valtioneuvos *J. R. Danielson-Kalmari* Suomen sotalaitoksen järjestelystä Venäjän vallan ensi aikoina.

Tutkijajäsenet: Prof. *K. Grotenfelt*, Uusia tietoja piispa Maunu Tavastista sekä hänen toivoretkestään Pyhälle maalle.

Prof. *K. O. Lindeqvist*, Tietoja Turun ja Porin läänin taloudellisesta tilasta Pikkuvihan jälkeen.

Tri *K. R. Melander*, Metsänpuutteesta Suomessa 1600-luvulla.

Sama, Ruissalon ja Kastelholman eläintarhoista 15- ja 16-sataluvuilla.

Sama, Muistosanoja E. G. Palménista.

Tri *J. Rinne*, Korsholman linnasta (valaistu taikalyhtykuvin).

Tri *G. Sarva*, Suomalais-norjalaisista rajaselvityksistä ja rajan sulkemisesta 1852.

M u u t t i e t e e n h a r j o i t t a j a t :

Arkkivari *K. Blomstedt*, Joensuun Hornien kirjevaihdesta 1500- ja 1600-luvuilla Eriksbergin asiakirjakokoelman pohjalla.

Lehtori *E. Granit-Ilmoniemi*, Vahdon kappalaisen Jakob Immeniuksen päiväkirjasta 1700-luvun alkupuolelta.

Maist. *J. E. Roos*, Ruotujakolaitoksen reservitiloista Suomessa.

Julkaistujen historiallisten teosten luku on tänä vuonna ilahduttavan suuri. Nyt on saatu korjata sato, joka on tuloksena moniaassa tapauksessa pitkistä ja vaivaloisista tutkimuksista. Seuran julkaisusarjoissa on ilmestynyt teoksia, joiden painatus on jo aikaisemmin pantu alulle, mutta joiden julkaiseminen on viipynyt kirjapainovaikeuksien vuoksi. Undessa julkaisusarjassa »Historiallisia tutkimuksia» on julkaistu ensimmäisenä numerona valtioneuvos W. Tawaststjernan laaja, pitkäaikaisiin tutkimuksiin perustuva teos »Pohjoismaiden viisikolmatta vuotinen sota, vuosien 1570 ja 1590 välinen aika», sekä toisena numerona tri E. W. Juveliuksen teos »Suomen puolustuskysymys ison ja pikkuvihan välisenä aikana». Myöskin on nyt painosta valmistunut Historiallisen Arkiston 28 osa, johon kirjoituksia ovat jättäneet K. O. Lindeqvist, K. R. Melander, K. Grotenfelt, J. M. Salenius ja W. Tawaststjerna sekä tieteellisiä ilmoituksia K. Grotenfelt, I. Laati, Jully Ramsay, J. Gum-

merus, J. M. Salenius ja K. R. Melander. Se sisältää lisäksi pöytäkirjat syksystä 1917 vuoden 1918 loppuun. Historialliseen Arkistoon on tehty sellainen muutos, että tieteelliset tiedonannot on painettu siihen nyt eri osastona nimellä »Tieteellisiä ilmoituksia», eikä siis kuten ennen pöytäkirjojen yhteyteen eikä niiden liitteinä.

Mutta paitsi Seuran julkaisusarjoissa ovat eräät Seuran jäsenet ja asiamiehet julkaisseet muutenkin historiallisia teoksia ja tutkimuksia. Ennen muuta ovat niistä mainittavat Seuran kunniajäsenen valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmarin suuri-suuntainen Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 1700- ja 1800-luvuilla kuvaava teos, josta Aleksanteri I:n ajan ensi osa on valmistunut, prof. K. O. Lindeqvistin Ison vihan aika Suomessa ja tri L. Harmajan Suomen tullipolitiikka Venäjän vallan aikana, edellinen osa. Sen juhlaulkaisun toimituskunta, joka ilmestyi E. G. Palménin 70-vuotispäiväksi, oli Seuran jäsenistä kokoonpantu. Samaan tilaisuuteen julkaisi Historiallinen Aikakauskirja laajan juhlanumeron, johon myös sisältyy useita Seuran jäsenten tutkielmia. Nämä luetellut ja muut Seuran jäsenten tai asiamiesten julkaisemat teokset ja tutkielmat muodostavat kaikesta vuoden kuluessa maassamme ilmestyneestä historiallisesta kirjallisuudesta ehdottomasti huomattavimman osan.

Seuran julkaisuihin aijotuita uusia teoksia on arkkivari K. Blomstedtin tutkimus »Henrik Klaunpoika Horn» I, joka tulee kolmanneksi numeroksi sarjaan »Historiallisia tutkimuksia»; sitä on painettu muutamia arkkeja. Myöskin saataneen vihdoin allekirjoittaneen kirjoittaman Senaatin historian toisen osan painatus alulle, kun hallitus on suostunut siihen, että se saadaan painattaa Valtioneuvoston kirjapainossa.

Sarjaan »Suomen historian lähteitä» on suunniteltu painettavaksi kokoelma Horn-suvun kirjeitä ja asiakirjoja 1500- ja 1600-luvuilta, jonka kokoelman arkkivari K. Blomstedt toimittaa painoon.

Seura on saanut toimintavuoden kuluessa Längmanin varoista 3,000 mk. etupäässä hopeaveroluetteloiden ja vanhempien maa- ja verokirjojen julkaisemista varten.

Apuraha, suuruudeltaan 1,500 mk., on annettu Seuran varoista maisteri Ilmari Manniselle tutkimuksien jatkamiseksi Ilomantsin historiaa varten. Sitävastoin haettavaksi julistettu 1,500 mk:n suuruinen tutkimus- ja matka-apuraha jätettiin pätevien hakijain puutteessa jakamatta. Toimikunnalle, joka huolehti juhlaulkaisun toimittamisesta E. G. Palménin 70-vuotispäiväksi, antoi Seura rahallista kannatusta.

Seuralla on myöskin ollut mieluisana velvollisuutena jakaa palkintoja, joita varten lahjoitetut varat ovat Seuran hoitoon uskotut. Emil Hårdhin palkinnon jakaminen, joka olisi ollut suoritettava Seuran edellisessä vuosikokouksessa, mutta siirrettiin lahjoittajan suostumuksella viime kevääseen, toimitettiin kokouksessa toukok. 25 p. Palkintoon lisäsi Seura omista varoistaan niin suuren määrän, että se tuli olemaan 2,400 mk. Se annettiin prof. K. O. Lindeqvistille hänen teoksestaan »Ison vihan aika Suomessa». Seuran edustajina palkintolautakunnassa olivat valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmari ja trit K. R. Melander ja J. W. Ruuth. Samalla annettiin Seuran omista varoistaan määräämä toinen palkinto, joka oli yhtä suuri ja jaettiin samalla tavalla kuin Hårdhin palkinto, valtioneuvos W. Tawaststjernalle teoksesta »Pohjoismaiden viisikolmatta vuotinen sota».

Ramsayn palkinto persoonahistoriallisista teoksista, joka palkinto teki 900 mk., annettiin dosentti Rolf Lagerborgille teoksesta »En värmlandssläkts öden» I, jota vastoin Ramsayn palkinto Viipurin kaupungin historiaa keskeviä teoksia varten on jätetty jakamatta. Lautakuntaan, jonka tehtävänä on ollut antaa lausunto Ramsayn palkintojen jakamisesta, ovat kuuluneet professorit v. Bonsdorff ja K. Grotenfelt sekä valtionarkistonhoitaja tri J. W. Ruuth.

Muillakin toimenpiteillä on koetettu toteuttaa Seuran tarkeitoksia. Jotta syntyisi vilkkaampaa vuorovaikutusta Seuran ja ulkomaisten tieteellisten laitosten ja seurain välille, on päätetty ryhtyä julkaisujen vaihtoon 18 ulkomaisen tieteellisen laitoksen ja seuran kanssa niiden lisäksi, joilta Seura jo aikaisemmin on julkaisuja saanut.

Erinäisten tieteellisten seurain asettaman edustajainkomitean kirjelmän johdosta, joka koski yleisiä tutkijainkokouksia, on Seura antanut lausuntonsa ja ilmoittanut mielipiteensä olevan, että useista syistä noita yleisiä kokouksia ei olisi ainakaan, kuten oli ajateltu, vielä 1921 pidettävä.

Kun intendentti Eric Festin Östersundista Ruotsista oli kirjeessä herättänyt kysymyksen Armfeltin kaarlelaisten jälkien etsimisestä, ehdottaen m. m. retkikunnan lähettämistä tuntu-reille, sai kaarlelaisten muistomerkkikomitea, jonka puheenjohtajana on tri J. Rinne sekä jäseninä tri G. Sarva ja maist. H. Klemetti, käsitellä kysymystä, ja sitten on Seurakin harkinnut aikeen toteuttamisen mahdollisuuksia. Asia on jäänyt riippuvaksi siitä, onko mahdollista saada yksityistietä kokoon tarvittavat varat.

Erittäin laajaperäinen ja laajakantoinen asia, joka on ollut Seuran käsiteltävänä, on maakunta-arkistokysymys. Kun valio-kunta, joka oli keväällä 1918 asetettu laatimaan luonnosta lausunnoksi, mitä hallitus oli Seuralta asiassa vaatinut, ja jonka muodostivat valtionarkistonhoitaja tri J. W. Ruuth puheenjohtajana sekä professorit K. Grotenfelt ja J. Gummerus ja trit J. Rinne ja G. Schauman jäseninä ja jonka sihteerinä toimi arkkipari K. Blomstedt, oli jättänyt marraskuun lopulla 1919 Seuralle perusteellisen mietintönsä, käsiteltiin kysymystä Seuran kokouksessa joulukuun 9 p., jolloin myös päätettiin lausunto hallitukselle lähettää. On mitä hartaimmin toivottavaa, että tämä vuosikymmeniä vireillä ollut ja historiantutkimuksen kannalta mitä tärkein kysymys nyt vihdoinkin joutuisi suotuisaan ratkaisuun. Seura on myös lähettänyt hallitukselle esityksen keskusvirastojen arkistojen hoidon parantamisesta, joka esitys perustui selostukseen, minkä allekirjoittanut Seuran toimesta valmisti mainittujen arkistojen tilasta. Samoin on erityisessä esityksessä hallituksen huomiota kiinnitetty siihen, että kunnallistenkin arkistojen hoito tarvitsee parantamista. Seura on niinkään pitänyt tärkeänä, että paloapuyhtiöiden ja kauppahuoneiden arkistoja otettaisiin talteen, ja senvuoksi päättänyt ryhtyä suunnittelemaan toimia asian toteuttamiseksi.

Jo aikaisemmin oli bibliografiakomitea saanut mietintönsä historiallisen kirjallisuuden kantaluettelon laatimisesta valmiiksi, vaikka Seura vasta tämän työvuoden kuluessa saattoi sitä käsitellä. Kun yrityksen toteuttaminen olisi käynyt Historialliselle Seuralle ylivoimaiseksi, on päätetty pyytää muutamia muita seuroja ryhtymään yhteistoimintaan Seuran kanssa.

Niitä toimikuntia, jotka ovat päättäneet työnsä, on myös nälkävuositoimikunta, jonka puheenjohtajana on ollut tri K. R. Melander ja jäseninä tri A. R. Cederberg, prof. K. Grotenfelt, maisterit N. Liakka ja V. Annala sekä tri A. M. Tallgren. Toimikunnan saatua keräyksensä katovuosista 1867—1868 loppuun suoritetuksi on sen kokoelmat jätetty Seuran arkistoon säilytettäväksi, jolloin toimikunta Seuran luvalla lakkautti toimintansa. Sensijaan on Johtokunnan tehtäväksi jätetty toimet vuosien 1892 ja 1918 nälänhätää koskevien tietojen talteen ottamiseksi.

Muista valiokunnista mainittakoon seuraavaa: Biografisen nimikirjan toimikunnan puheenjohtajana on ollut E. G. Palménin kuoleman jälkeen prof. K. Grotenfelt; jäseninä ovat arkiv. K. Blomstedt, valtionarkistonhoitaja tri J. W. Ruuth sekä professorit Martti Ruuth, Gunnar Suolahti ja V. Voionmaa. Hopeaveroluettelovaliokunnan jäseneksi tuli E. G. Palménin jälkeen prof. V. Voionmaa; muut jäsenet ovat tri A. G. Fontell ja tri J. W. Ruuth. Muiden toimikuntien kokoonpano on entinen. Toimikunnan vanhempien maa- ja verokirjain julkaisemista varten muodostavat prof. K. Grotenfelt, tri J. W. Ruuth ja prof. V. Voionmaa, toimikunnan Ison vihan asiapaperien keräämistä ja julkaisemista varten prof. K. O. Lindeqvist puheenjohtajana ja prof. K. Grotenfelt, piispa J. Gummerus ja yliopettaja P. Toikka jäseninä sekä toimikunnan 19. vuosisadan Suomen historiaa varten valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmari puheenjohtajana sekä piispa J. Gummerus ja trit E. Nevanlinna ja G. Schauman ja allekirjoittanut jäseninä. Näiden valiokuntien työ on ollut monista syistä keskeytyneenä. Toimikunta L. G. v. Haartmanin paperien keräämistä ja julkaisemista varten, jossa puheenjohtajana on ollut allekirjoittanut ja jäseninä

trit L. Harmaja ja G. Sarva, on kopioituttanut v. Haartmanin senaatissa ja eräissä komiteoissa antamia lausuntoja.

Johtokunta on pitänyt kaikkiaan 10 kokousta. Sen toiminta on kohdistunut sääntöjen mukaisesti etusijassa valmistelu- ja toimeenpanotehtäviin. Eräissä tapauksissa se on kuitenkin saanut Seuralta valtuuden tehdä päätöksiä Seuran puolesta.

Seura on ollut edustettuna kuten aikaisemminkin Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahaston humanistisessa osastossa, valtionarkistonhoitaja J. W. Ruuth vakinaisena ja prof. K. O. Lindeqvist varaedustajana; Suomen kotiseutututkimuksen keskusvaliokunnassa, edustajana tri K. R. Melander; eri seurain paikannimitoimikunnassa, edustajana prof. V. Voionmaa; Tieteellisten seurojen talon valtuuskunnassa, prof. K. Grotenfelt vakinaisena ja prof. U. L. Lehtonen varajäsenenä; sekä Tieteellisten seurain Edustajakomiteassa tutkijainkokousten valmistamista varten, edustajana tri J. W. Ruuth.

Toimintavuoden kuluessa Seura on kadottanut kaksi huomattavimmista tutkijajäsenistään. Marrask. 18 p. 1919 vaipti kuolon uneen valtioneuvos Thiodolf Rein. Vähän sen jälkeen, joulukuun 3 p:nä, korjasi tuoni vapaaherra E. G. Palménin, jonka elämäntyötä ja toimintaa Seuran keskuudessa eroava esimies on tämänpäiväisessä esitelmässään kuvaillut. Seura on syvästi tuntenut tappion, mikä sitä on kohdannut kadottaessaan nämä jäsenensä.

Niiden suurten ansioiden vuoksi, joita valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmarilla on historiantutkijana, ja osottaakseen hänelle kiitollisuuttaan ja kunnioitustaan päätti Seura helmik. 23 p. tänä vuonna kutsua hänet kunniajäsenekseen.

Uusiksi tutkijajäseniksi on valittu dosentit G. Rein, A. M. Tallgren ja G. Nikander. Tutkijajäsenten luku on nyt 32. Vakinaisia kannattajajäseniä kuuluu Seuraan 138, vuosijäseniä 3.

Seuran esimiehenä on toiminut yliopettaja tri K. R. Melander, varaesimiehenä tri A. H. Virkkunen, kokoelmienhoitajana tri G. Sarva, rahavarainhoitajana prof. K. Grotenfelt, taloudellisenä neuvottelijana ensin vapaaherra E. G. Palmén ja hänen

kuoltuaan intendentti tri J. Rinne sekä sihteerinä allekirjoittanut. Tilintarkastajina ovat olleet professorit K. O. Lindeqvist ja G. Suolahti sekä heidän varamiehinään tri J. Rinne ja piispa J. Gummerus.

Helsingissä, marrask. 9 p. 1920.

K. W. RAUHALA.

3 §.

Rahavarainhoitaja prof. K. Grotenfelt antoi selvityksen Seuran raha-asioista seuraavasti:

Suomen Historiallisen Seuran rahastojen tili ³¹/₁₀1919—³¹/₁₀1920.

V a s t a t t a v a a :

Säästö edelliseltä tilivuodelta	583,796: 09
Suomen valtion obligatsioonien korot	240: —
Turun kaupungin oblig. korot (heinäk.)	325: —
Sohlbergin talletuksen korot	957: 32
Valtionapu	8,000: —
Furuhjelmin rahaston korot	1,000: —
Korkoja tall.-konttokuranteilla	827: 29
» Senaatin historian rahasto	14: 56
» Suom. Säästöpankissa	191: 71
Maksettuja sitoumuksia Viipurissa ..	12,950: —
Korkoja talletuksista	1,781: 25
Vapaudenlainan korkoja	1,100: —
Hels. kaup. 5½ % oblig. (Ramsayn r.)	825: —
Turun kaup. 5 % oblig.	325: —
Helsingin kaup. raitiotieoblig.	40: 20
Länsi-Suomen Pankki, korko 1 v:lta ja voitto-osuus	1,863: 12
Savo-Karjalan P., koko vuodelta	3,312: 09
Kuopion Kans. P:n kontt., koko v. ..	306: 43
Oulun Pohjois. P:n kontt., koko v. ..	535: 91
Sohlbergin talletuksien korot (1—3 k.)	1,494: 64
J. Tirkkosen maksu	5,000: —

Juoksevien tilien korot	112: 85
Konttokurantin korot	12: 92
Kansallispankin osingot	1,556: 10
Korkolasku maksettuja avustuksia ..	300: —
Tamp. pellavateht. oblig. korko	220: —
Vapaudenlainan korkoja	1,100: —
Kiinteistöpankin oblig:ien korko	625: —
Maksuja Tampereelta	1,100: —
Kahden nostetun talletuksen korot ..	326: 55
Edeltäpäin nostettu 4 kuuk:n korko	220: 83
M. Kauppinen, jäsenmaksu	300: —
Suomen valtion oblig. korot	240: —
Längmanin rahat	3,000: —
Talletusten 1/2 vuoden korot	1,766: 65
Vapaudenlainan korot	1,100: —
Hels. kaup. 5 1/2 % oblig. korot (Ram- sain rah.)	825: —
Turun kaup. 5 % oblig.	325: —
Sohlbergin talletusten 1/2 v:n korot ..	4,278: 93
Raitiotie-oblig. korko	40: 20
Länsi-Suomen Pankki, 1/2 v:n korot ja voitto-osuus	1,226: 26
Savo-Karjalan Pankki, samoin	2,159: 38
Talletuskonttokuranttien korko	973: 95
Säästöpankki, korko	196: 27
Senaatin historian rahasto, korko ..	17: 15
Oulun Yhdyspankin kontt., korko 1/2 v.	319: 16
Kuopion Kans.-pankin kontt., samoin	182: 51
Werner Söderström Oy:n osingot	125: —
Vapaudenlainan korkoja	1,100: —
Kiinteistöpankin oblig. korkoja ..	625: —
Tampereen pellavateht. oblig. korkoja	220: —
Savo-Karjalan Pankki, 1/4 v:n korko	1,095: 33
Maksuja Viipurissa	2,225: —
Maksuja Turussa	200: —
Konttokurantin korko	23: 26

Otava, myydyistä kirjoista	467: 51	
Furuhjelmin rahaston korot	1,000: —	70,695: 33
		<hr/>
	Kaikki yhteensä	654,491: 42

Kun tästä vähennetään puhtaat me-		
not, jotka olivat		43,895: 30
jää Seuran varojen nykyiseksi summaksi		<hr/>
		610,596: 12

Seuran varat ovat vuoden kuluessa kasvaneet 26,800: 03, joista on Seuralla tilivuoden kuluessa suoritettuja merkittyjä lupauksia 22,075 markkaa, niistä 17,075 Seuran vapaasti käytettäviksi ja 5,000 N. Tirkkosen rahastoon; muu lisäys tulee erikoisrahastojen osalle, jota vastoin Seuran yleisen rahaston varat ovat vähenneet 4,648: 59.

V a s t a a v a a :

Vahtimestarin palkkio	300: —
Kirjapaino-oy. Sana	144: 75
M. G. Stenius, kaksi hautajaissepp. ..	300: —
Sagulin, Ward, kaksi sepelettä	300: —
K. Blomstedt, arkistokom. siht. palk-	
kio ja menoja	1,715: 10
D. Ward, hautajaissepele	250: —
A. R. Cederberg, Palménin albumin	
toimitus	1,380: —
Sihteerin menoja	110: 85
U. L. Lehtonen, Hist. Aikakauskirjan	
apuraha	5,000: —
Vuosi-ilmoitus Hist. Aikakauskirj. ..	175: —
U. L. Lehtonen, korehtuurilukua	80: —
K. W. Rauhala, sihteerin menoja	77: —
W. Söderström, painatuskuluja	300: —
I. Manninen, apuraha	1,500: —
Postimaksuja y. m.	30: —

Ilmoituksia	112: 50
K. W. Rauhala, siht. palkkiota	450: —
Merkitsemisoikeudesta 3:lta osakkeelta	
Kans.-P:n emissiooniin	120: —
Suom. Kirj. Seuran Kirjap. lasku ..	5,763: 70
Samoin	60: —
Hufvudstadsbladet, ilmoitus	28: —
Kirjapaino, kutsukirjeitä	127: —
K. Grotenfelt, rahanvartian palkkiota	500: —
V. Annala, palkkiota Katovuosikom.	185: 35
S. Avellanin asianajotoimisto	129: —
Kokkolan Kirjapaino-oy:n lasku	3,626: 75
Aino Falck, rekisterinteko	500: —
Söderström & Co, kirja	50: —
Ilmoitus	21: —
Palovakuutusmaksu	7: —
53 kpl. Kans.-P:n uutta osaketta	15,900: —
Osakkeiden leimamaksu	477: —
K. O. Lindeqvist, palkinto	2,400: —
W. Tavaststjerna, palkinto	2,400: —
K. W. Rauhala, sihteerin palkkiota ..	450: —
K. W. Rauhala, teosten jakelukuluja	448: —
H. Puukko, käännöspalkkio	120: —
Sihteerin menoja	113: 50
E. Virtanen, avustus	250: —
Ilmoitus	21: —
Lähetyskustannuksia	142: —
Centraltryckeriet, painatuslasku	10,000: —
G. W. Sohlberg, kirjastontarpeita ..	160: —
R. Fischer, kopioimistyöstä (7 ¹ / ₂ kr.)	50: —
K. W. Rauhala, sihteerin palkkiota ..	450: —
Suom. Kirj. Seuran kirjapaino	392: 20
K. Grotenfelt, rahanvartian palkkiota	500: —
Tresorifakin vuokra 2 v:lta	60: —
A. F. Puukko, käännöstyöstä	700: —
R. Lagerborg, palkinto	900: —

Ilmoituksia, postimaksuja	78: 50	
Postilähetysvekselien maksu	4: 60	
K. W. Rauhala, sihteerin palkkiota ..	450: —	
Sihteerin menoja	91: —	
Rahanvartijan menoja (postimaksuja, kirjekuoria y. m.)	50: —	
Helsingin Sanomat, ilmoituksista	41: 50	
Vahtimestarin palkkio	400: —	60,392: 30

Vuoden menoista on puhtaita menoja 43,895: 30 ja pää-
omanlisäystä 16,497: —.

Seuran varat ovat nykyään seuraavalla tavalla sijoitetut:

Turun kaupungin 5 % obligatsioneja (13 kpl. à 1,000: —)	13,278: 57
Suomen valtion 3 % obligatsioneja (16 kpl. à 1,000: —)	11,165: —
Tampereen pellavateht. 5½ % oblig. (8 kpl. à 1,000: —)	7,985: —
Kans.-P:n (vanh.) osakkeita 63 kpl.	21,628: —
» (uusia) osakkeita 53 kpl. ..	16,497: —
Vapaudenlainan obligatsioneja	80,000: —
Talletuksia Kansallispankissa	65,000: —
Kiinteimistö:n 5 % oblig. (5 kpl. à 1,000: —)	24,145: 84
Helsingin raitiotielainan 5 % oblig. (3 kpl. à 536: —)	1,608: —
W. Söderström Oy:n osakkeita 5 kpl.	3,570: —
S. Sohlbergin rahaston talletukset Poh- joism. p:ssa	156,660: 67
Jully Ramsayn rahastot, Hels. kaup:n 5½ % oblig.	30,000: —
Eri tileillä Kansallispankissa ja Säästö- pankissa	54,247: —

Eri tileillä Turussa, Viipurissa, Kuopiossa ja Oulussa	123,580: 80	609,372: —
Puhdasta rahaa kassassa		1,224: 12
		<u>Yhteensä 610,596: 12</u>

Suomen Historiallisen Seuran eri rahastojen asema ^{31/10} 1920.

Seuran yleinen rahasto ynnä vapaasti käytettävät keräysvarat:		
yleisen rahaston omat varat	47,889: 26	
keräysvarat	266,676: 64	
		<u>Yhteensä 314,565: 90</u>
Erikoisrahastojen yhteissumma		296,030: 22
Eri tarkoituksiin määrätyt rahastot ovat:		
Senaatin historian rahasto		645: 05
Asiakirjain julkaisemisrahasto		10,422: 79
S. Sohlbergin rahasto:		
pääoma	156,666: 67	
korkoja	7,441: 42	164,108: 09
Jully Ramsayn geneal. rahasto:		
pääoma	20,150: —	
korkoja	445: —	20,595: —
Jully Ramsayn Viipurin rahasto:		
pääoma	10,075: —	
korkoja	672: 50	10,747: 50
K. R. Melanderin rahasto:		
pääoma	5,000: —	
korkoja	473: 12	5,473: 12
E. Aaltosen lahjoitus		9,074: 50
E. Hårdhin palkintorahasto:		
pääoma	20,300: —	
korkoja	910: —	21,210: —

N. Tirkkosen rahasto:		
pääoma	20,000: —	
korjoja	1,800: —	21,800: —
A. K. Attilan rahasto:		
pääoma	10,000: —	
korjoja	1,312: 50	11,312: 50
Santaholman lahjoitus:		
pääoma	10,000: —	
korjoja	1,025: —	11,025: —
Fredrik Lehtisen rahasto:		
pääoma	5,131: 50	
korjoja	527: 37	5,656: 87
R. v. Frenckellin lahjoitus		2,262: 75
K. A. Rönnholmin lahjoitus		1,131: 37
H. Ignatiuksen lahjoitus		565: 68
		<hr/> Yhteensä 610,596: 12

Helsingissä 31 p. lokak. 1920.

K. Grotenfelt.

4 §.

Tilintarkastajain prof. K. O. Lindeqvistin ja prof. G. Suolahden puolesta ilmoitti edellinen, että tilit oli tarkastettaessa havaittu kaikissa suhteissa oikeiksi ja hyvin tehdyiksi, minkä nojalla Seura antoi rahavarainhoitajalle tilivapauden.

5 §.

Kokoelmainhoitaja tri G. Sarva esitti seuraavan vuosikertomuksen:

Kertomus Suomen Historiallisen Seuran kirjastosta ja arkistosta toimintakautena $\frac{9}{11}$ 1919— $\frac{9}{11}$ 1920.

Kirjaston kasvu toimintavuotena tekee 171 nidosta, niistä kaikki muut vaihtotavaraa, paitsi »Åland VI: Ur Ålands his-

toria III», jonka teoksen julkaisija tohtori R. Hausen on Seuralle lahjottanut, sekä Heikellin kirjottama »Brunnsparkens historia», joka on ostettu.

Kirjastomateriaalia on hankittu 40 kpl. metallisia kirjanpidikkeitä.

Kirjastosta on Seuran jäsenille lainattu kaikkiaan kaksi nidosta.

Arkisto on kasvanut seuraavilla arkkivaalioilla:

1867—1868 katovuosien oloja valaisevien kuvauksien keräämistä varten asetettu komitea on jättänyt arkistoon säilytettäväksi konvoluutin, joka käsittää komitean tähän saakka keräämän aineiston.

Professori E. G. Palmén vainajan perikunta on ilmoittanut jättävänsä Seuran arkistoon vainajalle kuuluvan asiakirjakokoelman, jota arkisto ei kuitenkaan vielä ole vastaanottanut.

Tohtori K. R. Rauhala on jättänyt arkistoon erinäisiä sihteerin hallussa olleita Seuran asiakirjoja lähinnä kuluneilta vuosilta, kuten Seuralle tulleita kirjeitä, Seuraa koskevia kirjekonsepteja, pöytäkirjakonsepteja ja pöytäkirjat ajalta ²⁵/₉1916—²¹/₅1917.

Professori K. Grotenfelt on arkistoon jättänyt eräitä Seuraa koskevia asiakirjoja vuodelta 1899.

Professori U. L. Lehtonen on jättänyt arkistoon historian tutkijain ja opettajain kokouksen valmistamista koskevia asiakirjoja vuodelta 1914.

Arkistossa on lukuvuoden kuluessa 1 tutkija suorittanut tutkimustöitä.

Eräälle Seuran jäsenelle on lainattu muuan asiakirjasarja vuoden kuluessa.

Helsingissä marraskuun 9 p. 1920.

Gunnar Sarva.

6 §.

Vahvistettiin lopullisesti joulukuun 15 p:nä 1919 hyväksytyt säännöt, sekä samoin vahvistettiin lokak. 25 p:nä tänä vuonna hyväksytyt ruotsinkieliset säännöt.

7 §.

Valittiin Ramsayn palkintolautakunnan jäseniksi Johtokunnan ehdotuksen mukaisesti prof. Carl v. Bonsdorff, prof. K. Grotenfelt ja valtionarkistonhoitaja tri J. W. Ruuth.

8 §.

Esitettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjelmä lokak. 31 p:ltä, jossa ilmoitettiin, että Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahaston toimikunnan valtuudet päättyvät tämän vuoden lopussa, sekä kehoitettiin Seuraa valitsemaan edustajansa toimikuntaan kolmivuotiskaudeksi 1921—1923. Sen johdosta toimitettiin valinta ja tuli vakinaiseksi edustajaksi entisen edustajan tri J. W. Ruuthin kieltäytyttyä prof. K. O. Lindeqvist ja varaedustajaksi tri G. Sarva.

9 §.

Määrättiin sihteerin palkkioksi 2,400 mk. ja rahavarainhoitajan palkkioksi 1,500 mk. vuodessa.

10 §.

Todettiin, että sääntöjen mukaisesti esimieheksi siirtyy entinen varaesimies tri A. H. Virkkunen. Senjälkeen toimitettiin muiden virkailijain vaali sääntöjen määräämällä tavalla ja tuli

varaesimieheksi intendentti tri J. Rinne,
sihteeriksi dosentti K. W. Rauhala,
kokoelmienhoitajaksi tri G. Sarva,
rahavarainhoitajaksi prof. K. Grotenfelt,
taloudelliseksi neuvottelijaksi tri K. R. Melander sekä
tilintarkastajiksi prof. G. Suolahti ja piispa J. Gummerus
ja tilintarkastajain varamiehiksi prof. Martti Ruuth ja dosentti
G. Rein.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

K. W. RAUHALA.

Kokous 15 p. jouluk. 1920.

Läsnä olivat kunniajäsen J. R. Danielson-Kalmari, vara-esimies J. Rinne, joka johti puhetta esimiehen ollessa estettynä, jäsenet K. Grotenfelt, K. R. Melander, G. Rein, Martti Ruuth, G. Sarva ja allekirjoittanut sekä Seuran ulkopuolelta maist. V. Kotkanen.

1 §.

Tarkastettiin lokak. 25 p. pidetyn kokouksen ja marrask. 9 p. pidetyn vuosikokouksen pöytäkirjat.

2 §.

Maist. V. Kotkanen selosti tutkimuksiaan Suomen koululaitoksen kehityksestä 19. vuosisadan ensi puoliskolla, kosketellen etusijassa eri kysymyksiä, joihin tutkija oli kiinnittänyt huomionsa, sekä luetellen tärkeimpiä lähteitä.

3 §.

Kun Kustannusosakeyhtiö Otava oli kirjelmällä viime kesäk. 3 p:ltä ilmoittanut, että se ei voi enään ensi vuoden alusta välittää Seuran julkaisujen myyntiä, päätettiin Johtokunnan ehdotuksesta, että sanotusta ajasta alkaen myyntiä johdetaan Seuran julkaisuvarastosta siten, että vahtimestari Vilhelmson hoitaa lähettämisen ja kirjanpidon ja että kirjakaupat lähettävät tilityksensä suoraan rahavarainhoitajalle prof. K. Grotenfeltille. Johtokunta valtuutettiin määräämään Vilhelmsonin palkkio mainitusta toimesta sekä myös painattamaan luettelota Seuran julkaisuista kirjakaupoille lähetettäväksi.

4 §.

Päätettiin Johtokunnan ehdotuksesta korottaa kaikkien ennen tätä vuotta ilmestyneiden Seuran julkaisujen hinnat kolminkertaisiksi vuoden 1921 alusta lukien.

5 §.

Sittenkuin Johtokunta Seuran määräyksestä oli hankkinut täydentäviä selvityksiä tri E. W. Juveliuksen anomuksen johdosta, joka koskee hänen Suomen puolustuskysymystä v. 1741—1747 käsittelevän teoksensa ottamista Seuran julkaisuihin, päätettiin suostua anomukseen ehdolla, että tekijä jättää käsikirjoituksen Seuralle tarkastettavaksi ennen painatusta, ja että hän suostuu odottamaan painatuksen alkamista, kunnes Seuran rahavarat sallivat siihen ryhtymisen.

6 §.

Arkkipari K. Blomstedt oli esittänyt pyynnön, että hänen painettavana oleva teoksensa julkaistaisiin kahtena osana, joista Seura kustantaisi toisen paitsi että tekijä antaisi paperin, tai, jos se julkaistaisiin yhtenä osana, Seura ottaisi osaa kustannuksiin suuremmalla määrällä kuin mihin se aikaisemmin oli sitoutunut. Sen johdosta Seura päätti kehottaa tekijää julkaisemaan teoksen kokonaisuudessaan ja vastata siitä $\frac{3}{4}$ aina 20,000 markkaan asti, ellei tekijä toiselta taholta saa rahallista kan-
natusta.

7 §.

Luettiin seuraava Valtioneuvoston kanslialta saapunut Senaatin historian toisen osan painatusta koskeva kirjelmä:

S u o m e n H i s t o r i a l l i s e l l e S e u r a l l e .

Sittenkun Suomen Historiallinen Seura kirjeessään loka-kuun 1 päivältä 1919 on anonut, että Seuralle myönnettäisiin filosofiantohtori K. W. Rauhalan kirjoittaman Suomen Senaatin historian toisen osan julkaisemista varten sen painatuskustannuksia vastaava avustus yleisistä varoista, on Valtioneuvoston kanslia, tänään käsiteltäessä tätä anomusta, nähnyt hyväksi oikeuttaa teoksen kustantajan, Kustannusosakeyhtiö Otavan painattamaan sen toisen osan Valtioneuvoston kirjapainossa Valtioneuvoston kanslian laskuun, ehdolla kuitenkin, ettei tämä

työ saa tuottaa haittaa taikka viivytystä valtion omille painastustöille sekä että Kustannusosakeyhtiö Otava itse suorittaa kaikki muut teoksen julkaisemisesta johtuvat kustannukset, kuten paperin, kuvalaatat, nitomis- ja sitomistyön, kuin myöskin että Valtioneuvostolle maksuttomasti luovutetaan 50 kappaletta koko teosta nidottuna.

Tämän saa Valtioneuvoston kanslia Seuralle tiedoksi ja asianmukaisia toimenpiteitä varten täten ilmoittaa.

Pääministeri R. Erich.

Arvi E. Voutilainen.

Päätettiin lähettää jäljennös kirjelmästä Kustannusosakeyhtiö Otavalle.

8 §.

Johtokunnan ehdotuksesta päätettiin, että Seuran uudet säännöt oli painettava Historiallisen Arkiston kokoon, jotta ne voitiin liittää painettuihin pöytäkirjoihin, ja että tarpeellinen lisäpainos oli myös säännöistä otettava.

9 §.

Päätettiin Johtokunnan esityksestä, että ne Seuran julkaisut, joita halutaan Presidentin kirjastoon, luovutetaan ilmaiseksi.

10 §.

Varaesimies esitti alustavia tietoja eräästä hautakivestä, joka oli äskettäin tavattu Nousiaisissa.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

K. W. RAUHALA.

Kokous 31 p. tammik. 1921.

Läsnä olivat varaesimies J. Rinne, joka johti puhetta esimiehen ollessa estettynä, sekä jäsenet K. Grotenfelt, K. R. Melander, G. Rein, M. G. Schybergson, W. Tawaststjerna ja allekirjoittanut.

1 §.

Tarkastettiin jouluk. 15 p. 1920 pidetyn kokouksen pöytäkirja.

2 §.

Tri G. Rein esitti muutamia tietoja Olli Tiaisesta ja taisteiluista Karjalassa syksyllä 1808. Esitys painetaan eri kirjoituksena Historialliseen Arkistoon.

3 §.

Prof. K. R. Melander esitti tiedonannon Pietari Brahen aikeista perustaa kaupunki lahjoitustiloilleen Paraisten pitäjässä. Tiedonanto painetaan Historialliseen Arkistoon.¹

4 §.

Johtokunnan ehdotuksesta päätettiin Historialliseen Arkistoon painattaa E. G. Palmén vainajan laatima elämäkerta Elm-grenistä. Kun se kuitenkin oli vielä viimeistelyä vailla, otti prof. K. Grotenfelt suorittaakseen viimeistely- ja tasoitustyön ja huolehtiakseen painatuksesta.

5 §.

Määrättiin Johtokunnan ehdotuksesta arkkipari Blomstedtin teoksen hinnaksi 35 mk.

6 §.

Maist. V. Kotkanen oli jättänyt Seuralle anomuksen, jossa hän pyysi apurahaa tutkiakseen Suomen koululaitoksen histo-

¹ Kts. edellä Tiet. ilmoituksia s. 3.

riaa 19. vuosisadalla. Johtokunnan esityksen mukaisesti päätettiin, että anomus jätettäisiin toistaiseksi ratkaisematta. Samalla päätettiin, että Seuran käytettävänä olevista varoista Suomen 19. vuosisadan historian tutkimiseksi julistetaan 3,600 markan suuruinen tutkimus- ja matka-apuraha haettavaksi ennen helmikuun 20 p:ää.

7 §.

Hyväksyttiin Johtokunnan laatima tulo- ja menoarvio toimivuotta varten.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

K. W. RAUHALA.

Kokous 28 p. helmik. 1921.

Läsnä olivat kunniajäsen J. R. Danielson-Kalmari, varaesimies J. Rinne, joka johti puhetta esimiehen ollessa estettynä, sekä jäsenet C. v. Bonsdorff, K. R. Melander, G. Rein, J. W. Ruuth, G. Sarva, M. G. Schybergson, G. Suolahti, W. Tawaststjerna ja allekirjoittanut, sekä Seuran asiamies arkkipari K. Blomstedt.

1 §.

Tarkastettiin tammik. 31 p. pidetyn kokouksen pöytäkirja.

2 §.

Ilmoitettiin, että haettavaksi julistettua apurahaa oli hakenut kolme henkilöä, mutta että Johtokunta, katsoen tarvitsevansa hankkia lisäselvityksiä, ei ollut vielä valmistanut lausuntoaan apurahan jakamisesta.

3 §.

Sen kolmivuotiskauden kuluttua loppuun, joksi Seuran asiamiehet oli valittu, päätettiin Johtokunnan ehdotuksen mu-

kaisesti valita edelleen asiamiehiksi Helsingistä tri L. Harmaja, maist. A. Jörgensen, maist. N. Liakka ja yliopettaja P. Toikka sekä maaseutukaupungeista entiset asiamiehet paitsi että Joensuuun ei ketään valittu ja että tri E. Juvelius tulee toimimaan asiamiehenä Porvoossa ja maist. H. Impivaara Vaasassa.

4 §.

Saapuneen tiedustelun johdosta päätettiin ryhtyä julkaisujen vaihtoon Turun ruotsalaisen yliopiston kanssa siten, että main. yliopiston »Acta» sarjan A. osastoa (Humaniora) vastaan annetaan Historiallinen Arkisto, mutta muiden julkaisujen antamisesta päätetään kullakin kerralla erikseen.

5 §.

Sen valiokunnan puolesta, joka oli asetettu antamaan lausuntoa Jully Ramsayn palkintojen jaosta, ilmoitettiin, että valiokunta yksimielisesti ehdotti persoonahistorioista jaettavan palkinnon annettavaksi kirjastonhoitaja maist. Atle Wilskmanille hänen teoksestaan »Släktbok», sekä Viipurin historiaa koskevista teoksista jaettavan palkinnon yhteisesti majuri L. Grandellille ja kapteeni H. Nurmiolle teoksesta »Viborgs erövring», »Viipurin valloitus».

6 §.

Varaesimies tri J. Rinne piti esitelmän aineesta »Lounais-Suomen valloitus». Esitelmä painetaan Historialliseen Arkistoon.

7 §.

Johtokunnan esityksestä päätettiin, että arkkipari K. Blomstedtin teoksen saksankielinen referaatti sekä Seuran kappaleiden kansilehti ja nitominen kustannetaan kokonaan Seuran varoilla.

8 §.

Luettiin seuraava kirjelmä:

Suomen Historialliselle Seuralle.

Pyydämme täten Suomen Historiallisen Seuran tutkijajäseneksi ehdottaa valtioarkiston arkkiivaarin, fil. lisens. *Kaarlo Blomstedtin*, joka monella tavalla on toiminnallaan osoittanut harrastavansa Seuramme tieteellisiä päämääriä ja julkaistuilla teoksilla edistänyt Suomen historian tutkimusta. Jälkimmäisessä suhteessa tahdomme paitse pienempiä eri paikoissa painettuja kirjoituksia nimenomaan huomauttaa Historiallisen Arkiston XXVII:ssä osassa julkaistua tutkimusta »Horn-suvun alkuhistoria, piirteitä Suomen aateliston oloista keskiajan loppupuolella», joka edullisella tavalla todisti tekijänsä perehtymisestä siinä käsiteltävänä olevaan aikakauteen, ja nyt äsken ilmestynyttä laajahkoa ja historiallemme tärkeätä teosta »Henrik Klaunpoika Horn, ajankuvaus I», joka samalla tavalla kuin edellinen ei suinkaan ole vain yksityisen, vaikkapa huomattavankin, henkilön elämän kuvaus, vaan koko maamme historiaa sillä ajalla valaiseva perinpohjainen tutkimus.

Helsinki, 28 p. helmik. 1921.

K. Grotenfelt.

K. R. Melander.

Kirjelmä pantiin pöydälle seuraavaan kokoukseen.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

K. W. RAUHALA.

Kokous 31 p. maalisk. 1921.

Läsnä olivat esimies A. H. Virkkunen sekä jäsenet K. Grotenfelt, K. R. Melander, G. Rein, J. Rinne ja allekirjoittanut.

1 §.

Tarkastettiin helmik. 28 p. pidetyn kokouksen pöytäkirja.

2 §.

Prof. K. Grotenfelt esitti tietoja Tukholmasta tapaamiensa lähteiden nojalla »Vangeista Suuren Pohjan sodan aikana». Esi-
telmä painetaan eri kirjoituksena Historialliseen Arkistoon ja
muutamia asiakirjoja, jotka olivat esityksen pohjana, liitetään
Isoa Vihaa koskevien asiakirjain kokoelmaan.

3 §.

Haettavana ollutta 3,600 mk:n suuruista tutkimus- ja
matka-apurahaa olivat hakeneet maist. E. Anthoni valmistaak-
seen väitöskirjan aineesta »Jakob Tengström ja kirkkohallinto
Turun hiippakunnassa hänen piispana ollessaan jälkeen 1808»,
maist. Heikki Impivaara tutkiakseen Raahan laivaliikettä 19.
vuosisadalla, ja maist. V. Kotkanen jatkaakseen tutkimuksiaan
Suomen koululaitoksen historian valaisemiseksi 19. vuosisadan
ensi puoliskolla. Päätettiin korottaa apuraha 5,000 mk:aan ja
antaa maist. Kotkaselle 3,000 ja maist. Anthonille 2,000 mk:n
suuruinen apuraha. Maist. Impivaaran suhteen oli odotettava,
saataisiinko varoja niiltä liikkeiltä, joiden puoleen oli kään-
nytty; jos tulos olisi kielteinen, antaa Seura Attilan rahaston
korkovaroista hakijalle noin 1,500 mk:n suuruisen apurahan.
Apuhan saajain oli jätettävä Seuralle vuoden kuluttua kerto-
mus työnsä kulusta.

4 §.

Edellisessä kokouksessa pöydälle pannun kirjelmän joh-
dosta, joka koski uuden jäsenen vaalia, toimitettiin vaali sään-
töjen määräämällä tavalla, ja valittiin yksimielisesti uudeksi
tutkijajäseneksi arkkipari, filos. lis. Kaarlo Viljanti Blomstedt.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

K. W. RAUHALA.

Kokous 25 p. huhtik. 1921.

Läsnä olivat varaesimies J. Rinne, joka johti puhetta esimiehen estettynä ollessa, sekä jäsenet K. Blomstedt, K. Grotenfelt, K. O. Lindeqvist, G. Sarva, M. G. Schybergson, Gunnar Suolahti ja allekirjoittanut.

1 §.

Tarkastettiin maalisk. 31 p. pidetyn kokouksen pöytäkirja.

2 §.

Prof. Gunnar Suolahti piti esitelmän »Mielialoja maassamme Itämaisen sodan aikana». Esitelmänpitäjä huomautti, että perinnäinen vastenmielisyyys Venäjää kohtaan ei ollut kokonaan hävinnyt, mutta Venäjä oli suostuttanut yleisön itseensä niillä suurilla taloudellisilla eduilla, joita yhteys sen kanssa tuotti. Tieteellisissä ja kirjallisissa piireissäkin toivottiin sen tuottavan parhaat mahdollisuudet rauhalliselle sivistystyölle. Sensijaan vallitsi varsinkin fennomanisessa nuorisossa venäläisvastainen mieliala. Sodan aikana vaikutti Ruotsin sanomalehdistö, joka kuvasi Venäjän europalaisen sivistyksen viholliseksi ja vaati Suomen yhdistämistä Ruotsiin. Erikoisesti tuntui Ruotsin vaikutus Ahvenanmaalla sinä aikana, jolloin se oli vihollisen vallassa. Ruotsalaisten yllyttämänä osa ahvenanmaalaisia avusti vihollista ja antoi ilmi omia virkamiehiään.

3 §.

Päätettiin, että prof. K. R. Melanderin teosta »Luotsi- ja majakkalaitoksen aikaisemmista vaiheista Suomessa» ryhdyttäisiin painattamaan tämän vuoden kuluessa sarjaan »Historiallisia tutkimuksia» 4:nä numerona.

4 §.

Päätettiin Johtokunnan ehdotuksesta lähettää Kirkollis- ja opetusministeriölle kirjelmä, jossa oli pyydettyävä ministe-

rion toimenpidettä siihen, että valtion menosääntöön tulevaa vuotta varten otettaisiin 30,000 mk:n määräraha jätettäväksi Seuran käytettäväksi historiallisen kirjallisuuden kantaluotteen valmistamista varten. Kirjelmän sanamuodon sai Johtokunta määrätä.

5 §.

Tri Einar W. Juvelius oli jättänyt Seuralle näin kuuluvan anomuksen:

Historialliselle Seuralle.

Kun nyt olen saanut käsikirjotuksen tutkimukseeni »Suomen puolustuskysymys 1741—1747 ja G. F. von Rosenin määrääminen Suomen kenraalikuvernööriksi» niin valmiiksi, että voin sen jättää tarkastettavaksi, tiedustelen samalla, suostuuko Historiallinen Seura siihen, että saan alottaa painatuksen, jos tutkimukseni painettavaksi hyväksytään, jo tulevana kesänä. Tätä varten liitän »Sanomalehti Oy. Uusimaan» tekemän kustannusarvion, joka nykyisissä oloissa lienee sangen edullinen, sekä ilmoitan, että mainittu kirjapaino on suostunut odotamaan maksua tulevaan vuoteen.

Helsingissä 19. IV. 1921.

Kunnioittavimmin
Einar W. Juvelius.

Johtokunnan ehdotuksen mukaisesti päätettiin anomukseen suostua. Käsikirjoituksen tarkastajiksi valittiin professorit C. v. Bonsdorff ja K. Grotenfelt.

6 §.

Museonjohtaja M. Kauppisen tiedusteltua prof. U. L. Lehtosen kautta, voisiko Seura ottaa osaa Porin rykmentin historian painatuskustannusten suorittamiseen, sekä pyydettyä Seuran lausuntoa tri Einar W. Juveliuksen pätevyydestä historian kirjoittajaksi, päätettiin vastata, että Seura ei voinut sitoutua

mihinkään kustannusten suhteen; lausunnon antaminen tri Juveliuksen pätevyydestä jätettiin toimikunnalle, johon valittiin professorit C. v. Bonsdorff, K. Grotenfelt ja Gunnar Suolahti, ja joka sai Seuran puoleen kääntymättä antaa vastauksen asianomaiselle.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

K. W. RAUHALA.

Kokous 30 p. toukok. 1921.

Läsnä olivat jäsenet A. R. Cederberg, K. Grotenfelt, K. R. Melander ja allekirjoittanut.

1 §.

Esimiehen ja varaesimiehen estettyinä ollessa valittiin puhetta johtamaan prof. K. Grotenfelt.

2 §.

Tarkastettiin huhtik. 25 p. pidetyn kokouksen pöytäkirja.

3 §.

Prof. A. R. Cederberg esitti tietoja suomalaisista ja inkeriläisistä ylioppilaista Tarton ja Pärnun yliopistoissa 1600- ja 1700-luvuilla. Esitys julkaistaan eri kirjoituksena Historiallisessa Arkistossa.¹

4 §.

Johtokunnan esityksestä päätettiin antaa Historialliselle Aikakauskirjalle, joka oli julkaissut prof. K. Grotenfeltin 60-vuotispäiväksi juhlanumeron, mihin useat Seuran jäsenetkin olivat jättäneet kirjoituksia, lisäävustusta 2,500 mk.

¹) Julkaistu Hist. Arkiston 29:ssä osassa.

5 §.

Koska varoja ei vielä oltu saatu liikkeiltä, joiden puoleen oli käännytty, taloushistoriallisten tutkimusten tukemiseksi, päätettiin Johtokunnan ehdotuksesta, että Seuran aikaisemmin tekemän päätöksen mukaisesti maist. Heikki Impivaaralle annettaisiin Attilan rahaston korkovaroista 1,500 mk:n suuruinen apuraha, suoritettuna etumaksuna, joka oli korvattava mainittuun rahastoon, jos lisävaroja saataisiin.

6 §.

Maist. Imari Manninen oli jättänyt Seuralle seuraavan kertomuksen ja anomuksen:

Suomen Historialliselle Seuralle.

Se työ, jota arv. Seuran kahteen kertaan (27/5 1918 ja 15/1 1919) myöntämällä kannatuksella olen tehnyt itä-Karjalan ja erikoisesti Iiomantsin pitäjän historian tutkimuksessa, on nyt johtanut siihen tulokseen, että minulla on jätettävänä Seuralle valmis käsikirjoitus »Tutkimuksia Pohjois-Karjalan vanhanaikaisen talouden alalta». Kuten aikaisemmista Seuralle antamistani kertomuksista on ilmennyt, olen suorittanut aineskeruuta paitsi syyslukukauden 1918 Helsingissä ja eri aikoina Viipurin hovioikeuden, Savonlinnan tuomiokapitulin ja Iiomantsin ruunuvoudin arkistossa Joensuussa, myöskin paikan päällä Iiomantsissa kesällä 1918.

Kun taloudellinen elämä kieltämättä on tärkeintä, mitä kansalla elämässään on ollut omaansa, olen huomannut sopivimmaksi, ruvetessani tietojani liittelemään kokonaisuuksiksi, ottaa ensinnä käsille juuri tämän puolen. Kuten nimestä ja vielä enemmän sisällöstä käynee ilmi, olen ottanut tehtäväni osaksi historialliselta osaksi kansatieteelliseltä kannalta, koettaen todeta vanhanaikaisia piirteitä ja puolia pohjoisen Karjalan taloudellisessa elämässä varsinkin 1600- ja 1700-luvuilla. Silti en ole jättänyt ottamatta huomioon kehitystä, missä sitä on ollut

havaittavissa, vaan olen päinvastoin todennut sen tapahtumisen varsinkin hyödyn aikakauden loppupuolella ja sen jälkeen.

Pyydän jättää käsikirjoitukseni arv. Seuralle tarkastettavaksi ja sitten toivoakseni julkaistavaksi niin pian kuin Seuran mahdollisuudet sen sallivat.

Naantalissa 18. 5. 1921.

Kunnioittavimmin
Ilmari Manninen.

Päätettiin Johtokunnan ehdotuksen mukaisesti, että anomus ratkaistaan vasta sitten, kun tarkastajat, joiksi valittiin professorit Väinö Voionmaa ja K. R. Melander, olivat käsikirjoituksen lukeneet ja antaneet siitä lausuntonsa.

7 §.

Esitettiin maist. A. Karjalaisen anomus, joka oli näin kuuluva:

Suomen Historialliselle Seuralle.

Kun minä allekirjottanut olen aivan varaton ja velkaantunut, pyydän nöyrimmästi, että Historiallinen Seura ottaisi asettamallaan ehdoilla julkaisuihinsa väitöskirjani, joka käsittelee Oulun kaupungin kauppaa ja meriliikettä vv. 1721—1765, jolloin itse maksaisin puolet painatuskustannuksista, tai että Historiallinen Seura, kun en vielä voi tarkalleen määritellä teoksen suuruutta (vähintään sitä tulee painettuna noin 650 sivua), hyväntahtoisesti myöntäisi jonkun määrätyn summan, esim. 25,000 mk., painatuksen avustamiseen ensi vuoden varoistaan.

Helsingissä 19 p. toukok. 1921.

Kunnioittaen
Aukusti Karjalainen.
Maisteri.

Johtokunnan lausunnon mukaisesti päätettiin, että kysymystä teoksen julkaisemisesta ei voitu ottaa harkittavaksi, ennenkuin tekijä oli neuvotellut ja sopinut teoksen suunnitelmasta ja kokoonpanosta Seuran valitseminen tarkastajain kanssa. Tarkastajiksi määrättiin professorit A. H. Virkkunen ja K. Grotenfelt.

8 §.

Maist. Jalmari Jaakkolalta oli saapunut näin kuuluva kirjelmä:

Suomen Historialliselle Seuralle.

Siltä varalta, ettei allekirjoittanut onnistu saamaan kustantajaa valmistamalleen tutkimukselle »Pyhän Eerikin pyhimystraditsionin, kultin ja legendan synty», joka käsittää 308 konekirjoitettua sivua ja johon tutkimukseen valmiiksi suunniteltuna jatkona vielä tulisi edellisen kanssa analoginen noin 100 konekirjoitettua sivua käsittävä esitys pyhän Henrikin traditsionin, kultin ja legendan synnystä, kääntyy allekirjoittanut täten Historiallisen Seuran puoleen anomuksella, että Historiallinen Seura avustaisi mainitun tutkimuksen julkisuuteen saattamista painamalla sen joko kokonaan seuran kustannuksella tai ainakin myöntämällä niin runsaan painatusavun kuin Historialliselle Seuralle on mahdollista. Anomukseni tueksi pyydän saada esittää seuraavaa.

Käsikirjoituksena valmiina oleva ja akateemiseksi väitöskirjaksi suunniteltu tutkimukseni pyhän Eerikin pyhimystraditsionin, kultin ja legendan synnystä ynnä miltei valmis saman metoodin mukainen jatko pyhän Henrikin traditsionin, kultin ja legendan synnystä on esityö, jonka olen monivuotisten Suomen varhaisempaa keskiaikaa koskevien tutkimusteni kuluessa katsonut välttämättömäksi ennenkuin voin saattaa painokuntoiseen asuun suunnittelemani yksityiskohtaisen ja systemaattisen esityksen Suomen varhaisemman keskiajan historiasta. Alku täten suunnittelemastani teoksesta käsittäisi esityöni jälkeen ajan n. s. »ensimmäisestä» ristiretkestä n. s. »toiseen» ristiretkeen ja joutuu sen lopullinen valmistuminen suuresti riippumaan

siitä, milloin saan mainitut legendatutkimukseni julkisuuteen. Rohkenenkin senvuoksi toivoo, että Historiallinen Seura tekemällä tutkimukseni ilmestymisen mahdolliseksi avustaisi osaltaan tutkimuksia kansamme alkuhistorian vaivaloisella työvai- niolla.

Myöskin pyynnölleni, että Historiallinen Seura painattaisi tutkimukseni kokonaan omalla kustannuksellaan, rohkenen toivoo arvoisan seuran puolelta ymmärtämystä. Vaikka minua an- muksen tekijänä voitaneekin katsoa jääviksi esittämään käsi- tystäni sen työn laadusta ja laajuudesta, jota valmistunut teok- seni ja sen jatkosuunnittelut edellyttävät, niin rohkenen kui- tenkin toivoo arvoisan Historiallisen Seuran jäsenten myöntä- vän, että lähteistä niin köyhän ajan kuin Suomen keskiajan alkuhistorian käsitteleminen on, kysyy siltä, joka tahtoo lähtei- den harvoille kiinnepisteille rakentaa jonkinlaisen ymmärrettä- vän kokonaiskuvan kehityksestä, huomattavaa esivalmistusta ja paljoo vaivaloisempaa ja pitempiaikaista työtä kuin siltä, joka kirjoittaa esim. vastaavankokoisen tutkimuksen Suomen myöhemmän historian alalta. Luonnollisena seurauksena tästä on, että edellisellä alalla myöskin paljoo runsaamat opintomenot ovat välttämättömät kuin jälkimäisellä.

Tältä näkökannalta lähtien korvaisi tavanmukaista run- saampi painatusapu edes vähän niitä suhteellisesti runsaita menoja, joihin varsinkin varhaisemman keskiaikamme tutkija tosin vapaaehtoisesti mutta kuitenkin samalla koko kansamme historiantutkimukselle hyödyksi on pakotettu.

Siltä varalta, että seura kannattaisi ylläesitettyä ano- musta, liitän mukaan kirjapainon tekemän laskelman tutkimuk- seni koosta samoin kuin sieltä saamani kustannusarvion pai- natuksesta.

Suomen Historiallisen Seuran kannatusta toivoen

Jalmari Jaakkola.

Teos, jonka professorit K. Grotenfelt ja v. Bonsdorff oli- vat tarkastaneet, päätettiin julkaista sarjassa »Historiallisia tut-

kimuksia», 5:nä numerona. Seura oli suorittava kustannuksista $\frac{3}{4}$ -osaa, kuitenkin korkeintaan 18,000 mk., jos teos tulee sisältämään kirjelmässä mainitut tutkielmat pyhästä Eerikistä ja pyhästä Henrikistä, mutta korkeintaan 13,500 mk., jos se käsitteää vain ensinmainitun tutkimuksen. Päätös katsottiin tarkistetuksi.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

K. W. RAUHALA.

Kokous 26 p. syysk. 1921.

Läsnä olivat Seuran kunniajäsen J. R. Danielson-Kalmari, varaesimies J. Rinne, joka johti puhetta esimiehen estettynä ollessa, ja jäsenet K. Blomstedt, K. R. Melander, W. Tawaststjerna ja allekirjoittanut sekä 1:ssä §:ssä mainitun esitelmän aikana myös muutamia muita Seuran jäseniä sekä yleisöä n. 80—90 henkeä.

1 §.

Valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmari piti esitelmän »Suomen itsenäisyysuunnitelmista Y. M. Sprengtportenin siirtymisestä Venäjälle sodan alkuun 1788».

2 §.

Tarkastettiin toukok. 30 p. pidetyn kokouksen pöytäkirja.

3 §.

Valtioneuvos W. Tawaststjernan ehdotettua, että ryhdyttäisiin toimiin, jotta historiallista kirjallisuutta edelleen lähetettäisiin Suomesta Vatikaanin kirjastoon, päätettiin asettua yhteyteen yliopiston kirjaston kanssa asian edistämiseksi, ja Johtokunta valtuutettiin ryhtymään niihin toimiin, jotka se saamiensa tietojen perusteella piti sopivina.

4 §.

Otettiin harkittavaksi kysymys maist. Ilmari Mannisen Seuralle aikaisemmin painettavaksi tarjoaman teoksen julkaisemisesta, joka teos koskee Pohjois-Karjalan taloudellisia oloja. Tarkastajien, professorien K. R. Melanderin ja V. Voionmaan puoltavan lausunnon perustuksella ja Johtokunnan ehdotuksen mukaisesti päätettiin teos ottaa Seuran julkaisuihin ehdolla, että tekijä suorittaa tarkastajien tarpeellisina pitämät täydennykset ja että painatukseen ryhdytään vasta sitten, kun Seuran rahavarat sen sallivat.

5 §.

Päätettiin Johtokunnan esityksestä, että tri Juveliuksen pian ilmestyvästä teoksesta otettaisiin varsinaisen 500 kpl:een painoksen lisäksi 50 kpl:een ylipainos, josta tri Juvelius oli saava 25 kpl. ilmaiseksi.

6 §.

Ilmoitettiin, että sittenkuin Johtokunnalle oli saapunut kutsu olemaan läsnä vuorineuvos Seth Sohlbergin hautapatsaan paljastamistilaisuudessa Viipurissa maanantaina syyskuun 19 p:nä, oli Johtokunnan toimesta tilaisuudessa laskettu Seuran puolesta seppele. Laskemisen oli toimittanut tri G. Sarva.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

K. W. RAUHALA.

Kokous 31 p. lokak. 1921.

Läsnä olivat esimies A. H. Virkkunen sekä jäsenet K. Grotenfelt, K. R. Melander, J. W. Ruuth, G. Sarva, M. G. Schybergson, W. Tawaststjerna ja allekirjoittanut ja Seuran asiamies P. Toikka.

1 §.

Tarkastettiin syysk. 26 p. pidetyn kokouksen pöytäkirja.

2 §.

Tri Jalmari Jaakkolan tiedustelun johdosta päätettiin, että jos hän tahtoo julkaista Seuran julkaisuihin tulevan teoksensa muualla myös ruotsinkielisenä, voi se tapahtua ilman ehtoja Seuran puolelta.

3 §.

Määrättiin Johtokunnan ehdotuksen mukaisesti hinnaksi tri Jalmari Jaakkolan teokselle »Pyhän Eerikin pyhimystraditsionin, kultin ja legendan synty» 25 mk., tri E. W. Juveliuksen teokselle »Suomen puolustuskysymys 1741—1747 ja G. Fr. v. Rosenin määrääminen Suomen kenraalikuvernööriksi» 15 mk. ja Historiallisen Arkiston 29:lle osalle 25 mk.

4 §.

Ilmoitettiin, että Johtokunta oli hyväksynyt vakinaiseksi kannattajajäseneksi museonjohtaja Matti Kauppisen Porista ja vuosijäseneksi varatuomari Aarne Gummeruksen Vaasasta.

5 §.

Esitettiin Suomen Valtamerentakaisen Kauppa O. Y:n kirjelmä, jossa ilmoitettiin, että yhtiön taholta ei voitu antaa avustusta Seuran esittämään tarkoitukseen.

6 §.

Päätettiin, että Seuran jäsenen prof. K. A. Bergholmin täyttäessä marrask. 6 p. 80 vuotta oli Seuran onnentoivotuksen esittävä lähetystö, johon kuuluivat prof. K. Grotenfelt, tri P. Nordmann ja lehtori J. M. Salenius, ja oli prof. Grotenfelt huolehtiva asiaan kuuluvista seikoista.

7 §.

Prof. K. R. Melander piti esitelmän »Tietoja tilattomasta väestöstä Suomessa aikaisimmista ajoista 16-sataluvun loppupuolelle saakka». Hän mainitsi, että tilattomista maassamme tavataan tietoja asiakirjoissa jo 1300-luvulla. Heidän joukossa oli silloin runsaasti loisia. Uudella ajalla lisääntyvät heitä koskevat tietolähteet paljon. 1500-luvulla heistä puhutaan useissa tilikirjoissa ja 1600-luvulla saadaan tällaisia tietoja suuret määrät tuomiokirjoista. Loisia tavataan jo aikaisin 1500-luvulla Savossa ja osa siellä olevista kirvesmiehistä on tilattomaan luokkaan luettava. Satakunnassakin oli kirvesmiehiä, vaikka ne tulevat puheeksi vasta 1600-luvun tuomiokirjoissa. He olivat tilattomia, jotka samaten kuin Savon ja 1600-luvun Karjalan kirvesmiehet viljelivät kaskia. Nähtävästi oli tällaisia kirvesmiehiä muuallakin maassamme. Sekä Savossa että Satakunnassa mainitaan tilikirjoissa runsaasti miehiä taloissa, monta vertaa enemmän kuin talon viljelykseen tarvittiin. Satakunnassa niitä nimitettiin isännän miesavuiksi. Luultavasti oli näistä lisämiehistä taloissa suuri osa loisten kannalla ja sai elatuksensa kaskenviljelyksestä ja nähtävästi myöskin kalastuksesta ja metsästyksestä. Hämeessä puhutaan eräässä sen tilissä 1500-luvun loppupuolella maakunnassa olevista lukuisista loisista, jotka harjoittivat kaskenviljelystä, kalastusta ja metsästystä. Näitä elinkeinoja harjoittaessaan he tekivät tilanomistajille vahinkoa ja joutuivat heidän vihoihinsa. Rannikkoseudulla ei mahtanut olla tilattomia aivan paljon, eivätkä he näytä tehneen talollisille mainittavaa vahinkoa 1500-luvulla, niinkuin huomaa eräästä Porvoon läänin tilistä 1500-luvun lopulta.

Rangaistukseksi tilattomille heidän aikaansaamastaan vahingosta tuli enimmäkseen kylästä karkoittaminen ja heidän asuntojensa hajoittaminen, jos sellaisia oli. Kun Ruotsin ensimmäinen metsäasetus oli julkaistu 1647, ruvettiin siihen perustuen useammin kuin ennen ahdistamaan tilattomia varsinkin heidän kaskenviljelyksensä johdosta, jolla he metsiä hävittivät. Sen lisäksi heitä syytettiin luvattomasta metsänhakuusta rakennusaineitten saantia varten, kalastuksesta ja metsästyksestä

omin luvin, aitausten hävittämisestä, heinäin korjaamisesta muitten metsäahoilta sekä pellonpientareilta y. m. pienemmistä omavaltaisuuksista. Rangaistukseksi näistä rikoksista tuli edellämainittu karkoitus kylästä ynnä rakennusten hajoittaminen. Mutta sen lisäksi oli kruunulle sakkoina maksettava, mitä he luvattomasti olivat saaliiksi saaneet. Toisinaan määrättiin, että tällaiset tilattomat rangaistukseksi pakotettaisiin palvelukseen; sotaväkeen otettiin heitä myöskin usein, jos olivat sota-palvelukseen sopivia. Kerran rangaistiin loisia sillä, että heidät määrättiin auttamaan maantienrakennuksessa niitä talol-lisia, joiden luona asuivat.

8 §.

Prof. K. Grotenfelt esitti muutamia tietoja suomalaisen kansallis- ja erikoistunteen ilmauksesta 1600-luvun loppupuolella. Niin esim. rahvaan valtiopäiväedustajain jättämässä vali-tuksissa 1670-luvun valtiopäivillä tavataan useita pyyntöjä, että Suomeen asetettaisiin virkoihin ainoastaan kotimaisia, tai ainakin suomenkieltä osaavia henkilöitä, »koska sitä on suuresti tarpeen kaikissa säädyissä». Tekivätpä talonpoikaissäädyn suo-malaiset edusmiehet kerran (nähtävästi 1672) yhteisen anomuk-sen tästä asiasta. Huomattavat ovat myöskin niillä ja seuraavilla valtiopäivillä tehdyt pyynnöt, että nuori kuningas tekisi matkan Suomeen, itse tutustuakseen sen oloihin. Aatelissäädystä maaherra E. J. Creutz 1668 tervakomppaniasta keskusteltaessa panee vastalauseen sitä vastaan, että Ruotsissa päätetään asioista, jotka etupäässä koskevat Suomea, ja pitää kohtuuttomana, että suomalaisia verotetaan Ruotsissa rakennettavaa kanavaa varten. Toinen aatelismies Ekelöf valittaa, että suomalaisia syrjäytetään virkoja täytettäessä. Valtiopäivillä 1689 Suo-mesta, Hollolan kihlakunnasta, uudestaan valitettiin, että sinne lähetetyt upseerit eivät osaa suomea, ja pyydettiin suomea tai-tavia. Hallitus kuitenkin vastasi, että sopiviksi huomatu-t Suomen kansakunnan jäsenet kyllä virkoihin asetetaan, mutta ettei yksistään suomenkielen takia voida ketään nimittää.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

K. W. RAUHALA.

Vuosikokous 9 p. marrask. 1921.

Läsnä olivat kunniajäsen J. R. Danielson-Kalmari, esimies A. H. Virkkunen, tutkijajäsenet K. Blomstedt, K. Grotenfelt, U. L. Lehtonen, K. R. Melander, G. Rein, J. W. Ruuth, Martti Ruuth, G. Sarva, G. Schauman, M. G. Schybergson, W. Tawaststjerna ja allekirjoittanut sekä Seuran ulkopuolelta n. 30 henkilöä.

1 §.

Eroava esimies prof. A. H. Virkkunen piti juhlaesitelmän aineesta »Matti Pohto, suomenkielisten kirjojen kerääjä».

2 §.

Allekirjoittanut sihteeri luki seuraavan vuosikertomuksen:

V u o s i k e r t o m u s t o i m i n t a v u d e l t a 1 9 2 0 - 1 9 2 1 .

Kuluneen toimintavuoden aikana eivät yleiset edellytykset historiallisen tutkimustyön harjoittamiselle ole sanottavasti muuttuneet siitä mitä ne ovat olleet lähinnä edellisinä toimintavuosina. Elinkustannukset ovat yhä pysyneet korkeina, mikä estää monia pitkällisiin tutkimustöihin antautumasta, ja kalliit painatuskustannukset vaikeuttavat tutkimusten tuloksien julkisuuteen saattamista. Näyttää kuitenkin siltä, että vaikeuksista huolimatta viime aikoina useampia alottelijoita on ryhtynyt historiallisia opintoja harjoittamaan, kuin joku aika sitten, ja sen johdosta on syytä toivoa, että historian tutkimuksen alalle jälleen alkaa kehittyä työvoimia enemmän kuin miltä näytti viime toimintavuoden päättyessä. Toiselta puolelta nuoremmat tieteenharjoittajat ovat ryhtyneet, kylläkin suurin uhrauksin, saattamaan julkisuuteen aikaisempien tutkimustensa tuloksia. Siitä seuraa, että kulunut toimintavuosi ei suinkaan näytä köyhältä historiatieteelliseen työskentelyyn nähden.

Huomattavampia sisäisiä järjestelykysymyksiä ei ole tullut Seurassa esille. Sen jälkeen kuin säännöt uudessa muodossa

saivat edellisessä vuosikokouksessa vahvistuksen, on niiden pohjalla Seuran toiminta kulkenut säännöllistä latua. Ainoa järjestelytoimi, joka ansaitsee mainitsemisen, koskee Seuran julkaisujen myyntiä, joka on järjestetty toimitettavaksi suoraan julkaisuvarastosta kirjakauppojen välityksellä.

Kokouksia on pidetty kaikkiaan 9, tämä vuosikokous niihin luettuna. Yksi niistä oli järjestetty julkiseksi esitelmäkokoukseksi, jossa esitelmän piti Seuran kunniajäsen valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmari, ja johon oli saapunut erittäin runsaasti yleisöä.

Seuraavista aineista on pidetty esitelmiä tai esitetty tieteellisiä tiedonantoja:

Seuran jäsenet:

Kunniajäsen valtioneuvos *J. R. Danielson-Kalmari*, Suomen itsenäisyysuunnitelmat Y. M. Sprengtportenin siirtymisestä Venäjälle sodan alkuun 1788.

Tutkijajäsenet: Prof. *A. R. Cederberg*, Suomalaiset ja inkeriläiset ylioppilaat Tarton—Pärnun yliopistossa 1690—1710.

Prof. *K. Grotenfelt*, Vangeista Suuren Pohjan sodan aikana. *Sama*, Todistuksia suomalaisen kansallistunteen esiintymisestä 1600-luvulla.

Prof. *K. R. Melander*, Tietoja Pietari Brahen aikeista perustaa kaupunki lahjoitustiloilleen Paraisten pitäjässä.

Sama, Tietoja irtolaisväestöstä Suomessa aikaisimmista ajoista 16-sataluvun lopulle.

Tri *G. Rein*, Muutamia tietoja Olli Tiaisesta ja taisteluista Karjalassa syksyllä 1808.

Tri *J. Rinne*, Alustavia tietoja eräästä Nousiaisissa tavatusta hautakivestä.

Sama, Lounais-Suomen valloituksesta.

Prof. *G. Suolahti*, Mielialoja maassamme Itämaisen sodan aikana.

Prof. *A. H. Virkkunen*, Matti Pohto, suomenkielisten kirjojen kerääjä.

Muut tieteen harjoittajat:

Maist. V. Kotkanen, Suomen koululaitoksen kehityksestä
19. vuosisadan ensi puoliskolla.

Niinkuin edellisen toimintavuoden aikana muodostavat nytkin julkaistun historiallisen kirjallisuuden joukossa Seuran jäsenten valmistamat teokset huomattavimman osan. Niinpä on ilmestynyt valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmarin suuresta Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää koskevasta teoksesta Kustavilaisen ajan historian 1:nen nide, prof. G. Suolahden tutkimus Suomen papistosta 1600- ja 1700-luvuilla, tri S. Nordenstrengin laajasta Porvarissäädyn historiasta pari osaa ja prof. K. Grotenfeltin teoksesta Suomen historia Ruotsin mahtavuuden aikakaudella, II nide, tärkeimmät tässä mainitakseni.

Myöskin Seuran omissa julkaisuissa on useita teoksia ilmestynyt tai juuri valmistumassa.

Sarjan »Historiallisia tutkimuksia» 3:na numerona on ilmestynyt tri Kaarlo Blomstedtin laaja tutkimus »Henrik Klaunpoika Horn. Ajankuvaus», I osa.

Samana sarjana 5:n numeron muodostaa tri Jalmari Jaakkolan teos »Pyhän Eerikin pyhimystraditsionin, kultin ja legendan synty».

Tri E. W. Juveliuksen tutkimus »Suomen puolustuskysymys vuosina 1741—1747 ja v. Rosenin määrääminen Suomen kenraalikuvernööriksi» ilmestyy toisena vihkona numeroa 2 sarjassa »Historiallisia tutkimuksia». Teos on jo melkein kokonaan painettu.

Tähän vuosikokoukseen on valmistunut »Historiallisen Arkiston» 29:s osa. Laajempia tutkimuksia julkaisevat siinä valtionarkistonhoitaja tri J. W. Ruuth ja prof. A. R. Cederberg sekä maisterit Ilmari Manninen ja J. E. Roos, ja tieteellisiä ilmoituksia professorit K. Grotenfelt, K. R. Melander, K. O. Lindeqvist ja R. Cederberg, lehtori J. M. Salenius, hra Armas Salenius, maisteri E. A. Virtanen ja allekirjoittanut. Vielä sisältyy nidokseen Maakunta-arkistovaliokunnan mietintö v:ltä 1919, Seuran pöytäkirjat 27 päivästä tammik. 1919 25 p:ään toukok. 1920 sekä Seuran uudet säännöt.

Seuran julkaisuihin on päätetty ottaa seuraavat tutkimukset:

Prof. K. R. Melanderin tutkimus »Luotsi- ja majakkalaitoksen aikaisemmista vaiheista Suomessa», painatetaan sarjaan »Historiallisia tutkimuksia».

Maist. Ilmari Mannisen teos »Tutkimuksia Pohjois-Karjalan vanhanaikaisen talouden alalta» julkaistaan sitten, kun Seuran rahavarat sallivat painatukseen ryhtymisen.

Historialliseen Arkistoon painatetaan m. m. E. G. Palménin laatima Elmgrenin elämäkerta, jonka viimeisteleminen prof. K. Grotenfelt on ottanut suorittaakseen.

Kysymys maist. A. Karjalaisen tutkimuksen painattamisesta, joka tutkimus koskee Oulun kaupungin kauppaa ja meriliikettä 1721—1765, on jätetty toistaiseksi ratkaisematta.

Sittenkuin Valtioneuvoston kanslian kirjelmällä lokak. 22 p:ltä 1920 Seuralle oli saapunut ilmoitus, että allekirjoittaneen laatima Senaatin historian toinen osa saatiin erinäisin ehdoin painattaa Valtioneuvoston kirjapainossa, voitiin painatus alkaa ja on se nykyisin melkein kokonaan loppuun suoritettu.

Kun Historiallinen Aikakauskirja julkaisi prof. K. Grotenfeltin 60-vuotispäiväksi juhlanumeron, mihin monet Seuran jäsenetkin olivat jättäneet kirjoituksia, annettiin Aikakauskirjalle tavallisen vuosittaisen avustuksen lisäksi erityinen avustus 2,500 mk.

Julkaisujen vaihtoon on ruvettu Turun ruotsalaisen yliopiston kanssa.

Niihin tehtäviin, jotka Seura on asettanut suoritettavakseen, on kuulunut historiallisen kirjallisuuden kantaluettelon valmistaminen. Kun varat eivät ole riittäneet aikeen toteuttamiseen, on Kirkollis- ja opetusministeriön toimenpidettä pyydetty siihen, että Seuralle annettaisiin valtionvaroista 30,000 mk:n määräraha käytettäväksi mainitun luettelon valmistamista varten.

Seura on kuluneen toimintavuoden aikana saattanut jakaa muutamia apurahoja. Sen käytettävänä olevista varoista Suomen 19. vuosisadan historian tutkimiseksi jaettiin tutkimus- ja matka-apurahana maist. V. Kotkaselle Suomen koululaitoksen

historian tutkimiseksi 19. vuosisadan ensi puoliskolla 3,000 mk. Maist. E. Anthonille annettiin tutkimuksen valmistamiseksi aineesta »Jakob Tengström ja kirkkohallinto Turun hiippakunnassa hänen piispana ollessaan jälkeen 1808» 2,000 mk.

Maist. Heikki Impivaaralle annettiin Raahan kauppaoloja koskevain tutkimusten jatkamiseksi Attilan rahaston korko-
varoista 1,500 mk:n suuruinen apuraha.

Jully Ramsayn palkinto persoonahistoriallisista teoksista 900 mk. annettiin kirjastonhoitaja maist. Atle Wilskmanille hänen teoksestaan »Släktbok» sekä palkinto Viipurin historiaa koskevista teoksista 900 mk. yhteisesti majuri L. Grandellille ja kapteeni H. Nurmiolle teoksesta »Viborgs erövring», »Viipurin valloitus».

Käsiteltävinä ovat olleet myös seuraavat asiat:

On päätetty ryhtyä toimiin, jotta historiallista kirjallisuutta edelleen toimitettaisiin Suomesta Vatikaanin kirjastoon.

Seuralle tehtyyn tiedusteluun, voisiko se ottaa osaa Porin rykmentin historian painatuskustannusten suorittamiseen, oli sen pakko vastata, että sen täytyi olla sitoutumatta mihinkään kustannusten suhteen, mutta sitävastoin se päätti antaa siltä pyydetyn lausunnon historian kirjoittajaksi ajatellun henkilön pätevydestä. Toimikuntaan, joka antoi mainitun lausunnon, kuuluivat professorit C. v. Bonsdorff, K. Grotenfelt ja G. Suolahti.

Muut toimikunnat ovat olleet samat kuin edellisen toimintavuoden kuluessa ja niiden kokoonpanokin on ollut entinen. Toimikunnat ovat: Biografisen Nimikirjan toimikunta, hopeaveroluettelotoimikunta, toimikunta vanhempien maa- ja verokirjain julkaisemista varten, toimikunta Ison vihan asiapapereiden keräämistä ja julkaisemista varten, toimikunta 19. vuosisadan Suomen historiaa varten ja toimikunta L. G. v. Haartmanin paperien keräämistä ja julkaisemista varten. Kaikkien näiden toimikuntien työ on ollut monista syistä vähäistä tai kokonaan keskeytyneenä.

Johtokunta on pitänyt 8 kokousta.

Seuran vakinaisena edustajana Suomalaisen kirjallisuuden

edistämisrahaston toimikunnassa on ollut prof. K. O. Lindqvist, varaedustajana tri G. Sarva. Muuten on Seuran edustus ollut entinen. Suomen kotiseutututkimuksen keskusvaliokunnassa on ollut edustajana prof. K. R. Melander, eri seurain paikannimitoimikunnassa prof. V. Voionmaa, Tieteellisten seurojen talon valtuuskunnassa prof. K. Grotenfelt vakinaisena ja prof. U. L. Lehtonen varaedustajana, Tieteellisten seurain edustajakomiteassa tutkijainkokousten valmistamista varten valtion-arkistonhoitaja tri J. W. Ruuth.

Uudeksi tutkijajäseneksi on valittu filos. tohtori arkkivari Kaarlo Viljanti Blomstedt. Vakinaisia kannattajajäseniä on otettu 1 ja vuosijäseniä 1. Seuraan kuuluu paitsi kunniajäsentä, tutkijajäseniä 33, vakinaisia kannattajajäseniä 136 ja vuosijäseniä 4.

Esimiehenä on toiminut professori A. H. Virkkunen, varaesimiehenä intendentti tri J. Rinne, kokoelmien hoitajana tri G. Sarva, rahavarainhoitajana prof. K. Grotenfelt, taloudellisenä neuvottelijana prof. K. R. Melander ja sihteerinä allekirjoittanut. Tilintarkastajina ovat olleet prof. G. Suolahti ja piispa J. Gummerus sekä tilintarkastajain varamiehinä prof. Martti Ruuth ja dosentti G. Rein.

Helsingissä marrask. 9 p. 1921.

K. W. RAUHALA.

3 §.

Kokoelmienhoitaja tri G. Sarva esitti seuraavan vuosikertomuksen:

Kertomus Suomen Historiallisen Seuran kokoelmien hoidosta 1920°/₁₁—^o/₁₁1921.

Seuran *arkistovarot* ovat karttuneet sen johdosta, että vuoden 1867—1868 katovuosien muistojen keräämistä varten asetettu komitea sen kokoelman lisäksi, minkä komitea jo edellisellä vuonna jätti arkistoon säilytettäväksi, on siirtänyt arkis-

toon muntamia sille tämän jälkeen saapuneita muistelmakirjoituksia. Niinikään ovat Seuran entinen sihteeri professori U. L. Lehtonen sekä Seuran nykyinen sihteeri dosentti K. W. Rauhala jättäneet arkistoon painettujen pöytäkirjojen käsikirjotuksia sekä pöytäkirjakonsepteja ja sihteereille saapuneita kirjeitä. — Toimintavuoden aikana on vain yksi tutkija käyttänyt Seuran arkistoa tutkimustarkoituksessa.

Seuran kirjastoon on saatu lahjana tuomari H. J. Bostromiltä Vaasasta hänen julkaisemansa teos »Vasa Hofrätts Presidenter, Ledamöter och Tjänstemän 1776—1914». Sitäpaitsi on kirjastoon tullut vaihto- ja lahjakappaleina Helsingin yliopistolta, Turun ruotsalaiselta akatemialta, erinäisiltä virkakunnilta sekä koti- ja ulkomaisilta seuroilta yhteensä 95 nidettä. Toimintavuoden kuluessa on Seura ryhtynyt julkaisujen vaihtoon useiden ulkomaisten tieteellisten seurojen kanssa ja seuraavat seurat ovat sille lähettäneet painotuotteita: Tarton yliopisto, Eesti Kirjanduse Selts; Kgl. Norske Videnskabers Selskab i Trondhjem; Die Bayerische Akademie der Wissenschaften; Schweizerisches Landesmuseum; Verein für hansische Geschichte; Verein für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde; Verein für mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde; Verein für hamburgische Geschichte; Historischer Verein für Niedersachsen; Reale Accademia Nazionale dei Lincei. — Seuran kirjavarjoista on toimintavuoden kuluessa kolme Seuran jäsentä lainannut yhden tai useampia teoksia.

Helsingissä marraskuun 9 p. 1921.

Gunnar Sarva.

4 §.

Rahavarainhoitaja prof. K. Grotenfelt esitti selostuksen rahavarain tilasta. Kun tilejä ei oltu voitu päättää, koska kaikkia tarvittavia tietoja ei ollut saapunut, eikä siis tilejä oltu voitu tarkastaa, päätettiin, että tilintarkastajain kertomus ja päättäminen tilivapauden myöntämisestä lykätään seuraavaan kokoukseen.

Suomen historiallisen Seuran rahastojen tili ³¹/₁₀1920—³¹/₁₀1921.

V a s t a t t a v a a :

Säästö edell. tilivuodelta		610,596: 12
T u l o j a : Myydyistä kirjoista	1,992: 53	
Valtioapu	19,250: —	
Ylim. valtioapu	18,550: —	
Furuhjelmin rahastosta ..	2,000: —	
Vuosi- ja keräysmaksuja	6,200: —	
Korkoja	37,980: 13	85,972: 66
		<u>Yhteensä 696,568: 78</u>

V a s t a a v a a :

M e n o j a : Palkat	4,300: —	
Kirjapainolaskut	52,861: 51	
Palkintoja, avustuksia ..	9,550: —	
Hist. Aikakauskirjan kan- natus	10,000: —	
Kaikellaista (korrehtuuri, käännöstö, lähetyksiä, il- moituksia y. m.)	2,302: 35	
W. Söderströmin osakkeita (pääomalisäystä)	2,005: —	79,013: 86
		<u>Jää säästö ensi vuodeksi 617,554: 92</u>

Suomen Historiallisen Seuran rahastojen tila ³¹/₁₀ 1921.

Seuran yleinen rahasto, vapaasti käy- tettävät keräysvarat siihen luettuina, on nykyään		373,641: 34
ja erikoisrahastojen yhteissumma ..		243,913: 58
eli kaikki varat yhteensä		<u>617,554: 92</u>

Seuran varat ovat nykyään seuraavalla tavalla sijoitetut:

Turun kaupungin 5 % obligatsioneja (13 kpl. à 1,000:—)	13,278: 57
Suomen valtion 3 % obligatsioneja (16 kpl. à 1,000:—)	11,165: —
Tampereen pellavateht. 5½ % oblig. (8 kpl. à 1,000:—)	7,985: —
Kansallispankin osakkeita 116 kpl. ..	38,125: —
Vapaudenlainan obligatsioneja	80,000: —
Talletuksia Kansallispankissa	65,000: —
Kiinteistöpankin 5 % obligatsioneja (5 kpl. à 5,000:—)	24,145: 84
Helsingin raitiotielainan 5 % oblig. (3 kpl. à 536:—)	1,608: —
W. Söderström Oy:n osakkeita 10 kpl.	5,575: —
S. Sohlbergin rahaston tallet. Yhdys- pankissa	156,666: 67
Jully Ramsayn rahastot, Hels. kaup:n 5½ % oblig.	30,000: —
Eri tileillä Kansallispankissa	40,742: 48
Helsingin suom. säästöpankissa	8,984: 37
Länsi-Suomen pankki	39,439: 40
Savo-Karjalan pankki	75,193: 83
Yhdyspankin Oulun konttori	11,710: —
Kansallispankin Kuopion konttori ..	6,049: 99
Puhdasta rahaa kassassa	1,885: 77
	<hr/>
	Yhteensä 617,554: 92

Eri tarkoituksiin määrättyt rahastot ovat:

Senaatin historian rahasto	685: 40
Asiakirjain julkaisemisrahasto	10,943: 93
S. Sohlbergin erikoisrahasto:	
pääoma	100,000: —
korkoja	5,726: 40
	105,726: 40

Jully Ramsayn geneal. rahasto:		
pääoma	20,250: —	
korkoja	475: —	20,725: —
Jully Ramsayn Viipurin rahasto:		
pääoma	10,125: —	
korkoja	260: —	10,385: —
K. R. Melanderin rahasto:		
korot lisätään toistaiseksi pääomaan		5,746: 95
E. Aaltosen lahjoitus		7,428: 20
E. Hårdhin palkintorahasto:		
pääoma	20,400: —	
korkoja	1,870: —	22,270: —
N. Tirkkosen rahasto:		
pääoma	25,000: —	
korkoja	3,050: —	28,050: —
A. K. Attilan rahasto:		
pääoma	10,000: —	
korkoja	300: —	10,300: —
Santaholman lahjoitus		11,580: —
Fredrik Lehtisen rahasto:		
pääoma	5,183: —	
korkoja	731: 70	5,914: 70
R. v. Frenckellin lahjoitus		2,376: —
K. A. Rönholmin lahjoitus		1,188: —
H. Ignatiuksen lahjoitus		594: —

Helsingissä 31 p. lokak. 1921.

K. Grotenfelt.

5 §.

Ramsayn palkintolautakunnan jäseniksi valittiin professorit C. v. Bonsdorff ja K. Grotenfelt sekä valtionarkistonhoitaja tri J. W. Ruuth.

6 §.

Päätettiin pysyttää sihteerin ja rahavarainhoitajan palkkiot entisinä. Johtokunnan oli otettava harkittavaksi kysymys

palkkiosta, joka tulee sihteerille Seuran julkaisujen korrehtuurin lukemisesta.

7 §.

Todettiin, että sääntöjen mukaan esimieheksi siirtyy entinen varaesimies tri J. Rinne. Senjälkeen toimitettiin muiden virkailijain vaali sääntöjen määräämällä tavalla ja tuli:

varaesimieheksi piispa J. Gummerus,
sihteeriksi dosentti K. W. Rauhala,
kokoelmienhoitajaksi tri G. Sarva,
rahavarainhoitajaksi prof. K. Grotenfelt,
taloudelliseksi neuvottelijaksi prof. K. R. Melander sekä
tilintarkastajiksi prof. Martti Ruuth ja dosentti G. Rein ja
tilintarkastajain varamieheksi valtioneuvos W. Tawaststjerna ja dosentti K. Blomstedt.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

K. W. RAUHALA.

Kokous 12 p. jouluk. 1921.

Läsnä olivat kunniajäsen J. R. Danielson-Kalmari, esimies J. Rinne, jäsenet K. Blomstedt, K. Grotenfelt, J. Gummerus, K. R. Melander ja allekirjoittanut, viimem. ottamatta osaa 7:ssä ja 8:ssa pykälässä mainittujen päätösten tekoon, sekä Seuran ulkopuolelta tri A. V. Koskimies.

1 §.

Tarkastettiin lokak. 31 p. pidetyn kokouksen ja marrask. 9 p. pidetyn vuosikokouksen pöytäkirjat. Tässä yhteydessä ilmoitti prof. K. Grotenfelt, että edellisen pöytäkirjan 6:ssa pykälässä mainittu lähetystö oli esittänyt Seuran onnentoivotuksen prof. K. A. Bergholmille, joka oli sen johdosta lausunut kiitoksensa.

2 §.

Vuosikokouksessa tehdyn päätöksen mukaisesti jatkettiin vuosikokousta siihen nähden, mikä koski tilien tarkastusta. Kun tilintarkastajien piispa J. Gummeruksen ja prof. Gunnar Suolahden puolesta oli ilmoitettu, että tilit oli tarkastettu ja täysin hyväksytty, myönnettiin rahavarainhoitajalle prof. K. Grotenfeltille tilivapaus.

3 §.

Kansakoulunopettaja J. Karreisen pyynnön johdosta, että hän saisi ostaa Seuran julkaisut alennuksella ja vähittäismak-sulla, päätettiin myöntää hänelle tavanmukainen 30 %:n alennus. Teokset oli lähetettävä hänelle erissä, hänen ilmoitettuaan mitä kulloinkin haluaisi, ja oli hänen joka kerralla maksettava kunkin lähetyksen hinta.

4 §.

Luettiin Suomen Kirkkohistorialliselta Seuralta saapunut näin kuuluva kirjelmä:

Suomen Historialliselle Seuralle.

Suomen Kirkkohistoriallinen Seura saa täten kunnioittaen pyytää, että Historiallinen Seura suvaitsi valita puolestaan kaksi vakinaista ja yhden varajäsenen lautakuntaan, jonka tulee päättää »Jul. Imm. Gummeruksen palkintorahastosta» Kirkkohistoriallisen Seuran ensi vuosikokouksessa tulevan tammikuun 19 p:nä annettavasta palkinnosta »sille, joka edellisen viisivuotis-kauden kuluessa julkaisemillaan suomenkielisillä teoksilla on parhaiten edistänyt Suomen kirkkohistorian tutkimusta». Kirkkohistoriallinen Seura, joka palkintorahaston perustajan säätämän mukaan on valitseva palkintolautakuntaan kolme vakinaista ja kaksi varajäsentä, on niiksi valinnut piispa Gummeruksen,

prof. K. Grotenfeltin ja prof. A. J. Pietilän sekä professorit Lauri Ingmanin ja C. v. Bonsdorffin.

Helsingissä 10 p. jouluk. 1921.

Jaakko Gummerus.

Martti Ruuth.

Kirjelmässä mainittuun palkintolautakuntaan valittiin vakinaisiksi jäseniksi tri J. Rinne ja prof. K. R. Melander ja varajäseneksi valtionarkistonhoitaja prof. J. W. Ruuth.

5 §.

Ilmoitettiin, että Johtokunta oli uusiksi vuosijäseniksi hyväksynyt kansakoulunopettaja Juho Karreisen Haapajärveltä O. l. ja filos. maist. valtionarkiston amanuenssin John E. Roosin.

6 §.

Ilmoitettiin Johtokunnan päättäneen, että Historiallisen Arkiston 29:s osa jaetaan kaikille vuosijäsenille ja niille asiamiehille, jotka olivat toimineet Seuran hyväksi.

7 §.

Koska Senaatin historian toinen osa oli ilmestynyt painosta, katsottiin, että pöytäkirjassa marrask. 26 p:ltä 1917 §:ssä 6 mainittu päätös oli astuva voimaan siten, että tekijälle oli suoritettava Senaatin historian rahastossa oleva loppuerä ja että Valtioneuvostolle oli lähetettävä kirjelmä, missä oli ilmoitettava Senaatin historian suomenkielisen laitoksen valmistumisesta ja mainittava, että varoja ei ollut ruotsalaisen laitoksen toimittamiseen; jos hallitus ei katsonut voivansa lisävaroja myöntää, oli ruotsalaisen laitoksen toimittaminen raukeava. Asian yhteydessä valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmari lausui tekijälle teoksen valmistumisen johdosta onnittelun, johon Seuran jäsenet yhtyivät.

8 §.

Määrättiin Johtokunnan esityksen mukaisesti sihteerille Seuran julkaisujen korrehtuurin luvusta tuleva palkkio 20 m:ksi painoarkilta.

9 §.

Ilmoitettiin, että Seuran kunniajäsenen J. R. Danielson-Kalmarin ja jäsenten J. Gummeruksen, K. Grotenfeltin ja J. W. Ruuthin toimesta oli valmistettu ehdotus Tieteelliselle keskuslautakunnalle osotetuksi kirjelmäksi. Kirjelmäehdotus oli näin kuuluva:

T i e t e e l l i s e l l e K e s k u s l a u t a k u n n a l l e .

Jo kauan on ollut tunnettu ja tunnustettu, mikä merkitys Vatikanin arkistossa Roomassa säilytetyillä asiakirjoilla on Pohjoismaidenkin historian valaisemiseksi, etenkin mitä vanhempaan aikaan tulee. Monet pohjoismaiset arkistotutkijat ovat vuosien varrella koettaneet kerätä näitä arkivalioita tieteellisen tutkimustyön hyväksi. Täten saatu ainesmateriaali on jo huomattavan rikas, mutta siitä huolimatta näyttää edelleenkin olevan mahdollista tavata uusia, valaisevia asiakirjoja. Että näin oli laita, mitä 1500-lukuun tulee, sen on tri Biaudet-vainajan johdolla Suomalainen historiallinen retkikunta työskentelellään Roomassa selvästi osoittanut. Mitä keskiaikaan tulee, on myöskin ollut syytä otaksua, etteivät arkiston kokoelmat vieläkään ole täysin tutkittuja Pohjoismaita valaisevien aines-
tensa puolesta. Jotta tämä tehtävä saataisiin lopullisesti suoritetuksi, lähetettiin v. 1920 Roomaan »Ensimäinen skandinavi-
nen historiallinen retkikunta», jossa Ruotsi, Tanska ja Norja olivat edustettuina, järjestelmällisesti käymään läpi Vatikanin keskiaikaiset arkivaliot ja keräämään kaiken, mikä Pohjois-
maita voi valaista. Alettiin Innocentius III:sta (1198) ja ehdittiin 4 kuukaudessa v:een 1342. Tänä vuonna on lokakuun alusta »Toinen skandinavi-
nen historiallinen retkikunta» työssä Roomassa ja toivotaan kevääseen mennessä päästävän keskiajan loppuun.

Retkikunnan muodostavat nyt prof. O. Kolsrud Norjasta, ensimmäinen arkistonhoitaja tri L. M. Bååth (sekä hänen assistenttinsa) Ruotsista ja kirjastonhoitaja tri A. Krarup Tanskasta. Heidän työnsä on järjestetty siten, että kukin osanottaja käy läpi määrätyt asiakirjanidokset ja niistä merkitsee muistiin kaiken, mikä koskee jotakin Pohjoismaista, Ruotsia, Tanskaa, Norjaa tai Suomea. Merkityt asiakirjat sitten asianhaaran mukaan joko valokuvataan tai kopioidaan. Täten kerätyt asiakirjat sitten jaetaan asianomaisille maille varsinaista tieteellistä käsittelyä varten.

Ottamaan osaa tähän retkikuntaan tarjoutuu Suomelle nyt tilaisuus. Retkikunnan puolesta on ilmoitettu, että se ilolla näkisi itsenäisen Suomen tasavertaisena mukana sen työssä. Suomen edustajan osanotto lisäisi työvoimaa ja työtehoa, niin muodoin olisi mahdollista päästä pitemmälle kuin nykyisillä työvoimilla suunnitellussa ajassa ehditään, mikä epäilemättä olisi työlle eduksi. On kyllä totta, että meidän Valtionarkistomme jo nyt omistaa siksi rikkaat kokoelmat jäljennöksiä Vatikanin arkistosta, että ensi näkemältä tuntee epäilyksiä, olisiko Suomen historiaa valaisevaa juuri sanottavasti enää löydettävissä lisää. Mutta toiselta puolen retkikunnan taholta on ilmoitettu, että vaikka tulokset tietenkään eivät ole niin runsaita, kuin jos olisi päästy käsiksi ennen tutkimattomaan arkistoon, niin kumminkin joka päivä tavataan ennen tuntemattomia asiakirjoja, jopa joudutaan kokonaisiin asiakirjasarjoihin, joita ei koskaan ennen tässä tarkoituksessa ole käsitelty. Tärkeä on myös tietoisuus siitä, että tarkastettuun ajanjaksoon nähden saadaan Vatikanin kokoelmat todella ehdottoman täydellisesti tarkastetuiksi. Aikaisemmin on Valtionarkistomme hankkinut Roomassa työskennelleiltä skandinavisilta tutkijoilta jäljennöksiä niistä Suomea koskevista asiakirjoista, joita he ovat tavanneet, ja täten on saatu, kuten mainittu, runsas jäljennöskokoelma tänne. Voisi ajatella, että nytkin tätä menettelyä noudatettaisiin. Kumminkin nyt, kun Suomi on itsenäinen valtakunta ja sen sellaisena tulee esiintyäkin, ei voi pitää tyydyttävänä sen-tapaista ratkaisua, että varsinaisen työn suorittaa ulkomaalainen

ja Suomi ostaa hänen työnsä tuloksista sen, mikä sille suorastaan kuuluu. Suomen tulee itse suorittaa se työ, mikä sille on tarpeen, mutta jos se voi tapahtua yhteistyössä Skandinavian maiden kanssa, on se jo käytännölliseltä kannalta monin verroin edullisempaa, kuin jos suomalaisten tutkijain yksin tulisi käydä läpi ne asiakirjamäärät, jotka nyt useamman henkilön kesken tehdyllä suunnitelmanmukaisella työnjaolla saadaan käsitellyiksi. Lisäksi tulee — ja sille seikalle on myös pantava painoa — että on itsestään selvää, että Suomen ei tulisi laiminlyödä ottaa osaa kansainväliseen tieteelliseen työhön, milloin siihen tilaisuus on tarjolla, kuten nyt tässä tapauksessa.

Mitä Suomen osanoton käytännölliseen järjestämiseen tulee, on Roomassa tätä nykyä suomalainen historiantutkija, joka on runsaassa määrässä perehtynyt arkistotyöhön juuri Vatikanissa, tarkoitamme tri neiti Liisi Karttusta. Neiti Karttusen työ on tosin pääasiallisesti ollut kohdistettu 16:nneen vuosis. asiakirjoihin, jotka asettavat toisia vaatimuksia tutkijalle kuin keskiaikaiset, mutta prof. Kolsrud huomauttaa, ettei tämän seikan pitäisi voida olla minään esteenä neiti Karttusen osanotolle; onhan hän Viron hallituksen pyynnöstä kerännyt Vatikanin arkistosta Viron keskiajan historiaa valaisevia asiakirjoja ja lisäksi nythän on kyseessä asiakirjain kerääminen, ei kopioiminen, varsinainen kopioiminen pääasiallisesti tapahtuu valokuvaamalla. Neiti Karttunen, jonka liittymistä skandinavisen retkikuntaan sen jäsenet lämpimästi kannattavat, on itse ilmoittanut kernaasti ryhtyvänsä tähän työhön. Tämä edellyttää kumminkin, että hän voi saada virkavapautta 6 kuukauden ajaksi nykyisestä toimestaan Suomen lähetystössä Roomassa ja että hänelle voidaan hankkia siksi ajaksi kohtuullinen palkkio, etenkin kun hän tuskin voi saada nauttia nykyistä palkkaansa virkavapautensa aikana, kuten retkikunnan skandinaviset jäsenet. Suomen ministeri Roomassa, tri H. Gummerus on ilmoittanut, ettei hänellä puolestaan ole mitään sitä vastaan, että neiti Karttuselle sanotun, hänen mielestään kannatettavan tehtävän suorittamiseksi myönnetään virkavapautta edellyttäen, että hänelle Suomesta saadaan sijainen lähetystöön siksi aikaa.

Mitä palkkioon tulee, on neiti Karttunen ilmoittanut voivansa antautua kokonaan tähän työhön 2,000 liiran kuukausipalkkiota vastaan, mitä ottaen huomioon nykyiset korkeat elinkustannukset Roomassa ei voi pitää liian korkeana. Hänen palkkionsa tulisi silloin kumminkin olemaan tuntuvasti pienempi kuin kolmen muun maan edustajalla retkikunnassa on; näistä maista näet suoritetaan 6,000 kr. kustakin, johon tosin matkakustannukset ovat luetut, mutta osanottajilla on lisäksi palkkansa kotimaassaan.

Edellä esitetyn nojalla Suomen Historiallinen Seura anoo, että arvoisa Tieteellinen Keskuslautakunta käytettävissä olevista varoista hankkisi 12,000 liiran suuruisen summan suomalaisen osanottajan palkkaamiseksi »Toiseen skandinaviseen historialliseen retkikuntaan» Roomassa 6 kuukauden ajaksi tammik. 1 p:stä 1922 lukien, sekä ryhtyisi toimenpiteisiin, että neiti L. Karttunen tulisi Suomen edustajaksi sanottuun retkikuntaan, jota varten hänelle olisi saatava myönnetyksi 6 kuukauden virkavapaus hänen virastaan lähetystössä Roomassa.

Seura päätti lähettää tällaisen kirjelmän mainitulle keskuslautakunnalle.

10 §.

Prof. K. Grotenfelt esitti tri A. V. Koskimiehen hallussa olevan Tapani Löfvingin välilehdillä varustetun almanakan v:lta 1743, joka antaa muutamia valaisevia tietoja tämän tunnetun partiolaisen liikkumisista mainittuna sotavuonna. Samoin eräs toht. Koskimiehen omistama, nähtävästi sittemmin Porvoon piispan M. J. Alopaeuksen almanakka v:lta 1788 sisältää suuren joukon muistiinpanoja sotajoukkojen marsseista ja huomattavien henkilöiden, myöskin itse kuningas Kustaa III:n ja Kaarle-herttuan, matkoista Porvoon kautta loppuvuodella 1788, siis juuri Anjalan liiton aikoina.

Tri Koskimiehen ilmoitettua, että hän lahjoitti almanakat Seuran arkistoon, lausui esimies hänelle Seuran puolesta kiitoksen. Prof. K. Grotenfelt ja tri Koskimies suostuivat toimitta-

maan muistiinpanoista otteita painettaviksi Historialliseen Arkistoon.

11 §.

Esimies tri J. Rinne piti esitelmän historialliseen aikaan kohdistuvan muinaistutkimuksen tehtävistä Lounais-Suomessa. Puhuja kertoi viime aikoina suorittamistaan tutkimuksista eräällä erittäin tärkeällä historiallisen ajan muinaismuistopaikeilla, kuten Moisioin kirkon paikalla Nousiaisissa, jonka hauta-
muistojen nyt on todettu peräytyvän ainakin jo 1100-luvulta, Hietaniemen kirkon paikalla Mietoisissa, joka asemansa puolesta ikivanhan kauppapaikan lähetyvillä saattaa palautua kauaksi keskiaikaan, Naantalin luostarin raunioilla, joista tavatut erinäiset löydöt m. m. kuvastavat poikkeamista Birgitan tunnetuista luostarisäännöistä, sekä useammilla Lounais-Suomen historiallisesti mielenkiintoisilla kartanolinnaraunioilla. Myöskin maanalaisen Turun keskiaikaisia jätteitä, joista viime aikoinakin on paljastunut useita tärkeitä yksityiskohtia, puhuja kosketteli, huomauttaen samalla siitä suuresta vahingosta vanhemman sivistyshistoriamme tuntemiselle, joka koituu siitä, että tämänlaatuista löytöjä ei olla tilaisuudessa säännöllisesti tarkkaamaan ja tutkimaan, joten paljon tärkeitä aineita joutuu hukkaan tutkimuksen käytettäväksi joutumatta. Kun Lounais-Suomessa on vanhemman historiamme muistoja enemmän kuin missään muualla maassamme, kuten vanhoja kirkkoja ja kirkon paikkoja, luostariraunioita, kauppapaikkoja ja kartanoraunioita, joiden selvittämiseen tarpeellisia varoja olisi paikkakunnaltakin saatavissa, ja kun sen lisäksi vanha Turku, lukuunottamatta sen seisovia muistomerkkejä, linnaa, tuomiokirkkoa y. m., tarjoisi maansisäisistä osistaan tärkeitä aineslisii keskiaikaisen kulttuurimme tuntemiseen, piti puhuja erittäin tarpeellisena historiallisen ajan muinaistutkimukseen perehtyneen tutkijan asettamista pysyväisesti maakunnan keskuksen, Turkuun.

Pöytäkirjan vakuudeksi:

K. W. RAUHALA.

Pöytäkirjain hakemisto.

Alopaeus, M. J.....	60	Hårdh, Emil, palkinnon jako	11
Anthoni, E.	31, 48	Ilomantsin historia	11, 35
Bergholm, K. A.	41, 54	Immenius, Jakob, kappalainen,	
Bibliografiakomitea, mietintö	43	hänen päiväkirjansa	3
Blomstedt, K. 9, 10, 12, 13, 25, 27,		Impivaara, H.	29, 31, 35, 48
29, 31, 46, 49, 54		Iso viha, sitä koskevia asia-	
Bonsdorff, C. v. 11, 23, 33, 38, 48,		kirjoja	31
53		Itämainen sota, mielialoja sen	
Brahe, Pietari	27	aikana	32
Cederberg, A. R.	34, 45, 46	Jaakkola, Jalmari.....	37, 41, 46
Creutz, E. J.	43	Juvelius, Einar, W. 5, 9, 25, 29, 33,	
Danielson-Kalmari, J. R. 8, 10,		40, 46	
11, 13, 14, 39, 45, 46, 56		Jørgensen, A.	29
Edustajakomitea, tieteellisten		Kaarlelaiset, jälkien etsiminen	12
seurain	4, 12	Karjalainen, A.	36, 47
Ekelöf	43	Karreinen, J.	55, 56
Elmgren, S. G., elämäkerta	27, 47	Karttunen, Liisi	59
Festin, Eric	12	Kauppahuoneiden arkistot ..	12
Fontell, A. G.	13	Kauppinen, M.	33, 41
Grandell, L.	29, 48	Keskusvirastojen arkistot	12
Granit-Ilmoniemi, E.	3, 9	Klemetti, H.	12
Grottenfelt, K. 9, 11—15, 23, 24,		Koskimies, A. V.	60
27, 31, 33, 34, 37, 38, 41, 43,		Kotkanen, V.	24, 27, 31, 46, 47
45—50, 53, 54, 55, 57, 60		Koululaitos, Suomen	24
Gummerus, Aarne	41	Kunnallisarkistot	12
Gummerus, J. 9, 13, 15, 23, 49, 54,		Laati, I.	9
55, 57,		Lagerborg, R.	11
Haartman, L. G. v., paperien		Lehtonen, U. L.	14, 33, 49
kerääminen	13	Liakka, N.	29
Harmaja, L.,	10, 14, 29	Lindeqvist, K. O. 9, 10, 11, 13, 14,	
Historiallinen Aikakauskirja	34, 47	15, 21, 23, 46, 49	
Historiallinen Arkisto, 28:s,		Luotsi- ja majakkalaitos, Suo-	
29:s osa.....	9, 46	men	32
Historiallinen kirjallisuus, Suo-		Längmanin varat	4, 10
men, luettelo	13, 32—33, 47	Löfving, Tapani	60

Maakunta-arkistot	12, 46	Senaatin historia 10, 25—26,	47, 56
Manninen, I.	11, 35, 40, 47	Sohlberg, Seth, hautapatsaan	
Melander, K. R. 7, 9, 11, 13, 14,		paljastus	40
23, 27, 32, 36, 40, 42, 45—47, 49,		Sprengtporten, Y. M.	39
54, 56		Suolahti, G. 13, 15, 21, 23, 32, 34,	
Mietoinen	61	45, 46, 48, 49, 55	
Muinaismuistoyhdistys, 50-vuo-		Suomalainen kansallistunne ..	43
tisjuhla	5	Suomalaisen Kirjallisuuden	
Nevanlinna, E.	13	Edistämisrahasto	23
Nikander, G.	14	Suomalaisen Kirjallisuuden	
Nordenstreng, S.	46	Seura.	23
Nordmann, P.	41	Suomen Historiallinen Seura:	
Nousiainen, pitäjä	26, 61	kokoukset.	8, 45
Nurmio, H.	29, 48	esitelmäkokous	8
Otava, kustannusyhtiö	24	vuosikokoukset	7, 44
Palmén, E. G., muisto .. 7, 9, 14		vuosikertomukset 7—15, 44—49	
— muistojulkaisu	11	kunniajäsen	14
— kirjoituksia	27, 47	tutkijajäsenet	14, 30, 49
Paloapuyhtiöiden arkistot	12	kannattajajäsenet 14, 41, 49	
Parainen, pitäjä	27	vuosijäsenet. 14, 41, 49, 56	
Pohto, Matti	44	asiamiehet	28
Porin rykmentin historia .. 33, 48		johtokunta	14, 48
Presidentin kirjasto	26	tulo- ja menoarvio	28
Ramsay, Jully	9	tiliasema 15—21, 51—53, 55	
Ramsayn palkinnot, jako 11, 23, 29,		apurahat, jaettavat 11, 28, 31, 35,	
46, 53		47	
Rauhala, K. W. 13, 15, 23, 25, 54		palkinnot, jaetut	11
Rein, G. 14, 23, 27, 45, 49, 54		julkaisut, korjausluku 54, 57	
Rein, Th., muisto	14	julkaisujen myynti	24
Reservitilat, kts. Ruotujako-		julkaisujen vaihto 4, 5—6, 11, 29,	
laitos		47	
Rinne, J. 9, 12, 15, 23, 26, 29, 45,		julkaisujen painatus 5, 9—10, 25,	
54, 56, 61		29, 37, 46—47	
Roos, J. E. 5, 9, 46, 56		julkaisujen hinta	27, 41
Ruotujakolaitoksen reservitilat	5	valtioapu Seuralle.	5
Ruuth, J. W. 11—14, 23, 46, 49, 53,		arkisto	21, 49
56		kirjasto	21 49
Ruuth, Martti 13, 23, 49, 54		virkaillijat	14, 23, 49, 54
Salenius, Armas	46	edustus eri toimi- ja valio-	
Salenius, J. M. 9, 41, 46		kunnissa Seuran ulkopuo-	
Sarva, G. 9, 12, 14, 21, 23, 40, 49,		llessa	14, 23, 48—49
54		toimikunnat 11, 12—13, 48—49	
Schauman, G. 12, 13			

säännöt, hyväksyminen 6, 8, 22, 44—45	Toikka, P. 13, 29
— painatus 26	Turku 61
merkitseminen yhdistysre- kisteriin 6, 8	Turun ruotsalainen yliopisto 29, 47
Suomen Kirkkohistoriallinen	Tutkijainkokoukset 4, 12
Seura 55—56	Vahto 3
Suomen Valtamerentakainen	Vatikaanin arkisto, Suomea koskevat asiakirjat 57—60
Kauppa O.Y. 41	Vatikaanin kirjasto, kirjalli- suuden lähettäminen sinne 39, 48
Tallgren, A. M. 14	Wilskman, Atle 29, 48
Tawaststjerna, W. 3, 9, 11, 39, 54	Virkkunen, A. H. 14, 23, 37, 44, 45, 49
Tiainen, Olli 27	Virtanen, E. A. 46
Tieteellinen keskuslautakunta 5, 57	Voionmaa, V. 13, 36, 40, 49
Tilaton väestö 42—43	

Referate.

1. STAATSRAT E. G. PALMÉN (†): *Sven Gabriel Elmgren*. S. G. Elmgrens Lebenswerk ist das eines schlichten Gelehrten, geleistet einzig im Dienste einer Idee, und dies hat im Zusammenhang mit seiner eigenen Abgeschlossenheit bewirkt, dass kaum ein anderer von den bedeutenden Männern aus der Mitte des vorigen Jahrhunderts in dem Masse wie Elmgren selbst aus dem Gesichtskreise seiner eigenen Zeit gleichsam verschwunden ist. Und doch war seine Arbeit von grundlegender Bedeutung auf dem Neuland nationaler Kulturarbeit, auf dem das lebende Geschlecht reichliche Ernte hält. Elmgrens Geschlecht ist aus Småland in Schweden nach Finnland übergesiedelt. 1770 kam der Buchbinderobermeister David Elmgren nach Abo (Turku). Sein Enkel, S. G. Elmgren, wurde in Parainen am 26. Okt. 1817 geboren. Seine Eltern waren Gabriel E. Elmgren (1776—1867), Kaplan von Parainen, und die Kaplanstochter Johanna Kristina Elmgren, geb. Tallqvist. Sein Vater war ein Mann von einfacher Lebensart und konservativer Weltanschauung. Sven Gabriel Elmgren wuchs zu Hause in der Art von Bauernkindern auf, die Brüder und gleichaltzigen Knaben aus der Nachbarschaft bildeten seine einzigen Gefährten. Nach seiner Aufnahme ins Gymnasium zu Abo zog sich der scheue Knabe von seinen Kameraden, die, selbst an das Stadt- und Schulleben gewöhnt, den unbeholfenen Dorfjungen hänselten, zurück. Diese Jugendeindrücke haben höchstwahrscheinlich die Charakterentwicklung Elmgrens in hohem Masse beeinflusst. 1836 kam er mit guten Zeugnissen zur Universität. Sein Vater hätte es gern gesehen,

wenn sein Sohn sofort av das Studium der Theologie gegangen wäre, aber dieser wollte erst das philosophische Kandidatenexamen ablegen. Die dazu nötigen Mittel verschaffte er sich u. a. als Hauslehrer. Beim 200-jährigen Universitätsjubiläum 1840 wurde er zum Magister promoviert. Danach betrieb er theologische Studien. Die Verhältnisse in der theologischen Fakultät waren jedoch damals gar nicht verlockend: vortreffliche Lehrer fehlten; ferner billigte Elmgren, obwohl er ein Freund der Religion und des Luthertums war, doch keineswegs die damals herrschende und die auf die Ergebnisse der anderen Wissenschaften geringschätzig herabblickende kirchliche Richtung. Er legte trotzdem 1844 die theologische Kandidatenprüfung ab und ging schliesslich 1849 nach Borgå (Porvoo) um sich zum Geistlichen weihen zu lassen. Aber jetzt trat ein unerwartetes Hindernis in den Weg: das Domkapitel forderte ihn auf, sich nach Abo zu wenden, weil er von dort gebürtig sei. Elmgren tat dies — und erfuhr einen abermaligen negativen Bescheid. In Abo kannte man seine Predigergaben nicht. Dass diese Antworten nur Vorwände waren, war offensichtlich, Elmgren scheint damals auch wegen seiner politischen Ansichten verdächtig gewesen zu sein, und wahrscheinlich hat dies die damaligen übervorsichtigen führenden Kirchenmänner Bischof Ottelin in Borgå, Dompropst Edman in Abo zu ihrer abweisenden Haltung veranlasst. Die Folge davon war jedoch, dass die Ausführung von Elmgrens Absicht, Geistlicher zu werden, nun endgültig unterblieb.

Inzwischen war Elmgren immer mehr in das Studentenleben verwickelt worden. Frühjahr 1844 wurde er zum Kurator der Aboer Studentenabteilung gewählt, und als 1846 eine einheitliche westfinnische Abteilung gegründet wurde, wurde Elmgren ihr Kurator und verblieb in dem Amte bis zu ihrer Aufhebung 1852. Auf diesem Posten wirkte er auf die Gründung einer gemeinsamen Studienvereinigung der Studierenden hin — eine Tätigkeit, die bei der Universitätsbehörde grossem Misstrauen begegnete, da man darin Bestrebungen auf eine einheitliche Studentenschaft sah. Obgleich Elmgren unter schwe-

dichsprechender Bevölkerung aufgewachsen war, hatte er sich doch begeistert den Männern angeschlossen, die nach Snellmans Lehre in der Entwicklung und Hebung der finnischen Sprache die Voraussetzung zum Aufstieg unseres Volkes sahen. Zu diesem Zweck versuchte er praktisch ins Finnische einzudringen, aber nur mit teilweiseem Erfolge; er erlangte nicht die Fertigkeit, dass er diese Sprache bei seiner literarischen Tätigkeit hätte anwenden können. Rührend ist sein Schmerz darüber, von dem eine Aufzeichnung aus dem Jahre 1846 spricht. Aber trotz dem blieb er, sich darin von manchem andern unterscheidend, dem nationalen Gedanke treu, dessen Berechtigung er eingesehen hatte. 1846 wurde er Sekretär der Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (Finnische Literaturgesellschaft) und betätigte sich mit Fleiss in diesem arbeitsreichen und gering bezahlten Amte 15 Jahre hindurch. Mit seinem Freunde Antero Warelius arbeitete er ein Programm zur Förderung der finnischen Nationalliteratur aus, das die Gesellschaft genehmigte, und gleichzeitig ging er mit E. A. Ingman und H. Kellgren an die Gründung einer »Suomalaisen kauniskirjallisuuden yhdyksunta« (Vereinigung für finnische schöne Literatur), die die Übersetzung ausländischer Literatur ins Finnische besorgen sollte. Aber die Verwirklichung dieser Pläne wurde durch das berüchtigte Verbot, Literatur in finnischer Sprache zu veröffentlichen, durchkreuzt (1850). Als Anlass zu dem Verbot wurde gerade die Gründung letztgenannter Vereinigung angeführt.

In jungen Jahren trat Elmgren eifrig als journalistischer Bearbeiter nationaler und anderer Fragen hervor, und, 1850—54, als Snellman aus der Redaktion des »Litteraturblad« ausscheiden musste, nahm er dessen Stelle ein. Elmgrens Ansichten über die damaligen Zeitverhältnisse lernen wir aus seinen handschriftlichen Aufzeichnungen aus den Jahren 1852—68 kennen. Daraus geht hervor, dass er die Vertreter der damaligen Reaktion: L. G. von Haartman, Nordenstam, der unter dem Namen Dschingiskan auftritt, Graf Berg, trotz dessen scheinbaren Interesses für das Finnische, unter dem Namen Fjeskenberg, usw. scharf verurteilt. Elmgrens spätere Jahrzehnte waren vor

allem wissenschaftlichen Bestrebungen gewidmet: der Einrichtung der Universitätsbibliothek (stellvertretender Bibliothekar seit 1862), der Geschichtsforschung, auf deren Gebiet wir mehrere bemerkenswerte Veröffentlichungen von ihm besitzen (Biographien in dem Werke »Finlands Minnesvärde Män«, »Finska Eftimerider«, Porthans Werke, sowie verschiedene Untersuchungen), nebst anderen literarischen Versuchen. S. G. Elmgren starb am 3. Nov. 1897, kurz nach Begehung seines 80. Geburtstages.

2. Oberlehrer Professor K. R. MELANDER: *Ernst Gustav Palmén als Geschichtsforscher*. Ernst Gustav Palmén entstammte einem Beamtengeschlecht, das sich aus dem Volke zu einer geachteten Stellung im Gemeinwesen emporgeschwungen hatte. Schon als Schuljunge begeisterte er sich für die Geschichte durch die Lektüre historischer Romane, aber vor allem von Fryxells Werk »Berättelser ur svenska historien«. Daneben regte sich in ihm während seiner Studentenzeit das Interesse für politische Dinge und die Neigung, sich der finnischen Nationalpartei anzuschliessen. Später begründete er mit einigen anderen jungen Gelehrten die liberale Gruppe dieser Partei. Der Eintritt in das Lager der Nationalgesinnten war auch für seine historische Betrachtungsweise entscheidend. Er schloss sich nämlich der Schule unseres bedeutenden Geschichtsforschers und Staatsmannes Yrjö-Koskinen an, die die Geschichte unseres Landes vom finnisch-nationalen Standpunkte aus betrachtet wissen wollte.

Als Geschichtsforscher hat Palmén vor allem Wirtschaftsgeschichte vertreten. Auf diesem Gebiete bewegt sich schon seine Doktordissertation: »Historisk framställning af den svensk-finska handelslagstiftningen från Gustaf Vasas regering till 1766«, seine Schilderung von Anders Chydenius, die die Einleitung zu den gesammelten Werken dieses volkswirtschaftlichen Forschers bildet, und das zum ersten Teil seiner geplanten, aber unvollendet gebliebenen Forschungsserie »Von den wirtschaftlichen Verhältnissen Finnlands zur Zeit der Wasakönige« bestimmte: »Von den Verhältnissen der alten Huittinen 1540—1640«.

Von anderen historischen Werken Palméns ist die umfangreiche Biographie seines Vaters, worin er auf grund selbständiger Forschungen wichtige politische und kulturelle Fragen aus dem letzten Jahrhundert erläutert und teilweise in eine ganz neue historische Beleuchtung rückt, am bemerkenswertesten. Eine sehr wertvolle Untersuchung ist auch seine Veröffentlichung: »Die 50 jährige Tätigkeit der Finnischen Literaturgesellschaft (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura) und der Aufschwung des Finnentums von 1831—1881«, die ein interessantes Bild vom Fortschritt der finnisch-sprachigen Literatur und des Finnentums im Laufe eines halben Jahrhunderts gibt.

In zahlreichen anderen historischen Untersuchungen hat Palmén die politischen und administrativen Verhältnisse unseres Landes sowie die Entwicklung unserer Kirche, unserer Schule sowie unseres Heerwesens behandelt. Als wirtschaftsgeschichtlichem Forscher lag ihm die Volkswirtschaft nahe, weshalb er seine Forschungen auch auf dieses Gebiet erstreckte. Daneben schrieb er auch geographische Untersuchungen. Aber in den Werken, die sich mit diesen beiden Wissenschaften befassten, behandelte er seine Gegenstände meist vom historischen Standpunkte aus.

Als Geschichtsforscher benutzte Palmén seine Quellen genau und sorgfältig. Er verstand die gefundenen Materialien besonders geschickt zu ordnen und sie dem Leser in anziehender Form darzubieten. Dabei zeichnet seine Werke eine allgemeinverständliche Darstellungsweise und Unparteilichkeit aus. Sein historischer Stil ist fließend, darin offenbart sich Wortfülle und schwungvolle Frische.

In seinen letzten Jahren opferte Palmén der Veröffentlichung seines grosszügigen populären Nachschlagebuches über Finnland, das unter dem Namen »Oma maa. Tietokirja Suomen kodeille« (Das eigene Land. Nachschlagebuch für das finnische Haus) in sechs dicken Bänden erschien, viel Zeit. Das ist eins der grössten nationalen Werke, die in unserem Lande in finnischer Sprache erschienen sind und im unserem Volke weit verbreitet.

Palmén, der als Geschichtslehrer an unserer Alma mater

hervorragendes Können und pädagogische Fähigkeiten zeigte, war vielleicht noch bedeutender in seinem begeisterten Wirken in der »Suomen Historiallinen Seura« (Finnische Historische Gesellschaft). Als deren Mitglied 42 Jahre lang tätig, war er 10 Jahre hindurch ihr Sekretär, 3 Jahre ihr Vorsitzender und 2 Jahr ihr wirtschaftlicher Ratgeber. In den meisten Komitees der Gesellschaft war er wegen seines Wissensreichtums und seines praktischen Sinnes Mitglied und überhaupt einer ihrer führenden Männer.

3. Oberlehrer Professor K. R. MELANDER: *Gedanken über die Birkarlerfrage*. Nach einem Überblick über die verschiedenen über die Birkarlerfrage bisher vorgebrachten Ansichten stellt sich Verfasser im wesentlichen auf den Standpunkt Yrjö-Koskinens; die hauptsächlichste Differenz besteht darin, dass Verfasser nur die ursprünglichen, gegen das Ende des 13. Jahrhunderts nach Norrbotten ausgewanderten Birkarler für Finnen hält und glaubt dass sie lange eine besondere Gruppe unter den Lapplandgängern gebildet haben. Für Finnen hat die Birkarler auch der schwedische Forscher Wiklund gehalten, und zwar für Nachkommen der alten Quänen, ganz entgegen der in seinem Lande herrschenden Anschauung. Dieselbe Ansicht in dieser Frage vertrat auch der norwegische Forscher G. Storm. Eine gute Stütze für diese Ansicht gibt der Hinweis von Professor Ojansuu, dass zwischen dem Dialekte von Tornio einerseits und denen der Kirchspiele Pirkkala, Kangasala, Lempäälä und Karkku andererseits viel Ähnlichkeit besteht. Auch in den Ortsnamen dieser Gebiete weist er gleichen Charakter nach.

Die aus Finnland kommenden Birkarler siedelten sich in den Kirchspielen Kemi und Tornio auf der finnischen, sowie Luleå und Piteå auf der schwedischen Seite an. Von den Lapplandgängern der letzterwähnten Kirchspiele sind jedenfalls diejenigen finnischen Birkarler, die nach einem Schreiben aus dem Jahr 1454 von ihren Anteilsgenossen (skiftesbröder) in Häme (Tawastland) Lappländer zugeteilt erhalten hatten. Überdies ersieht man leicht aus vielen mittelalterlichen Briefen,

dass von den Birkarlern, wie ich schon erwähnte, als einer kleineren Gruppe Lapplandgänger gesprochen wurde. Erst später wurde die Benennung Birkarl oder pirkkalainen auf alle Lapplandgänger angewandt.

Diese Änderung schreibt sich augenscheinlich daher, dass sich unter die ursprünglichen aus Finnland gekommenen Birkarler in Lappland Handel treibende Schweden, Karelrier und andere Finnen mischten.

Die Karelrier hatten im frühen Mittelalter Raubzüge nach Finnland und dem nördlichen Norwegen unternommen. Späterhin treten sie in Finnland, Nordschweden und dem nördlichen Norwegen als friedliche Kaufleute auf. Die wertvollsten Waren, die sie kauften, scheinen Pelze gewesen zu sein. Im Eingang der Neuzeit treffen wir viele Karelrier beim Handel in Lappland und den Hafenorten Norrbottens. Auch sie werden bisweilen Birkarler genannt, vermutlich deshalb, weil sie nach Art der Birkarler mit den Lappen Handel trieben.

Ein wichtiger Tauschartikel der Birkarler waren geistige Getränke. In früheren Zeiten scheinen sie Bier dazu verwendet zu haben. Noch Ende des 16. Jahrhunderts kauften die Birkarler teils mit unvermeschem, teils mit zur Hälfte mit Branntwein gemischtem Bier lappländische Waren. Später scheint der Branntwein das Bier völlig verdrängt zu haben. In diesem Punkte verfahren sie genau so wie die anderen zivilisierteren Völker in ihrem Handelsverkehr mit Völkern auf niedriger Kulturstufe. Ihr früherer Tauschartikel, das Bier, war zu der Zeit, als sie nach dem Norden übersiedelten, weder in Finnland noch in Schweden ein einheimisches Getränk im strengsten Sinne des Wortes. Bis zum Ausgang des Mittelalters war nämlich in unserem Lande der grösste Teil des genossenen Bieres aus dem Auslande, und zwar aus Deutschland, importierte Ware. Erst Gustav Wasa versuchte durch spezielle Verordnungen den Hopfenbau in unserem Lande heimisch zu machen. Infolgedessen hält es Verfasser nicht für ganz unmöglich, dass das aus Deutschland eingeführte Bier den damit handelnden Birkarlern ebenso wie ihre Heimat Pirkkala den Namen gegeben hat. Auch an-

derswo empfang der Spirituosenhändler seinen Namen nach dem von ihm verhandelten Getränk. Verfasser erwähnt in diesem Zusammenhange einige Beispiele, bes. aus Deutschland, dafür, dass Kaufleute nach Wein oder auch Bier genannt wurden.

Manche Forscher haben gemeint, dass in dem schwedischen *birkarl* ursprünglich ein mit *ek* bezeichneter Doppellaut vorhanden gewesen sei. Aber in dem ersten Aktenstück (aus dem Jahre 1328), in dem dieser Name erwähnt wird, ist er nur mit einem *k*-Laut bezeichnet. In späteren mittelalterlichen und aus dem 16. Jahrhundert stammenden Dokumenten wird er sowohl mit einfachem *k* als auch mit *ek* geschrieben, aber im 17. Jahrhundert begann man dieses Wort in kurzem fast ausschliesslich mit einem *k*-Laut zu schreiben. Es lässt sich vermuten, dass dieses Wort in Nordschweden, wo es allgemein verbreitet war, so ausgesprochen wurde, dass nur ein *k*-Laut hörbar war. Übrigens bedeutet der Gebrauch von *ek* in der früheren schwedischen Orthographie nicht immer Doppel-*k*. Sehr oft wurde nämlich bis Mitte des 18. Jahrhunderts z. B. nach *r* der kurze *k*-Laut mit *ek* geschrieben.

Die grösste Schwierigkeit für eine solche Herleitung von *Pirkkala*, *pirkkalainen* und *birkarlar* aus dem deutschen *Bier* besteht darin, dass vielleicht schon zu der Zeit, wo die Birkarler nach dem Norden übersiedelten, die niederdeutsche Bezeichnung des Bieres: *bior* nach einigen Schwankungen in *bêr* verwandelt worden war. Aber es finden sich Beispiele, dass noch nach der Übersiedelung der Birkarler nach dem Norden auf diesem Sprachgebiet statt *bêr* die Formen *beir* und *bier* gebraucht wurden. Auf dem dem niederdeutschen nächstliegenden, mitteldeutschen Sprachgebiet hatte sich die Form *bior* (ebenso wie in Oberdeutschland) zunächst zu *bier*, dessen *ie* als Diphthong ausgesprochen wurde, verwandelt. Aber dann hat sich dessen *ie*-Diphthong seit dem 12. Jahrhundert allmählich in *i* verwandelt, obgleich dieses weiterhin *ie* geschrieben wurde. Aus dem *bier* dieses Dialektgebietes liessen sich somit leichter die Wörter *Pirkkala*, *pirkkalainen* und *birkarl* ableiten.

Die eigentliche Lösung dieser Frage möchte Verfasser den

Sprachgelehrten überlassen. Er wollte nur das historische Tatsachenmaterial, das ihn zu obigem Erklärungsversuch veranlasste, zusammentragen.

Zum Schluss gibt Verfasser über einige Vermutungen über die Birkarl-Frage aus der letzten Zeit nebst in Zusammenhang damit stehende Hypothesen Aufschluss und äussert seine Meinung dazu.

4. Professor DR. A. R. CEDERBERG: *Aufzeichnungen über finnische Materialien in Bergius' Kopiensammlung im Archiv der Schwedischen Akademie der Wissenschaften.* Im Archiv der Schwedischen Akademie der Wissenschaften wird die sog. Bergius'sche Kopiensammlung aufbewahrt, die in 20 Bänden Kopien von Dokumenten aus dem Gebiete der schwedischen und finnischen Geschichte enthält. Vor allem enthält die Sammlung Kopien von Briefen, aber auch andere, die in dieser oder jener Hinsicht als historisch wertvoll betrachtet wurden. Die Sammlung hat Bankkommissar BENG T BERGIUS zusammengetragen (geb. zu Lifvered, Håland, Schweden 1723. gest. in Stockholm 1784). Bergius war ein typischer Polyhistor aus dem 18. Jahrhundert, der seine Aufmerksamkeit vor allem der Geschichte, der Literaturgeschichte und der Wirtschaftswissenschaft zuwandte. An Kopien aus diesen Gebieten findet sich denn auch in seiner Sammlung eine bedeutende Menge.

Bergius' Kopiensammlung, die bisweilen mit Palmskölds grossen Sammlungen verglichen worden ist, ist in der schwedischen und finnischen historischen Literatur verhältnismässig wenig herangezogen worden. Der Zusammensteller des jetzt veröffentlichten Katalogs hatte beim Durchgehen erwähnter Sammlungen für anderweitige Zwecke auch Aufzeichnungen über darin vorkommende Materialien aus der finnischen Geschichte, besonders über Privatbriefe, gemacht. Die Aufzeichnungen zeigen, dass die Bergius'sche Kopiensammlung besonders reich an solchen Materialien ist, die die finnische Geschichte, besonders im 18. Jahrhundert, beleuchten.

Wissenschaftliche Mitteilungen.

(S. 1—3.) Lektor *E. Granit-Ilmoniemi* berichtet über den Inhalt des Tagebuchs des Kaplans Jakob Immenius.

(S. 3—5.) Oberlehrer Professor *K. R. Melander* berichtet von Pehr Brahes Absichten, eine Stadt auf seinen Lehn-
gütern im Kirchspiel Parainen zu gründen.

